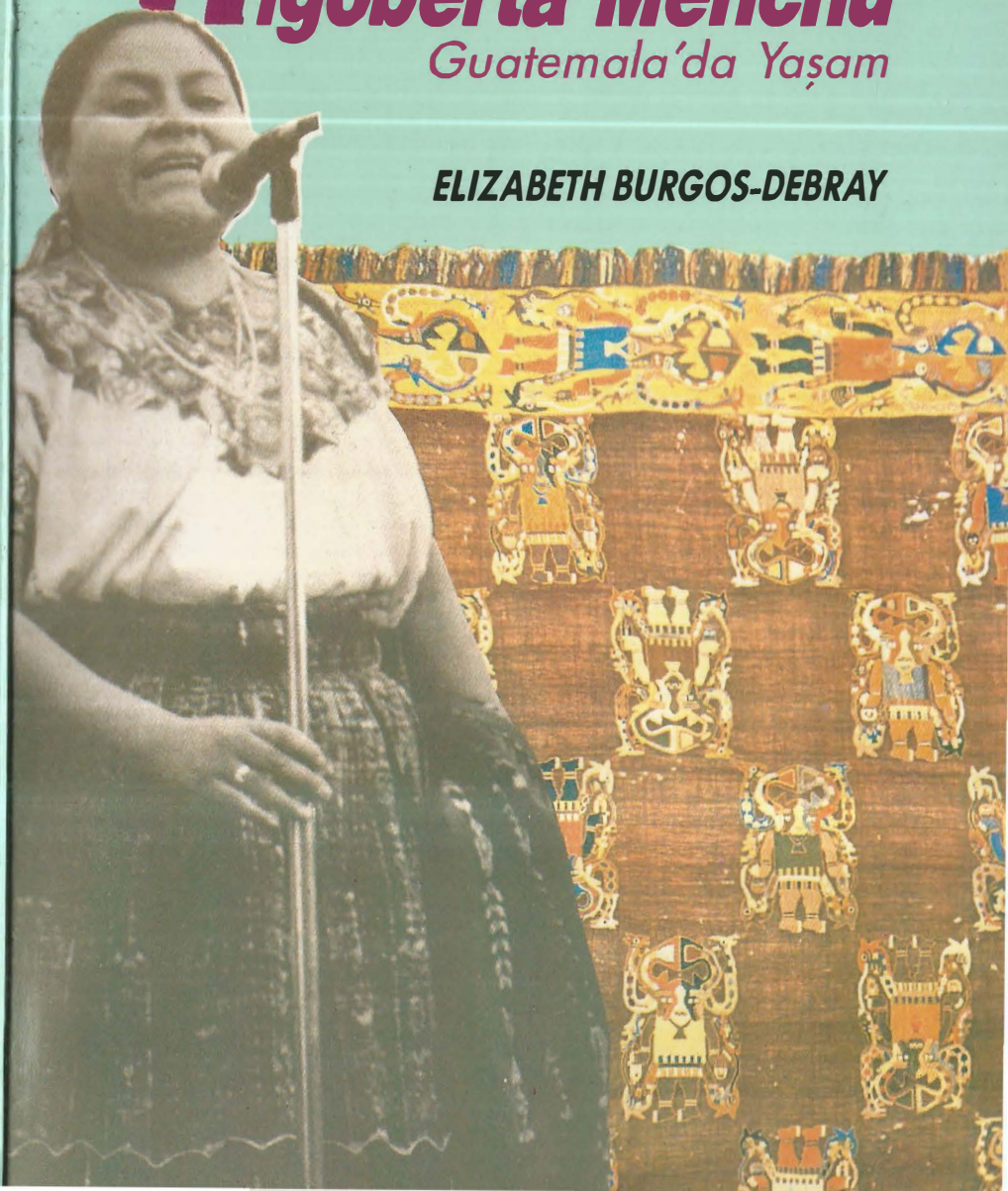
Ben... Rigoberta Menchu

Guatemala'da Yaşam

ELIZABETH BURGOS-DEBRAY

ELIZABETH BURGOS-DEBRAY **RIGOBERTA MENCHU** *Guatemala'da Yaşam*

YAŞAM VE ANILAR DİZİSİ: 12
BEN, RİGOBERTA MENCHU

Latin Amerika'da müthiş bir kızılderili, ya da kendi nitelemeleriyle bir indigena uyanışı yaşanıyor. Latin Amerika'nın yerli halkları kıtanın 500. 'keşif' yılını, talanın, baskının, soykırımın, sömürünün yıldönümü olarak ilan ettiler.
Yerli halkın direnişinin en köklü olduğu yörelerden biri de Guatemala. 1954'teki demokratik Arbenz hükümetinin devrilmesinden bu yana sürekli bir kıyım yaşanıyor. Ama direniş de tükenmiyor.
1992 yılında Nobel Barış Ödülü'nü alan Rigoberta Menchu, bugün kızılderili uyanışının simgesi konumunda. Bu kitapta ise kendi uyanışının ve mücadelesinin öyküsünü anlatıyor.

BELGE YAYINLARI: 139
Birinci Baskı: Şubat 1993

BEN, RIGOBERTA MENCHU (Barcelona 1983) / Baskı: Gül Ofset / Kapak Düzeni: Zehra Şenoğuz / Kapak Baskı: Orhan Ofset / BELGE ULUSLARARASI YAYINCILIK, Başmusahip Sokak, Talas Han 16/302 Cağaloğlu-İSTANBUL / Tel ve Fax: 511 63 20

Derleyen:
Elisabeth Burgos-Debray

BEN... RİGOBERTA MENCHU

Guatemala'da Yaşam

Türkçesi:
Gülsen Özilkiz

YAŞAM VE ANILAR

Ressamlığı seven ve bir şair olan
Alaide Foppa için...
1980 Aralığında Civdad Guatemala'da
"kayboldu"

1 aile

"Biz, hep burada yaşadık: Beğendiğimiz ve ölmek istediğimiz bu yerde yaşamayı sürdürmemiz en büyük hakkımızdır. Yalnızca burada yeniden dirilebiliriz; başka bir yerde, kendi bütünlüğümüz içinde, asla yeniden doğamayız ve acımız sonsuz olur."

Popol Vuh

Adım Rigoberta Menchu. Yirmiüç yaşındayım. Yaşamöyküm, halkımın kaderinin canlı bir tanıklığıdır. Bu, kitaplardan alınmış bir öykü değil, tersine halkımla birlikte yaşanan bir öyküdür. Yalnız kendi yaşamımı anlatmıyorum. Çünkü, birçok insan sürüyor bu yaşamı. Özellikle vurgulamak istiyorum - tek başına bu bile önemlidir: Bu, halkımın yaşamıdır. Hikayemde Guatemala'daki bütün zavallı insanların yaşamı anlatmaya çalıştım.

Önce, okula gitmediğim için İspanyolca konuşmanın bana çok zor geldiğini söylemeliyim. Kendi dünyamdan asla dışarı çıkmadım, kendimi düşünmek için hiç fırsat bulamadım ve ancak üç yıl önce İspanyolca öğrenmeye başladım. Bu, bana oldukça zor geliyordu, çünkü elimde kitabım yoktu ve herşeyi aklında tutmak zorunda kalıyordum.

Küçüklüğümden ya da daha öncelerden, hatta daha annemin karnında olduğum günlerden başlamalıyım. Çünkü, geleneklerimize göre, bir çocuk, hamileliğin ilk gününden itibaren çocuktur.

Guatemala'da yirmi iki İndio kabilesi vardır; ama biz Ladinoları da -melezlere bu ad verilirdi- kendi kabile grubumuzdan sayarız. Bunlarla birlikte Guatemala'da yirmi üç kabile ve yirmi üç değişik dil olmuştur. Ben Quiche kabilesindenim ve Quiche kabilesinin gelenek ve göreneklerine göre yaşıyorum. Ama, görevim nedeniyle ülkemin hemen hemen tüm kabilelerini tanıma olanağını buldum.

Ülkenin kuzeybatısında El Quichè bölgesindeki San Miguel Uspantan kökenliyim. El Quichè'nin kuzeyinde Chajul yakınlarında oturuyorum. Oradaki köylerin uzun bir savaş geleneği vardır.

Chimel toplumuna dahil olan içinde doğduğum evimizden, altı Leguas -bu, yirmi dört kilometre eder- yürüyerek Uspantan'a varılır.

Ülkem, doğanın tüm güzelliği içinde bir cennet gibidir. Bu cennette, yol ve otomobil yoktur. Oraya yalnız yürüyerek gidilir. Yüklerimizi, dağlardan aşağı, şehre doğru ya atlarla, ya da kendimiz sırtımızda taşırız.

Ailem, 1960'da oraya yerleşmiş ve toprağı işlemeye başlamış. Hiçbir insan ayağının basmadığı dağlık bir arazi. Çok zor olacağını bildikleri halde, orada yaşama istekleri bilinçlidir. Çevrede daha çok otlaklarda çalışılıyordu ve benim ailem de iş aramak için oraya gelmişti. Çevreyi çok beğendikleri için, bir kısım toprağı temizleyerek buraya yerleşmişlerdi. Bir yıl öncesine kadar, oturmakta oldukları köyden sürülmüşler ve oradaki küçük evlerini bırakmak zorunda kalmışlardı. Tümüyle çaresiz bir durumda dağlara göç etmişlerdi. Böylece burada küçük bir toplum oluşmuştu, bu toplumda her bir Campesino -tarım işçisi- bugün çeyrek hektar toprağı işlemektedir.

Birkaç Ladino'nun oraya yerleşmesiyle, annemle babam köylerinden sürülmüştü. Öyle birdenbire değil, tersine, yavaş yavaş olmuştu bu. Gittikçe borçları çoğalıyor ve tüm kazançları bu insanların eline geçiyordu. Günün birinde borçları öyle kabardı ki, borçlarını ödemek için evlerini elden çıkarmak zorunda kaldılar. Bütün zenginlerin her zaman yaptıkları gibi: Birinin ona borcu varsa, toprağının bir gün bir ucundan, öteki gün öbür ucundan bir parça alırlar ve sonunda hemen hepsine sahip olurlar. Benim aileme de böyle olmuştu işte.

Babam yarı yetimdi, büyükannem, yemek bulabilsin diye onu zengin insanların evinde işe sokmuştu. Bu koşullarda yetişen babam, büyüyünceye dek zor bir yaşam sürmüştü.

Babam, Quiche'nin küçük bir köyü olan Santa Rosa Chucuyub'da doğmuştu. Babası ölünce büyükannem üç çocuğuyla yalnız kaldığı için, ellerinde bulunan küçük toprak parçasını bırakmak zorunda kalmışlardı. Büyükannem çocuklarıyla birlikte şimdi yaşadığımız Uspantan'a gelmiş, orada Uspantan'ın tek zengini olan senorun yanına yerleşmişti. Büyükannem, evde hizmetçi olarak çalışıyordu. İki oğlu senorun hayvanlarına bakıyor, odun toplamak, su getirmek gibi küçük işlerle uğraşıyorlardı. Onlar büyüdükten sonra, birgün senor, artık bü-

yükannem ve çocuklar için yemek veremeyeceğini söyledi. Çünkü, yeteri kadar çalışamıyor ve çocukların geçimini sağlayacak parayı kazanamıyordu. Sonra büyükannem, oğullarından birini bağışlayabileceği bir başka bey aradı ve ilk önce babamı, bir senorun yanına verdi. Babam onun yanında büyüdü. Orada, ağır işler yapmak zorunda kalıyor, odun kesiyor, tarlada çalışıyordu. Eline hiç para geçmiyordu, bağışlanmış bir çocuk olduğu için, boğaz tokluğuna çalışıyordu. Beyazların yanındaydı... Ladinoların yanında. Ama asla İspanyolca öğrenemedi. Çünkü, bir kenara itilmişti, hiç kimse onunla konuşmuyordu. O yalnız iş yapmak ve birtakım emirleri yerine getirmek zorundaydı. Zengin beyler, onunla ilgili hiç bir şey duymak ve bilmek istemiyorlardı. Giyecek bir şeyi yoktu, her zaman pisti, öyle ki onu gördükleri zaman iğreniyorlardı. Babam, tam dokuz yıl, bu zengin senorun yanında kaldığı halde, yalnız birkaç kelime İspanyolca öğrenebilmişti.

Babam, on dört yaşına gelince gerçekleri daha iyi görmeye başladı. İki kardeşi de büyümüşlerdi; ama hâlâ para kazanmıyorlardı. Büyükannem ise, ancak onların karınlarını doyurabilecek kadar kazanıyordu. Gerçekten zor günlerdi bunlar. Böylece babam, kıyıdaki büyük çiftliklerden birinde çalışmaya başladı. Artık yetişkin bir erkek olmuştu, çocukluktan çıkmıştı ve büyükannemle birlikte para kazanmak zorundaydı. Ve sonra da onu senorun yanından alabilirdi, çünkü orada ona senorun sevgilisi gibi davranılıyordu. Büyükannem, zorunluluktan onun yanında kalıyordu, başka bir yere gitme olanağı yoktu. Senorun karısı da vardı tabii. Büyükannem ya orada kalacak, ya da kapı dışarı edilecekti. Adam onu zorlamıyordu, orada çalışmaya can atan bir sürü insan vardı. Bu yüzden büyükannem, o ne emrederse onu yapmak zorunda kalıyordu. Ama sonunda, daha fazla dayanamayarak, çocuklarıyla birlikte oradan çıktı, kıyıdaki büyük çiftliklerden birinde büyük oğlu ile birlikte çalışmaya başladı. Biz çocuklar da anne babamızla birlikte bu çiftlikte yaşadık. Ülkenin güney kıyısında başka büyük çiftlikler de vardı: Escuintla'da, Suchitepequez'de, Ratalhuleu'da, Santa Rosa'da, Jutiapa'da. Bu çiftliklerin tümü kahve, pamuk, kakule ve şeker kamışının yetiştirildiği güney sahilindeydi. Daha iyi para verildiği için, erkekler şeker kamışı tarlalarında çalışıyorlardı. Ama fakirlik, kadın-erkek herkesi şeker kamışı hasadında çalışmaya zorluyordu.

Başlangıçta bu, çok zor geliyordu insana. Babam, tarlada bulduklan otları yediklerini anlatmıştı bana. Hiçbir zaman mısırları ol-

mamıştı. Çok çalışmışlar ve sonunda, yaylada küçük bir kulübeye sahip olabilmişlerdi. Orada küçük bir toprak parçasını ilk işleyenler de onlar olmuştu. O zaman babam, on sekiz yaşındaydı ve büyükannemin sağ koluydu.

Bu sırada, kötü bir şans eseri olarak, zorunlu askerlik kondu. Babamı da askere aldılar ve büyükannem öteki iki çocuğu ile yeniden yalnız kaldı. Babam, orduda herşeyi öğrendi ve tam bir erkek olarak geri döndü. Askerlikte, onlara çok kötü davranılmış, öğretilen herşey dayakla öğretilmişti. Askerlikte bir yılı geçmiş, bu onun için çok zor bir yıl olmuştu. Babam geri döndüğünde büyükannemi ölüm döşeğinde buldu. Zavallı kadın, çiftlikten dönmüş ve birden ateşlenmişti. Çok sıcak olan sahilden, soğuk yaylaya çıkanlarda görülen bir hastalıktı bu. İklim değişikliği son derece belirgindi. Büyükannem için kurtuluş yoktu. Çünkü, ilaç alacak kadar parayı nerede bulacaktık? Büyükannem ölecekti. Babam ve iki kardeşi şimdi yalnız kalmışlardı, ama artık üçü de yetişkin birer erkek olmuştu. Kendilerini koruyacak, amca ya da herhangi bir akrabaları yoktu. Herbiri kendi başına yine sahile indiler. Babam, kendilerine samandan basit kulübeler yaptıklarını anlatmıştı. Ama orada, annesiz ve yiyip içecek birşeyleri olmadan ne yapacaklardı? Tekrar ayrıldılar. Babam, kıyıdaki bir kilisede kendine iş buldu, ama burada hemen hiçbir şey geçmiyordu eline. Çiftlikte veya başka bir yerde o zaman otuz veya kırk centavos kazanılıyordu.

Bu sırada babam, annemi tanıdı. İkisi de çok zor günler geçirdiler, çünkü annem de çok fakir bir aileden geliyordu, onlar da iş bulmak için bir yerden bir yere dolaşıp duruyorlardı. Yaylalı oldukları için yeniden oraya döndüler, yerleşmek istedikleri yerde hala bir köy yoktu. Hiçbir şey yoktu. Orada bir köy kurdular. Köyümün hikayesi uzun ve acı doluydu.

Arazi hükümetindi ve oraya yerleşebilmek izne bağlıydı. İzin alınınca, toprağı işleyebilmek ve üzerinde bir kulübe kurabilmek için de bir vergi ödenmesi gerekiyordu. Annem ve babam ağır bir çalışma sonunda kazandıkları parayı vergiye yatırmışlar ve toprağı işlemeye başlamışlardı. Ama ilk kez ekilip biçilen bir topraktan ürün almak kolay değildi. İyi bir ürün elde etmek için, sekiz-dokuz yılın geçmesi gerekliydi.

İşledikleri toprak parçası, ancak sekiz yıl sonra iyi bir ürün verdi ve bu yıllarda kardeşlerim dünyaya geldiler. Benden büyük beş kardeşim vardı. Daha sonra biz çiftlikte çalışırken iki büyük kardeşim öldüler. Beslenme yetersizliğinden ölmüşlerdi. Çünkü biz yerliler, hiçbir

zaman yeterli besin alamıyorduk. Tam onbeş yaşına gelince çok kötü bir durum çıkıyordu ortaya, büyüme çağında insan yiyecek bir şey bulamayınca, hasta olunca... durum daha da zorlaşıyordu. On beş yaşında olmak kolay bir şey değildi.

Annem, babam orada kaldılar. Annemin en çok hoşuna giden şey, ağaçlar, uçsuz bucaksız ormanlardı. Bazen ormanda yollarını kaybettiklerini anlatırdı annem. Çünkü ormanlar, öyle büyüktü ki, güneş ışınlarının ağaçların dalları arasından sızmadığı olurdu. Burası bizim vatanımızdı. Çok yalnız olmamıza, en yakın komşumuzun kulübesine gitmek için uzun süre yürümek gerekmesine rağmen, toprağımızı çok seviyorduk. Gitgide buraya daha çok kişiyi çekmeye başladılar, böylece daha çok toprak işlenmiş oldu, biz de yalnızlıktan kurtulduk. Geceleri ormandan gelen bir takım hayvanlar, ekinleri, bitkileri ve taze mısır koçanlarını yiyorlardı. Büyük ve sert mısır koçanlarını yedikleri de oluyordu. Ormandan gelen hayvanlar ne bulurlarsa herşeyi yiyorlardı. Babam, bunlardan birine, bir ayıya Mapache adı verildiğini söylemişti. Annemin tavukları ve bir kaç koyunu vardı. Hayvanlar için geniş bir yerimiz olduğu için, annem onları hep gözü önünde tutamıyordu. Kimi kez ormana kaçıyorlar ve geri dönmüyorlardı. Ya yollarını kaybediyorlar, ya da vahşi hayvanlara yem oluyorlardı.

İlk hasada kadar uzun yıllar geçmesi gerekmişti, bu yüzden annem ve babam çalışmak için kıyıdaki büyük çiftliklere gitmek zorunda kalıyordu. Sonra, tekrar geri dönüyorlar ve dört beş ay köyümüzde kalıyorlardı. Kulübemizle küçük orman arasında akan büyük bir nehir vardı ve biz orada çok mutluyduk. Oyun oynayacak vaktimiz olmadığı halde... Ama çalışmaktan da zevk alıyorduk. Biz küçük çalıları sökerken, annemle babam da büyük ağaçları deviriyorlardı. Bu sırada kuşların seslerini dinlerdik, yeryüzünde bulunan her çeşit kuşun. Çeşitli yılanlar da vardı. Aslında çok korkardık bunlardan. Yüksek ve dağlık bir bölge olduğundan çok soğuk oluyordu, nemli bir soğuk... Ama yine de burada çok mutluyduk.

Ben doğduğum zaman, annemin beş çocuğu vardı, sanırım. Evet beşti, ben ailemizin altıncı çocuğuydum. Annem, doğumumdan bir ay öncesine dek çiftlikte çalıştığını anlatmıştı bana. Yirmi gün evvel eve gelmiş ve beni yalnız başına dünyaya getirmişti. Ay sonuna kadar çalışmak zorunda olduğu için babam gelememişti.

Beş yaşına bastığım yılı hatırlıyorum. Çocukken sürekli birlikte giderdik çiftliğe. Dört ay Altiplano'(yayla)daki köyümüzde kalır, yılın geri kalan kısmını sahilde geçirirdik. Kahve yetiştirilen kıyı ova-

larında, kahvelerin, kahve çekirdeklerinin toplanmasına yardım ederdik ya da doğrudan doğruya sahildeki pamuk tarlalarında çalışırdık. Genellikle yılın sekiz ayı bu çiftliklerde kalır, ocakta hasat zamanı yeniden yaylaya çıkar, orada biraz mısır veya fasulye ekerdik. Çiftliğin her zaman aynı kısmında çalışmazdık. Çünkü yayladaki toprak da çok verimsiz değildi. Ve tam mısırlarla fasulyalar büyürken tekrar sahile inerdik. Hasat mevsimi gelince yine yaylaya çıkardık. Ama, ürünün hasadı o kadar çabuk biterdi ki, hemen çiftlikte çalışmak zorunda kalırdık. Çünkü, kıyıdaki çiftliklerde her çeşit bitki yetişirdi.

2 doğum törenleri

"Nerede olduğumuzu soranlara yalnızca bizim yaşamımız üstüne bildiklerini anlatın."
Popol Vuh

"Sırlarınızı saklayarak kendinizi korumayı öğrenin"
Popol Vuh

Köyümüzün seçilmiş bir sözcüsü vardı. Bu ileri görüşlü bir adamdı. Bizim vekilimizdi. Kral değildi, ama bütün köyün kendisini bir baba gibi gördüğü bir elçiydi. Annem ve babam toplumumuzun sözcüleriydiler. Kadın için köyün bütün ahalisi çocukları gibiydi. Bebek bekleyen bir kadın, hamileliğinin ilk gününden itibaren köy sözcüsüne akıl danışırdı, çünkü doğacak çocuk sadece annenin değil, bütün köyündür. Anne babalar, köy sözcüsüne bir çocukları olacağını, bu çocuğun atalarımızın geleneklerine göre büyütüleceğini bildirirlerdi. Sözcüler onlara yardım edeceklerine dair söz verirler, "Size yardım edeceğiz ve çocuk için ikinci bir ana baba olacağız" derlerdi. Yetim kalırsa çocuğun bakımını üstlenecek bir vaftiz babası bulmakta yardımcı olurlardı. Birçok kişi gibi onları sahtekârların eline düşmek tehlikesine ve daha birçok şeye karşı korurlardı.

Komşuların da, hamile kadını hergün ziyaret etme zorunluluğu vardır. Kadınlar, onunla çene çalmak ya da ufak tefek şeyler getirmek için onu ziyaret ederler. Hamile kadın, onlara içini döker. Sonra kadın yedinci aya gelince, eski bir geleneğe uyarak doğanın kucağına atılır. Tarlalara gider ve ormanda gezintiler yapar. Böylece çocuk daha şimdiden doğayı sevmeyi öğrenir, kültürümüz böyle istiyor. Anne, çocuğa kendi sürdüğü yaşamı göstermek zorundadır. Karnındaki çocukla konuşur ve ona bütün yaptıklarını açıklar. Örneğin, çocuğa der ki: "Hiçbir zaman doğaya zarar vermemelisin, ve benim gibi hayatta kalmaya zorunlusun." Zor bir yaşamın onu beklediğini de söyler.

Doğum yaklaştıkça ana-baba, diğer çocuklarına bir hikaye uydurmak zorundadır. Yeni bir çocuk dünyaya gelirken anne diğer çocuklarla birlikte olmamalıdır. Yalnız annesi ve babası, senora ve senor, köy sözcüsü ve kocası yanında bulunmalıdır. Üç çift. Tabii mümkünse. Çünkü, annesi-babası genellikle aynı yerde oturmayabilir. Bu üç çift, çocuk doğarken orada bulunmak zorundadır. Bu demektir ki, çocuk toplum içinde doğmaktadır. Çocuğun topluma ait olması çok önemlidir. Köy sözcüsü aynı zamanda ebe olduğu için, doğum sırasında kadına yardım eder. Bir aksilik olursa başka ebe gelir.

Kültürümüz, yalnız bir kadının doğumda bulunmasını yasaklamıştır. Kızkardeşim, doğum yaptığı sırada zor bir durum olmuştu. Evde yalnız ben vardım. Tam olarak görmemiş olmama rağmen çocuk doğduğu anda oradaydım.

Annem, on altı yaşından kırk bir yaşında ölünceye kadar ebelik yapmıştı. Kız kardeşim doğum yaparken, onu asılabileceği bir ipe bağladı, çünkü kocası, onu tutmak için yanında değildi. Bu durumda çocuğu almaya annem yardım etti. Bir kadının çocuğunu hastanede doğurması, bizim için en büyük felaketti. Bir İndio kadını için bu, düşünülmeyecek birşeydir.

Bizim kültürümüz ve atalarımız için bütün bu modern şeyler korkunçtu. Örneğin aile planlaması halkı kandırmak ve soymaktan başka birşey değildi. Göreneklerimizin ve kültürümüzün zarar görmesini önlemek için birçok önlem almıştık. Bir İndio, kendi yaşamı hakkında fazla şey anlatmamaya çalışır. Örneğin, köye gelen rahipler, herşeyi görmüşler ve yerlilerin yaşantılarına ilişkin kendilerine göre bir takım düşünceler edinmişlerdir. Bir Ladinoyu, İndio giysileri içinde görmek, bizim için çok kötü birşeydir. Bir İndio için bu çok heyecan vericidir. Bütün bunlar bizim ne kadar içimize kapanık kişiler olduğumuzu ve fazla anlatılmaktan hoşlanmadığımızı göstermektedir.

Örneğin, misyonerlik başladığında bütün dünya hemen kiliseye gidip, dua etmeye başladı. Ama bizim için hristiyanlık, tek ve en önemli din değildi. Bunun ardında, hep bizim öz kültürümüz vardır. Bir çocuk doğunca kiliseye gitmeden önce, daima köy toplumu tarafından takdis edilirdi. Katolik inancı, bizim halkımız için kendimizi ifadeye yarayan ek bir yoldur, tek inanç değildir. Bütün dinlerde durum aynıdır. Misyonerler, rahipler ve rahibeler yerlilerin güvenlerini kazanmamışlardı, çünkü bunların bizim öz geleneklerimize ters düşen yanları vardı. Örneğin, köyümüzün başkanı kendisine güvenen kişiler tarafından seçilirdi. Sonra rahipler gelerek: "Siz bir bü-

yücünün sözünü dinliyorsunuz" dediler ve onun hakkında kötü sözler söylemeye başladılar. Ve bunlar, bir İndio için, kendi babası hakkında söylenmiş bir söz gibiydi. Böylece rahiplere olan güven iyice sarsılmıştı. "Bunlar yabancı, bizim dünyamızdan hiç haberleri yok" dediler.

İndioların kalbi böyle kazanılmaz.

Şimdi, yine doğum olayına dönelim: Çocuklar, yeni bir bebeğin nasıl dünyaya geldiğini bilmezler. Bebek, kulübenin bir köşesinde doğar, sonra çocuklara yeni bir bebeğin dünyaya geldiği söylenir. Onlar, bir hafta süreyle annelerinin yanına gitmemeleri için uyarılır. Sıra, plasentanın yakılmasına gelir. Çocuk, gece doğduysa sabahleyin 8'de, gündüz doğduysa, öğleden sonra yakılması gerekmektedir. Bu küçük çocuğa, yani Companerito'ya duyulan saygıdan ileri gelir. Plasenta toprağa gömülmez. Çünkü toprak, yeni doğanın annesi ve babasıdır. Bir ağaç kütüğünün içinde yakılır ve külü orada kalır, ya da temascalda yakılır. Temascal, İndioların hamamıdır. Bu, balçık çamuru ve kenevir clyafı ilc örülmüş küçük bir kulübedir. Bunun içinde - ikinci bir kulübe gibi- taştan bir ocak bulunur. Bu taş ocakta taşları ısıtacak bir ateş yakılır. Sonra kapı kapatılır ve üstüne su dökülür. Her taraf buharla kaplanır. Hamileliğin dördüncü ayından sonra kadın, meşe odununun ateşinde buhar banyosu yapar.

Biz yerliler, hamile kadınlar için başağrısı, soğuk algınlığı ve daha başka bir çok hastalığa iyi gelen birçok ot tanırız. Kadın, senora ve ebe tarafından aranıp bulunan bitkilerle banyo yapar. Bu, bir reçete gibidir, hamile kadın daima o bitkilerle yıkanmak zorundadır.

O kadar çok bitkiye sahibiz ki, hepsinin İspanyolca adlarını bilemiyorum. Örneğin, portakal yaprağı; hamile kadın portakal yaprağı suyunda banyo yapar. Veya şeftali. Bir başka bitkinin adı, "Santa-Maria Otu"dur. Bu da hamile kadına iyi gelir. Rahatlatıcı bir etki yapar. Çünkü, genç kadın eskisi gibi çalışmaya devam etmiş ve hamilelik döneminde dinlenmeye vakit bulamamıştır. İşten sonra rahat uyuması ve çocuğun yorucu işlerden zarar görmemesi için kadının dinlenmesine yardımcı olur. Ayrıca ilaç yerine geçen ve çocuğun kuvvetlenmesine yarayan başka otlar da alır. Bunlar, bilimsel yönden denenmiş şeyler değildir, ama pratikte çok yararlı oldukları gözlenmiştir. Çünkü, bu bitkilerin hepsi, vitamin yönünden çok zengindir. Yoksa hâlâ ağır işlerde çalışmasını sürdüren bir anne adayı, açlık çekerek nasıl çocuk doğurabilir? Bitkilerin halkımızın uzun yaşamasında önemli bir yeri olduğuna inanıyorum.

Bir hafta yeni doğan bebeğin saflığı korunur. Ne en büyük oğlan, ne de diğer çocuklar yeni doğan bebeğe yaklaşamazlar - yalnız anne ona yiyeceğini getirir.

Bebek, kulübede, diğer çocukların geçmelerinin mümkün olmadığı bir köşede yatar. Sadece annenin bebeğin yanında bulunması eski bir gelenektir. Ancak bir haftadan sonra, ailenin yeni bir üyesi sayılır. Tören için bir koyun kesilir ve aile çevresinde yenir. Sonra, anneyi kaç kişinin ziyarete geldiği sayılır. Eğer bütün köy gelirse, o zaman bu, çocuğun ilerde köy için büyük sorumluluklar taşıyacak bir kişi olacağına ilişkin bir işarettir. Her ziyaretçi küçük bir hediye getirir. Anne için bir yiyecek veya çocuk için bir hediye, belki küçük bir hayvan, bir kaç yumurta ya da giyecek birşey.

Komşuların bu incelikleri karşısında anne de getirilen herşeyin tadına bakmak zorundadır. Hediyelerin sayısı, kadının daha önce köy toplumu için yaptığı iyiliklere göre azalır, ya da çoğalır. Sekizinci gün komşular, bir hafta süreyle annesiyle yalnız olan çocuğu topluma kabul etmek için, yaşlıların dediği gibi onu dünyaya kabul etmek için, kesilmiş bir hayvan getirirler. Bu sebeple çocuk için köyün ışığının bir parçası olan ilk mum yakılır. Çünkü çocuk, köyün yeni bir bireyi, toplumun yeni bir üyesidir. Sonra, annenin bir hafta süreyle yattığı yatakta kullanılan çarşaflar çıkarılır ve yıkanır. Senora bütün çamaşırları yıkar. Çamaşırlar, daima nehirde yıkanır, çeşmede ya da teknede değil. Nehir uzakta bile olsa, çamaşırlar mutlaka nehirde yıkanmalıdır. Böylece, yeni doğan bebek, artık saflığını kaybeder. Bu andan itibaren yaşamanın bilincine varır.

Annenin yatağı, kulübenin bir başka köşesine taşınır. Burası temizlenmiş, tuz serpilmiş ve yıkanmıştır. Dört köşesinde mumlar yakılır. Bu, evin dört köşesini temsil eder ve bu ev çocuğun yuvasıdır. Bunlar, biraz da köy toplumunun ve ailenin yeni bir üyesi olan çocuğa karşı duyulan saygıyı sembolize eder.

Anne hamamda yıkanır, temiz elbiseler giyer. Bebek de yeni elbiselerle temiz bir yatağa yatırılır. Bu, çocuğun köy toplumuna alındığı anlamına gelir, ailenin tüm bireyleri gelerek, çocuğu öperler.

Doğumdan hemen sonra, çocuğun kolları ve bacakları upuzun bağlanır. Bu demektir ki, kollar ve bacaklar çalışmalı, eller hiçbir zaman hırsızlık yapmamalıdır. Çocuk, doğaya hiç bir zaman zarar vermemeli, hayata ve daha birçok şeye saygı duymalıdır. Sekizinci günden sonra, bebeğin elleri ve ayakları tekrar açılır.

Çocuk için kutsal reçine tütsüsü ile birlikte yakılan mumlara di-

ğerleri de eklenir: Toprak, su, güneş, insanlar... Çünkü çocuk, bu dünyanın içinde yaşamak zorundadır. Kireç de buna dahildir. Çünkü kireçte kutsal olan bir unsur vardır. Yeni doğan bebeğin kemikleri için çok yararlıdır. Kireç, çocuğun kemiklerini kuvvetlendirir, hayatı uzatır. Sonra ailenin ve çocuğun katlanmak zorunda olduğu sıkıntılardan söz edilir. Ana-baba, hayatın sıkıntılarına göğüs germesi gereken bir çocukları daha olduğu için duydukları acı ve endişeyi büyük bir heyecanla dile getirirler. Acı, bizim için kaçınılmaz birşeydir; çocuk buna hazırlanmalı ve ızdırapları kabullenmeye, onlara dayanmaya alışmalıdır.

Doğduğu günden başlayarak bebeğe, içinde sarımsak, kireç, tütün ve tuz bulunan bir kese verilir. Tütün, İndiolar için kutsal bir bitkidir. Bu kesecik bir bantla çocuğun boynuna asılır. Bu ona güç verir ve hayattaki bütün kötülüklere karşı onu korur... Kötülük, bizim için sadece hayalimizde yaşayan bir ruhtur. Örneğin, bir çocuk yalancı olursa, bu onu doğru ve gerçeği seven bir kişi yapar. Atalarımızdan bize kalan herşeyi kabul etmeli ve içimizde saklamalıyız. Kesenin anlamı budur. Bu, çocuk büyüyünceye kadar taşıyacağı sorumlulukların sembolü olarak da mumların arasına konur.

Çocuk, kırk günlük olunca önemli kişilerin davet edildiği vaftiz töreni yapılır. Örneğin vaftiz babasının. Vaftiz babası, deneyimleri ve bilgileri ile atalarımızdan bize kadar gelen mirası nasıl koruyacağımızı bildirir. Aynı zamanda bunların nasıl korunacağını çocuğa öğreteceğine ilişkin söz verir. Ayrıca, çocuk, kendisine gösterilen örneklerdeki gibi yaşadığı takdirde, hiç kimsenin bizim kültürümüzü ve geleneklerimizi bozamayacağını vurgular. Bunda insanlığı, gelenek ve göreneklerini unutan halkların eleştirisi gizlidir. Onların tekrar kendi kültürlerini bulmalarını dileyen bir dua bunu izler. Sonra, büyük İndio kahramanları anılır. Örneğin, büyükbabalarımızın devrinde yaşamış olan *Tecùn Umàn* gibi kahramanlar. Ve sonra -bunun anlamını çok sonra anladım- şöyle söylerler: "Ne topraksahibi herşeyi yıkabilir, ne de zenginler bizim kültürümüzü yok edebilirler. Ve işçi olsun, uşak olsun, oğullarımız bizim adetlerimizi koruyacaklar, sırlarımızı saklamayı bileceklerdir."

Sonra, çocuğa, mısırdan, fasulyeden ve bütün diğer önemli bitkilerden söz edilir. Bütün tören boyunca çocuk oradadır, ama o kadar güzel sarılmıştır ki, hiç göze çarpmaz. Çocuklar için özel bir giysi bilmeyiz biz. Çocuklar, ne varsa ona sarılır. Çocuk için hiçbir şey satın alınmaz.

Ona mısırla yaşadığı anlatılır. Gerçekten de mısırdan yapılmıştır, çünkü annesi onu karnında taşırken mısırla beslenmiştir. Böylece çocuk, mısıra saygı göstermeyi bilecek ve yerde bulduğu her mısır tanesini yerden almayı öğrenecektir. Daha sonra, soyumuzun devam edeceği ve halkımızdan ölenlerin yerine yenilerinin geleceği ve böylece çoğalacağımız anlatılır. Ana-baba çocuğuna kendileri nasıl yaşadıysa onun da öyle yaşayacağını, bunun bir sorumluluk taşımak olduğunu söylerler. Tören çok önemlidir. Bu, çocuğun Tanrı tarafından kabul edildiği andır. Aslında Tanrı -bizim dilimizde bu sözcük yoktur- bizim mevcut olan tek babamızla aynı anlama gelir. Bizim tek babamız göğün kalbidir: Güneş, "el sol"; O erkektir, çünkü annemiz aydır: "la luna". Bu, şefkatli bir annedir. Ve o bize ışığını verir. Bizim için güneş ve ay çok anlam ifade eder. Güneş bütün bir evreni taşımaktadır.

Daha sonra, çocuk on yaşına gelince ana-babası ve vaftiz babası ona artık gençlik yıllarının başladığını, bundan sonra anne veya baba olabileceğini söylerler. Çocuğa her zaman gururunu korumak zorunda olduğunu belirtirler, tıpkı babalarımızın yaptığı gibi. Sonra ona, atalarımıza beyazlar ve sömürgecilik yüzünden nasıl hakaret edildiği ve hor görüldüğü anlatılır. Hikaye, çocuğa, kayıtlarda yazıldığı gibi değil, bize nesilden nesile aktarıldığı gibi anlatılır. Halkımızın çoğu, okumayazına bilmez ve yerliler için yazılı birşey olduğundan haberi yoktur. Kayıtlar, İspanyolların halkımıza yaptığı rezaletleri anlatır. Bu insanların şerefi uğruna sırlarımızı saklamak zorunda olduğumuz söylenir çocuğa, sadece biz İndioların bildiği sırlar... Ve bunun gibi daha birçok şeyler. Yaşlılara saygı göstermeleri bir kez daha hatırlatılır. Zaten bu, küçük yaştan beri ana-babası tarafından ona öğretilmiştir.

Örneğin, sokakta yaşlı bir kişiye rastlarsak, yaşlı adam veya yaşlı kadının yolda rahatça yürüyebilmesi için öteki tarafa geçmeliyiz. Eğilerek yaşlıları selamlamalıyız. Herkes bunu bilir ve yapar, hatta en gençler bile. Aynı şekilde hamile kadınlara da saygı gösterilir. Hamile bir kadının yanında birşey yersek, ufak bir parça ona da vermeliyiz. Yoksa kadının karnındaki çocuk, diğerleri kadar yiyecek bulamıyacağı için acı çeker, ya da ölür. Kadını tanımak önemli değildir. Önemli olan, paylaşmaktır. Ve bir başka konu daha: Hamile bir kadını iki kişi olarak görürüz ve diğer kadınlardan daha fazla saygı duyarız. Hamile kadın, kendisine özel bir saygı gösterildiğini hisseder ve böylece çocuk daha o zamandan hayata saygı duymayı öğrenir. Biz, hamile kadını hemen doğacak olan insanın bir kopyası olarak görürüz, bu yüz-

den ona daha şefkatli davranınız. Bunun, kadının daima huzursuz oluşuyla ve hiçbir zaman kandırılmaması gerektiği konusuyla ilgili olduğuna inanıyorum. O daima endişe içindedir ve herşeyle ilgilenmeye mecburdur. Birisi ile biraz sohbet edebilirse, bu, zavallı kadın için bir rahatlama olur.

Yeni doğan bebek kızsa, ebeler tarafından göbek kordonu kesilirken kulakları da delinir. Göbeğe bağlanan ip gibi çocuğa verilen kese de kırmızı renkte olmalıdır. Kırmızı, bizim için önemli bir renktir. Bu yaşamın sahip olduğu birşeydir, sıcaklıktır, güneşle ilgilidir ve güneş herşeyin, bütün evrenin kalbi olan tek ve yüce Tanrımızın tasviridir. Güneş, sıcaklık verir, ateş verir. Kırmızı renk de çocuğa hayat vermektedir. Bu, çocuğun hayata saygı duyması anlamına da gelir.

Yeni doğan bebek erkekse, özel bir tören yapılır ve annesiyle birlikte bulunduğu saflık süresi bir gün daha uzun sürer. Bu, çocuk erkek olduğu için değil, hayatta onu bekleyen zor işler yüzünden, erkeğin erkek olarak taşıması gereken sorumluluklar yüzündendir. Yoksa bizde erkeklik duygularının kuvvetli oluşundan değil. Bu köy toplumu içinde bir sorun yaratmaz, çünkü biz, geleneklerimizin dışında hiçbir şey yapmayız. Bir oğlan çocuk doğduğunda, bir koyun veya birkaç horoz kesmek adettir. Bir oğlan çocuk, küçük bir erkektir ve daima daha fazla almaya mecburdur. Yapacağı ağır işlerden ve taşıyacağı ağır sorumluluklardan ötürü daha fazla yiyeceğe gereksinimi vardır. Aynı zamanda o, biraz da evin beyidir. -Kelimenin kötü anlamında değil, aksine bunun birçok şeylerle ilişkisi vardır. Bu, hiçbir zaman kızların küçük görüldüğü anlamına gelmez. Onu da zor bir hayat bekliyor; ama bunlar sonra düşünülecek ayrıntılardır,- herşeyden önce o da müstakbel annedir. Kızların da mısırı, fasulyeyi, herşeyi büyüten toprak kadar değeri vardır. Toprak insan yaşamını sürdüren bir anne gibidir. Ve küçük kız da birgün bizim neslimizi sürdürecektir. Onun köy toplumuna kabulü önemli bir olaydır, aynı şekilde erkeğinki de. İkisi birbirine sıkı sıkıya bağlıdır. Ama yine de bir erkek çocuk doğduğu zaman duyulan sevinç daha büyüktür ve köyde bir oğlan çocuk doğduğu zaman, erkekler daha çok gururlanır. Ama, kız ve erkek çocuklar için yapılan tören aynıdır.

Önemli olan, çocuğun kime ait olduğu fikridir. Yeni doğan çocuk, herkese aittir. İlk günden itibaren çocuğun ana-babası onu toplumun bir parçası olarak görür. Beyazlar, yeni doğan çocuklarının terbiyesi ve erişmesi gerekli hayat standartı için çabalarlarken biz İndiolar için köy toplumu içindeki hayat çocukların okulu sayılır ve

onlar diğerleri ile aynı şartlarda yaşarlar. Bu, üzüntü ve fakirlikten doğan bir düşüncedir.

Köy toplumuna kabul töreni sırasında oğlan çocuğuna diğer şeylerle birlikte küçük bir kazma, küçük bir balta ve bir ağaç bıçağı verilir. Bunlar, mumun yanına konur, çünkü daha sonra bu aletlere ihtiyacı olacaktır. Böylece çocuk, daha küçücükten ileride kullanacağı aletleri birer oyuncak olarak sevmeyi öğrenir. Küçük kızlar ise, hemen bir leğen sahibi olurlar ve ortalık temizlemek, toz almak, erkek kardeşin pantolonunu yamamak gibi ufak tefek işleri yapmayı öğrenirler. Anne, evde yaptığı bütün işleri küçük kızına açıklar. Hatta, gün boyu tekrarladığı bütün duaları bile; çünkü, biz İndiolar çok dindarızdır.

Anne, küçük bir dua okumak için hergün birçok fırsat bulur. Örneğin, daha yataktan kalkarken, yeni bir günün gelişi için teşekkür eder, bunun aile için hayırlı bir gün olmasına dua eder. Ateş yakarken, odunların varlığına şükreder, çünkü bunların alevi üzerinde aile için yemek pişirmektedir. Kadın, mısır öğütürken taneleri yıkamak ve öğütmek için ellerini üfler. Böylece yaptığı her işte şanslı bir ele sahip olur, işi de bol ürün verir. Kız çocuk hep annenin yanında olduğu için bütün bunları annesinden öğrenir.

Erkeklerde de durum aynıdır. Erkek, günlük işine başlarken önce güneşi selamlar. Sombrerosunu çıkarır ve işe başlamadan evvel güneşle konuşur. Oğlan çocuk da bunu görür, babasının yaptığı gibi o da küçük sombrerosunu çıkarır ve güneşle konuşur. Tabii bunu herkes kendi özelliğine göre yapar. Bu kabilelere göre farklılıklar gösterir. Tıpkı işlemelerde de farklı anlamlar olduğu gibi. Fakat, hepsinde ortak olan bir tek şey vardır: Bizim kültürümüz.

Aslında, millet olarak çiftçiyiz. Ama, bazı kişiler önce çiftçilik yaptıktan sonra zenaatle meşgul olmuşlardır. Büyük bir çiftlikte çalışmaya başlayan bir kişi, biraz para biriktirir ve hayatını değiştirmek isterse küçük bir dükkan açar ve ve zanaatla uğraşmaya başlar. Ama, çalışmaya başlarken güneşi selamlamayı unutmaz. Bizim ortak kültürümüz, kaynağını topraktan alır. Halkımızın dindarlığı bu kültürden gelir, köy toplumunun çok önemli iki elemanı olan mısırdan ve fasulyeden. Erkek zenaatkâr olarak daha fazla para kazansa da yine topraktan gelen kültürünü unutmaz.

Ailede her bireyin kendine göre bir görevi vardır. En büyük oğul, herkes için ikinci bir baba gibidir. O da kardeşlerin terbiyesi ile ilgilenmek zorundadır. Annenin birçok işi vardır: ne pişirilecek, ne satın alınacak... veya bir çocuk hastalanırsa ilaç alınması gibi konularla

daima anne ilgilenmek zorundadır. Erkek için de çözülmesi gereken birçok sorunlar vardır. Kızlar su almaya giderler, oğlan çocuklar evdeki hayvanlara bakarlar. Böylece herkesin belirli bir işi vardır: bu da sorumluluk doğurur. Birisi işini yapmazsa babadan azar işitir, ya da dayak yer. Herkes işini bilinçli olarak yapmak zorundadır. Örneğin, anne yeni bir tencereyi ateşin üstüne oturturken birkaç parça dal alır ve bununla beş defa tencereye vurur. Kızı, bunu görür ve sorar: "Bunu niçin yapıyorsun, Mama?." Kadın: "Tencere çok dayansın ve görevini iyi yapsın, içindeki yemeklerle bütün aileyi doyursun diye" der. Kız çocuk da büyüyünce annesinden gördüğü gibi yapar ve böylece adetlerimiz ve onun gizli anlamları nesilden nesile aktarılır.

Köyün sözcüsü, bütün bunları en iyi bilen kişidir, herkes onun çocuğu olduğu için bütün köy, atalarımızın davrandığı gibi davranmayı ondan öğrenir.

3 nahual

"Hayvan ve insan, doğumdan itibaren
birlikte, içiçe yaşamaktadır."

Miguel Angel Asturias
Mısır İnsanları

Her çocuk nahuali ile birlikte dünyaya gelir. Nahual onun gölgesi gibidir. Birbirlerine paralel yaşarlar ve hemen hep, nahual bir hayvandır. Çocuk, doğa ile anlaşmak zorundadır. Nahual, bizim için toprağın, hayvanların, suyun ve güneşin elçisidir. Çocuklara hayvan öldürmemeleri öğretilir. Yoksa böylece bir insanın nahuali öldürülmüş olur. Her hayvan bir insanla uyum içindedir, ve bir insana zarar vermek isteyen bir kişi hayvana da zarar vermiş olur.

Günleri, kediler, köpekler, sığırlar ve kuşlar arasında böldük. Hergün bir nahual vardır. Örneğin, bir çocuk, çarşamba günü doğduysa onun nahuali kuzudur. Salı günü doğmak, bir çocuk için en kötüsüdür, çünkü o zaman, çok öfkeli bir çocuk olur. Ana-baba çocuğun doğduğu güne göre karakterini saptarlar. Onun nahuali sığır (boğa) ise onun öfkeli bir çocuk olacağını bilirler, çünkü küçük boğalar daima çabuk öfkelenirler. Kediler, sonradan, durmadan kardeşleriyle kavga ederler.

Atalarımızın on kutsal günü vardır. Bu on gün, bir hayvanın gölgesi altında durur. Köpekler, kuşlar, atlar ve boğalar nahualdir, ama vahşi hayvanlar da olabilir, örneğin puma. Ağaçlar da nahual olabilir, yüzlerce yıl önce seçilmiş ve büyük bir gölgesi olan ağaçlar. Böylece bütün bu on gün bu hayvanların işareti altında dururlar. Her zaman sadece bir hayvan olması gerekmez. Örneğin bir köpek. Sadece bir köpek değil, dokuz köpek bir nahual olabilir. Atlarda, üç at bir nahual olabilir. Bu çok farklıdır. Tam sayısı bilinmez. Bu demektir ki, her on gün için, Nahual olan hayvanların sayısını yalnız bizim ana babamız bilir.

Çarşamba, pazartesi, cumartesi ve pazar bizim için haftanın en iyi günleridir, alçakgönüllülük günleri. Bu günlerin nahuali bir koyun veya bir kuş olmalıdır. Barışseyer hayvanlar, diğerleri ile iyi geçinen hayvanlar.

İki genç insan evlenirken, kendisine bütün bunlar açıklanır. Çocuklar doğunca onlar da hangi hayvanın hangi güne ait olduğunu bilirler. Önemli olan birşey daha vardır: Büyümeden evvel ve çocuk gibi davranmaya son vermeden evvel, ana babamız hangi hayvanın nahual olduğunu bize söylemez. Ancak, bizim davranışlarımız sağlamlaşır, karakterimiz artık değişmeyecek hale gelince onu öğreniriz. Çünkü, nahual kötüye kullanılmaz. Örneğin, benim nahualim boğa olsaydı, ben kardeşlerimle kavga ettiğim için onu bahane olarak gösteremezdim. Bu, ancak bir yetişkin gibi davrandıkları zaman çocuklara söylenir. Bu dokuz, on dokuz veya yirmi yaşında olabilir. Ama, bir çocuğa on veya on iki yaşında hayvanlar hediye edilirse, nahuali olan hayvan da bulunmalıdır bunların arasında. Tabii ki ona bir puma hediye edilemez, ama ona benzer bir hayvan hediye edilir.

Hangi gün doğduğumuzu sadece ana babamız bilir; ya da o sırada orada bulunan kişiler. Fakat, etraftaki köylülerden kimse birşey bilmez; sıkı fıkı dost olmak yoktur.

Bizim nahualimiz olan hayvana, daha iyi duygular besleriz. Biz İndiolar, doğayı ve yaşayan herşeyi severiz, fakat bazen belli bir hayvana karşı özel bir eğilim duyarız. Ve birgün öğreniriz ki, bu bizim nahualimizdir, sonra bu hayvana duyduğumuz yakınlık artar.

Bu dünyada yaşayan herşey, doğrudan doğruya insanlarla ilgilidir. Biz, insanı doğadan ayrılmış bir parça olarak görmeyiz: Burada insan, orada hayvan. Aksine bu, gittikçe artan bir bağlantı, bir ilişkidir.

Biz İndiolar özdeşliğimizi hep sakladık, birçok sırlarımızı sakladık ve bunun için diğer uluslardan ayrıldık. Bizim için, kendimizle ilgili açıklama yapmak çok zordur. Çünkü, söylenen şeyin yanlış anlaşılmaması, kültürümüzün bizden alınmaması için çok dikkatli olmalıyız. Bunun için nahuali kaba çizgiler halinde anlattım. Benim nahualimin hangi hayvan olduğunu söyleyemem, çünkü bu, saklamak zorunda olduğumuz sırlardandır.

4 çiftliğe ilk yolculuk, çiftlikte hayat

"İndioların dostluğu böyle kazanılmaz."
Rigoberta Menchu

Daha kırk günlükken bebek için normal günlük hayat başlar ve anne, *finca* denen çiftliğe giderken bebeği de yanında götürür. Ben, iki yaşındayken -annem anlatmıştı- beni zorla yük arabasının üzerine çıkarmışlar, çünkü çıkmak istemiyormuşum. Yolun yarısına kadar korkudan öyle ağlamışım ki, sonunda yorgunluktan uyuyakalmışım.

Arabayı hâlâ hatırlayamıyorum. Önceleri hiçbir şeyden haberim yoktu, ama sonraları benim için korkunç olmaya başlamıştı, çünkü kokuya ve bazı şeylere dayanamıyordum. Araba kırk kişilikti. Kırk kişiyle birlikte köpekler, kediler ve tavuklar da vardı. Bütün bu hayvanlar çiftlikte çalışmaya giden, dağlarda yaşayan insanlara aitti. Bazan yolculuk iki gece ve bir gün ya da daha uzun sürerdi. Hayvanlar ve çocuklar arabayı kirletmeye başlayınca koku dayanılmaz oldu. İnsanlar sonradan ücretlerinden kesilecek olan beşer quetzales avans alıyorlardı. Mutlu olanlar gibi, üzgün olanlar da içmeye başlamışlardı. Çünkü, kendi topraklarını, altiplanoyu -yaylayı- terketmişler ve hiç durmadan, ölesiye çalışacakları bir yere gidiyorlardı. Daha köydeyken konyak içmeye başlamışlardı. Anne babamın da böyle yaptığını hatırlıyorum. Yolculuk sırasında birkaç tanesi kusar, yol boyunca bütün yediklerini çıkarırdı. Bütün kötü kokular birbirine karışır, yolun sonunda insan iyice sersemler ve aptallaşırdı.

Yolculuk sırasında arabanın tentesi kapanır, öyle ki biz ne çevreyi ne de gittiğimiz yeri görebilirdik. Genellikle uyuyarak vakit geçirilirdi, zaten başka türlüsüne dayanılmazdı. Kapalı arabanın içinde toplanan kokudan, insan, sonunda kendiliğinden kusmaya başlıyordu.

Öyleki bir gübre yığını, üstüste yığılmış tavuklar gibi çiftliğe gelmiştik. Araba gidiyor, gidiyor, aşağıya hiç inmediğimiz için hiçbir ihtiyacımızı göremiyorduk. Bazan arabacı da içkili oluyordu. O zaman yolda durarak içmeye devam ediyor, ama yine de bizi arabadan indirmiyordu. Bütün bunlar bizi kızdırıyordu. Anneme: "Niçin çiftliğe gidiyoruz? " diye sorduğumda annem: "Çiftlikte çalışmak zorundayız, büyüyünce sen de anlıyacaksın" diye cevap veriyordu. Ama, o zaman anladığım, herşeyden iğrendiğimdi. Daha sonra herşeyi anladım. İnsan yoksulluğu yavaş yavaş anlıyor. Açlığın, acı ve sıkıntıların yalnız bizim kaderimiz değil, aynı zamanda bütün bir ulusun kaderi olduğunu çabucak anlamıştım. Dağlardan, deniz kıyısına birçok kereler inmiştim, ama içinden geçtiğimiz toprakları hiç görmemiştim. Öteki arabaların seslerini duyuyorduk, ama kendilerini görmemiştik.

Sekiz yaşımdan on yaşıma kadar kahve toplamaya yardım ettim. Ama sonra, pamuk hasadında çalıştım. Burası, tam deniz kenarındaydı ve çok sıcak bir yerdi. İlk hasat gününden sonra, gece yarısına doğru uyandım, bir mum yaktım. Küçük kardeşlerimin yüzüne bakınca bir sürü sivrisineğin onları sokmakta olduğunu gördüm. Elimle yüzlerine vurdum, sivrisinekleri öldürmek için. Hayvanlar insanların ağızlarına bile giriyorlardı. Beni de sokacaklarını düşünmek bile bana allerji yapmıştı. Ve burada bütün dünyanın böyle olduğunu, başka türlü olmadığını düşünüyordum.

Para ödeyerek, bir kamyonetin arkasında yaptığım gezide ülkemin güzelliklerini ilk kez gördüm. Bu kamyonetlerin sürücüleri, bizi almak istemiyorlardı. Çünkü, üstümüz başımız kir içindeydi ve güneşten simsiyah yanmıştık.

Yük arabaları çiftliğe aitti, ama yalnızca kahya ve gözcüler tarafından kullanılıyordu. Kırk ya da biraz daha fazla kişiye bir gözcü düşüyordu. Kahyaların çoğu, aynı köyden işçilerdi. Bunlar askerlik yapmışlardı. Uzun süredir burada bulunuyorlar ve sanki çiftliğin sahibi gibi davranıyorlardı. Görevleri, sadece çiftlik sahibi gibi davranmaktı sanki. İnsanlara bağırıyorlar ve kötü davranıyorlardı. İspanyolca bildikleri için büyük patrona daha yakındılar.

Biz İndiolar, genellikle İspanyolca bilmeyiz ve bu yüzden de aldatılırız. Onları şikayet edemiyorduk, zaten patronun nerede oturduğunu da bilmiyorduk. Sadece gözcüleri ve kahyayı tanıyorduk. Kahyalar, işçileri yayladan alıyorlar ve tekrar geri götürüyorlardı. Gözcülerin çoğu ise, çiftlikte oturuyordu. İşçi grupları geliyor gidiyor, ama onlar yerinde kalıyorlardı. Bunlar, çiftlik üzerinde söz sa-

hibiydiler. Örneğin, çalışma sırasında biraz dinlenmek isterse, gözcü hemen onun başına dikilir ve onu azarlar: "Çabuk işine bak! Tembellik edin diye para ödenmiyor size!" diye bağırırdı. Yeteri kadar hızlı çalışmazlarsa işçileri cezalandırabilirdi de. Bazan götürü fiyatla, bazan belirli bir süre için çalışırdık. Belirli günlerde çalışmaya mecbur olursak, o zaman gözcülere daha çok dayanmak zorundaydık. Çünkü o zaman, kavgasız gürültüsüz bir dakika bile geçmiyordu ve gözcü yaptığımız işi takip etmek için hep peşimizdeydi.

Finca'da çalıştığı süre içinde her işçi, orada yenilen mısır çöreğinden bir tabak ve bir bardakla, bir şişe su alıyordu. Daha çalışamıyacak kadar küçük olan çocuklara tabak ve bardak verilmiyordu, onlar yetişkinlerin yiyeceklerinden yemek zorundaydılar. Bir çocuğa, ancak çalışmaya başladığı zaman yemek veriliyor, ancak o zaman diğer işçilerle birlikte tayınını alıyordu. Kahya, sadece çalışanların yiyecek almalarına dikkat etmekle görevliydi.

Biz, pek kötü olan tortillas -mısır çöreği- ile fasulyadan yersek, yemek için para ödemiyorduk. Ama, taze mısır ve belki iki ayda bir defa verilen yumurta varsa bunların parasını ücretlerimizden kesiyorlardı. Her çiftlikte, çiftlik sahibine ait olan bir kantin vardı. Kantinde bira, konyak ve çocuklar için tatlı ve limonata satılırdı.

Korkunç sıcak ve açlıktan, çocuklar limonata almaları için anne babalarına yalvarırlar, onlar da çocuklarına acıyarak onların bu isteklerini yerine getirirlerdi. Kantinden alınan herşey yazılır ve sonradan ücretten kesilirdi. Şöyle ki: Kantine şu kadar borçlusunuz, şu kadar ilaçlar için, şu kadar yemek için, şu kadar şunun, şu kadar bunun için. Örneğin, bir çocuk yanlışlıkla bir kahve ağacına zarar verirse, bu da ücretten kesilirdi.

Birçok kişi ümitsizlikten içki içmek için kantine gider ve kazandığının büyük bir kısmını burada bırakırdı. Babam, çok duygulu bir adamdı ve işler yolunda gitmediğinde veya bir iş zor gelince herşeyi unutmak için içerdi. Bir keresinde kantinden öyle büyük bir hesap çıktı ki, ücretinden neredeyse hiçbir şey kalmadı. Gerçekten bu kadar çok içmiş miydi bilmiyorduk, ama en küçük ayrıntılar bile yazılmıştı. Annem bize: "Hiçbir şeyi ellemeyin, sonra ödemek zorunda kalırız." derdi.

Bir keresinde bizim çalıştığımız bir çiftlikte ay sonuna kadar kalan bir komşumuz, gözcünün bizi son ödeme gününe kadar mevcut olarak gösterdiğini ve bizim ücretlerimizi cebine attığını anlatmıştı. Gözcüler, işçilerin sırtından zengin oluyorlar ve sonunda yaylada, ya

da beğendikleri başka bir yerde ev yaptırıyorlardı. Gözcülerden birçoğu Ladino -melez-, fakat bir çoğu da yaylalı İndiolardı. Babam onlara, beyaz yerliler derdi, çünkü beyazlar gibi davranıyorlardı, kötü beyazlar gibi; çünkü, her beyazın kötü olmadığını sonradan anlamıştık.

Oniki yaşında kıyıda pamuk hasadında çalışmaya başladım. Bu işi yetişkinler gibi yapıyordum. İlk kez o zaman bir çiftlik sahibi gördüm. O kadar şişmandı ki. Ondan biraz korktuğumu da hatırlıyorum. Şimdiye kadar bu kadar şişman bir ladino görmemiştim. İyi giyimliydi, hatta bir saati vardı. O zamanlar, saat nedir bilmiyorduk. Bir ayakkabım bile olmamıştı o zamana kadar. İçimizden bazılarının bağlı sandaletleri vardı, ama bunlar patronunkilerle kıyaslanamazdı.

Ay sonuna doğru bir gün gözcü bizi topladı ve dedi ki: "İnsanlar! Bu ay daha çok çalışmalısınız. Gelecek ayın ilk günü de çalışılacak, çünkü bugün çiftlik sahibi geliyor." Ona 'El Patron' diyorlardı. "Bugün patronumuz geliyor. Size teşekkür edecek ve bir süre konuşacak."

Zengin çiftlik sahibi geldiğinde arkasında aşağı yukarı on beş kadar asker vardı. Bu, benim için öyle garip bir şeydi ki, sanki onu silahlarıyla güvenlik altında tutuyorlarmış gibi gelmişti bana. Patron için özel bir yer hazırlanmıştı ve içimizden bazıları onun önünde dansetmek zorundaydı. Annem, bunu istemediği için bizi sakladı. Birkaç çocuğun onu selamlaması gerekiyordu, ama hiç kimse ona yaklaşmayı göze alamıyordu, çünkü sıkı bir koruma altındaydı ve belinde de bir tabanca sokuluydu. Biz çocuklar, ağlamaya başladık ve Senor Ladino'yu görünce oradan kaçtık. Silahlı askerlerin bizi öldüreceğini sanmıştık.

Sonra patron, bizimle İspanyolca birşeyler konuştu. Annem, birkaç sözcük anlamıştı ve onun seçimlerden söz ettiğini söyledi. Ne demek istediğini tam olarak anlamıyorduk. Bir Ladino yönetimi mi? Benim annem babam için, ülkenin başkanı bizim değil, Ladinoların başkanıydı. Yönetim, biz yerliler için, melezlerin yönetimiydi. Bunu daima böyle görmüştük. Gözcü sonra, patronun dediklerini bize çevirdi, şimdi hepimizin bir kağıdın üzerine bir haç işareti yapmamızı istemişti. Herkese birer kağıt verildi ve nereye haç işareti yapmaları gerektiği söylendi. Kağıtta birkaç kutu, üç veya dört işaret olduğunu hâlâ hatırlıyorum.

Babam ve yaşı tuttuğu için ağabeyim, kendilerine gösterilen yere haç işaretini yaptılar. Patron, haç işaretini yapmayanın para verilmeden işten atılacağını da söylemişti. Yani, işçiler bunu yapmaya

zorlanmışlardı.

Sonradan birçok geceler patron rüyama girdi; belki korkudan, çünkü, yüzü bende korku uyandırmıştı. Anneme şöyle dediğimi hatırlıyorum: "Yaşlı senor Ladinoyu gördüm rüyamda" "Ah, saçma" demişti annem, "O bir senor, ondan korkmana gerek yok."

Onun adını hiçbir zaman öğrenemedik. Bazen babam, eskiden aklında kalan isimleri sayardı. 1954'deki isyandan sonra bölgedeki bütün yerliler yakalanarak kışlalara doldurulmuşlardı. Orada onlara silah verilmiş ve savaşmak zorunda oldukları söylenmişti. Babam da yakalananlardan biriydi, o günlere ilişkin çok kötü anıları vardı. Bu arada birçok yerlinin öldürüldüğünü, zamanında saklandığımız için bizim hayatta kaldığımızı anlatmıştı. Bize, yaşlı başkandan ve adını bilmediğimiz diğerlerinden de söz ediyordu sık sık. Bunların ne isimlerini, ne de kendilerini hatırlıyordum.

Büyük patronu sonra bir kez daha gördük. Kendisi kadar şişman olan karısı ve oğullarından biri ile gelmişti. Bizi kutladılar ve başkanımızın kazandığını söylediler. Annemle babam, "başkanımız" dendiği zaman güldüler, çünkü o, bizim başkanımız değil, Ladinoların başkanıydı. Kendi kendime bir başkanın nasıl olduğunu sordum hep. Patrondan daha uzun boylu olması gerektiğini düşünüyordum.

Daha büyüyünce bu patronu daha iyi tanıdım. Babama, beni ona vermek isteyip istemediğini sormuştu. Bu, beni başkente götürdükleri sıradaydı.

5 yaylada çalışma, başkente ilk gezi

"İlk kez başkente geldiğimde, o, benim için korkunç bir canavar, bir başka dünyaydı."

Rigoberta Menchu

Ormanda yolumu kaybettiğimde yedi yaşındaydım, ve ilk kez büyüdüğümü hissettim. Sahilden yaylaya yaptığımız yolculuk kötü geçmişti, erkek kardeşlerimle birlikte hastalanmıştık. Paramız bitmişti. Babam: "Hasta çocuklarla yine çiftliğe dönersek, çocuklarımızı çiftlikte gömmek zorunda kalırız" diyordu. Ormanlardan geçmek ve yol boyunca kamış kesmekten başka yapılacak birşey yoktu. Boş olduğumuz her gün kamış arıyorduk. Tarlayı bıraktığımız zaman, babam bizi sazlığa götürür: "Herkes kamış kesmeye!" derdi. Bir keresinde babam, iki ağabeyim ve ben, bir haftada elli kilo kamış toplamıştık. Dallar uzun uzun kesiliyor, sonra bir yığın halinde yere yatırılıyordu. Biri, kabuklarını soyuyor ve diğerleri onu yuvarlıyordu. Sonra bunların kurutulması gerekiyordu. Ormanın derinliklerine dalıyorduk, yerini iyi bellemeyen bir kişi kolaylıkla kaybolabilirdi. Yanımızda bir köpek bulunurdu, çünkü bir köpek diğer hayvanları hissedebilir ve dönüş yolunu bulabilirdi.

Bu defasında bir haftadan daha uzun süre kalmıştık, yiyecek hiç birşeyimiz yoktu. Zavallı köpek de o denli aç olmalıydı ki, bir gece eve geri döndü. Bunu farkettiğimizde çoktan dağları aşmış olmalıydı. Nerede olduğumuzdan haberimiz yoktu. Haziran ya da Temmuzdu sanıyorum. Yağmur yağıyordu, bulutlar karanlık ve alçaktı. Gerçekten, nerede olduğumuzdan hiç haberimiz yoktu. Babam, ormanda daha

fazla yolumuzu kaybedersek vahşi hayvanlara yem olacağımızdan korkuyordu. Ama, dönüş yolunu nasıl bulacaktık? Sadece yürüyor, yürüyorduk. Ormandan dışarı mı çıkıyor, yoksa daha çok ormanın içine mi ilerliyorduk, belli değildi. Çevrede oturanlar olduğunu belli edecek ne bir hayvan sesi, ne de bir köpek havlaması duyuluyordu. Köpek sesleri çok uzaklardan bile duyulabilir; ama ortada hiçbir şey yoktu.

Öndeki, ağaçların arasından geçerek yolu açıyor, diğerleri sırayla onun arkasından geliyordu. Ben, en küçükleriydim, ağabeylerim açlıktan ve yorgunluktan öyle berbat bir durumdaydılar ki, benimle uğraşamıyorlardı. En geride ben kalmıştım, gittikçe de geride kalıyordum. Bağırmaya başladığımda o kadar gerilerdeydim ki, artık beni kimse işitmiyordu. Onların izlerinden gitmeliydim, ama öyle bir an geldi ki, artık seçilemiyordu. Yedi saat, ağlayarak ve bağırarak dolaştım ve kimse beni duymadı. Kendimi ilk kez olgun bir insan gibi hissettim, daha soğukkanlı olmam, tıpkı ağabeylerim gibi olmam gerektiğini anladım.

Babam, beni aramak için geri dönmüş ve yolu kaybetmişti. Beni bulduğunda neredeyse ağlayacaktı. Ağabeylerim beni azarlıyorlardı: "Hep senin suçun, doğru dürüst yürüyemiyorsun bile!" Sanıyorum üç gün daha hiçbir şey yemeden gittik. Bojonesleri kesiyorduk yol boyunca. Bunlar, yumuşak kısımları emilerek yenilen bir tür salatalıktı. Kucağımızda kamışları taşıdığımız için gittikçe halsizleşiyorduk. Sonra birden köpeğimiz çıktı karşımıza. Belki de kokudan bizim köye yaklaştığımızı hissetmişti. Zavallıcık, sevinçten çıldıracak gibiydi, halbuki biz, onu boğabilirdik, o kadar çok kızmıştık ona. Annem ve komşular bizi nerede arayacaklarını bilemedikleri için, oldukça endişelenmişlerdi.

Kamışların bir kısmını bırakmak zorunda kalmıştık, ama kalanlar kurutulmuş ve hazırlanmıştı. Ve babam borç aldığı bir miktar para ile onları satmak için başkente gitti. O zaman elli kilo kamış için 50 quetzales veriyorlardı. Bu, 50 quetzales bir ailenin bir haftalık kazancıydı. Köyden en yakın kente, oradan da başkente gitmek için gerekli yol parası bunun dışındaydı.

Ben, babamın en sevdiği çocuğuydum, bunun için onunla ben gidecektim başkente. İlk kez bir kamyonetin ön kısmında oturuyordum. Daha önce, hayvanlar gibi taşındığımız kapalı yük arabalarında oturmuştum sadece. Ve bu kamyonetin bir penceresi bile vardı! Binmeye çekiniyordum. Babam: "Korkma, ben seni tutuyorum" dedi. Bineyim diye bana bir bonbon vereceğini bile söyledi. Sonra, hareket ettik. Us-

pantan'dan başkente gelinceye kadar hiç uyumadım. Çünkü, dışarısını seyretmek istiyordum. Köyler ve evler, bizim dağlardaki kulübelerden o kadar farklıydı ki, beni müthiş etkilemişti. Hem çok mutluydum, hem de korkuyordum. Çünkü, kamyonetin önünde otururken düşecekmiş gibi oluyordum.

Başkente gelince, oradaki otomobilleri hayvanlara benzettim. Bunların hepsinin otomobil olmalarını bir türlü aklım almıyordu. Babam, bunların tıpkı büyük kamyonlar gibi otomobil olduklarını, yalnız taşınacak fazla eşyası olmayan kişilere ait olduklarını söyledi. "Çiftliğe gittiğimiz kamyon, biz İndiolar için ve bu küçük arabalar bir yerden bir yere giden zenginler içindir. Sadece kendilerine aittir."

Bu kadar çok arabayı görünce onların çarpışacaklarını sandım, ama çarpmıyorlardı. Bir araba durunca, diğerleri de durmak zorunda kalıyordu. Bundan o kadar etkilenmiştim ki, eve gidince kardeşlerime, otomobilleri, bunların nasıl birbirine çarpmadan, kimse ölmeden bütün şehrin içinde dolaştıklarını ve daha binlerce şeyi anlatacaktım. Babam: "Büyüyünce sen de seyahat edeceksin ve dolaşacaksın. O zaman benim gibi yaparsın." dedi.

Başkentte babam, her zaman kamış sattığı bir senora gitti. Bu senor marangozdu. Yaşlı bir adam. Guatemala'da mobilya yapımında daima kamış kullanılır ve özellikle Antigua'lı marangozlar, bizim kamışlarımızı kullanırlardı.

Bu senor, babama şimdi parası olmadığını ve kamışları satın alamıyacağını söylüyordu. O zaman babamın adamla neler konuştuğunu anlayamamıştım, ama müthiş öfkelenmiştim, çünkü babam, kamışları satmak için birçok masraf yaparak, emek sarfederek buraya gelmişti ve şimdi, onları istemiyorlardı. Üstelik konuştuklarından da bir şey anlamıyordum.

Biz yaylalılar için başkent, tanımadığımız başka bir dünyaydı ve bu yüzden babam o adama kamışları yarı fiyatına satmak zorunda kalmıştı. Yaptığımız bütün işler için 25 quetzales! Döndüğümüzde paradan hiçbir şey kalmamıştı geriye. Annem, bütün emeklerimiz boşa gittiği için öfkesinden neredeyse ölecekti. Ben ve ağabeylerim ise, günlerce aç, susuz ve ıslak bir durumda kamış toplamak için ormanda dolaşmış oluşumuza çok içerliyorduk. Her şey boşunaydı. Biz para kazanmak için, deniz kenarındaki çiftliklere gitmek zorundaydık yine. Arasıra, en yakın köyde mantar ve ot satarak bir kaç centavos daha kazanıyorduk; ama yayladaki asıl işimiz kamış toplamaktı.

Başkentteki satıştan sonra babam, INTA'nın bürolarından birine gitmek zorundaydı. (Instituto National de Transformacion Agraria - Ulusal Tarım Islah İstasyonu) Babam, 22 yıl boyunca hep Transformacion Agraria'nın bürolarında bulunmuştu. Toprak dağılımı sorun olduğunda, yani toprak satışı söz konusuysa, ya da hükümet toprak işçilerinin yerini değiştirmek isterse Transformacion Agraria'ya başvurulur. Gelmeyenler ceza ödemek zorundadır. Babam, yoksullar için bir hapishane bulunduğunu söylüyordu. Büroya gitmeyen hapse girerdi. O zamanlar hapishanenin ne olduğunu bile bilmiyordum. Babam oradaki beylere karşı kibar ve saygılı davranmak gerektiğini söylüyordu. "Oraya gidince" dedi, "Sakin ve sessiz ol." Sombrerosunu çıkarıp, büyük bir masanın ardında oturmuş yazı makinası ile birşeyler yazan bir senorun önünde neredeyse yere kadar eğildi. Böyle bir makinenin hayalini hâlâ kuramm. Üstü yazılarla dolu bir kağıdın makinadan çıkması nasıl mümkün oluyordu? Bu bürodaki senorların çok önemli kişiler olması gerektiğini düşünüyordum, çünkü babam, onların önünde şapkasını çıkarmıştı ve yere kadar eğilmişti.

Babamla kente yaptığımız geziden bende kalan en büyük izlenim, daima acıktığımızdı. Babam: "Şuraya, sonra şuraya gideriz, ondan sonra birşeyler yiyebiliriz" diyordu durmadan. Ama ben çok acıkıyordum ve ona da aç olup olmadığını soruyordum. "Evet, ama önce bazı şeyleri halletmemiz gerekir" diye cevap veriyordu. Babam sonra bana beş centavosa bir dondurma aldı, bunu şapır şupur yedim. Hayatımda hiç dondurma yememiştim. Tadına bakınca, fevkalade olduğunu anladım.

Başkentte üç gün kaldık. Orada, babamın bir arkadaşı vardı. Daha önce komşumuzdu. Yavaş yavaş ticaretle uğraşmaya başlamış ve başkente taşınmıştı. Şehrin kenar semtlerinde küçük bir evi vardı. Çok küçük bir ev, kartondan küçük bir kulübe. Onun yanında kaldık. Daha önce kendileriyle tarlalarda ve nehir kenarında oynadığımız çocuklar, ağladıklarında çok üzüldüm. Bana, hayvanların nasıl olduklarını, ırmağın nasıl göründüğünü, tarlaların durumunu soruyorlardı. Yeniden yaylaya dönmek için can atıyor gibiydiler. Yiyecek birşeyleri yoktu hemen hemen, ellerindeki pek az yiyecekten bize hiç veremediler tabii.

Sonra geri döndük. Babam başkente gittikçe, onunla gitmeyi çok istiyordum. Orada beni ilgilendiren, ama aynı zamanda korkutan o kadar çok şey vardı ki.. Yalnız başıma başkentte kalırsam öleceğimi düşünüyordum. Benim için kent bir canavardı, bir başka dünyaydı. Bir

sürü ev ve yığınla insan.... Bu benim için, Ladinoların ülkesiydi, biz İndiolar başkaydık.

Daha sonra, birçok kez bu yolculuğu yaptım. Artık, kent bana eskisi kadar yabancı değildi.

6 sekiz yaşında çiftlikte ücretli çalışma

Ben bu dönemde bilinçlendim.
Rigoberta Menchu

Daha beş yaşındayken çiftlikte bazı işlere yardım ediyordum. Annem çalışırken küçük erkek kardeşime ben bakıyordum. Kardeşim, o zaman iki yaşındaydı ve hâlâ meme emiyordu. Çünkü, biz yerliler, yiyecekten tasarruf etmek için çocuklara uzun süre meme veririz. Annem, ona meme vermek için sık sık işini bırakmak zorunda kalıyordu. Bu sırada ben, onun işini yapıyor, sonra da vakit kaybetmesin diye çocuğa bakıyordum. Yaptığım işin karşılığında para alınıyordum, çünkü annemin işini tamamlıyordum. Bu iş, kırk işçi için yemek hazırlanmasıydı. Mısır tanelerini öğütür, hamuru tutar, tortillas yapar, frijoles -siyah fasulya- pişirirdi. Çabuk bozulduğu için sabah hazırlanan bu hamurun sabah pişirilip, sabah yenmesi gerekiyordu ve bu işi kırk erkek için yapmak çok zordu. Her zaman taze tortillalar yaptığı için annem, işçiler arasında çok seviliyordu.

Biz, yemeğimizi başka bir senoradan alıyorduk. Bizim tortillalar bazen kötü ve kurumuş oluyordu, fasulyeler de kaşıktan düşüyordu. Çünkü senora, kaç kişi için yemek pişirmek zorunda olduğunu bilmiyordu, gözcüler işçi gruplarını hergün yeniden bölüyorlardı. Annem, işçilere taze yemek verme işini çok önemsiyordu. Çünkü işçiler, işten sonra çok yorgun oluyorlardı. Annem, genellikle sabahleyin saat 3'te yemekleri hazırlıyordu, çünkü işçiler çalışmaya çok erken saatlerde başlıyorlardı. Saat 11'de öğle yemeği, 7'de de akşam yemeği hazırdı. Bu saatlerin dışında da ek kazanç için kahve toplama işinde çalışıyordu.

Kardeşime bakmaktan başka bir iş yapamadığım için kendimi

faydasız biri gibi görüyordum. Bu yıllarda bilinçlenmeye başlamıştım. Doğru dürüst çalışmak ve anneme yardımcı olmak için para kazanmak istiyordum. Annem çok cesurdu, yılmadan çalışıyordu; Kimi kez, hastalanıyorduk, o zaman bütün paramız ilaca gidiyordu.

Bir keresinde, sahildeki çiftlikte beş ay çalışıp yaylaya döndüğümüzde hastalandım, neredeyse ölecektim. O zaman tam 6 yaşındaydım. İklim değişikliği beni çok etkilemişti. Annem, öleceğimden korkmuştu. Bundan sonra yine hasta olmamak için her şeyi yaptım, sık sık başım ağrıdığı halde bundan kimseye söz etmedim.

İlk paramı, sekiz yaşında çiftlikte kazandım. Günde on yedi buçuk kilo kahve topluyordum ve bunun için 20 centavos alıyordum. Bu orana ulaşamazsam, 20 centavos için çalışmayı sürdürüyordum.

Ağabeylerimin işleri akşam yedi ya da sekizde bitiyordu. Bana yardım etmeyi önerdiklerinde, işimi kendim bitirmek zorunda olduğumu söyledim, yoksa işimi nasıl öğrenebilirdim? Bazı günler ancak on dört kilo yapabiliyordum. Özellikle sıcak günlerde. O zaman öyle başım ağrır, o gün öyle yorgun olurdum ki, bir kahve ağacının altına yatar ve uyurdum, kardeşlerim beni orada bulurlardı.

Küçük gruplar halinde, sırayla ihtiyaçlarımızı gidermeye gidiyorduk. Çiftlikte tuvalet yoktu. İnsanlar, ihtiyaçlarını görmek için ormana gidiyorlardı. Çalıların çok dik olduğu bir yer vardı. Herkes oraya gidiyordu, orası bizim helamızdı. O sıralarda çiftlikte dört yüz işçi çalışıyordu. Bir grup geri dönünce, öteki grup giderdi. Daima aynı çalılığa. Orada bir çok sinek uçuşurdu.

Bizim barakamızda su dolu bir tek leğen vardı. Bu, herkesin ellerini yıkamasına yetmiyordu. Çeşmeler epey uzaktaydı, bu çeşmelerden gelen su, sulamada kullanılıyordu. Tarlada çalışırken biraz su içebilmek, bu çeşmelerden su doldurmak için, bir hayli koşmak gerekiyordu.

Kahve çekirdekleri, çalıların arasından toplanıyordu, ama bazen taneler olgunlaştıkça kendiliklerinden dökülüyorlardı. Bunlar toplanmalıydı. Bu da dalından toplamaktan daha zordu. Gözcüler, bizi adım adım, dikkatle izlerlerdi, her küçük zarar ücretten düşülürdü. Daha çocukken, özellikle dikkatli ve tedbirli olmayı öğrenmiştik: Kahve toplamak, bir yaranın iyileşmesi gibiydi.

Pamuk toplamak daha zordu. Özellikle sonradan yetişen, dallara takılı kalan pamuklar. Bu, diğerlerine göre farklı ödeme yapılmayan, çok zahmetli bir işti.

On yedi buçuk kilodan daha fazla toplamış olmama rağmen iki yıl boyunca 20 centavosa çalıştım. Daima daha çok yapıyor ve bir, iki, üç kiloya çıkıyordum. Günde otuz beş kilo toplayınca bunun için bana otuz beş centavos ödediler. Ailemin geçimine katkım olduğu için gurur duyuyor ve kendimi yetişmiş bir insan gibi görüyordum. Anne ve babamın yaşamını biraz kolaylaştırmak için, kendim her gün yeni bir acıyla karşılaşıyordum.

Çiftlikteki hayat, yalnız zor değildi, çiftçiler aynı zamanda dolandırılıyordu. Çiftlikte işçilerin topladıkları ürünler tartılıyor ve not ediliyordu. Ağabeylerim, akıllı kişilerdi ve kilolar yazılırken yapılan yanlışlığı bulup çıkarıyorlardı. Gerçekte olduğundan daha az gösteriliyordu. Bu, her yerde oluyordu. Bizim işimizi kontrol eden senoralar, bizim sırtımızdan zengin oluyorlardı. İnsanlara neredeyse hayvan gibi davranılıyordu. Kamyonda ya da çiftlikte en ufak şeyin, bir el uzatmanın bile bedeli ödenmek zorundaydı. En son gün, kantindeki hesap ödeninceye dek işçiler sömürülüyordu.

Yeni işime başladıktan üç ay sonra, yeniden hastalanmıştım. Yayladaki küçük tarlamızda çalışmak için eve döndük. Mart ayıydı. Dağlarda yaşam, zor olmasına karşın şenlikliydi. Çok yağmur yağıyordu ve biz sürekli ıslaktık. Kulübe, her taraftan rüzgar alıyor, bir sürü hayvan içeri doluyordu. Bizi ısıtabilecek hiçbir giysimiz yoktu.

Mayısta yine çiftliğe döndük. Babam, şekerkamışı tarlasında; ağabeylerim pamuk tarlasında, annem ve ben, bir kahve tarlasında çalışıyorduk. Babam yakında çalıştığı için, akşamları bize geliyordu; ama uzak bir tarlada çalıştığı zaman, birbirimizi üç ay bile görmediğimiz oluyordu.

İşten sonra, annem ve babam hep yorgun oluyorlardı. Özellikle babam. Bizimle konuşmayı bile canı istemiyordu. Annem de öyle. Annem ve babamın hiç kavga etmemelerine karşın, onları rahat bırakır ve biraz dinlensinler diye bilinçli bir şekilde kendi işlerimize koyulurduk. Özellikle yüzlerce yabancı insanla birlikte yaşayınca, ortaya çıkan gürültü patırtı. İçlerinde korkunç şeyler yaşamış ve oldukça düşkün kişiler vardı - fahişelik eden kadınlar...

Bu kadar yabancı arasında yaşamak çok zordu. Anneler çocuklarına dikkat edemiyorlardı. Çünkü akşamları öyle yorgun düşüyorlardı ki... Bu, Guatemala'da kadınların durumunu en iyi şekilde belirtir. Birçok kadın kahve veya pamuk toplama işinde çalışmak için çiftliğe dokuz on çocuğu ile birlikte geliyordu. Bu dokuz, on çocuktan üçü veya dördü sağlıklı ve dirençliydi. Fakat çoğunun açlıktan karnı

şişti, ve anne dört beş çocuğunun her an ölebileceğini daima hesaba katmak zorundaydı. Böyle bir duruma insan dayanamıyor ya da başka bir yol bulamayınca unutmaya çalışıyordu. Kadınlar, erkeklerden daha cesurdu. Birçok erkek, özellikle askerde olanlar, anne ve babaları olmayan, açlıktan ölmemek için büyük çiftliklerde çalışan kızların umutsuzluğundan yararlanıyorlardı. Böylece bazı kızlar fahişe olmuştu.

Bizim kültürümüzde, yani İndio köylerinde fahişelik yoktur. Köyde bir kadın, atalarımız gibi giyinmezse, onurunu kaybetmiş gözüyle bakılırdı.

7 küçük kardeşimin ölümü, dil ayrılığı yüzünden yerliler arasında anlaşma güçlüğü

Çünkü mısır ticareti yapanlar, toprağın tüm kemiklerini alıyorlar; onlar mısırı besleyen atalarımızın kemikleridir. Ve şimdi toprak bağıra bağıra kemik istiyor. Kemiklerin en narinleri, küçük çocuk kemikleri toprağı beslemek için üzerine ve siyah kabuğunun altına yığılıyor."

Miguel Angel Asturias
"Mısır İnsanları"

Küçük kardeşim eksik beslenmeden öldüğü zaman çiftliğe geleli iki ay olmuştu. Annem, onu gömmek için, birkaç gün işten uzaklaştı. Kardeşlerimin ikisi çiftlikte ölmüşlerdi. En büyük Felipe'yi ben tanımadım. İşçiler çalışırken, kahve bahçelerine uçakla ilaçlama yapılmış, tarım ilacından zehirlenerek ölmüştü.

Kardeşim Nicolas öldüğünde, sekiz yaşındaydım ve ölürken onu görmüştüm. En küçüğümüzdü ve iki yaşındaydı. Ağladı, ağladı, ağladı. Annem ne yapması gerektiğini bilmiyordu. Yetersiz beslenme yüzünden karnı şişmişti. Daha çiftliğe geldiğimiz günden beri, durumu kötüydü. Annem, işini kaybetme korkusuyla her an onunla ilgilenemiyordu. İşimizi asla bırakamazdık.

Kardeşim, iki hafta dayandı, sonra ölüm-kalım savaşı başladı. Onun için ne yapmamız gerektiğini bilmiyorduk. Bizim köyden iki kişi daha vardı, başka yerlerde çalışıyorlardı. Beraberliğimiz yoktu. Gerçi gruplar halinde çalışıyorduk, ama başka köylerden gelen, başka dil konuştukları için kendileriyle anlaşamadığımız insanlarla. İspanyolca da anlamıyorduk. Kısacası birbirimizle anlaşamıyorduk, ama

yardıma ihtiyacımız vardı. Kime başvurmalıydık? Derdimizi anlatacak kimsemiz yoktu. En azından gözcümüze anlatabilirdik, belki o zaman bizi buradan hemen kovardı. Patronu ise, hiç tanımıyorduk. Annem, perişan bir haldeydi.

Diğer işçilerle sadece işaretlerle anlaştığımızı hatırlıyorum. Bir çoğumuzun aynı şeyler geçmişti başından: Birdenbire yardım gerekir; ama karşılıklı yardımlaşma zorunda olduğumuz halde yardım gelmez. Bu büyük bir problemdi. Aynı barakada oturduğumuz kişiler içinde arkadaşlarımın olmasını ne kadar isterdim... Üçyüz, dörtyüz kişilik baraka.. ama birbirimizle hiç ilişkimiz yoktu. Baraka, palmiye yapraklarından yapılmış büyük bir damdı. Duvarları yoktu, her yanı açıktı. Bu dam altında bir sürü insan, hayvanlar, köpekler, kediler ve yayladan getirdikleri eşyalarla birlikte oturuyorlardı. Sınır yoktu. Herhangi bir yerde, hiç tanımadığı birinin yanında uyuyabilirdi insan. Sahilde hayat böyleydi.

Birbirimizle ilişkiye girmiyorduk. Çoğu kez çalışma yüzünden. Sabahları üçte kalkıyorduk. Bu erken saatte, hava oldukça soğuk oluyordu, ama öğleye doğru her yer fırın gibi oluyordu. Öğle yemeği için verilen aradan sonra, çalışma akşama dek sürüyordu. Büyük bir topluluk içinde yaşamamıza rağmen, birbirimizle ilişki kurmak için pek az vaktimiz vardı. Bizim için, en acı olan taraf şuydu: Hepimiz İndio'yduk, hepimiz aynı işi yapıyorduk, aynı toplumda yaşıyorduk, ama farklı köklere ait olduğumuz ve farklı diller konuştuğumuz için birbirimizle anlaşamıyorduk. Başka gruptan birisini tanımak istesek bile, anlaşma konusuna gelince iş takılıp kalıyordu. İnsan, sanki yabancılar arasında yaşıyor gibiydi. Yalnız bayramları topluca kutluyorduk çiftlikte. Ama birbirimizle konuşmadan.

Küçük kardeşim gün ağarırken öldü. Hiçbirşey yapamamıştık. Köyden iki kişi annemle ilgileniyor, ama çocuğu ne yapacaklarını ve onu nereye gömmeleri gerektiğini bilmiyorlardı. Gözcü gelerek, onu çiftlikte gömebileceğimizi, ama bunun için para ödemek zorunda olduğumuzu söyledi. Paramız yoktu. Gözcü: "Zaten ilaç ve diğer şeyler için bir sürü borcunuz var. Ölünüzü alın ve yok olun" dedi.

Çaresizdik, ölüyü yaylaya kadar götüremezdik. Sıcaklık ve nemden çoktan kokmaya başlamıştı bile. Ve bu yüzden barakadakiler onu istemiyorlardı. Artık, burada tutamazdık. Annem, o çiftlikte gömmeye karar verdi. Bunun için bütün bir ay ücretsiz çalışmak zorundaydık.

Dostluktan ya da merhametten, birisi bize bir kağıt kutu verdi. Küçük kardeşimi onun içine yatırdık ve gömdük. Bunun için işi-

mizden bir gün kaybetmiştik. Akşam olunca gözcü gelerek: "Yarın sabah erkenden, buradan yok olun" dedi. "Bütün gün hiç çalışmadınız, ücret alamayacaksınız. Yarın sizi burada görmek istemiyorum."

Annem, ne yapacağını bilmiyordu. Bir başka çiftlikte çalışan babama haber veremediği için perişandı. Durumumuzu kabullenmekten ve eşyalarımızı toplamaktan başka çözüm yoktu. Yaylaya nasıl döneceğimizi bilmiyorduk. Normal zamanlarda taşınma işiyle uğraşmazdık, çünkü, bizi aracılar getirip götürürlerdi. Ama, çiftlikten kovulunca durum çok değişiktir. Çiftliğin ait olduğu köyün adını bile bilmiyorduk. Bizim köyden iki kişi dedi ki: "İşimizi kaybetsek bile, size eşlik edeceğiz." Hatta bunlardan biri anneme biraz borç para da verdi.

Altiplano'daki köyümüze vardığımızda perişandık. Annem, bizimle aynı çiftlikte çalışan erkek kardeşlerimden biri ve ben. Babam ve diğer kardeşlerim çocuğun ölümünü bilmiyorlardı. İki hafta sonra geldiler. Hiç paramız kalmamıştı. Ellerindeki paradan komşulara olan borçlarımızı ödediler. Sonra biraz ölüm yardımı aldık, komşular da yardım ettiler.

Bu olaydan sonra -nasıl söyleyeyim- hayata karşı bir öfke, hayata karşı bir korku duymaya başladım. "Seni de böyle bir hayat bekliyor" diyordum kendi kendime hep, "bir sürü çocuk, arka arkaya hepsi ölecekler".

Bir anne için çocuğunun öldüğünü görmek ve ona yardım edememek kolay değildi. Çiftlikteki bu iki haftayı, bugüne kadar unutmadım. Bu, nefret dolu bir anıdır... Hep nefretle anımsadığım günlerdir.

8 yaylada yaşam, onuncu yaş günü kutlamaları

"Biz İndiolar, atalarımızın koyduğu kurallara aykırı bir şey yapmayız."

Rigoberta Menchu

Sahilden yaylaya geri dönünce, bizim için tarla çapalama işi başladı. Dokuz yaşından beri, tarlada babama yardım ediyordum. Hemen hemen küçük bir erkek kadar çalışıyordum. Baltayla odun kesiyor ve su taşıyordum. Kulübemizin yakınında içme suyu yoktu, su getirmek için dört kilometre yol gitmek gerekiyordu. Ama mutluyduk, biraz mısır ekiyorduk, bu da yaşamamıza yetecek kadardı.

Aynı zamanda bahçemizde bol miktarda sebze de yetişiyordu, öyle ki bu sebze sahile gitmemize gerek kalmadan ihtiyacımızı karşılayacak kadardı. Annemin bize sık sık fasulye ve kabak yemeği yaptığını biliyorum. Bunlar, toprak verimli olduğu için bol miktarda yetişen ürünlerdi. Fasulyeyi fazla yemiyorduk. Çünkü, annem yetiştirdiği ürünleri sabun veya biraz chili satın almak için pazarda satardı. Öğünlerimiz hemen hemen sadece chili'den ibaretti. Ama bu, bizim elimizdeydi. Çünkü, ot aramaya gittiğimiz zaman chili, tortillas ve çeşitli otlarla güzel bir yemeğimiz oluyordu.

Biz yerliler, mısır öğütmek için değirmen kullanmayız. Ocak da kullanmayız, tortillası ateşte saç üzerinde -comal- pişiririz. Mısır tanelerini taştan bir havanda döveriz, tıpkı dedelerimizin eskiden yaptıkları gibi.

Ailemizde dört kadın vardı: Ablam, annem, yengem -en büyük ağabeyimin karısı- ve ben. Hepimizin bir ödevi vardı. Biri mısır tanelerini yıkar ve döver, biri tortillas yapar, biri su taşır, biri de ateşi yakardı. Sabahleyin saat üç'te kalkar, erkekler de kazmalarını, baltalarını

bilerlerdi. Köyde elektrik olmadığı için, çam ağaçlarının yongası ile aydınlanırız. Çamı ağacı çok reçineli olduğu için kibrit tutunca hemen yanmaya başlar. Sonra üzerine biraz çam yongası atınca kulübeyi aydınlatacak kadar ışık verir.

Ben, yedi yaşımdan itibaren köpeklere bakmak zorundaydım. Birçok köpeğimiz vardı, çünkü daima ormandan hayvanlar gelir, bu yüzden köpekler, tavuklar ve koyunları korumak zorunda kalırlardı. Köpekler, ayıklanmış mısır koçanlarını yiyorlardı. Kulübenin yanında mısır koçanlarını attığımız bir çukur vardı. Bunlar zamanla çürürler ve yumuşarlar ve sonra biraz kireçle kaynatılırlardı. Kireç, köpekler için çok iyiydi, onların kuvvetlenmesine yarardı. Bazan mısır ürünü kötü gidince köpeklerle aynı şeyi yerdik.

Mısır yıkanıp öğütülünce, ateş yakılıp, su kaynatılınca biz kadınlar tortillaları yapmaya başlardık. Üstünde tortillaları kızartığımız büyük bir comal vardı. Sonra, babam ve kardeşlerim kahvaltıya gelirler, bazen buna kahve eklenir, bazen sade süt. Genellikle, pinol içerdik. Bu, kavrulmuş ve dövülmüş, kahve gibi pişirilen mısırdı. Kahveyi pek nadir satın alabilirdik, çünkü çok pahalıydı. Bazen, şekerkamışı satın almak için yeterli paramız bile olmazdı. Beyaz şeker asla almayız. Kahve ve pinol sadece şekerkamışı ile içilir. Şekerkamışı için para bulamayınca kahve veya pinol de içemiyorduk, o zaman sadece su bulunuyordu kahvaltıda.

Tortillas ve chili ile yapılan kahvaltıdan sonra, genellikle sabah beşe doğru hava henüz ağarırken erkekler giderlerdi. Köpekler de serbest dolaşmayı sevdikleri için erkeklerle beraber gider. İşe gitmeden önce yemeklerini de yanlarına alırlar. Ya tarlada çalışırlar, ya da yeni bir toprak parçası kazanmak için ormana giderler. Kadınların bir kısmı, mısırların arasına fasulya ekmek veya biraz büyüyenler, mısırlara sarılmasın diye sopa dikmek için erkeklerle birlikte giderdi. Böylece, kadınlarla erkekler tarlada birlikte çalışırlardı genellikle.

Yengem, daha çok evde kalırdı, çünkü emzikli bir bebeği vardı. Hayvanlara bakar, öğle yemeğini hazırlar ve bunları tarlaya götürürdü. Yolda bulduğu otları toplar ve gelecek öğün için yemek yapardı. Yemek çabuk hazırlandığı için işi bitince bazen canı sıkılırdı, o zaman birimiz evde kalırdık, o tarlaya giderdi. İyi örgü örer, kenevirden paspas dokur ve huipiles -işli bluz- ve başka şeyler yapardı. Bizim köyde, çok yüksek sesle konuşmak ve bağırmak alışkanlığı vardı, çünkü kulübeler birbirinden çok uzaktı. Köyün dışındaki tarlalar da oldukça birbirine yakındı ve erkeklerle kadınlar sabahları işe gidince bir-

birlerini işitmek için bağırmak zorunda kalıyorlardı. İşe daima gruplar halinde gidilirdi -yirmi ya da otuz kişi- hepsi de köpekleriyle.

Çalışanlar, akşam altıya doğru aç ve susuz olarak köye dönerler ve evde kalmış olan kadınlar akşam yemeğini hazırlamış olurlardı. Akşam yemeğinden sonra, evde iş yapılırdı. Erkekler, köpekleri bağlar ve kadınlar su getirir, ertesi sabah vakit kaybetmemek için, odun toplarlardı. Herşey bitince hava iyice kararmış olur. Bazen beraberce otururuz, kendi dilimizde şarkı söyleriz. Hatta bir keresinde ağabeylerim - nereden bulmuşlarsa- bir akerdeon getirmişlerdi. Sabahleyin erken kalkacağımız için, saat on-onbuçuğa doğru yatarız. Evimiz çok küçüktür ve ilk kalkan diğerlerini de uyandırır, artık onlar da kalkmak zorundadır.

Evimiz tahtadan değil, kamış saplarından, düz kenevir lifleriyle tutturulmuş kamışlardan yapılmıştır. Kamış her yerde kullanılır ve çubukların sadece dolunayda kesilmesi eski bir gelenektir. Çünkü, dolunayda kesilen kamışlar daha çok dayanır. Dam, ormanda, ağaçların altında yetişen ve bizim pamac dediğimiz bir çeşit palmiye ile örtülür. Böyle bir çatı iki yıl dayanır, sonra yeniden yapılması gerekir.

Bizim için, en iyi ve en şık evler, şeker kamışı ile örtülü olanlardır. Şekerkamışı yaprakları, bizim oralarda yoktur, çok uzaklardan getirilir. Bu, yalnız sahildeki çiftliklerde vardır ve bu nedenle çok pahalıdır. Bir demet için, yetmiş beş centavos ödemek gerekir. Küçük bir ev için ise, en azından elli demet gereklidir. Biz yoksulduk, şekerkamışı yapraklarına ödeyecek paramız yoktu, bu yüzden köyde herkes daima pamac kullanıyordu.

Bütün aile yardım ederse, bir evin tamamlanması iki hafta sürer. Evlerimiz, fırtınaya dayansın diye alçak yapılır. Direkler toprağa sokulur ve kenevir lifleriyle sıkıca bağlanır. Çivi kullanılmaz. Evin hiçbir tarafında çivi yoktur. Kirişler bile kenevirle bağlanır.

Evler iki katlıdır. Yani oda, yukardan bölünmüştür. Yukarı kısma tapanco deriz. Buraya, mısır koçanlarını doldurur, aşağıda kendimiz otururuz. Tapancoya mısırları koymazsak içimizden bazıları yukarda yatar. Yatak veya çarşaf gibi şeyler kullanmayız. Uyumak için, kenevirden yapılmış hasırların üstüne elbiselerimizle yatarız. Evin rüzgara karşı korunma önlemi yoktur, sanki, açık havada yatıyormuş gibi olur insan. Hepimiz soğuğa dayanmayı öğrendik. Sadece evliler beraber yatarlar. Her çiftin ayrı odası olmadığı için, ailenin bireyleri seks hakkında birçok şey bilirler. Hatta çocuklar bile. Aslında, evli çiftlerin hayatın tadını çıkarmak için fazla olanakları olduğunu sanmıyorum.

Çünkü hepimiz sürekli aynı odada kalıyorduk. Çok yorgun olduğumuz için, geceleri taş gibi uyuyorduk. İşten eve dönünce, insan o kadar yorgun oluyor ki, hiçbir şey bilmek ve duymak istemiyor. Sadece, uyumak istiyor. Belki diğerleri bu zamanı seksle geçiriyorlar; ama buna hiç yer yoktur, bir odada.

Kızkardeşim ve ben, evli olmadığımız için bir sırada yatıyorduk. Annem, babam ve karısıyla birlikte ağabeyim bir başka köşede yatıyorlardı; ama yine de, herkes birbirine oldukça yakındı. Bazen, yalnız büyük çocuklar tarlaya gider, anne babalar evde kalırlar ve hayvanlara bakarlar; o zaman, işler, biraz daha rahat oluyordu. Ama bazen hep birlikte gidiyorduk çiftliğe ve yüzlerce insan, hayvanları ile birlikte, aynı yerde kaldığı için durum daha da zorlaşıyordu.

On yaşına gelince, yetişkinler arasına katıldım. Annem ve babam, beni yanlarına çağırarak bana bir yetişkinin yaşamını anlattılar. Fazla birşey anlatmalarına gerek yoktu, çünkü bir süredir zaten bir yetişkin gibi yaşıyordum. Hayatımda kimi şeyler değişecek, çalışmalarım ve günlük sıkıntılarım hiç değişmiyecekti; ama, benim için başka şeyler önem kazanacaktı ve artık çocuğum da olabilecekti. Birgün, herkes gibi benim de başıma gelecekti bu, ama annem, öğütleriyle hep yanımda olacaktı, sorunlarım olduğu, ya da kendimi yalnız hissettiğim zamanlarda ona danışabilecektim.

Küçük kardeşlerim törende yoktular, çünkü ailenin sadece yetişkin kişileri katılıyorlardı bu törene. Ağabeyim ve o zaman yirmi yaşında olan ablam bana başından geçenleri anlatıyorlardı. Babam, onların onüç-onbeş yaşlarında bazen kötü davrandıklarını söylüyordu. Asıl sorun, iyi şeyler yapmak ve hayatı olduğu gibi kabul etmekti. İnsan, hayatı kendine zehir etmemeli, ama bir İndio olarak da atalarımızın koyduğu kuralların dışına çıkmamalıydık. Daima, herkes için örnek bir insan olmalıydık. Aslında bir tek göz değil, bütün köyün gözü üzerimizdeydi. Kendimizi kısıtlamaya zorunlu değildik, özgürdük; ama aynı zamanda, bu özgürlüğe birşeyler borçlu olduğumuzu bilmek zorundaydık.

Böylece, yetişkinler toplumuna kabul edildim. Annem ve babam, ben doğduğum zaman verdikleri sözü bir kez daha bana hatırlattılar: Ben, köy toplumunun bir parçasıydım ve bu toplumun iyiliği için yaşamalıydım.

Aile içinde bu konuşma çok önemliydi. Bu, tanrıya dua etmek gibi birşeydi, çok büyük bir anlam taşıyordu, çünkü şimdi, bütün gözler önünde, erişkin bir insan olarak hayata başlıyordum. Artık bir kız

çocuk değildim, yetişkin bir insanın sorumluluğunu taşıyordum. Bir kadın olmuştum.

Anne ve babama, kardeşlerime, bundan sonra, yalnız toplum için çalışacağıma söz verdim. Böylece, topluluk işlerinde babama yardım edeceğim zaman gelmişti. Babam, hep toplantılar yapar, köyde birçok işleri düzenlerdi. Uygun zamanlarda başka ailelerin evlerine gidip birşeyler konuşurdu. Ben de yavaş yavaş bir Katachetin işlerini öğreniyor, köyde ve çiftlikte çocuklarla birlikte çalışmaya başlıyordum.

9 ekin ve hasat törenleri, toprakla akrabalık, onikinci yaş günü

"Bir tohum tanesi temiz, kutsal birşeydir.
Tohum sözcüğünün bizim için çok büyük bir anlamı vardır."

Rigoberta Menchu

On iki yaşın bitiminde ise başka bir töremiz vardır. O zaman çocuğa, küçük bir domuz, bir kuzu ya da iki piliç verilir. Hayvanlar çoğalmalıdırlar, bunların çoğalmaları bu hediyeye gösterilen sevgiye bağlıdır. Ben on iki yaşıma geldiğimde, annemle babam, bana küçük bir domuz yavrusu, iki küçük piliç ve -koyunları çok sevdiğim için- küçük bir kuzu hediye ettiler. Benden başka hiç kimse bu hayvanlarla ilgilenemez ve benim iznim olmadıkça onları satamazdı. Hayvanlar kendine özgü bir varolma ilkesi gibi bir şeydir. Hayvanlarımla çok mutluydum. Bunların verilişi sırasında küçük bir şenlik yapılıyor ve yemek veriliyordu. Biz İndiolar, bayram günlerinde tavuk yeriz. Et yemiyeli bir seneyi geçtiği olurdu. Bir tavuk kesildiğinde büyük bir bayram yapardık.

Küçük domuzum, hergün biraz daha büyüyordu, bir süre sonra beş yavru yaptı. Hayvanlarıma yeterli yiyecek bulmak için daha fazla çalışmam gerekiyordu. Akşamları altıya, yediye doğru tarladaki işimden dönüyor, evdeki işleri, ertesi gün için gerekli şeyleri yaptıktan sonra, saat dokuza doğru çam odunun alevinde bez dokuyordum. İki haftada üç, dört iş çıkarıyordum. Bazen herkes uyuduktan sonra gece yarısına kadar çalışıyordum, bazen de tarlada öğle yemeği paydosunda. Sonra, ördüğüm şeyi bir ağaca asıyor, paydos boyunca çalışmaya devam ediyordum. Yaptıklarımı, iki haftada bir pazarda satıyor, domuzlarım için mısır ve başka yiyecekler satın alıyordum. Bir

miktar toprağı kendim işliyor ve büyük domuzumun yemesi ve başka yavrular doğurabilmesi için gerekli mısırı buradan sağlıyordum. Yavrular yedi aylık olunca onları sattım ve bu parayla kendime işli bir bluz dikmek için gerekli kumaşı ve ipliği satın aldım. Böylece, zamanla insan, hayvanlar sayesinde yaşamaya başlıyordu. Bir gün üç şişman domuzum oldu, bunlar tam satılacak boydaydı.

Başlangıçta, herşey çok zordu ve bu hayvanlarla ne yapacağımı bilmiyordum. Ormandan bitkiler topluyor ve köpeklerin önünden yiyecek alıp domuzların önüne veriyordum.

İlk hayvanların doğumuyla, annem ve babam bizim evimizde nahualin varlığını anlamışlardı.

Kadınlar için pazarları, çamaşır yıkamaya nehir kenarına gitme günüydü. Babam ve annem bazı pazar günleri birşeyler satın almak için çarşıya giderdi. Pazardan, yiyecek maddesi satın almayız. Çünkü, kendi mısırımız, fasulyemiz vardır ve bir takım otları da ormandan toplarız. Tarlalarımızda bir çeşit küçük fasulye yetiştiririz. Bunun bir kısmını ilaç, sabun, tuz, biraz da chili satın alabilmek için pazarda satarız. Pazarda kimi kez, bütün fasulyeleri kendi belirledikleri fiyatla alan aracılara satarız. Vermek istediklerinden biraz fazlasını istersek almazlar, o zaman fasulyeler elimizde kalır.

Bizim köyden, pazarın kurulduğu yere bir günde gidilir. Köyde yalnızca iki ya da üç kişinin atı olduğu için, mallarımızı pazara kadar sırtımızda taşırız. Bazen yirmi, yirmibeş kilo kadar fasulye ve mısır taşıdığımız olurdu. Bazı şeyleri satın alabilmek için, mısırın bir kısmını satmak zorunda kaldığımız da olurdu.

Cumartesi akşamı, komşuları dolaşarak ertesi gün pazara gidip gitmeyeceklerini sormak adetti. Gidenlere şunu veya bunu götürmeleri rica edilir. Annem pazara giderse, daima komşulara haber verir, "köye iniyorum" derdi. O zaman ona tuz, chili veya sabun getirmesi için rica ederlerdi. Annem, kaç kilo tuz, kaç kilo chili veya kaç tane sabun getireceğini iyice aklında tutardı. Genellikle, bir başka köylü gelir ve: "Benim atımı alabilirsiniz" derdi. Köyde birbirimizle böyle yardımlaşırdık.

İçimizden birçoğu, asıl işlerinin yanısıra, daha sonra bundan sombrero yapılan kenevir liflerini örüyordu. Bir kısmı da, kenevirden çeşitli örgü işleri, tejidoslar yapıyordu. Bunlar pazara götürülür ve orada satılırdı.

Ekim mevsimi gelince, köyde büyük bir şenlik yapılır. Önce, toprağın işlenmesine izin verilmesi için yalvarılır. Bu kutsal tütsü, dualar,

evlerde yakılan mumlarla kutlanan bir törendir. Sonra, ekilecek mısır tohumları bulunur. Hasattan hemen sonra gelecek yıl ekilmek üzere ayrılan mısır koçanları özel bir yere konur. Bu koçanlar işaretlenir. Bir kamıştan koparılmış yapraklarla bağlanır ve demetler halinde yığılır, diğerleri ise öylece kat kat yerleştirilir. Bağlanmış ekin koçanları o şekilde üstüste yığılır ki hiçbir kadın onların üzerine çıkamaz -örneğin, üzerinden atlayamaz- ve hiçbir horoz, hiçbir tavuk, hiçbir köpek, hiçbir hayvan bunun üzerine çıkamıyacak şekilde yerleştirilir. Bu yüzden demetler ağaçların dalları arasına konur.

Mısır koçanları, tohumlardan ayrılır ve küçük taneler hemen öğütülerek tortillas için hazırlanır. İri taneler, toprağın, suyun, güneşin, hayvanların, evrenin ve insanın mumları arasına küçük yığınlar halinde toplanır. Bizim kültürümüzde, insana evren gözü ile bakılır ve içinde çoğaldığı, gelecek yıl tekrar insanları doyuracak olan kutsal toprağa ihsan edildiği için tohum tanesi saygıdeğer bir şeydir. Tohum tanesi, saf ve kutsaldır. Tohum sözcüğünün bizim için büyük anlamı vardır. En küçük bir tohum bile ziyan edilmez.

Toprak hazırlanınca, ekim başlar. Tohumlar, törenle, mumlarla tarlaya taşınır. Toprak, ay, güneş, hayvanlar ve suya seslenilir. Çünkü bunlar, tohumların yeşillenmesine ve yeniden besin haline gelmesine yardım eder. Kabaklar, fasulyeler ve patatesler de aynı zamanda ekilir. Ekim günü, bütün köy sevinç içindedir, herkes tarlaya gelir. Erkekler mısır ve fasulye ekerler. Her iki tohum aynı çukura konur. Kadınlar da kabak tohumlarıyla gelir ve çukur açarlar. Diğerleri de, buldukları yere, patates tohumu ekerler. En çok çocuklar. Patates ekmek, çocukları çok mutlu eder.

Sonra, ilk küçük yapraklar toprağı delinceye dek, tarlalar özenle korunur. Dağda oturduğumuz için, geceleri birçok hayvan evlerin yakınına kadar gelir. Ekimden sonra, ayılar, keseli amerikan fareleri, sincaplar ormandan gelerek topraktan tohumları çıkarırlar. Bu yüzden geceleri tarlada nöbet tutar, durmadan tarlanın çevresini dolaşırdık. Yine de, hepimiz mutluyduk. Bazen yorgunluktan ağaçların altında uyuduğumuz olurdu. Hayvanlara tuzak kurmak da çok hoş oluyordu. Hayvanların açtığı delikleri gördüğümüz yere, kapan kuruyorduk. Sonra, zavallı bir hayvanın bağırışlarını işitince, onu görmek için yanına giderdik. Anne babamız hayvanları öldürmeyi bize yasakladığı için onu serbest bırakırdık. Onlara bağırır, kötü sözler söylerdik, bir daha da gelmezlerdi. Bir köpek, bir hayvanı ısırınca, o öldürülürdü; ama genellikle, hiçbir hayvanı öldürmezdik.

Mısır tarlaları iyi duruma gelince, kıyıdaki çiftliklere giderdik. Geri döndüğümüzde mısırlar büyümüş, iyice boy atmış olurdu, o zaman otlarının ayıklanması gerekiyordu. Bundan sonra, tekrar çiftliğe gidilirdi. Döndüğümüzde, rüzgardan eğilmesin diye etrafındaki toprakları kabartırdık. Bu dönemde, genellikle, kadınlar kıyıya gitmez, köyde kalarak tarlayla ilgilenirlerdi. Mısırlara zarar vermemesi için fasulyeler sırıklara bağlanırdı. Bu arada, kabaklara da iyi bakmak gerekiyordu.

Mısır, herşeyin odak noktasıdır. Bu, bizim kültürümüzdür. Mısır tarlasına "La Milpa", mısır tanesine "El Maiz" deriz. "La Mazorca" mısır koçanı, "La Tuza" mısır koçanını saran yapraklara verilen özel addır. "El Xilote", koçanlar ayıklanınca, geride kalan çekirdektir. Mısır bize yiyecek ve içecek olur. Xilote ise, şişe kapağı veya köpek ve domuz yemi olarak kullanılır.

Taze mısır koçanları çıkınca, onları yemek için, yeniden hayvanlar gelirler ve kuşlar taze taneleri didiklemeye başlarlar. O zaman, tarla korunmalıdır. Genellikle çocuklar, gün boyu mısırların arasında koşuşurlar ve bağırabildikleri kadar yüksek sesle bağırarak herkesi tarlasına çağırırlar, bu arada, kuşlar da ürkerek kaçar.

Mısır koçanını saran ince yapraklarla, tamales sarılır. Bu mısır böreğidir. Mısır yaprakları, buna güzel bir lezzet verir. Tamalesin yapımında kullanılan ilk yapraklar, yemekten sonra atılmaz, toplanır. Bunlar mısır tarlasının bize verdiği ilk ürünün anısı olarak evin köşe direklerine sarılır. Taze mısır taneleri, çok yumuşak ve lezzetlidir. Biz onu, çok mecbur kalmadıkça yemeyiz. Çünkü, olgunlaşmasını bekleyince daha güzel olur.

Hasadın başladığı gün, bizim için büyük bir bayram günüdür. Bütün köylüler, tarlaya gider ve toprağın bize verdiklerini toplar. Erkekler, mısırları kırar ve koçanları koparırlar. Kadınlar, fasulyeleri ve kabakları toplarlar. Bize yiyecek verdiği için, toprağa teşekkür ederiz. Aynı zamanda, herkes, çiftliğe çalışmaya gitmeyeceği için çok memnundur. Bu şenlik, toprağı işlemek için izin istediğimiz ekin şenliklerinden çok farklıdır.

Köylerimizin her birinde bir topluluk vardır. Bu, şenlikleri, toplantıları konuşmak üzere köylülerin toplandıkları büyük bir evdir. Bir mutfağı ve ortak ürünün toplandığı bir deposu vardır. Şenlik ve kutlama günlerinin belirlenmesinden başka, köyün bütün haberleşmesi buradan yapılır. Dua etmek için orada toplanırız, ama bazen de sohbet etmek ya da anılarımızdan söz etmek için. Bu birbirimizle daha çok

kaynaşmamıza yarar; ama daha çok dua etmek için gideriz oraya. Bu buluşma, haftada bir kez olur, genellikle cuma veya pazar günü.

Köyde bazı işler ortaklaşa yapılır. Örneğin, toprak birlikte sürülür. Erkekler, kökleri çıkarırlar, ağaçları sökerler, kadınlar otları ayıklarlar. Hasattan önce, bütün köy birlikte oturur ve toprağın nasıl işlenmesi gerektiğini görüşür: Herkes kendi parselini mi işleyecek, yoksa tarlaları birlikte mi işleyecekler. Örneğin, benim köyümde, herkesin kendine ait toprağı olmasına, ayrıca gerektiğinde ortak ihtiyaçları karşılamak için büyük bir toprak parçasının birlikte işlenmesine karar verilirdi. Topluluk evinde depolanan erzak, hastalanan ya da kocası ölen aileler için saklanırdı.

10 doğa, toprak insanın annesi

"Tek tanrıya, gökyüzünün ruhu olan güneşe saygı duymalıyız."
Rigoberta Menchu

"Karanlığı uygun bulan Tojil, sandaletinin derisine bir taşla vurdu ve bir kıvılcım çıktı, ardından bir parıltı ve alev; ve yeni ateş ışıl ışıl aydınlattı. "
Popel Vuh

Biz İndiolar, küçük yaştan beri beyazlardan, Ladinolardan başka türlü yetiştirildik. Doğa ile çok sıkı bir ilişki içinde olduğumuz için bize polytheist denir. Doğaya tapma açısından ele alınırsa, polytheist değiliz. Doğada, bizim için önemli olan şeyleri sırayla değerlendiriyoruz. Bize, bu yüzden çok tanrılı denilebilir. Bu, bizim kültürümüzdür.

Örneğin su, bizim için kutsaldır. Anne ve babamızdan, daha çocukken, yeteri kadar su olsa bile, suyu israf etmememiz gerektiğini öğrendik. Su, insana hayat veren, saf birşeydir. Susuz yaşanmaz, atalarımız da susuz yaşayamamışlardı. Ve sonra toprak! Anne ve babamız bize: "Çocuklar, toprak insanların anasıdır" der, "çünkü o, insanları doyurur." Biz İndiolar, tarlamızda yetişen mısır, fasulye ve diğer bitkilerle yaşarız. Peynir ve et yemeğe alışık değiliz, yani alet-lerle, makinalarla yapılan şeylerle işimiz yok. Böylece, toprağı annemiz olarak görmeyi ve onu saymayı küçük yaşta öğreniyoruz. Onu,

gereksiz yere yaralamamalıyız. Bu düşünceden hareket ederek, onu işleyebilmek için izin istiyoruz. Kopalin kutsal buğusu ve mumlar, İndioların geleneksel törenlerinde kullanılır, bununla toprağa olan bağlılığımızı ispatlamış ve onun bize bol ürün bağışlaması için yalvarmış oluruz.

Kopal, bir ağacın yanınca kutsal koku çıkaran reçinesidir. Bu, yoğun ve güzel bir kokuya dönüşür. İkinci eleman, mumdur. Mumlar, insanları besleyen toprak, su ve mısırı simgeler. Atalarımızın inancına göre, biz İndiolar, mısırdan yapılmışızdır. Mumlardan biri, insanı, doğanın, evrenin çocuğu olarak simgeler. Ailenin bütün bireyleri, mumların çevresine toplanarak, topraktan, onu işlemek ve iyi bir ürün için izin isterler. Bu törende, eskiden beri söylenegelen dualarla atalarımızı da anarız. Suyun, toprağın tanrısı olan Nahuales'e sesleniriz. Ve son olarak da göğün kalbi olan güneşe. Büyükbabalarımız, güneşe, çocuklarını yani ağaçları, hayvanları, suyu ve insanları aydınlatması için yalvardıklarını anlatırlar. Ayrıca düşmanlarını da aydınlatmasını. Düşman, bizim için, örneğin para çalan veya namusunu satan kişidir. Bir başka dünyada -biraz da gerçekte- yaşayan bir insandır.

Toprak duası şöyledir: "Bizi doyuran toprak ana. Biz, senin sana ihtiyacı olan çocuklarınız. Bize verdiğin ürünler, çocuklarımızı ve hayvanlarımızı da beslesin.." Bizim duamız tıpkı katoliklerin Tanrı veya kutsal bir resim önünde yaptığı duaya benzer.

Güneş duamız ise şöyledir: "Gökyüzünün kalbi, babamız. Sen, bize ışık verirsin, bizi, senin çocuklarını beslesinler diye, hayvanlarımızın, mısır, fasulye ve diğer bitkilerimizin üzerinde parlar, bunları büyütürsün."

Bizim için, ateşin çok büyük bir önemi olduğundan güneşin ısısından da söz edilir. Çocuklarımız da güneşten yayılan ısı gibi olmalıdır. Güneşin ışıkları gibi parlamalı; onun sıcaklığı gibi mert olmalıdır. Ateş, sıcaklık demektir, mertlik anlamına gelir, bu da yeni hayatın doğduğu kuvvettir. Güneşin sıcaklığı görünezlikten gelinemez, çünkü o, heryerde vardır. Böylece güneş, hayatın bütün elemanlarını içinde taşır. Dualarımız, tanrının evlatları olduğumuzu belirtir. Bu tek tanrının çocukları olarak onun emirlerine uyacağımıza, ağaçların hayatını koruyacağımıza söz veririz. Ağaçların, kuşların, ineklerin, atların, köpeklerin ve kedilerin, bütün hayvanların hayatını. Ama herşeyden çok insanların hayatını korumamızı, güneşin ışıkları çocukların üzerine düştüğü sürece kötülük yapmamayı.

Bu törenden sonra köy halkı, topluca birkaç tavuk ya da bir

koyun keser. Genellikle koyun, çünkü bizim için koyun, kutsal bir hayvandır, sessiz, kutsal bir hayvan. Ve kuşlar gibi, en akıllı hayvanlardandır.

Törenin sonunda, kurban edilen hayvanları yemek için bütün köy halkı toplanır.

11 eğitim, gelenekler evlenme törenleri

"Çocuklarım: Nerede olursanız olun, Ixpiyacoc'un size öğrettiği el sanatlarını ihmal etmeyin, çünkü bu el sanatları babalarımızın geleneğidir. Onu unutursanız bu soyumuza ihanet olur."

Popol Vuh

"Atalarımızın sırları, sizlere, gecenin sessizliğinde gelen seslerle açıklanıyor."

Popol Vuh

Çocukluk yılları geride kalıp da büyüyünce, annem bana, çocukların nasıl dünyaya geldiğini anlattı. Bir kadının anne olmak için nasıl belirlendiğini ve gençlik çağıyla birlikte neler olduğunu anlattı. Bu çağda, içimde birçok arzular uyanacaktı, hepsi gerçekleşemezdi, ama mutlaka hemen evlenecektim. Özgür olmayı öğrenmeliydim. Artık anne ve babamdan kopacaktım. Hayatta bana faydalı olacak, öğrenmem gereken bir sürü şey vardı. Ve hayatımı istediğim gibi düzenlemem için beni artık özgür bırakıyorlardı. İlk emir, atalarımızın geleneklerine aykırı birşey yapmamaktı. Hiçbir zaman hayatımı kaybetmemeliydim, bir kadın ve bir İndio olarak. Bize örnek olarak, makyaj yapan ve sokakta öpüşen ve herşey yapan melezleri gösteriyorlardı. Bunlar haysiyet kırıcı şeylerdi ve atalarımızın gözünde ayıp sayılırdı. Böyle davranmamalıydım.

Bir erkek arkadaşım olursa, o beni evde ziyaret edebilirdi; ama bizim adetlerimizin getirdiği kurallar çerçevesinde. Annem babam, hayatın kapılarının bana açılması ve bilmediğim şeyleri öğrenmem için

herşeyi anlatıyorlardı.

Çocuklar, ana-babaları ile aynı odada yattıkları için onların beraber olduklarını görüyorlardı genellikle. Buna rağmen, tam olarak ne olduğunu bilmiyorlardı. Önce, büyümek gerekiyordu, zamanı gelince ve yeteri kadar olgunlaşınca... ama daha önce değil. Genellikle insan, kendi vücudunu tanımaz, çocukken bu işlerin nasıl olduğu bilinmez. Hayat hakkında çok şey bilmenin problem yarattığı fikrindeyim. Annem bana bir kez, regl olunca kadın sayıldığımı ve artık çocuğum olabileceğini anlatmıştı. Gençlik çağının davranış kurallarını öğretti bana, çünkü biz İndiolar, atalarımızın geleneklerine uymayan şeyleri yapmazdık. Örneğin bir erkek, bize sokakta laf atarsa ona haddini bildirir ya da görmemezlikten gelirdik. Sokakta öpüşmek, gizli bir şey yapmak geleneklerimize göre ayıptı.

Evli çiftlerin çocuk sahibi olmamaları pek seyrek görülen bir şeydi. Bu, birçok kişiye şifa veren otların kullanılması yüzündendir. Çocuğu olmayan evli bir kuzenim vardı. Köyde herkes ona öğüt verdi; ama yararı olmayınca bunu ayıp saydı ve içmeye başladı. İçine kapanık, kavgacı bir kişi oldu. Böylece, insanların ona karşı olan anlayışı ve sempatisi gittikçe azaldı. Birçok anlaşmazlıklara kendileri sebep oluyorlardı, halbuki bazen çocuğu olmayan kadınları seven kadınlar, çocuğu olmayan erkekleri seven erkekler de vardı. Ama bu, homoseksüel dediğimiz huecos anlamında değil. Biz İndiolar için, bir homoseksüel ile homoseksüel olmayan arasında bir fark yoktur. Birisi köyünü terkedip başka bir yere gidince bu belli olur. Bizde homoseksüellere karşı çıkış, bunlara tahammülü olmayan melezlerdeki kadar yaygın değildir. Bizim iyi tarafımız, herşeyi doğanın bir parçası olarak görmemizdir. Örneğin sakat bir hayvan, doğanın bir parçasıdır. Kötü bir ürün karşısında: "Doğanın bize verdiğinden fazlasını beklememeliyiz." Fazlasını beklemek, bize Ladinolarla gelen bir kavramdır.

Örneğin bir kadın, başka bir yerde yaşamak için köyden gider, sonra geri dönerse, köy toplumunun dışından kendisine bulaşmış olan pisliklerle geri dönmüş olur. Bunlardan arınmak için bütün otları deneme olanağı vardır. Örneğin, çocuk sahibi olmaya yarayan bitkiler gibi. Bunun için belirli zamanlarda alınan bitkiler de vardır. Ama şimdi, bizim toplumumuz öyle bozuldu ki, kadınlar, haplar ve bazı aletler kullanmaya başladılar. Guatemala Sosyal Sigortalar Enstitüsü, insanlara tek kelime söylemeden, nüfus artışını önlemek için insanları kısırlaştırdığı için ülkede büyük bir skandal koptu.

Çocuk olmasın diye birtakım ilaçlar içmek, kendi çocuğumuzu öldürmek gibi geliyordu bize. Bu da doğanın bize bağışladığı herşeyi sevme kuralına uymuyordu. Çocuklarımızdan biri, doğumdan önce ya da iki ay sonra ölürse, bu, bizim suçumuz değildi. Yirmi beş yaşına gelmiş ve benim gibi evlenmemiş bir bayan köyden gidince ve nerede olduğu, nasıl yaşadığı bilinmezse köyde biraz şüpheyle karşılanır. Kadın, herkesin ona karşı duyduğu saygıyı ve daha evvel her adımını kontrol eden komşularıyla olan ilişkilerini kaybeder. Ayrıca, anne ve baba da kızları evleninceye kadar genç kız olarak kalmasından emin olmalıdırlar.

Düğüne kadar, dört ibadet şartının yerine getirilmesi gerekir. Bunlardan birincisi: "Kapıları açmak" -"abrir puertas" Bu çok geniş bir törendir, ama hiç bir sorumluluk yüklemez. Sonra, kızın, erkeğin teklifini kabul ettikten sonra ana-babaya vereceği söze sıra gelir. Bu çok anlamlı bir olaydır. Üçüncü kural, nişanlıların kendi aralarındaki anlaşmalarıdır. Dördüncüsü de düğündür: "La dispedida" veya "Veda". Bu, mutlaka izlenmesi gereken bir sıradır.

Önce erkek, anne ve babası ile konuşur, şu veya bu kızla evlenmek istediğini söyler. Onlar, oğullarına, evlenme sözünün ne anlama geldiğini açıklar: Çocukları olacağını, bunların geçimini sağlamak zorunda olduğunu ve hiçbir zaman pişman olmaması gerektiğini ona söylerler. Baba olarak yükleneceği sorumlulukları anlatırlar. Sonra, anne-baba ve köy sözcüsü ile birlikte kızın evine gidilir. Kapının açılmasıyla ilk tören başlar. Önce, köy sözcüsü öne geçer, onun arkasında erkeğin anne ve babası, sonra da kendisi. Genellikle, kız isteme işi sabah saat dörde doğru olur. Çünkü İndiolar, beşten itibaren çalışmak için evden çıkmaya başlarlar.

Kızın babası önce öneriyi geri çevirir. Biz İndiolar çok genç evleniriz. Ondört yaşında bir kız, evlenme önerisi alır, onbeş yaşında da ilk bebeğini bekler. Önce, kızın anne ve babası karşı çıkarlar ve "Hayır" derler, "Bizim kızımız henüz bir çocuk, çok genç, ayrıca bilgili ve namuslu bir kız!" Ziyaretçiler rica ederler, ederler, ederler. Ama baba çok katıdır. Kapıyı açmaz. Ziyaretçiler geri giderler. Oğullarının bu kızla evlenmesine çok değer verdikleri için tekrar gelirler. Bu olay, en azından üç kez tekrarlanır. İkinci ve üçüncü seferinde hediyeler getirilir. Biraz konyak veya birkaç sigara. Anne ve baba, onların kızlarını tanımaları için meziyetlerinden ve zaaflarından söz ederler. Sonunda, anlaşmaya varılır. Bu andan başlayarak oğlan, anne ve babası olmadan kızın evine gelebilir. Herhangi bir gün gelemez

tabii, bu daha önceden belirlenir. Erkek, genellikle kızı pazar günü ziyarete gelebilir, çünkü pazar günü, kızın anne veya babası tarlada çalışmaz, biri mutlaka evdedir. Erkek gelirken bir küçük hediye getirir, kızın babası için birkaç bisküvi ya da sigara. Nişanlılar, ilk kez o zaman birbirleriyle konuşurlar. Daha evvel sokakta konuşmuş, ya da arkadaşlık kurmuş olmaları söz konusu değildir. Böyle bir kıza, iyi gözle bakılmaz. Kızın bir erkekle sokakta konuşmamış, -bizim deyişimizle- eli erkek eline değmemiş olması gerekir.

Damat kızın hoşuna gitmemişse, baba kapıyı açmış olsa bile, bunu onun yüzüne söyleyebilir. Kız, erkekten hoşlanmamışsa, elindeki işi sürdürür, ona hiç vakit ayırmaz, onunla konuşmaz ve böylece ondan hoşlanmadığını belirtir. İki hafta daha beklenir ve kız fikrini değiştirmezse oğlanın anne ve babasına bunun aileyle bir ilgisi olmadığını, sadece kızın düşüncesi olduğu ve oğlanın bir daha gelmemesi söylenir. Böyle şeyler sık sık olur.

İkinci aşamada kızın evinde bir şenlik düzenlenir. Büyükanne, büyükbaba, amca, teyze ve diğer kardeşlerin bulunduğu bir şenlik. Tıpkı, doğumdan sonra yapılan şenlikler gibi; kız doğduğunda yakılan mumun saklanmış olan son kısmı bir köşede eskisi gibi yakılır. Sonra büyükanne, geline bir hediye verir. Büyükanneler, kendi büyükannelerinden kalma süs eşyalarını saklarlar, kız bir gerdanlık ya da atalardan kalma bir hediye alır, bu aynı zamanda geleneği sürdürmek için bir uyarıdır.

Damadın evinde de buna benzer bir tören düzenlenir. Ve doğduğunda gelen hediyeler ona verilir. Bundan sonra, anne ve babası ona bir canlı, bir de kesilmiş, temizlenmiş ve kızartılmış koyun verirler. Bundan başka, mısır hamuru büyükçe bir tamales şeklinde hazırlanır ve gelinin evine getirilir. Yetmişbeş büyük tamales yapılır, bu biz İndioların yetmişbeş bayram gününü sembolize eder. Bu tamalesle gelinin ailesi bir hafta doyar.

Tamales, canlı ve kesilmiş koyun, bir tencere dolusu et çorbası.. bunlar, bir insanın taşıyabileceği bir yük değildir tabii. Sadece yetmişbeş tamales için dört kişi gereklidir. Genellikle, damadın kardeşleri ya da yeğenleri bunların gelinin evine taşınması için yardım ederler. Bir de köyden seçilmiş bazı gençler, taşıma işine yardım eder, ya da şenlik sırasında hizmet ederler, bardakları taşır ve sigara dağıtırlar.

Damadın ailesinin temsilcileri, gelinin evine, bir sıra halinde arka arkaya gelirler. Önce, karısıyla birlikte köy sözcüsü, sonra erkeğin anne ve babası. Ev, gelinin doğduğu evse, mumlar vaftiz töreninin ya-

pıldığı köşede yakılır. Bu köşede erkeğin ailesi sessizce ve selamlamadan diz çökerler. Bu tören, henüz gerçek düğün törenine ait değildir.

Evin kapıları açık durur, herkes girer ve diz çöker. Sonra gelinin anne ve babası odaya girerler. Bu, kızın annesinin önemli bir rol oynadığı andır. Çünkü anne, misafirlere doğru giderek, onlara ellerini uzatarak ayağa kaldırır. Bu, annenin görevidir, çünkü o, kıza hayat veren kişidir ve aynı zamanda gelinin erişmesi gereken örnektir. O halde, önce erkeğin annesine doğru yaklaşır, elini uzatır ve onu selamlar. Sonra, kızın babası onlara oturacakları yeri gösterir. Çünkü herşey pek karışıktır. İlk bardak çok anlamlıdır. Önce yaşlılar bir küçük şişe konyak içerler, sonra diğerleri. Bu törenlerde biz, genellikle kendiliğinden yanan konyak içeriz. Bu, gizlice yakılan ve Guatemala hükümeti tarafından yasaklanan bir konyaktır. Çünkü bu, çok ucuzdur ve yasaklandığı için kantinlerdeki fiyatı düşmüştür. Yalnız biz İndiolar yaparız bunu ve bayramlarda içeriz. Bu çok sert ve ucuz bir konyaktır, dağlardaki boş ağaç köklerinin içinde ya da büyük testiler içinde, mayalanan mısır veya hayvan yemi unu yakılarak yapılır. Pirinç ya da şekerkamışından da yapılır, sonuç her zaman aynıdır: sert ve ucuz konyak.

Damat ayağa kalkmayan tek kişidir. Gelin içeri girer, nişanlısından biraz uzakta yere çömelir. Böylece yirmi dakika kadar durur. Bu sırada büyükanne ve büyükbaba onun hayatını anlatırlar. Bu da törenin bir kısmıdır. Ona ne kadar zor sahip olduklarını, onun yüzünden ne kadar büyük acılara katlanmak zorunda kaldıklarını, ama aynı zamanda da ne kadar büyük sevinçler yaşadıklarını anlatırlar. Bunlar hayatın panoraması gibidir.

Sonra, gelinle damat bir dua okurlar. Bu dua aşağı yukarı şöyledir: "Bize yiyecek veren toprak ana, biz, mısır insanlarıyız. Çünkü biz, sarı ve beyaz mısırdan yapıldık. Bizim çocuklarımız sana dönecek. Hepimizin anası olan sen, bize hep ümit verdin. Göğün kalbi, tek babamız, sen bize ışığını, sıcaklığını ve ümidini veriyorsun. Düşmanlarımızı cezalandır, atalarımızın inancını bizden almak isteyenleri cezalandır. Biz, fakir ve basit insanlarız; ama seni, hiç unutmayacağız."

Yerli duasını tekrarlarlar, atalarımızın kaderini hatırlarlar ve derler ki: "Atalarımıza beyazlar, günahkarlar, katiller şiddetle davranmışlar. Bizim atalarımız suçsuzdu; ama beyazlar, onların herşeylerini almışlar ve onları açlıktan öldürmüşlerdi. Biz, öldürmek

istiyoruz, bize verdikleri kötü örneklere bir son vermek istiyoruz. Çünkü, bütün bunlar olmasaydı, hepimiz birlik olsaydık, çocuklarımız açlık çekmeyecekti ve verimsiz toprak yüzünden üzülmeyecektik." Hikayeyi yeniden hatırlama ve biraz bilinçlenme.

Sonra, şuna söz verirler: "Biz anne ve baba olacağız, halkımızın haklarını sonuna kadar savunmak için çalışacağız. Atalarımızın çocuklarımızda yaşayacağına söz veriyoruz. Ne zengin bir Ladinoya, ne de beyaz bir büyük toprak sahibine -finquero'ya- kendimizi öldürtmeyeceğiz.

Verilen bu sözden sonra ikisi de ayağa kalkarlar. Kızın ve oğlanın büyükannesi, ayağa kalkmaları için onlara ellerini uzatırlar. Gelinle damat, anne-babasından ve vaftiz babasından hayatta yapmış oldukları hatalar için özür dilerler. Bundan sonra, orada bulunan herkesin ellerini öperler.

Sonra büyükanneyle büyükbaba konuşmaya başlarlar: "Bizim atalarımız günahkar değillerdi. Kimseyi öldüremezlerdi. Bugün artık insanlar, insan hayatına saygı duymuyorlar. Bugün, çocuklarımızın ve genç kardeşlerimizin öldüklerini görüyoruz. Uzun zaman önce gençler ölmezdi. Atalarımız bize, eskiden insanların yüz yirmi beş yaşına kadar yaşadıklarını söylerlerdi. Bugün ise otuz-kırk yaşında ölüyorlar. Siz, bunun neden böyle olduğunu düşünmek zorundasınız. Babalarımızın yaşayan her şeye saygı duyma kanunu artık varlığını korumuyor. Ağlıyorlar ve ümitsizliğe kapılıyorlar. İçimizden bir çok kişi, öldürmeyi öğrendi. Beyazların suçu bu..." Böylece suçu, bizi öldürmeye gelen beyazlara yüklerler, bizi, öldürmeyi bilmeyen bizi, bugüne kadar kimseyi öldürmemiş olan bizi.. Bunu bize öğretmelerine izin vermemeliydik. Aslında bunların konuşulması çok hoş oluyordu, çünkü, her şeyi dile getirmek için iyi bir fırsattı. Başlangıçta, törende yalnız yetişkinler bulunur; ama büyüklerin konuşması başlayınca, çocuklar da içeri girerler. Törenin ilk kısmında, çocuklar dışarda beklerler ve gelinle damadın duasından sonra içeri çağrılırlar. Çünkü, kulübemiz herkese yetecek kadar büyük değildir.

Bu konuşmadan sonra, sigaralar dağıtılır ve konyak kadehleri dolaştırılır. İlk kadehte, bunun atalarımızın kutsal şarabı olduğu, kendi şarabımızı ve içkilerimizi yapmak için hiçbir engel çıkmamasına dua edilir. Sonra, ikinci içki ve dua gelir. Bizim bir içkiyi savunmamız gerektiği söylenir. Gizli de olsa onu yapacağız ve yapmayı sürdüreceğiz. Çocuklarımız ve gelecek nesiller de yapacaklar. Üçüncü bardakta, erkek ve kız kendilerini gelin ve damat olarak ilân ederler. Dördüncü

kadehten sonra yine büyükler söz alır. Dördüncü kadehten sonra yine büyükler söz alır. Sonra, her iki köy sözcüsü de konuşurlar ve gelinle damada birtakım öğütlerde bulunurlar: Atalarımız için çocuk yetiştirmek zorunda olduklarını, ilk çocuğun erkeğin ana babasının adını alması gerektiğini, sonraki çocuğun kızın ana babasının adını taşıması gerektiği söylenir. Böylece, bizim tohumumuz sürecek ve bitmeyecektir. Ve herkes küçük birer konuşma yapar: Anne, baba, amcalar, teyzeler ve bardakları dolaştıran çocuklar. Ama biz, birşey söylemeyiz, çünkü büyüklere saygımız çoktur ve kullanacağımız kelimelerde saygısızlık olabilir.

Bütün gün beraber oturulur ve durmadan aynı konuya dönülür; atalarımız böyleydi, beyazlar bunu, şunu yaptılar, bütün suç beyazlardaydı gibi. Ve: "Bir kralımız vardı" derler, "Ve bu kral, herşeyi bütün insanlara dağıttı. Kakao artık bizim elimizden çıktı. Beyazlara ve zenginlere ait. Ve tütün, artık tütün ekemiyoruz. Eskiden, halkımıza yetecek kadar tütünümüz vardı. Eskiden bölünmemiştik, köy ve dil açısından. Herkes birbirini anlardı. Şimdi suç kimde? Buraya gelen beyazlarda. Beyazlara güvenilmez, beyazlar hırsızdır."

Büyüklerimiz, atalarımızın sırlarını ele vermiyeceğimize bize yemin ettirirler. Önceleri, ilaç, tablet yoktu. Bizim bütün ilaçlarımız bitkilerdi. Kralımız, bitkileri ektirmişti ve bizim çocuklarımız bütün bitkileri tanırdı. Eskiden hayvanlar, bize birşey yapmıyorlardı, ama şimdi, herşey değişti.

Törenin son kısmı biraz acıklıdır. Çünkü yaşlılar, onlara yaşamlarını nasıl sürdüreceklerini sorarlar. Çocuklar, artık eskisi gibi yaşamıyorlar, birçoğu otomobilde bugün. Eskiden Guatemala'mız başka türlüydü. Herkes yaya yürürdü, ama herkes mutlu ve memnundu.

Bütün gün, bu çeşit konuşmalarla geçer, herkes kendi fikrini söyler. Artık konyak ikram edilmez. Hiç kimse sarhoş olmaz. Sonra yemek yenir. Damadın kardeşleri ve arkadaşları yemekleri dağıtır. Öğleden sonra, dörde kadar, neşeyle oturulur, yemek yenir ve sohbet edilir. Sonra, ziyaretçiler vedalaşırlar ve evlerine giderler.

Bu düğün töreninin ikinci kısmının bitiminden sonra, sahildeki çiftliklere gidilir. Orada dört hafta geçiririz. Beş hafta sonra, düğünün üçüncü aşaması başlar. Tekrar yemek yenir ve içkiler içilir. Genç çift, dört aylık bir aradan sonra tekrar birbirlerini görürler.

Benim kızkardeşim, çok olgun bir kızdı. Bizde daha çocuk yaştayken olgunlaşılır. Gençlik diye bir çağ yoktur. Kardeşim, nişanlısını dört aydır görmemişti; ama durumun böyle gerektirdiğini biliyordu.

Bu, onun için sorun değildi. Sahilden dönüşte, nişanlısı onun ziyaretine geldi. Mısırın mutlaka toplanması gereken mevsimdi. Çok yağmur yağmıştı ve ürün toplanmazsa mahvolacaktı. Delikanlı, en az üç ay kızın anne ve babası için çalışmak zorundadır. O, bu süre boyunca ailenin bir üyesidir. Sonra, yine kendi ailesinin yanına döner.

Üçüncü aşamada, gelinle damat yemin ederler. Bu, kilisede yapılan evlilik yemini ile aynıdır. Yalnız bizde yemin, Tanrının değil, ana babanın ve büyükanne ile büyükbabanın huzurunda olur. Kız: "Ben anne olacağım ve çok acılar çekeceğim. Çocuklarım da acı çekecekler, belki de çocuklarımdan birçoğu büyümeden ölecekler. Çünkü, bu bize beyazların getirdiği bir durumdur. Çocuklarının ölmesi bana çok zor gelecek; ama buna dayanacağım, çünkü, atalarımız da buna dayandılar, hem de hiçbir şeyden fedakarlık etmeden. Ve biz de öyle yapacağız." der.

Erkek de: "Ben sorumluluğunu bilen bir baba olacağım" diye söz verir, "Çocuklarım daha büyümeden ölecekler; ama biz yerliler, yaşamaya mecburuz." Ve ikisi birden: "Biz babalarımızın soyunu sürdürecek iki veya üç tohum bırakacağız geride" derler, "Çocuklarımız vakitsiz ölse bile, birkaçı kalacak ve yaşamaya devam edecektir. Bundan sonra, onlar için ana baba olacağız."

İkinci dini tören, eski adetlerimizi, nesilden nesile devam eden kültürümüzü hatırlatmaya yarar. Bu törende kasalarla maden suyu, limonata ve beyaz ekmekle, satın alınmış konyak ikram edilir ve mumlar yakılır. Bütün bunlar eskiden İndioların heyecanla reddettiği şeylerdir. Çikolata ve kahve de vardır. Yaşlılar Coca Colayı çocuklara örnek olarak gösterirler ve: "Bu pis şeyleri gelecek nesillere içirmeyin, çünkü kültürümüz, bunlarla tahrip ediliyor. Bütün bunlar, makinayla yapılan şeylerdir. Babalarımız, asla makina kullanmamışlardı. Oğullarımızın erken ölmesine neden, bu büyük çiftliklerdir. Bütün besinler beyazların besinleridir. Ve beyazlar bunlarla kendilerini zengin hissederler."

Sonra yerliler için büyük bir anlam taşıyan ekmekten söz edilir. Çünkü atalarımız daha önce buğday yetiştirirlerdi. Ama sonra İspanyollar geldiler ve buğday ununa yumurta karıştırdılar. Şimdi o, karışıktır ve babalarımızın yediğinden değildir. Artık buğday, beyazların besinidir. Beyazlar da besinleri gibidir: Karışık. Bizim kahraman atalarımızın kanı, beyazların kanı ile karışmıştır. Onlar makinalarıyla bizim şekerkamışlarımızın suyunu çıkardılar ve bundan şeker yaptılar. Hayır! - Biz adetlerimizi beyazlarınkiyle karıştırmamalıyız.

Akrabalar bundan sonra, katolik dininden söz ederler. Aziz Juda veya Aziz Augistin'in kutsal resimlerini örnek gösterirler ve derler ki: "Bunlar azizlerdir; ama tek aziz değillerdir. Daha göğün ve yerin Tanrısı vardır. Azizler tek tanrılı dinlerde mevcuttur.

Köy sözcüsü senor ve karısı, genç çifti tebrik ederler ve onların iyi bir ana-baba, iyi yetişmiş doğaya saygı duyan insanlar olmaları ve insanca bir hayat sürebilmeleri dileğinde bulunurlar. Beyazların bizim kültürümüz üzerindeki etkilerinden de söz ederler. Örneğin, mısır değirmeni. Halbuki bizim köyümüzde değirmen yoktur. Melezler, bütün köy için mısır öğütelim diye değirmen kurmak istemişlerdir. Ama biz, hayır dedik. Çünkü, gittikçe daha çok makinayla gelecekler, sonunda hemen hepsi onlara ait olacaktı. Büyükannem dedi ki: "Çocuklar, bugün, evlenmek için kağıt denen pis şeye imza atmak gerekiyor. Ve bize, belediye reisinden, arşivlerden ve birtakım belgelerden söz ediliyor. Eskiden böyle şeyler yoktu. Biz, gelenek ve göreneklerimize göre evlendik. Kağıt imzalamamız için, bir sebep yoktu. Atalarımızın koyduğu kanunlara göre, erkek ve kadın birbirine aittir. Ama kadına, erkek tarafından kötü davranılırsa, kadın onu terkedebilir. Fakat bugün, kadın bunu yapamaz, çünkü bir kağıt imzalamıştır. Kilisenin kanunları da melezlerin kanunları gibidir. Bir İndio, toplumun her üyesi için kendini sorumlu hisseder. Ama bir kadın, kendisine kötü davrandığı için kocasından ayrılmak isterse ona hiçbir şey yapamayız. Çünkü, kanun bunu yasaklamıştır. Bir İndio için bunu tatlıya bağlamak çok güçtür."

Sonra, aile çevresi içinde, yeni evlilerin geleceği hakkında konuşulur; kocasıyla birlikte kendi özel evlerinde mi oturacaklar, yoksa ana-babalarının yanında mı kalacaklar gibi şeyler. Köy toplumunda, büyük bir aile olarak yaşamaya alıştığımızdan, biz İndiolar için yeni evlenen bir çiftin yalnız oturmak istemesi çok üzücüdür. Ama, ana-babanın sorumluluğu artık biter ve gençler kendi ailelerini kurarlar. Küçük ve büyük kardeşler, kardeşlerine yaptıkları şeyler için teşekkür ederler, anne ona düğün hediyesini verir: Bu, genellikle el örgüsü bir şal, kenevirden bir yastık ya da minderdir. Kardeşlerinden biri ona bir çiçek demeti uzatır ve şöyle der: "Sana veda ederken, bu çiçekleri, bütün kardeşlerim adına sunuyorum."

Biz İndiolar, zaten doğanın ortasında yaşadığımız için evimizde çiçek yetiştirmeyiz. Biz, bahçelerimizde de çiçek yetiştirmeyiz. Babam bir keresinde bana. "Biz doğadaki bitkiler ve ağaçlar arasında yaşadığımız için, evde çiçeğe ihtiyacımız yok" demişti, "Çünkü, bütün

bitkiler doğa nerede ise orada yetişir."

Kardeşimden ayrılmak bize çok zor gelmişti. Çünkü o, kocasıyla birlikte, onun köyünde yaşamak istiyordu. Fakat, orada başka bir dil konuşuyorlardı ve adetleri başkaydı.

Eskiden düğünün son kısmı -veda- daima üçüncü törenin bitişinden kırk gün sonra yapılırdı. Aslında, iki çeşit tören vardır: Biri geleneklerimizin gösterdiği doğrultuda, diğeri kilisede ve resmi nikâh. Bugün artık, birçok çift, kiliseye ve belediyeye gidiyor.

Tören için, her iki tarafın da evi süslenir ve hazırlanır. Buna, bütün köy halkı yardım eder. Gelinin ailesi, yalnız içkilerle ilgilenir. İki çeşit konyak yaparlar: Biri sert, biri de şarabı andıran tatlı ve hafif.

Komşular, odun, mısır hamuru, et ve tören için gerekli olan şeyleri getirirler. Bunun, kız için yapılan son tören olduğunu bilirler ve hepsi buna katılırlar. Tıpkı, çocuğun doğumunda olduğu gibi küçük hediyeler getirirler: Örtüler, kilden yapılmış testiler gibi. Tören onda başlıyacaksa, hepsi saat beşte ayaktadır. Saat onda herşey hazır olsun diye. Odun, aynı gün yarılmış olmalı ve birgün önceden kalmış olmamalıdır.

Bütün köyün ve damadın vaftiz babasının da katıldığı büyük bir tören yapılır. Sonra, sıra ayrılığa gelir. Biz İndiolar, ayrılırken öpüşmeyiz, gelin itaat işareti olarak yere eğilir, annesinin, babasının, büyükanne ve büyükbabasının, kardeşlerinin, amca ve teyzelerinin, vaftiz babasının ve köy sözcüsünün ellerini öper, sonra da müstakbel kayınvalide ve kayınpederinin. Şimdi, gelin ve damat evli bir çiftir.

Kızın anne babası, oğlanın anne ve babasına der ki: "İki hafta sonra kızımızı burada görmek istiyoruz." Ve kız, evin kapısından çıkınca geriye bakamaz. Ancak, iki hafta sonra evi, anne babasını görebilir. Bu, onun artık özgür bir insan olduğu, hayatını kendi başına yürütmek ve daima ileri gitmek zorunda olduğu anlamına gelir. İçinde doğduğu ev, yuva artık onun yuvası değildir ve ailesinin çocuğu olarak yaşadığı hayat, artık sona ermiştir.

Atalarımızdan kalan alışkanlıkları sürdürmeye yetecek kadar zamanımız yok ne yazık ki. Zamanları olursa, kızın anne babası ya da büyükanne ve büyükbabası, kıza, erkeğin evine kadar eşlik ederler. Kızkardeşim evlenirken, annemle babamın uygun zamanı yoktu; ama vaftiz babası ve en büyük ağabeyim, kayınpederinin evine kadar kardeşimle gittiler. Orada, bütün köy tarafından çiçeklerle karşılandılar. Kızkardeşime, ileride mısır döveceği taş havaneli ve mısır tanelerinin yıkanacağı kilden yapılmış büyük bir tencere verildi. Sonra genç çifte,

kulübedeki yerleri gösterildi: Dört köşeye erkeğin kutsal mumları konmuştu. Kızkardeşim, evin dört köşesindeki direklere ismini kazımak zorundadır. Sonra, reçineler yakılır ve gelin için kabul töreni olarak dört köşeye konur. Böylece evden, aynı damın altında bir kişinin barınması için ricada bulunulur.

Çiftin anlaşamaması, mutlu olamaması da mümkündür. Önemli olan, sorunların birlikte konuşulmasıdır. Böyle bir durumda, senor ve senora köy sözcüsü gelir ve onlarla kendi çocukları gibi konuşur. Evli çift için büyük sorumluluk taşıyan vaftiz babası da çağrılır. Hiçbir çıkış yolu yoksa, kız, anne babasının evine dönebilir. Köy halkı ayrılmaya saygı duyar ve kadına yardım eder. Giderken, bütün köylüler gelerek ona veda ederler. Merhametlerini dile getirirler ve derler ki: "Biliyorsun seninleyiz. Sen, kendi hayatını yaşamak zorundasın; ama olmazsa sana yardım edeceğiz" Atalarımızın kurallarına göre yaşayan yerli kadın, daima köyün yardımını görür. Bu kuralların dışına çıkarsa, köy halkı yine yardım eder; ama bu sefer ona başka gözle bakılır. Bu, daha çok kadının kişiliğine bağlıdır.

Bir kızın, bütün törelere ve törenlere uymaya isteği, sabrı olmadığı da olur. Oğlan, hiç düşünmeden onunla evlenmiş ve evine almıştır. O zaman, bu genç çift için anlaşamama tehlikesi çoktur. Çünkü bunlar, ahlakî değerlerden yoksundurlar. Ana-babası kızı geri çağırabilir, oğlanın ana-babası da kanunlara uymadığı için oğullarını reddedebilir.

Erkeğin içkili olarak eve geldiği ve karısını dövdüğü, biz İndiolar arasında çok görülür. Kadının davranışı kocasını ne kadar sevdiğine göre değişir. Onu, çocuklarının babası olarak görür -aslında durum böyledir- ve ahlakî değerlere bağlı kalırsa fazla şikayet etmeyecektir.

Kardeşimin evliliğinde ise, durum pek iyi değildi. Çünkü o, kocasının köyünün yabancı diline ve göreneklerine alışamamıştı. Orada yaşaması olanaksızdı. Sorun, kocasının anne babası, benim annebabam ve köy sözcüsü arasında görüşüldü. Kız kardeşimin köyümüze geri dönmesine karar verdiler. Tabii, bizim evimize dönmedi, çünkü yengelerim de bizim yanımızda olduğu için ailemiz zaten çok büyüktü. Bütün köy, kız kardeşime yardım etti ve iki hafta içinde ona küçük bir kulübe yapıldı. Kardeşim orada, çocuklarıyla birlikte oturdu. Annem ve babam, onun kendi hayatını yaşamak zorunda olduğunu söylüyordu. Köy halkı tarafından korundu, kendisine ortak mallardan mısır ve fasulye verildi. Bizde kadının kendi hesabına çalışıp çalışmaması, ortaklaşa çalışıp çalışmaması, evli ya da ayrılmış olması

önemli değildir. Kadının, köy topluluğunun ortak yaşam kurallarına uyduğu sürece, endişelenmesine gerek yoktur, çünkü komşular ve bütün köy, ona yardım eder.

12 köy topluluğu içinde yaşam

"Ben, iki ayağı da yere basan bir Katachetim, yalnız Tanrının ülkesini düşünen biri değilim.
Rigoberta Menchu

Yaylada, katolik dini çoktan yayılmaya başlamıştı. Rahipler, Katachet olmak isteyenleri arıyorlardı. Ben, on iki yaşımdan beri Katachettim. Rahip, üç ayda bir bizim oralara geliyor, bize katolik inancını açıklayan birtakım yazılar getiriyordu. Babam, çok koyu bir Hristiyan olduğu için, birçok şeyi kendi girişimimizle öğreniyorduk.

Katolik dinini kabul etmek, bizim için şart değildi, bunun için kültürümüzü kurban ediyorduk. Katoliklik, yalnızca bizim dini duygularımızı belirtmeye yarayan bir araçtı. Bu araç, bir ağaç da olabilirdi. Bir ağaç, bir varlık olarak, doğanın bir parçası olarak ve ağacın resmi hakkında tek babamız, tek Tanrımızla konuşuruz. Biz yerliler, dini böyle görürüz.

Katolik inancı, içine hâlâ yaşayan âdetlerin katılabileceği ilâve bir elemandır. Bununla, tek Tanrının olduğunun bir kez daha vurgulandığı açıktır. Ama bu, yukarısı ile ilgilidir. Yerde, bu dünyada, kendi adetlerimize uymaya mecburuz, doğanın elemanlarına. Katoliklerin de, genellikle bizimki gibi resimleri vardı, yalnız bizim yazılı bir şeyimiz yok. Örneğin biz, iyi insanlar olan atalarımıza inanırız. Çünkü onlar, kanunlara saygı duymuşlardır. İncil'de atalarımızdan söz eder. Yani biz, İncil'deki atalarımızı bizimkiler kabul ediyor ve onları, bizim kültürümüzün yanında tutuyoruz. İncil'de krallardan ve İsa'yı yenen kumandanlardan da söz edilir. Biz, İspanyollar tarafından yenilen ve sürülen Kral Tecün Umán'a benzetiriz onu. Böylece biz, herşeyle uyum sağladık. Hristiyanlık dininin gereklerini kendi kültürümüzle birleştirdik ve Katolik mezhebini kabul ettik.

Biz Katachetler için, bu, iki misli iş demekti. Çünkü biz, Hris-

tiyanlığı ve duaları öğrenmeye mecburduk. Törenlerimizde de dua ederiz, bu aynıdır; ama yeni duaları anlamını bilmeden öğrenmeye mecburduk, çünkü, bizim dilimizde yazılmamıştı. Genellikle, Katolik dualarını büyük bir aşkla okuyorduk; ama anladığımız için değil, aksine böyle yapmak zorunda olduğumuz için. Önceleri dualar, İspanyolca yazılmamıştı, Latince veya başka bir dildeydi. Rahipler, bizim dilimizi bilmedikleri için biz şarkıları ve duaları ne anlama geldiklerini bilmeden ezberlemeye mecburduk. Biz Katolikliği kendimizi ifade edebilmek için ilâve bir yol olarak seçmiştik.

Babam, evlenmeden ve çocukları olmadan önce bir kilisede idare memurluğu yapmıştı ve Katolik inancını iyi tanıyordu. Bize, bir Tanrının bulunduğunu anlatmıştı. Azizleri, bu Tanrı ile konuşmak için, birer aracı olarak görmek zorundaydık.

Biz İndiolar, çok fazla renk ve işaret kullanırız. Örneğin, huipillerin -işli bluzlar- üzerindeki renkler, bizim eski kültürümüzün aynasıdır. Bu, Katoliklerdeki aziz resimlerine benzer. Katolik dinine inandığımız için, kendimizi katolik olarak hissederiz; ama aynı zamanda bir yerli olarak, atalarımızla gurur duyarız.

Başlangıçta Katolik dini, benim için anlamadığım, ama öğrenmeye hazır olduğum bir şeydi. Ve böylece toplumumuz için bu dini yaymaya başladım. En çok, çocuklarla çalışıyordum. Rahip geliyor, ayinler düzenliyor ve Katachetlerden gruplar yaparak bize yazılar okuyordu. Biz, bunları okuyamıyorduk, çünkü, içimizden bir çoğu okuma-yazma bilmiyordu. Kardeşlerim o zaman, altı yıl ilkokula gitmiş olan kuzenlerimin yanında okuma yazma öğreniyorlardı. Gençtiler, kendileri gibi hevesli olan arkadaşlarıyla birlikte, okuma-yazma öğreniyorlardı.

Bana gelince... Bütün kız arkadaşlarım gibi ben de okuma-yazma bilmiyordum. Kızlar bir araya toplanınca eğlenceden veya onun gibi şeylerden konuşmazdık, yalnız işimizden konuşurduk. Özellikle, hayvanlarımızdan. Konu, hep hayvanlar çevresinde döner, onlara nasıl bakacağımız üzerine konuşurduk hep. Böyle şeyler... Herhangi bir yere dansa gitmekten filân söz etmezdik. Erkekler ise birbirlerine, yapabildikleri şeyleri gösterirler, her boş anı oyun oynayarak geçirirlerdi.

Biz İndiolar, centavos -madeni para- ile bir oyun oynarız, bu, bir çeşit spordur. Para, metal bir yüzey üzerine konur, bir başka parça bunun üzerine atılır. Amaç, bunun paraya çarpması ve onun öteki tarafına düşmesidir. Bunu yapan kazanır, ya parayı alır, ya da başka birşey. Zamanla, bu oyunda beceri kazanılır.

Yerli gençleri, boş zamanlarında arkadaş topluluklarıyla -clik- beraber olurlar, ormanda gezerler, konuşurlar, köyde bir yerde otururlar ve bu çeşit oyunlar oynarlar. Bir kız ise, herşeyden evvel küçük ev işleri yapmayı öğrenmelidir. Ev işi yapmamış bir kadın olamaz. Bizim için oyun, kumaş dokumak -tejidos- ve böyle şeyler yapmaktır. Bunu, gruplar halinde ve evin dışında da yapabiliriz. Yedi-sekiz arkadaş daima buluştuğumuz, tejidoslarımızı asarak konuşa konuşa kumaş dokuduğumuz, ağaçların altında çok güzel ve gölgeli bir yerimiz vardı. Kimi kez, su almaya giderken, birbirimize seslenirdik: "Biz, su almaya gidiyoruz, kim geliyor?" Ve sonra, bir sıra halinde, testiler başımızın üzerinde konuşarak giderdik. Su getirmek için, bazen çok uzağa gitmek zorunda kalırdık. Dönüşte arasıra durur, ağır testileri yere bırakır, biraz dinlenirdik.

Evin dışındaki bütün işleri, genellikle, küçük gruplar halinde yapardık. Örneğin, mısır böreğini sarmak için gerekli olan yaprakları aramaya topluca giderdik ormana. Hepimiz bir öğleden sonra buluşur ve ormana gider, ağaçlara tırmanırdık. Bu, benim çok hoşuma giderdi. Tabii ki annemin görmediği zamanlarda ağaca tırmanırdım. Çünkü, kızların ağaca çıkması hoş karşılanmazdı ve bizi görürlerse büyük bir bağırış kopar ve azarlanırdık. Ama biz kızlar, kendi kendimize olduğumuz zamanlarda ağaca tırmanır, şarkı söyler, bağrışır ve eğlenirdik.

Bizim için bunlar tek eğlenceydi. Çünkü, köy törenlerinde ve şenliklerinde, bir kız, annesinin yanından bir adım bile ayrılmaz. Biz, kendi köyümüzde olduğumuz ve herkesi tanıdığımız halde hep annemizin yanında durmalıydık. Bu, yeni yetişen bir kızın onurunu koruması açısından da önemliydi. Anne-babamız, "Bir kız ailesinden uzaklaşırsa kötü şeyler öğrenir ve bir sokak kızı olur." der.

Erkekler, kızlara göre daha özgürdür. Bunun machismo -erkeklik duygusu- ile ilgisi olup olmadığını bilmiyorum. Bu, daha çok erkeğin doğasında vardır. Çünkü, bir erkekle birlikte olduğunda, bir kadının başına gelenler, bir erkeğin başına gelmez. Erkekler, biz kızlardan daha serbesttirler; ama anne-babalarına da çok bağımlıdırlar. Bir baba oğluna, belli bir saatte evde olması gerektiğini söylerse o, aynı saatte evdedir. Yalnız başlarına, arkadaşları ile oynayabilirler; ama ondört, onbeş yaşına gelince oyun oynamaya vakit kalmaz. Bizim için, gezmeye gitmek, ormandan odun toplamak ya da köyün dışında bir iş yapmaktır. Oğlanlar da kızlar gibi gruplar halinde ormana odun kesmeye giderler. Daima kendi aralarında bulunurlar. Biz kızlara, kuzen

ya da komşu oğlu bile olsa, erkeklerle bulunmak yasaktır. Çünkü oğlanlar, çok kabadır ve açık saçık şeyler konuşurlar. Oğlanlar da kızların yanlarında olmaktan memnun olmazlar. Bir anlamda, hayatımız birbirimizden ayrı geçer. Elbette, biz kızların oğlanlar hakkında, oğlanların da kızlar hakkında konuştuğumuz olur.

Evde, daima babamla konuşurdum. Erkek kardeşlerim ve herkes bulunurdu o anda, ama -bilmiyorum neden- babam en çok beni severdi, ben de onu çok severdim. Bazen köy toplantılarında konuşmak için beni çağırırdı. Katachet olduğum için değil, benim toplumsal konulara katılmam için. Anne-babalar, herkesin köy topluluğundaki yaşama katılmalarını isterler. Ama, iki tabaka vardır. Yetişkinler, önemli birşey konuşurlarsa, çocuklar, bundan birşey anlamazlar. Biz yerlilerin, birçok sırrımız vardır, çocukların bilmemesi gereken şeyler olduğu için değil. Büyükler isterlerse, çocuklara, bazı şeyleri söylerler; yoksa, çocuklar, yetişkinlerin sırlarına saygı göstermek zorundadırlar. Bir komşu gelir, babamla konuşmak isterse, bize: "Git odun getir" derler. O zaman biz, konuşulanları dinlemememiz gerektiğini anlarız.

Annemle babam, bizim toplumumuzun hakları ile ilgilenmemize çok değer verirlerdi. Ben de bu yüzden, Katachet olarak çalışmaya başladım. Köyde bir çok kişi -bunu söylemeye mecburum- katolikti, hem de koyu katolik. Tesbih dualarımız, dua kitaplarımız, herşeyimiz vardı. Ben, tek Katachet değildim. Erkek kardeşlerim, köy yaşamında görev alması gereken yaşta olan kızlar ve oğlanlar da Katachetti. Biz, kendimizi organize ediyorduk ve hayır işleri için bağış topluyorduk. Herkes, bir ya da iki centavos veriyordu. Bir süre sonra, küçük bir dükkan açabilecek duruma gelmiştik. Burada, tuz ve köyün ihtiyacı olan bazı şeyler satıyorduk. Bu, bizim köyümüzün kendiliğinden harekete geçme özelliğidir ve köyün rahibi tarafından desteklenir. Çünkü rahip, daima bize, herşeyi ortaklaşa yapmamız ve birbirimize bağlı olmamız gerektiğini söyler. Ve biz, birbirimize bağlı bir toplumuz.

Günlük işlerimi erken bitirebilmek için bir saat erken başlıyordum çalışmaya. Altı yerine beşte işe koyuluyor, öğleden sonra beşte, herkes işten dönerken, ben onlarla birlikte dua etmeye hazırlanıyordum.

Köyümüz, güzel bir yerdedir, yüksek sesle bağırılırsa, bütün köye duyurulabilir ve herkes, duaya çağrılabilir. Bazen, beni belirli bir nedenle aileyle birlikte tesbih çekerek dua etmeye çağırırlar; ama daha çok, belediye dairesinde dua ederiz. İndiolar olarak, kültürel toplantılarımızı cuma günleri; katolik olarak da pazartesi günleri yaparız.

Yani kim tesbih çekmek isterse, pazartesi günü, Katolik tören istemeyen ise, cuma günü gelirdi. Bunu hiç kimse karıştırmazdı.

O sıralarda, atalarımızın eski müzik aletlerini de çalınayı öğrenmiştim -tün, sijolaj ve chirimìa-: küçük ağaç trampet, bir flüt ve yerli klarneti. Erkek kardeşlerimle birlikte çalışıyordum, sonra dua ediyor ve çalgı çalıyorduk.

Babamın öğrettiği birkaç Katolik şarkısını pazartesi günleri çalıyorduk. Pazartesi günleri, Katolik toplantıları için öngörülmüştü. Öğleden sonra dörtte başlıyor, İncil'de yazılı olanları yapıyorduk.

Birisi hasta olunca, onu, eski yerli ilaçları ile iyileştirmeye çalışırdık. Hasta için, tesbih duası da yapardık. Herkes onun için, birlikte dua eder ve bunun ona yardım edeceğini umardık. Cuma veya pazartesi.. her zaman, toplum için yapılacak birşey vardı. Bu iki günden başka, bir toplantı daha vardı, buna köyün bütün kadın ve erkekleri katılır ve toprak ile ilgili şeyler konuşulurdu. Bu toplantılar, toprağımızı elimizden almak istediklerinde başladı. Her perşembe, bütün köy toplanırdı. O sıra bir gün, köy sözcüsü olan babamla birlikte benim de başşehre gitmem ve bu yolculuğun en iyi şekilde nasıl düzenleneceği konusu görüşüldü. Bu demektir ki, biz, köyümüzün çeşitli sorunları için zaman kazanmalıydık, yerli törenlerimiz için zaman kazanmalıydık, kabul ettiğimiz Katolik dini için zaman kazanmalıydık. Bütün bunlar, hayatımızı kolaylaştırmıyordu; ama herkes, buna hazırdı, hiç kimse 'hayır' demiyordu. Çünkü, halkımızın büyük bir çoğunluğu, Tanrıya inanan, dinine bağlı kişilerdi. Çünkü biz İndiolar, Ladinoların yanında yaşamıyorduk.

13 çiftlikte arkadaşımın ölümü

"Ben, annemi hep ağlarken gördüm. Hayattan korkuyordum ve yaşlanınca ne olacağım diye, hep kendi kendime soruyordum."

Rigoberta Menchu

Bu defa on kişilik bir arkadaş ve komşu grubuyla aynı çiftliğe çalışmaya gittik. Hepimiz çok mutluyduk. Benim gibi Katachet olan bir arkadaşımla pamuk hasadına ayrılmıştım. Arkadaşımın adı Maria'ydı. Her zaman onunla beraber oluyordum. Maria, bu çiftlikte, biz tarlada çalışırken püskürtülen tarım ilacından zehirlenerek öldü. Onu, orada gömmeye ve iki gün işi bırakmaya karar verdik. Bu, bir grev değildi, aksine, bir matem süresiydi. Gözcümüz, diğerleri gibi zalim değildi, bizi kapı dışarı etmedi ve iki günlük ücretimizi kesmedi.

Maria, iyi bir arkadaşım olduğu için üzüntüm büyüktü. Artık hiç kimse buraya çalışmaya gelmesin diye, her yeri yakıp yıkabilirdim. İlacı püskürten insanlardan nefret ediyordum. İlaçlamayı neden insanlar tarlada çalışırken yapıyorlardı? Eve döndüğümüzde çok kötüydüm. Annem-babam o çiftliğe gelmemişlerdi bizimle. Anneme, arkadaşımın öldüğünü söyleyince ağlamaya başladı. Ben: "Ah, anne, artık yaşamak istemiyorum, niçin beni daha çocukken öldürmediler?" dedim, "Yaşamımızı nasıl sürdüreceğiz?" Annem de benimle birlikte onlara lanetler yağdırdı, ama, yine de hiç kimseye bu çeşit hikayeler anlatmamamı söyledi. Halbuki bunlar, benim için hikaye değildi, ben çok ciddiydim. Rahibi iyi bir insan olarak gördüğüm için, onunla konuşmayı denedim, ama ne yazık ki İspanyolca bilmiyordum, içimi saran duyguları ona açıklayamamıştım.

Köyümüzde erkekler, kadınlar, oğlanlar, kızlar Katachet olarak çalışırlar. Annem kadınların sözcüsüydü, sonradan öldürülen küçük erkek kardeşim, gençleri organize ediyordu, ben de çocuklarla ça-

lışıyordum, çünkü ben, çocukları çok seviyordum. O sıralarda gençler -kızlar ve oğlanlar- beraber çalışıyorlardı. Okuma bilen erkek kardeşlerimin yardımı ile İncil parçaları üzerinde çalışıyorduk. Parçaları okuyor, sonra Hristiyanlığın rolü hakkında konuşuyorduk. Bu, bizi birleştiriyor ve ortak sorunlarımız konusunda daha bilinçli kılıyordu.

Bu sıralarda kendimi, son derece mutsuz hissediyordum. Çünkü durmadan, büyüyünce hayatın benim için nasıl olacağını sorup duruyordum kendi kendime. Annemi, hep ağlarken görüyordum. Acısını saklamak için, genellikle, bizim görmediğimiz zamanlarda ağlıyordu. Ama hep -evde ve işte- onun ağladığını görüyordum. Hayattan korkuyordum, yaşlanınca ne olacağımı düşünüp duruyordum. Kendi hayatından pek çok söz eden arkadaşım Maria'yı hatırlıyordum sık sık. Bana, hiçbir zaman evlenmek istemediğini söylemişti. Çünkü, evlenmek ve çocuk sahibi olmak demek, bu çocukların açlıktan ve hastalıktan öldüğünü görmek demekti. Bu sözleri çok düşündüm. Bu yüzden arasıra delirecek gibi oluyordum.

Böyle yaşayamıyacağımı düşünüyordum. Sonunda büyüyecek, büyüyecek ve daha fazla sorumluluk taşıyacaktım. Korkuyordum.

Ben de arkadaşım gibi evlenmemeye karar vermiştim. Salt bu acıları yaşamamak için. Kafamda bir sürü düşünce vardı. Ne yapmalıydım? Açlık çeksem bile, yaylada çalışmak istiyordum. Asla çiftliğe gitmiyecektim. Erkek kardeşim ve arkadaşım orada öldükleri için, kıyıdaki çiftlikten nefret ediyordum. Annemin gece gündüz çalıştığını, alın teri döktüğünü ve birgün bile pişman olmadan çalışmayı sürdürdüğünü görüyordum. Hiçbir şeye sahip olamamıştık şimdiye kadar ve annem: "Bilmiyorum, bu nasıl gidecek" diyordu, "Evde bir centavomuz bile yok." Düşündükçe korkunç bir öfke kaplıyordu içimi ve kendi kendime soruyordum: "Hayatta başka ne yapabilirim?" Kendim için bir çıkar yol göremiyordum.

Okuma-yazma ve İspanyolca öğrenmeyi çok istiyordum. Birgün babama dedim ki: "Okuma yazma öğrenmek istiyorum. Okuyup yazınca hayat belki başka türlü olur." Babam bana, şöyle cevap verdi: "Elimden hiçbir şey gelmez. Okul bilmiyorum, seni okula göndermek için param da yok. Çok istiyorsan, bunu, kendi başına başarmalısın." Rahiple konuşmasını ondan rica ettim, belki bir burs bulabilirdim. Ama babam: "Seninle aynı fikirde değilim" dedi, "Çünkü bu, köyümüzü terketmek istediğin anlamına gelir. Gideceksin, buradaki hayattan daha güzel bir hayat göreceksin. Bizim beraberliğimizi unutacaksın, istersen hemen git. Köyümüzü terkedersen, benden yardım

bekleyemezsin."

Babam daima, okula ve bu çeşit şeylere karşı kuşku duyuyordu. Bana hep, okuma-yazma öğrenmiş olan ve artık köy toplumundaki işlere yaramayan kuzenlerimi örnek gösteriyordu. "Okuma-yazma öğrenen, diğerlerinden uzaklaşır, kendini başka türlü hisseder" diyordu hep. Ama ben, düşüncemden vazgeçmedim: "Öğrenmek istiyorum" dedim.

Son kez çiftliğe gittiğimizde, çiftlik sahibi babama, benim hizmetçi olarak yanlarında çalışıp çalışmıyacağımı sordu. Babam "Hayır" dedi, "Bu iyi birşey değil. Onlar sana bizden daha kötü davranırlar. Kızıma, bir başkasının kötü davranmasına katlanamam. Beraber kalalım ve beraber acı çekelim, daha iyi."

Ama ben, hâlâ kuşkuluydum ve bir çıkış yolu arıyordum. Çiftlik sahibinin vereceği ücret ayda yirmi quetzales'di. Babama "Hayır, daha iyi değil" dedim. Ablamın da benimle aynı problemleri vardı ve kararını vermişti: "Ben gidiyorum" dedi. Babam: "Ama kızım, gidersen kaybolursun. Seni nereye götürdüklerini bilemeyiz." dedi. Kızının birgün başşehirde hizmetçilik yapacağını hiç düşünmemişti ve çocuklukta öğrendiklerimizi unutmamızdan korkuyordu.

Ablam gitti, ben çiftlikte, anne ve babamın yanında kaldım. Bir ay sonra babam, onu başşehirde ziyaret etti, dönüşte: "Ablanın vaziyeti iyi, ama buna rağmen çok acı çekiyor. Oradaki işler, buradakilerden çok farklı ve zenginlerin evinde ona iyi davranılmıyor." dedi. Ben: "Nasıl davranıldığı önemli değil" dedim. Orada nasıl olsa İspanyolca öğreniyordu, okuma öğreniyordu. Benim istediğim de bunlardı.

Ablam oradaki hayata uzun süre dayanamadı ve geri döndü: "Dünyada bir kere daha zenginler için çalışmıyacağım. Zenginler kötü insanlar, bunu öğrendim." Oradaki işin buradakinden daha zor olup olmadığını sordum. Bunu düşlemek bile zormuş....

Niçin bu kadar çok çalışmak zorunda olduğumuzu bilmiyordum ve ben de başkente gitmeye karar vermiştim. O zaman daha on üç yaşında bile yoktum.

14 başkentte hizmetçilik

"İtaatsizlik nedir bilmiyordum ve efendilerim bunu sonuna dek sömürdüler. Benim bütün deneyimsizliğimden ve alçakgönüllülüğümden yararlanıyorlardı."

Rigoberta Menchu

Çiftliği terkettik, çiftlik sahibinin koruculan da arka arkaya. Hepsi silahlıydılar. O kadar korkuyordum ki.. Ama kendi kendime: "Cesur olmalıyım, bana hiçbir şey yapamazlar" diyordum. Babam ayrılırken: "Bilmiyorum, ama ya sana birşey olursa..." dedi. "Sen olgun bir kadınsın." Başşehre geldiğimizde, çiftlikteki işten kalına eski ve pis şeyler vardı üzerimde. İnce bir pamuklu örtüden başka birşey almamıştım. Ayakkabılarım yoktu, ayağımda ayakkabının nasıl duracağını bile bilmiyordum.

Büyük çiftlik sahibinin karısı senora evdeydi. Mutfakta çalışan bir hizmetçi daha vardı. O da İndigenaydı -yerliydi- ama melez giysileri giyiyor ve İspanyolca konuşuyordu. Onun yanında öylece kalakaldım, ne söyliyeceğimi bilmiyordum. İspanyolca konuşamıyor, ama birkaç sözcük anlıyordum. Çünkü, çiftlikteki gözcüler, daima İspanyolca kükrerlerdi.

Senora kızı çağırarak: "Küçüğü al ve ona arka avludaki odayı göster" dedi. Kız, bana ilgisizce baktı: "Benimle gel!" dedi. Bana odayı gösterdi. Bu, içinde sandıklar ve plastik çuvallar yığılı olan ve çöplerle dolu bir odaydı. Odada küçük bir yatak göze çarpıyordu. Kız bunun üzerine bir ot yatak attı ve bana bir ceket verdi. Üzerime örtebileceğim birşey yoktu. Sonra senora beni çağırdı. Bana birkaç tane frijoles -kara fasulye- ve tortillas verdiler. Evde bir de köpek vardı, iri, beyaz ve çok güzel bir köpek. Kızın ona yiyecek olarak et parçaları ve pirinç verdiğini gördüm. Bunlar efendilerin yedikleri şeylerdi. Bana

ise, bayat frijoles ve sert tortillas. Köpek kadar bile iyi bir yemek yiyemediğim için çok üzülüyor, köpeği yedikleri yüzünden kıskanıyordum. Çünkü, zaten evde de tortillası, chili veya tuzla yemeye ve su içmeye alışmıştım. Ama burada, kendimi çok aşağılanmış hissediyordum. Bu evde bir hayvandan daha az değerim vardı.

Kız sonra bana: "Şimdi yatmaya git, sabah işe başlarsın." dedi. İlk gece kendimi çok güvensiz hissettiğimi hatırlıyorum. Aynı şeyi kardeşim de duymuş olmalıydı. Evde sabah saat üçte kalkmaya alışıktım, ama burada, yedide veya altıda kalkıyorlardı. Ve ben saat üçten beri yatağımda uyanık olarak yatıyordum.

Daha sonra, öteki kızı daha iyi tanıdım. Onun yatağı benimkinden daha rahattı, çünkü o melez elbiseleri giyiyor ve İspanyolca konuşuyordu. Efendilerden arta kalan şeyleri yiyebiliyordu. Hiçbir şey kalmazsa bayat frijoles ve sert tortillas veya buzdolabında kalmış olan herhangi birşeyi yiyordu. Birbirimizi iyice tanıdıktan sonra, bana da biraz vermeye başladı.

Düşünüyordum: "Tanrım, annen baban tarlada çalışıyorlar, sen burada." Ama yine de: "Sen öğrenmelisin ve geri dönmelisin" diyordum kendi kendime. Hep bunu düşünüyordum, sabah saat üçte, beşte, altıda. Saat yedi olunca, kız uyandı ve: "Buraya gel, şimdi bulaşık yıkayacaksın" dedi. Olduğum gibi kalktım ve onunla mutfağa gittim. Senora mutfağa gelince: "Aman Tanrım, çabuk kızı buradan çıkar. Onu bu halde nasıl mutfağa alabiliyorsun? Ne kadar pis olduğunu görmüyor musun?" diye bağırdı. Sonra bana bir süpürge vererek: "Süpürgeyi al ve avluyu süpür. Sonra çiçekleri sula, tekrar buraya gel ve oradaki çamaşırları yıka. Ama temiz yıka, yoksa seni kapı dışarı ederim."

Burası başşehirdi. Burada hiçbir şeyi ve hiçbir kimseyi tanımıyordum. Babamla birlikte buraya gelmiştim, ama her seferinde başka bir yere, başka bir büroya gitmiştik. Şehirde yolumu bulamaz, sokak isimlerini bile okuyamazdım. O halde, senora ne söylerse onu yapmaya mecburdum. Saat onbire doğru yemek yemişlerdi, beni tekrar çağırdılar: "Birşey yedin mi?" "Hayır" deyince bana kalanlardan verdiler. Uzun zamandır hiçbir şey yememiştim, neredeyse açlıktan öleceklim. Evde de yeterli yiyeceğimiz olmuyordu, ama tuzla bile olsa düzenli olarak tortillas yiyorduk.

Saat onbir buçuğa doğru, senora beni çağırdı ve odasına götürdü. "İki aylık ücretini sana avans olarak vereceğim. Bununla kendine yeni bir huipil, yeni bir elbise ve bir çift ayakkabı al. Misafir gelirse, böyle

dolaşman ayıp olur." dedi. "Misafirlerimiz önemli kişilerdir, seni böyle görmemelidirler. Eşyalarını ben alacağım, çünkü bu halinle seni çarşıya götürürsem utançtan yerin dibine girerim."

İspanyolca konuşamadığım için ona hiçbir cevap veremiyordum, protesto edemiyordum ve düşüncelerimi söyliyemiyordum. Yalnızca içimden lanetler yağdırıyordum ona. Onun yaylaya gidip annemle babamın hayatları boyunca nasıl çalıştıklarını görmesini istiyordum. Ama, buna imkan yoktu.

Çarşıdan döndüğünde en ucuz kumaştan sekiz ellen, en ucuzundan da bir huipil almıştı. Bunlar için herhalde iki buçuk veya üç quetzales harcamıştı. Kumaş için de on beş veya on iki. Bu kumaşı, başşehirde çalıştığım sürece kullandım. Bir başkasını asla satın almadı bana. "İki aylık ücretin yetişmediği için ayakkabı almadım." dedi.

Kumaşı ortadan ikiye böldüm ve değiştirerek giymek için iki elbise diktim. Öteki kız biraz bana güvenmeye başlamıştı. "Dikiş dikmesini biliyor musun?" diye sordu.

-"Evet." dedim.

-"Bluz dikebilir misin?"

-"Evet."

-"Burada bir parça kumaşım var, bundan kendine bir bluz dikebilirsin istersen."

Böylece bana kumaşı hediye etti ve hemen işe koyuldum. Senora bana: "Haydi, çabuk soyun, sonra benim yatağımı yap" dedi. Ama daha önce banyo yapmak zorundaydım. Sonra, onun yatağını yaptım. Senora baktı ve: "Yatağı bir kere daha yap, iyi olmamış" dedi. Öteki kızı azarlayarak: "Niçin ona nasıl yapılacağını göstermedin?" dedi. "Burada, bir sürü personelle uğraşacak halim yok. Yemeği bile hak etmeyen kişilerle."

Sonra beraberce yatağı yaptık. Şimdiye kadar böyle birşey yapmamıştım, tabii ki nasıl yapılacağını bilmiyordum. Kız bana, banyonun nasıl temizlendiğini de gösterdi. İlk defa olarak bir banyo görüyordum. Çok çaresiz hissediyordum kendimi. Hep, annemle babamın öğütlerini hatırlıyordum. Yatak yapmayı, bulaşık yıkamayı ve ütü yapmayı çabucak öğrendim. Ütü, bana çok zor geliyordu. Çünkü, hayatımda hiç ütü yapmamıştım. Çamaşırlar da hergün yığılıyordu. Çiftlik sahibinin üç oğlu vardı, hepsi günde üç kıyafet değiştiriyordu. Elbiselerini yere fırlatırlar, ben, her seferinde onları alır, yıkar, ütüler, tekrar yerlerine koyardım. Senora durmadan beni kontrol

ediyor ve bana karşı çok katı davranıyordu. Bana sanki şeymişim.... gibi, köpekten bile daha kötü muamele ediyordu. Çünkü burada köpeklere çok iyi davranılıyor, hatta kucaklanıyordu bile.

Küçük bir bahçeleri vardı ve bu bahçede biraz çiçek ve evde alıştığım bazı bitkileri yetiştiriyordum. Bu beni, biraz teselli ediyordu. Kısa sürede işlerimi öğrendim. Aslında, çalışmak bana zor gelmiyordu. İki ay senoranın bana aldığı şeyler için bedava çalıştım. Bu süre içinde elime bir centavos bile geçmemişti. Cumartesi günleri boş olmamıza rağmen evden çıkmıyordum. Birgün senora: "Bugün gidebilirsin" dedi. "Hizmetçilerin ayağının altında dolaşmasından bıktım." Kızmamak zorundaydık. Bütün gün çalışılır ve her söylenen yapılırdı. Kendi evimizde, anne-babanızın yanında olduğumuzdan daha fazla çalışıyorduk zenginler için ve sonra cumartesi günü: "Gidin artık, evde hizmetçi görmek istemiyorum" deniliyordu.

Bu başkentte en büyük tehlikeydi. Bizi cumartesi gecesi sokağa yolluyorlar, pazar gecesi tekrar dönüyorduk. Bu, bizim zorla kötü yola düşmemiz için kurulan bir tuzaktı sanki. Hiçbir şeyden haberim yoktu, şehirde yatacak bir yer bilmiyordum. Yalnız olsaydım nereye giderdim, ne yapardım.. Yeteri kadar İspanyolca bilmediğim için senoraya bizi göndermemesini söyliyemedim. Pazar günü, arkadaşlarla dansetmeye gidiyorduk, buraya şehirli kızlar da geliyordu.

Efendimizin oğulları da bize kötü davranıyordu. Büyüğü yirmi iki, ortancası on beş, en küçüğü on iki yaşındaydı. Parmaklarının ucunu bile kıpırdatmayan, zengin çocukları... Tabakları arkamızdan fırlatırlar, istedikleri zaman, avaz avaz bağırırlardı. Senora meydana çıkınca -şeytan bilir günün yarısını nerede geçiriyor- bir azarlamadır başlar: "Yatağın üzerinde toz var, şurada toz var, çamaşırlar yeteri kadar havalanmamış, çiçekler, kitaplar..." Bütün gün boyu bağırıp çağırıyordu. Ya bizi işe koşuyor, ya da yatakta yatıyordu. Akşamları yemeğinin yatağa getirilmesi için sesleniyordu. Bana göre daha temiz olduğu için, onun yemeğini öteki kız götürüyordu, içinde ellerini yıkayacağı sıcak su kabı ile birlikte. Sabahları, daha yataktan, senor, hatta çocuklar, terliklerini, şunu bunu getirmemiz için seslenirlerdi. Herşeyi ayaklarına götürmek zorundaydık. Kahvaltıları istedikleri gibi olmazsa, kıyamet kopardı: "Biz, size niçin para ödüyoruz? Hiçbir işe yaramıyorsunuz." Senora bu haliyle sabahları pek çirkin görünüyordu.

Birgün senorayı özellikle kızdırmaya karar verdik: "Azarlarsa azarlasın" dedik. Senorayı kızdırmak için bilerek yanlış birşey yaptık. Sabah kalkınca bağırmaya başladı, ama biz duymazlıktan geliyorduk.

Gittikçe daha çok bağırıyordu. Sonunda bunun bir işe yaramadığını gördü.

Sonra, arkadaşım bana, buradan gitmeyi ve başka bir yerde iş aramayı teklif etti. Şehri tanımıyordum, belki beni daha kötü bir yere götürebilirdi.

Senoranın ona niçin kötü davrandığını anlamıştım. Oğlunun sevgilisi olmaya yanaşmamıştı. Sonra bana, şöyle anlattı: "Yaşlı cadı, oğullarının benim üzerimde seksüel bilgilerini arttırmasını istiyor. Küçükken öğrenmezlerse, büyüyünce bu iş onlara zor gelirmiş. Oğullarına bu işi öğretmem için bana para teklif etti."

Senora, belki de bunun için benim temiz olmamı istiyordu. Çünkü birgün, benim de bu tür bir işe yarayacağımı düşünüyordu. Bana kötü davranıp azarladığı halde, asla beni kovmuyordu.

İki ay sonra babam beni ziyarete geldi. Gelmemesi için dua etmiştim durmadan. Çünkü senoranın babama nasıl davranacağını bilmiyordum. Ve babama kötü davranılmasına dayanamazdım. Aslında babam beni ziyaret için değil, eve dönecek parası kalmadığı için gelmişti. Başkentte takip edilmesi gereken arazi işleri için gelmişti. Onu önce Quetzaltenango'ya, sonra Quiché'ye, sonra tekrar başkente yollamışlardı. Bu arada, seyahat için ayırdığı bütün parasını harcamıştı ve bir centavosu bile kalmamıştı.

Kapıyı kız açtı ve senoraya haber verdi: "Rigoberta'nın babası geldi." Senora: "Öyle mi?" diyerek dışarı çıktı. Tabii babam, pek fakir görünüşlüydü ve yaptığı uzun yolculuk yüzünden her tarafı kir pas içindeydi. Senora onun yüzüne baktı ve geri dönerek bana: "Babana kapıya çık; ama onu, içeri alma lütfen" dedi. Böylece babamla sokakta konuşmak zorunda kaldım.

Babam, bütün bunları çok iyi anlıyordu, kentte insanlara böyle davranıldığını biliyordu. Bana: "Kızım, biraz paraya ihtiyacım var" dedi, "Yiyecek birşeyim yok. Eve nasıl döneceğimi bilmiyorum." Ben daha iki ayımı doldurmamıştım. Babama: "Senora bana yeni eşyalar aldı, bunun için de iki aylık ücretimi kesti" dedim, "Şimdiye kadar bir tek centavos bile kazanmadım." Babam, ağlamaya başladı ve: "İmkansız bu!" dedi. "Evet baba, sırtımdakilerin hepsini senora aldı" diye ekledim.

Arkadaşıma giderek, babamın cebinde bir kuruşu bile olmadığını, dönüş için biraz paraya ihtiyacı olduğunu ve senoradan biraz para istemesini rica ettim. Çünkü ben, yeteri kadar İspanyolca konuşamıyordum. Aslında kızla da işaretlerle anlaşıyorduk. Benim

adıma senora ile konuştu. Cesaretliydi ve onu ikna edebilirdi. Aynı zamanda senoraya karşı büyük bir nefret besliyordu. Senora, onun söylediklerini duyunca homurdanmaya başladı, biz onun sırtından geçiniyormuşuz, onun sayesinde zengin olmak istiyormuşuz, bütün parasını yiyormuşuz ve onun istediği gibi çalışmıyormuşuz. Evet, hizmetçilerin hepsi böyleymiş bugün. Evlerinde hiçbir şey yemez, sonra buraya gelip herşeyi yer bitirirlermiş. Bağıra çağıra el çantasından bir on quetzales çıkardı ve onu suratıma fırlattı. Parayı almaya mecburdum.

Babama: "Sanırın, bir ay daha ücretsiz çalışacağım, ama sana yalnız bu kadar verebileceğim." dedim.

Babam, on quetzalesi alarak yola çıktı. Arkadaşım da çok kızmıştı benim adıma, durmadan bana bunu veya şunu yapmamamı söylüyordu. Senora beni azarladıkça, benim tarafımı tutuyordu.

Sanıyorum dört ay parasız çalıştım. Sonra, senora bana, yirmi quetzales verdi, çok mutsuzdum, bu parayı annem ve babam için saklamak istiyordum. Ama senora bana: "Bununla sana ayakkabı alacağım." dedi, "Evimizde birinin ayakkabısız dolaşmasını görmeye dayanamam." Ama ben içimden, ayakkabı giymemi istiyorsa kendisi alsın diyordum.

Sonra, Noel geldi, arkadaşımla birlikte hâlâ efendilerimizin yanında çalışıyorduk. Bunlar, gerçekten 'efendiydiler', onlara hep 'siz' diye seslenmek zorundaydık, çünkü onlar, saygıdeğer kişilerdi. İspanyolcam henüz iyi değildi, ancak birkaç kelime konuşabiliyordum. Senoraya belki 'sen' demiştim. Beni neredeyse dövecekti. Bağırarak: "Sen, yalnız, annene sen diyebilirsin."dedi, "Bana, saygı göstermelisin." Bu anlaşılması zor birşey değildi. Bana böyle davranmasına alışmıştım. Bazen onun bu davranışlarına güldüğüm de oluyordu; ama insan olarak, beni çok kırıyordu bu çeşit konuşmalar.

İspanyolcamdan oldukça memnundum, çünkü, hemen hemen herşeyi anlıyordum. Ama hiç kimse bana bir kelime öğretmediği için sadece duyduklarımı öğreniyordum. İşim için gerekli olan en önemli sözcükleri biliyordum; ama konuşamıyor, cevap veremiyor veya herhangibir şeyden şikayet edemiyordum.

Beş veya altı ay olmuştu bu eve geleli. Senora, benimle pek fazla konuşmuyordu. Ben de görevlerimi bildiğim için onunla konuşmama gerek kalmıyordu. Arada sıradâ öteki kızla konuşuyordum; ama herkes kendi işinde olduğundan buna fazla vakit bulamıyorduk.

Bir gün senora, arkadaşımla konuşmamı yasakladı, yoksa beni

kovacağını söyledi. Ona gizlice bundan söz ettim. "Tabii istemez" diye cevap verdi. "Konuşmamız ve birbirimize fikirlerimizi söylememiz işine gelmez, ama aptallık etme, ona hiçbir şey belli etme."

Sekiz ay sonra Noel geldi, yapılacak çok iş vardı. Senora iki yüz tamales pişirmek zorunda olduğumuzu, konukların geleceğini söyledi. Ama arkadaşım, eğer tamales istiyorsa kendisinin yapmasını, elini bile sürmeyeceğini söyledi. Neredeyse şok geçirecektim. Çünkü senora iki aydır bana para vermemişti ve beş kuruş vermeden beni sokağa atmasından korkuyordum. Kıza: "Ya bizi hiç para vermeden kovarsa?" dedim. O: "Paramızı vermezse buradan gideriz, giderken de onun mücevherlerini alırız, üzülme, bana güven" dedi.

23 Aralık günü hâlâ senoranın istediklerini yapıp yapmamamız gerektiğini bilmiyordum. Sonra senor geldi ve bize beşer centavosluk birer küpe verdi. Bu, bizim noel hediyemizdi. Bir çift çocuk küpesi. Tamales yapmak zorunda olduğumuzu, çünkü noelde saygıdeğer konuklarının geleceğini bildirdi. Bize karşı yumuşaktı ve karısının kötü davranışlarının da farkında değildi.

Dört horoz kesmemiz gerekiyordu. Kestik. Arkadaşım: "Tüylerini yolalım, ama içini çıkarmıyalım" dedi, "Kokmaya başlayınca senora başına geleni anlasın. İki gün ondan izin isteriz, vermezse kaçarız ve noelde başka bir yere gideriz." Bu hoşuma gitmemişti tabii. İtaatsizlik nedir, bilmiyordum. Annem babam beni son derece itaatkâr yetiştirmişlerdi. Efendilerim ise, bunu kötüye kullanıyorlardı. Benim bütün bilgisizliğimi ve saflığımı kötüye kullanıyorlardı. Bana verilen bütün işleri itaat ve bilinçle yapmaya çalışıyordum.

Senora kızın birtakım gizli niyetleri olduğunu farketti ve onu kovdu. Bu noelden bir gün evveldi. Bir bakıma bunu benim yalnız kalmam için yaptı. Çünkü ben, yalnız başıma nereye gideceğimi bilemezdim. Kızı evden atarken ona civarda dolaşmamasını da söyledi. Yoksa onu tüfekle vuracaktı. Kız: "Ben de aynı şeyi yaparım" diye cevap verdi, "Yapamıyacağımı da sanmayın" diye ekledi. Tabii bundan sonra kıyamet koptu ve kız bana dönerek: "Birgün bu yaşlı cadının karnını kurşunla dolduracağım" dedi, "Bir gün geri döneceğim, o zaman benimle uğraşmanın ne demek olduğunu anlayacak." Sonra gitti ve bütün işler bana kaldı. Aslında senora da biraz yardım ediyordu. Çünkü, iki yüz tamalesin bitirilmesi lazımdı. Ama, işler bitecek gibi değildi. Kirli çamaşırlar yerlerde duruyordu, ortalık pislik içindeydi. Ev, çok büyük olduğu için bütün bu kargaşalık içinde hangi tarafa yetişeceğimi bilemiyordum.

25 Aralık'ta içilmeye başlandı. İçiyorlar, içiyorlar, içmekten bir türlü vazgeçmiyorlardı. Sarhoş olmuşlardı. Gece yarısından sonra, dışarı çıkıp bir büfeden konyak almamı istediler. Tabii evden fazla uzaklaşamazdım, hem evdekilerin hepsi içkiliydi, hem de dışarı çıkınca yolumu kaybetmekten korkuyordum. Yollarda koştum, hep ailemi düşünüyordum. Yaylada, hiçbir şeyimiz olmadığı için, belki fakir bir noel şenliği yapıyorduk, ama burada, zenginlerin yanında onlar için çalışmak çok daha kötüydü.

Bir süre sonra eve döndüm, konyak alamadığımı, dükkanların kapalı olduğunu söyledim. Onlar: "Sokak sokak dolaştın, yine de bulamadın" dediler. Ve sonra sarhoşlukla yerliler hakkında atıp tutmaya başladılar. "Yerlilerin hepsi tembeldir" diyorlardı, "Çalışmayı sevmezler, bu yüzden de fakirdirler. Çalışmazlar, kafalarının içi bokla doludur." Yandaki odayı temizliyordum ve bu arada bütün konuşulanları duyuyordum. Sonra, senora yanıma gelerek: "Bu tamales senin, al" dedi, öyle öfkeliydim ki çöreği fırına attım, görmek bile istemiyordum.

Sonra konuklar geldiler, bütün tabaklar kullanıldı. Evin en iyi takımları dolaplardan çıktı, kirlendi ve olduğu gibi bırakıldı. İki gün boyunca hep bulaşık yıkadım.

Her konuk bir hediye getirmişti. Pahalı hediyeler. Büyük paketler, kutular... ve senora da her konuk için pahalı bir hediye hazırlamıştı. Herkes, çok mutluydu. Arkadaşım yanımda olmadığı için ben çok üzgündüm. Beraber olsaydık belki bir yolunu bulur, buradan kaçıp kurtulurduk.

Bir ara senora gelerek: "Bütün tamalesler bitti, sana yarın yenisini veririm" diyerek bana vermiş olduğu tamalesi de geri aldı ve bunu sonradan gelmiş olan misafirine verdi. Hiç sesimi çıkarmadım, ama artık dayanamıyordum. Tamalesi sevdiğimden değil, bunu sana ayırdım demiş olmak için vermiş, sonra yeni bir misafir gelince geri almıştı. Bu beni çok kırmıştı. Kendi kendime 'Benim için farketmez, odama kapanırım, evi nasıl düzene sokacaklar bakalım' dedim. O anda senoranın seslendiğini duydum: "Rigoberta! Bulaşıkları yıka!" Ama ben onu duymamazlıktan gelerek yatağa uzandım ve dışarı çıkmadım. Yayladaki sakin hayatımızı melezlerinkiyle karşılaştırdım ve 'Bu insanlar kendi başlarına bir halt yapamazlar' diye geçirdim içimden, 'Fakir olmamıza rağmen bu insanlardan daha mutluyuz.'

26 Aralık günü senora ile senor bütün günü yatakta geçirdiler. Kim bulaşıkları yıkayacaktı? Kim evi temizliyecekti? İşleri kim ya-

pacaktı? Bunları yapmazsam yaşlı kadın beni evden atardı mutlaka. Sabah erkenden kalktım, bulaşıkları yıkadım, yerlere atılan çöpleri temizledim. Bu, günün yarısını aldı. İşe nereden başlıyacağımı bilmiyordum. O anda senora odasından çıktı ve yemeğin hazır olup olmadığını sordu. "Ne pişireceğimi bilmiyorum" dedim.

"Ah, sen de Cande'den farklı değilsin." Öteki kızın adı Candelaria'ydı. "Cande, hiç olmazsa kendi başına iş yapabiliyordu, ama sen sadece karnını doyurmak için buradasın. Haydi çarşıya git ve alışveriş yap."

"Pardon senora" dedim, "ama ben çarşının nerede olduğunu bilmiyorum." Böyle basit cevaplar verebiliyordum İspanyolca, ama daha fazla konuşamıyordum.

Senora: "Ah bu yerliler!" diye bağırdı, "Seni lanet olası, zaten hiçbir şey bilmezsin. Kafan sadece bokla dolu."

Senora, öfkelenince çok kabalaşıyordu. Ona kulak asmadan çalışmaya devam ettim, buna rağmen o, bütün gün beni azarlamayı sürdürdü. Bir komşusunu çağırarak benim hiçbir işe yaramadığımı ve durmadan yiyip içip karnımı şişirdiğimi anlattı. Komşu, pazara giderek efendilerim için alış-veriş yaptı. Sonra yemek pişirdiler, bu arada ben onlara yardım ettim. Ama, bana yiyecek birşey vermediler. İki-üç günden beri birşey yememiştim. Yüzlerce tamales yaptığım halde bana bir tane bile verilmemişti.

Hayatımın bu bölümünü hiç unutmayacağım. Noel'de çok yorulduğum için iki hafta sonra kendimi hasta hissetmeye başladım. Buradan gitmelisin, diye düşündüm kendi kendime. Anne ve babanın yanına dönmelisin.

Aralık sonunda senora bana iki aylık ücretimi verdi. 40 quetzales ve daha önce bana verdiğinden arta kalan bir miktar. Bu parayla eve dönebilirdim, çok değildi; ama aileme yararı olabilirdi.

Senoraya: "Ben anne-babamın yanına dönüyorum" dedim. Bağırdı: "Hayır, imkansız! Senden memnunum. Burada kalmalısın. İstersen, sana ayda bir quetzales daha vereyim." "Hayır" diye cevap verdim, "Ben gidiyorum, annemin babamın yanına dönüyorum."

O gün, erkek kardeşlerimden biri beni görmeye gelmiş ve babamın hapiste olduğunu söylemişti.

15 toprak savaşı

"Tohumlarınızı saklayın ve genç fideleri stoklayın, çünkü, açlık ve susuzluk kapıyı çalıyor. Silahlarınızı bileyin, çünkü dağlarda yuvalanmış olan düşmanlar, sizin topraklarınızın büyüklüğüne ve zenginliğine tüm açgözlülükleriyle, saldıracaklar."

Popol Vuh

Babam ilk kez hapse düşüyordu. Ağabeyim: "Babam için ne yapabileceğimizi bilmiyorum" dedi, "Avukatlar on sekiz yıl yatacağını söylüyorlar. Ona avukat tutmak için paraya ihtiyacımız var."

Guatemala'da fakir insanlar, ki bunlar İndiolardır, haklarını arayamazlar, çünkü İspanyolca konuşamazlar. Babamı hapse götürdüklerinde büyük çiftlik sahibi Quiché hakimine para yedirmişti. Bir sürü devlet memuru vardı. Topluluklardan birinde veya yakındaki köylerden birinde bulunan askeri bir yetkili vardı başta. Bu bize kendi kanunlarını uyguluyordu. Sonra, belediye başkanı geliyordu. Biz ona, Alcalde diyoruz. Onun görüşüne göre, biri kanunlara karşı gelmişse, o zaman belediye reisi de bir devlet temsilcisi olarak görevini yapıyordu. Sonra, bütün bölgeyi idare eden Gouverneure (genel vali) geliyordu. Her bölgenin bir genel valisi vardı. Sonra da milletvekilleri.. Bunların ne iş yaptıklarını şeytan bilir.

Askeri yetkili ile konuşmak için önce, bir Mordida vermek gerekir. Guatemala'da birine yardım edilmesi için verilen paraya Mordida denir. Alcalde ile konuşmak için kefil getirmek, kağıtlar imzalamak ve ona bir Mordida ödemek gerekiyordu. İnsanın bir konuda hakkını elde edebilmesi için. Vali ile konuşmak istenirse, yalnızca köyden kefil ve yüklüce para yetmez, temsilci olarak avukatlar da gerekir. Vali bir melezdir, halkın dilini konuşmaz. Ve vali yalnız avu-

katın söylediğine inanır. Bir yerliyi tanımaz. Belediye reisi de bir Ladinodur. Köyün bir Ladinosudur. Askeri yetkili de Ladinodur. Ama, her zaman değil, yerli olan askeri yetkililer de vardır. Asker olan, kışlada yaşayan, sonra vahşi ve kötü biri olarak geri dönen insanlar.

Babam, yirmi iki yıldır bizi topraklarımızdan atmak isteyen büyük çiftlik sahiplerine karşı, kahramanca direniyordu. Toprak, yıllar sonra ilk ürünlerini verip de tarlalarımız zenginleşince, büyük arazi sahipleri çıkageldilér. Brol ailesi. Yaylada onların vahşice şöhretlerinin Martinez ve Garcia ailelerinden daha büyük olduğu söylenir. Brollar gelmeden evvel, Martinez ve Garciaların müşterek bir çiftlikleri vardı. Brollar büyük bir aileydiler, birçok erkek kardeş, yerlileri kovarak, onların yerlerine kurdukları çiftlikte oturuyorlardı. Bu bizim kaderimizdi. Küçük bir köyde oturuyor, mısır, fasulye, patates ve çeşitli sebzeler yetiştirerek geçimimizi sağlıyorduk. Sonra Garcialar geldiler ve bizim topraklarımızı ölçmeye başladılar. Müfettişler, mühendisler ve söylediklerine göre hükümet tarafından gönderilen bir sürü insan geldi. "Hükümet tarafından" sözüne Guatemala'da hiç kimse karşı koyamaz. Yani topraklarımızı ölçmeye geliyorlardı.

Babam köyde imza topladı, toplantılar düzenledi ve hemen başşehre INTA'ya gitti. Büyük çiftlik sahipleri, tarım işçilerinden topraklarını almak için hükümetin adamları ile birleşmişlerdi ve babam bu yolla topraklarımızın elimizden alınmasını protesto ediyordu. Sonra INTA'nın adamları çiftlik sahiplerinden para aldılar ve toprakları ölçtürdüler. Aynı zamanda bize birer kağıt dağıtarak, topraklarımızı terketmemizi söylediler. İkili oynuyorlardı.

Babam o zamanlar ... söylemek istemiyorum, biraz aptaldı, aslında aptal olanlar topraklarımızı çalanlardı. Babama bir kağıt imzalattılar, kağıtta ne yazdığını bilmiyordu. Hiç okuma-yazma öğrenmemişti. Kağıtta, toprağı terkedeceklerine ilişkin toprak işçileriyle anlaşmaya varıldığı yazılıydı. Ve köy sözcüsü kağıdı imzalamış olduğu için, büyük çiftlik sahibi bizi eline geçirmişti.

Babam yeniden, bu kez avukatların yardımıyla protesto etti. Biz INTA'daki adamları ve avukatları besliyorduk. "Sizin için çalışıyoruz" diyorlardı. Tarım işçileri onlara inanıyorlardı. Sonra soyulduklarını görmeye başladılar, hatta bir imza için bile tekrar para ödemek zorunda kalıyorlardı. Bir başka avukata gittiler, sonra bir başkasına: Sonuç hep aynı. Babam sadece köyün çıkarı için uğraşıyordu. Ona: "Mühendisleri al ve ölçtür" dediler, "Sonra toprak sizin olacak. Merak etmeyin, istediğiniz gibi ekin, biçin. Çünkü toprak sizindir."

Babam, umut dolu döndü ve toplantılar yaptı. Hepimiz çok mutluyduk. Campesinolar tekrar tarlalarında çalışmaya başladılar. Çok geçmeden, büyük arazi sahipleri yeniden mühendisleriyle birlikte geldiler. Küçücük toprağımız belki yirmi defa ölçüldü. Bizim tarafımızı tutan mühendisler de vardı. Kafamın almadığı ve nefretimin artmasına sebep olan birşey vardı. Babam, annem ve bütün köy, hepimiz, çok üzgündük, çünkü mühendisler melezdi. Onlar bizim yediğimiz tuzlu tortillasa alışık değillerdi. Onlara iyi yemek vermezsek büyük arazi sahiplerinin tarafına geçeceklerini biliyorduk. Yani şimdi bir de onları beslemek sorun olmuştu. Köyde herkes hayvanlarından birini kesti. En iyi ve yağlı horozlar müfettişler için kesildi. Köyde hiçbir zaman bir şişe yağ satın almamıştık. Senorlar gelince, yağ, pirinç, yumurta ve et satın almak zorunda kaldık. Paneli -şurup- sevmedikleri için kahve ve şeker de aldık. Bütün köy birleşti, herkes kendi payına düşen on centavosu ödedi.

On centavos kazanmak, bizim için kolay değildi. Epey ter dökmemize neden olacak birşeydi. Herkes bir miktar para verdi ve senorlar için gerekli olan şeyler alındı. Bir hafta köyde kalmaları da kötü olmuştu. Gittiklerinde rahat bir nefes aldık, ama eskisinden daha fakir düşmüştük. Biz, asla et yemezdik, beyler ise çok. Büyük bir sukünet içinde sayıları yazıyorlar, tarlaları ölçüp biçiyorlardı. Köyden birisi onlarla gitmeye mecburdu. Ama hiç kimsenin buna vakti yoktu. Babam, köy sözcüsüydü, köyünü çok sevdiği için buna vakit ayırdı ve onlarla gitti. Halbuki evde yiyecek birşeyimiz yoktu. Annem de babamla birlikte köy sözcüsü olduğu için kendini mühendislerin bakımıyla görevli sayıyordu. Bize daima: "Çalışın çocuklar" diyordu, "Ben, senorlara bakmalıyım." Onlara küçük tortillalar yaptı; çünkü, bizim her zaman yediklerimizi büyükler sevmiyorlardı. Ne annem, ne de babam tarlaya çalışmaya gittiler. Köydekiler, bize, ellerinden geldiği kadar yardım ettiler.

Babam bir ara, tekrar INTA'ya gitti. Bazen Quetzaltenango'ya, Huehuctenango'ya ve Quiché'ye gitmek zorunda kalıyordu. Böyle bir seyahat, yol parası ve yiyecek açısından bizim için ne kadar büyük külfetti. Bundan başka, avukatlara da para ödenmesi gerekiyordu. Çünkü hükümet: "Toprak devlete aittir" diyordu, "Bu toprak bana aittir, onu işlemeniz için size veriyorum." Ve bizim topraklarımız ilk ürünlerini vermeye başlayınca büyük arazi sahipleri gelmişlerdi. Yalnız değillerdi, güçlerini arttırmak için, resmi makamlarla birleşmişlerdi. Böylece, Martinez, Garcia ve sonunda Brol aileleri gel-

diler. Ya uşak olarak kalacak, ya da topraklarımızı terkedecektik. Başka seçenek yoktu.

Bu yüzden babam, bütün ülkeyi dolaşarak bir çözüm aramaya başladı. Bir devlet memuruna soru sormak, bir büyük arazi sahibine soru sormakla aynı şeydi. Evet, aynı şeydi. Ama babam, durmak, dinlenmek nedir bilmiyordu. Yardım için çeşitli yerlere başvuruyordu. Örneğin, işçi sendikalarına. Her an kovulabileceğini bildiği halde, her yere başvuruyordu.

Yanılmıyorsam, ilk kez, 1967'de evimizden atıldık. Bizi önce evimizden, sonra köyümüzden kovdular. Herkes eşyasını, tabak çanağını toplamaya başladı. Biz İndiolar, sadece kilden yapılmış çanak çömlek kullanırız. Garcialar'ın mızraklı askerleri vahşiler gibi köye girdiler. Onlar da yerliydiler. Çiftliğin askerleri. Herkesi evlerinden aldılar. Herkesi. İçeri girme izni almadılar bile. Evlere girerek, herkesin eşyasını dışarı attılar. O zamanlar, annemin gümüş kolyesini evde bir yerde sakladığını biliyordum, büyükanne ve büyükbabasından kalma bir hatıraydı bu. O güzel kolye de o sırada yok oldu. Her şeyi çaliyorlardı. Sonra bizim tabak çanaklarımızı, her şeyimizi fırlatıp attılar, tabaklar havada uçuyor, -Aman Tanrım!- sonra yere düşüp paramparça oluyordu. Bütün tencerelerimiz, tabaklarımız, testilerimiz... hepsi kırıldı. Bu, topraklarımızı vermediğimiz için büyük çiftlik sahiplerinin biz campesinolara karşı duydukları büyük nefretten ileri geliyordu. Tapanco -çatı arası- da sakladığımız mısır koçanlarını da attılar. O sırada şiddetli bir yağmurun yağdığını hatırlıyorum. Üstümüze alacak hiçbir şeyimiz yoktu. Yalnız biz yerlilerin yağmurda sarındığımız plastik örtülerimiz vardı. Yapraklardan küçük bir kulübe bile yapmak en az iki gün sürerdi. Dışarda geçirdiğimiz ilk gece seller gitti. Yukardan fazla ıslanmadık, ama ayaklarımızın altından sular akıyordu durmadan. O anda bu insanlara karşı duyduğum nefret müthiş büyüdü. Bu yüzden melezlere hırsız, yalancı ve katil diyoruz, annebabalarımızın her zaman söylediği gibi. Şimdi herşeyi kendi gözlerimizle görüyorduk.

Kırk günden fazla evimize dönmeden açıkta yaşadık. Toplantılar yapıyor ve: "Bir daha böyle birşey olursa açlıktan ölürüz" diyorduk. Mısır pişirmek için, öğütmek için taşımız yoktu. Onu çalılıkların arasına fırlatıp atmışlardı. Herkes sağlam kalanları kurtarmaya uğraşıyordu. Sonra toplandık. Babam dedi ki: "Bizi öldürmek isterlerse öldürsünler, ama evlerimize gireceğiz." Babam köylüler için de bir babaydı. Herkes, onun sözünü dinledi, yeniden köyümüze döndük. Ya-

kında bir köy daha vardı. Bu köydeki insanlar bize yardım ettiler. Mısırımızı pişirmek için bize tencere ve tabak verdiler.

Hayvanlarımızı da öldürmüşlerdi. Köpeklerimizin çoğunu. Bu, bizim için insanların öldürülmeleriyle birdi. Hayvanlarımızın öldürülmesine çok üzülmüştük. Yeniden köyümüzde oturmaya başladık. Büyük arazi sahipleri yine geldiler, kendi deyişleriyle kollektif bir iş yapmak istiyorlardı bu kez. Uşak olarak kalmaktan memnun olmalıymışız, çünkü toprak onlarınmış. Kulübelerimizde oturabilecektik; ama toprak artık bizim olamayacaktı. Babam onlara, buraya gelen ve toprağı işleyen ilk aile olduğumuzu, hiç kimsenin bu toprakların büyük toprak sahiplerine ait olduğunu söyleyemeyeceğini anlattı. Mutlaka toprak istiyorlarsa, dağlara çıkıp oradaki ormanlık alanı temizleyerek işlemeliydiler. Yeteri kadar toprak vardı; ama faydalı alan kalmamıştı artık. Bizim köyümüz yakın olsaydı, şimdi hepimiz yalnız köle olacaktık ve topraklarımız bir çiftlik durumuna gelmiş olacaktı. Ama babam: "Bu sorun değil" diyordu, "bizi öldürseler bile mücadeleye devam edeceğiz."

Tabii o zaman politik bir görüşümüz ve diğer köylerle birlikte onlara karşı koymak gibi bir fikrimiz yoktu. Bu daha çok her köyün özel sorunu sayılıyordu.

Yani büyük toprak sahiplerinin önerisini reddettik. Bir-iki ay barış içinde geçti. Sonra, köye bir baskın yapıldı. Bu sefer komşu köylerin bize verdikleri şeyleri de kırıp döktüler. Artık yaptıklarına dayanamıyorduk. Köyümüzü terketmek ve sahildeki çiftliklerden birine gitmek istiyorduk. Orada ne yapacaktık? Direnmeye ve köyümüzde kalmaya karar verdik.

Toprağımızı seviyorduk. Ama bu insanların toprağımızı elimizden almak istemelerinden bu yana korku içinde yaşıyorduk. Büyükbabam, acı acı ağlıyor ve toprağın herkese ait olduğunu söylüyordu. Toprak, herkese aitti, herkese yetecek kadar toprak vardı. Bu insanlar, hayvanlarımızı öldürdüklerine göre insanlarımızı da öldürürlerdi. Büyükbabamın görüşü buydu. Çok yaşlı ve deneyimli bir adamdı.

Hayvanlarımızın bizim yüzümüzden acı çekmesine çok üzülüyorduk. Tarlaların yanına yaklaşınca öldürülüyorlardı. Çünkü tarlalar, Garcialar'ın adamları tarafından bekleniyordu. Garcialar'dan en kötüleri Honorio Garcia ve Angel Martinez'di. Bu kez, iki hafta kadar ormanda kaldık. Büyükbabalarımız evlerimizi ateşe vermemizi ve çevreden uzaklaşmamızı öneriyorlardı. Ama nereye gidecektik? Ne yap-

mamız gerektiğini bilmiyorduk. Kıyıdaki çiftliklerden birine gidip çalışmak, ya da burada kalarak büyük arazi sahiplerine kölelik etmek. Birbirimize akıl danışıyor; ama bir türlü sonuca ulaşamıyorduk. Bu arada artık geleneksel şenliklerimizi yapamaz ve göreneklerimizi sürdüremez olmuştuk. O zaman babam, artık birşeyler yapmamız gerektiğini vurgulayarak: "Kendimize ait bir toprağa yerleştiğimiz için beni öldüreceklerse, varsın öldürsünler." dedi.

Babasız bir yaşamı düşünmek ve onun mızraklı askerler tarafından öldürüldüğünü bilmek bizim için korkunçtu. Annem de dehşet içindeydi; ona hayatını tehlikeye atmamasını söylüyordu. Babam, her yeri dolaşıyor, hemen hiç eve gelmiyordu. Artık, bizi hiç dinlemiyor, bizimle hiç konuşmuyordu. Köye geliyor, köyün ileri gelenlerini toplayarak birşeyler konuşuyor, bazen birgün geliyor, ertesi gün kayboluyordu. Yavaş yavaş babamla olan ilişkilerimiz kopmaya başlamıştı. Babam, topraklarımız için mücadeleye giriştikten sonra sık sık ölümle tehdit edilmişti. Bize: "İnsanların en iyi koruyucuları hayvanlardır" dedi. "Köpeklerimiz bizi korumayı öğrenmelidirler." İyi cins ve çok cesur köpeklerimiz vardı. Onlara, köyümüze giren yabancıları ısırmayı öğretmeye çalışıyorduk.

Artık, çiftliğe gidemiyeceğimiz bir dönem gelmişti. Çünkü gidersek, dönüşte evlerimizin yerinde yeller estiğini görebilirdik. Ot ve bitki yemeye, ama köyümüzü terketmemeye karar verdik. Ya da yalnız bir kısmımız. Diğerleri köyde kalarak evleri korudular. Böylece yavaş yavaş örgütlenmeye başladık. Büyük çiftlik sahipleri geldiklerinde görecekleri de vardı: Ya hepimizi buradan süreceklər, ya hepimizi öldüreceklər, ya da bizi rahat bırakacaklardı. Çocukları, onlar gelirken haber versinler diye gözcü bıraktık. Böylece, heyecanlı bir bekleyişle dolu bir süre geçti.

Ben, erkek kardeşlerimle birlikte çiftliğe gittim. Annem evde kaldı, babam büyük arazi sahiplerinin onun yokluğundan yararlanıp köye girmemeleri için bizimle çiftliğe gelmedi. Ama, bu sefer başka bir yol denediler. Mısır ve fasulyelerimizi şehrin pazarında satardık hep. Kente giden yol epey uzundu ve ürünlerimizi kendimiz taşımak zorundaydık. Bunlar, daha yakın bir yer kurdular ve burada bizim mallarımızı satın almaya başladılar. İşimizi daha çabuk bitirmek ve topraklarımızı ele geçirmek için, bizi şehirden uzaklaştırmaya çalışıyorlardı. Sonra, INTA gelerek sözüm ona sorunun çözüldüğünü söyledi: "Birer tapu senedi alacaksınız. Toprağın size ait olması için bunu imzalamanız gerekir. Hiçbir yükümlülüğünüz olmayacak. Top-

rağı istediğiniz gibi ekip biçebilir ve daha fazla tarla açabilirsiniz. Bu hükümetin önerisidir."

Gösterilen kağıtları imzaladık. Hatta çocukların bile imza attığını biliyorum. Kurşun kalemle ya da tükenmez kalemle imzalamıyorduk, parmağımızı mürekkebe değdirerek kağıda bastırıyorduk. Babam, kağıdın yüksek sesle okunmasını istiyordu; ama söylenenlerden pek bir şey anlamıyorduk. Okunursa, belki biraz anlıyabilirdik, onlar okumaya yanaşmıyorlardı. Bu kağıdın çok güvenli olduğu konusunda ısrar ediyorlardı. INTA müfettişleri: "Bu, toprağınızın tapusudur" dediler. Kağıtları imzaladık.

Bundan sonra, iki yıl bizi rahat bıraktılar. Artık çiftliğe gitmediğimiz için daha çok kendi topraklarımızı işliyorduk. Büyük bir toprağı sürdük, ormandan tarla açtık. Bir rüyamız vardı: Beş ya da sekiz yıl içinde, tarlamız yeni ürününü verecekti. İki ya da iki buçuk yıl sonra yine mühendisler geldiler. Büyük arazi sahipleri yanlarında mızraklı askerleri ile birlikte, topraklarımızı ölçmeye başlamışlardı yine: "Yalnız Garcia'lar değil, Martinez'ler ve Brol'lar da toprağın ölçülmesine katıldılar. Durum, şimdi değişmişti, çünkü, bizim iki yıl önce imzaladığımız kağıtlar ellerindeydi ve bu kağıtta iki yıl için toprağı işleyebileceğimiz yazılıydı. Ondan sonra, burayı terketmek ve başka yere gitmek zorundaydık. Aldatılmıştık, çünkü neyi imzaladığımızı bilmiyorduk. Babam: "Bu haksızlık" dedi, "Bizi aldattılar." Şimdi artık, konuyu işçi sendikalarına götürmeye uğraşıyordu. Bunlar campesinoydu, bize yardım etmek zorundaydılar. İşçi sendikası babama çok yardım etti. Toprağımızın elimizden alınmasını protesto edeceğimize karar verdiler.

Babam birçok yere girip çıkıyordu. İşçi sendikalarından INTA'ya, oradan avukatlara koşturup duruyordu. Bize, "Çocuklar benim nerede olduğumu bilmeniz gerekli" diyordu, "Çünkü, beni öldürürlerse bütün köyü buradan sürerler." Ağabeylerimden biri, bu seyahatlerinde babama eşlik etmeye başlamıştı. Aynı zamanda İspanyolca da biliyordu. Babamla birlikte, bir yerden bir yere gidip geliyorlardı. Bunun masrafına bütün köy halkı katılıyordu. Babamın cebinde bir tek centavo bile kalmadığı için annem birkaç hayvan satmak zorunda kalmıştı; ama toprağımızı terketmiyecektik.

Annem aslında, yalnız bizi düşünüyordu. Büyüyorduk. Kimbilir başımıza neler gelecekti? Bütün köyün düşüncesi aynıydı. Babam, işçi sendikalarına başvurduğu ve onlar da bizim tarafımızı tuttuğu için, büyük arazi sahipleri o zamanki hakimlere para yedirdiler. Babam, tu-

tuklandı ve ülkenin özgürlüğünü kötüye kullanmakla suçlandı. Onun özgürlüğe zarar verdiğini ve Guatemalalıların huzurunu kaçırdığını söylüyorlardı. Böylece, babam tutuklandı. Ben, tam bir yıl başkentte çalışmıştım. Biriktirdiğim para anneme sürpriz olacaktı. Böylelikle iki ay daha çiftlikte çalışmak zorunda kalmayacaktı. Ama ağabeyim: "Paraya ihtiyacımız var" dedi, "Nereden gelirse gelsin." Yine çiftlikte çalışmak zorunda kaldım.

Aldığım parayla ve ağabeylerimin kazancıyla, vergileri, avukatların ve sekreterlerin ücretlerini ödüyorduk. Bir sürü şey için para ödememiz gerekiyordu. İyi İspanyolca bilmediğimiz için, bir çevirmen tutmuştuk. Bu, annemin açıklamalarını çeviriyordu. Büyük arazi sahipleri, bizim söylediklerimizi söylememesi için, hemen çevirmene para verdiler. O da kendini parayla sattı ve bizim açıklamalarımıza uymayan birşey söyledi. Bize karşı büyük oyunlar çevirdiler. Avukat da ikili oynamıştı. Çünkü tercüman, bizim, toprakların büyük arazi sahiplerine ait olduğunu itiraf ettiğimizi söylüyordu. Sözde, tarla açmak için bize para ödemişlerdi.

Elbette bunun gerçekle ilgisi yoktu. Babam tutuklanmıştı ve bölge hapishanesine götürülmekten korkuyordu. Köy hapishanesinde olduğu sürece, durum o kadar kötü değildi. Ama Quiché'deki bölge hapishanesine götürülürse, hüküm giymeden önce onu çıkarabilmemiz olanaksızdı. Quetzetenango makamlarının bildirdiğine göre, on sekiz yıl hapis yatması gerekiyordu. Tek düşüncemiz, babamı oradan çıkarmaktı.

Annem Santa Cruz del Quiché'de çamaşırcı olarak çalışmak zorundaydı. Böylece, avukat ve çevirmenin ücretlerini ödeyebilecek ve babamın işlerini yürütebilecekti. Biz ise, çiftlikte çalışmayı sürdürdük. Babamın tutuklu olduğu bir yıl süresince bir kez bile eve gelmedim. İşimde kaldım. Ağabeyim her ay anneme para götürüyordu. O ve köyümüzde birçok kişi, babam için çalışıyordu. Bir yıl mahkemeden mahkemeye, avukattan avukata koştuk durduk.

Büyük toprak sahipleri, babamın köyün başkanı ya da şefi olduğunu düşünüyorlardı. Ve başkan ya da şef galip gelirse bütün köy galip gelmiş sayılacaktı. Çok geçmeden durumun böyle olmadığını anladılar. Gerçi babam, köyün sorumluluğunu taşıyordu; ama kanunları o yapmıyordu. Sonunda, köyün yardımıyla onu hapisten çıkardık. Ne kadar sevinmişti!

Bizim için en kötüsü konuşamamış, derdimizi anlatamamış olmamızdı. O zaman kendi kendime, herhangi bir aracıya ihtiyacımız ol-

maması için mutlaka İspanyolca öğrenmem gerektiğine karar verdim. Hükümet, topraklarımızı elimizde tutabilmemiz için, INTA aracılığı ile, on dokuz bin quetzales istiyordu bizden. Bu, bize yapılan bir hakaretti. Böylece, campesinoların birer pislik parçası olduğu söylenmek isteniyordu. Campesinoların on dokuz bin quetzalesi rüyalarında bile göremiyeceklerini, bir yerde on centavos bulunca bile mutlu olduklarını biliyorlardı. Ve şimdi on dokuz bin... Bu, artık buradan defolun anlamına geliyordu.

Başkentteki işe son verince, çiftlikte çalışmaya başlamadan önce babamı hapishanede ziyaret edeceğimi düşünmüştüm. Santa Cruz'a gittim. Babam, diğer tutuklular arasındaydı. Tutuklular döğüşüyorlar ve birbirlerini ısırıyorlardı. Deli gibiydiler. Babam, haşerat gibi yaşayan ve elleriyle yemek yiyen, durmadan birbirlerini döven bu insanlar arasındaydı. Hepsinin yüzü gözü kan içindeydi. Kendi kendime, "Babamın bu insanlar arasında olması mümkün mü?" diye sordum. Burada on sekiz yıl geçirirse babam da delirirdi.

Ben de, annem gibi, çok çalışarak avukatlar için para biriktirmek istiyordum. Her şey babamın bölge hapishanesine gitmemesi içindi. "Bu cehennemse, öteki nasıldı acaba?"

Babam, aklı başında bir adam olduğu için hapiste hemen bir arkadaş buldu. Bu, sanıyorum otuz yıldır hapiste olan bir senordu. Suçu neydi bilmiyorum. Bu senor, tutukluların yaptığı işlere göz kulak oluyordu. Tutuklular, torba, askılı çanta, sepet ve başka şeyler yapıyorlardı. Babam, bu senorla arkadaşlık kurdu ve onun sayesinde daha iyi yiyecekler yedi. O da, diğerleri gibi, torba ve sepet yapıyordu ve böylece biraz para kazanıyor, kendi kurtuluşu için para biriktiriyordu. Durmadan sorguya çekiyorlardı babamı. Her hafta hakimin karşısına çıkarılarak düşüncesini değiştirip değiştirmediği ya da başka bir açıklama yapıp yapmıyacağını soruyorlardı. Hapiste kalacağı uzun süreyi haklı çıkarmak için, onu suçlu bulsunlar diye, büyük arazi sahipleri, hakimlere para yedirerek yaptırıyorlardı bunu. Ya da biz, böyle sanıyorduk. Çünkü, çiftlikte çalıştığımız için, ne annemi, ne de babamı görüyordum.

Sonunda onu serbest bıraktılar. Bir yıl iki ay hapiste kalmıştı. O çıkınca, düşmanları öfkeden çatladılar. Yeni bir cesaretle, yeni bir direnme gücüyle çıkmıştı. Babam: "Atalarımız korkak değildi" diyordu, "Hapishane insanı yemez. Hapishane, fakirler için bir cezadır; ama insanı yemez. Yine eve döneceğim ve direnişi sürdüreceğim." Babam, durmak bilmiyordu. Bize yardım etmeleri için, işçi sendikaları ile sıkı

bir ilişki kurdu.

Babamın bizimle vedalaşıp köyü terkettiği her seferinde büyük bir korkuya kapılıyorduk. Bize: "Çocuklar, dikkatli olun, geri dönmezsem işe siz devam edersiniz." diyordu, "Bunu yalnız başıma yapmıyorum, siz bir bütünün parçasısınız. Artık büyük toprak sahiplerinin eline düşmeyeceğiz. Büyük ümitlerim var, direnmeyi sürdürmeliyiz."

Salıverilmesinden sonra, tekrar dolaşmaya başladı. Sonra bir gün onu kaçırdılar: 'Artık herşey bitti' diye düşündük. Büyük toprak sahiplerinin muhafızları babamı kaçırmışlardı. Köyün yakınında üzerine saldırdıklarında yine başkente gitmek üzere yola çıkmıştı. Yanında erkek kardeşlerim vardı. Durmadan ölümle tehdit edildiği için onu hiç yalnız bırakmıyorduk. İşimizi kaybetme pahasına da olsa, birisinin babama eşlik etmesi uzun vadeli olarak köyün yararınaydı. Böylece köyden, ya da oğullarından birisi hep onun yanında oluyordu.

Saldırıdan ağabeyim kurtulmuş ve hemen köye alarm vermişti. Onu uzağa götürmüş olamazlardı. Çünkü hemen bütün çevreyi kuşatmıştık. İlk defa olarak halkımız silahlanmıştı. Köylüler ağaç bıçakları, sopalar, kazmalar, taşlarla muhafızlara karşı koyacaklardı. Öyle öfkeliydiler ki birini öldürebilirlerdi.

Öğleden sonra babamı bulduğumuzda çok kötü bir durumdaydı. Bunu yapanları bulamıyorduk, ama onların büyük toprak sahiplerinin adamları olduğunu biliyorduk. Babam yerde perişan bir vaziyette yatıyordu. Saçı, başının yan tarafından soyulmuş, derisi yüzülmüş, kemikleri kırılmıştı, öyle ki ayağa kalkamıyor ve yürüyemiyordu. Bir parmağını bile kıpırdatacak hali yoktu. Yüzüne bakmaya dayanamıyorduk. Her an ölecek gibi görünüyordu.

Herkes, hasta taşımak için kullandığımız sedyelerden yapmamıza yardım etti. Onu şehre götürdük. Centro de Salud'da ona bakmak istemediler. Babamı tedavi etmemeleri için büyük arazi sahipleri onlara para vermişti. Böylece babama yardım edecek bir doktor bulamadık. Çünkü doktorların hepsi Ladinoydu -melez-. Annem Santa Cruz del Quiché'den ambulans çağırmak zorunda kaldı. Babamı El Quiché'deki San Juande Dios hastanesine götürdüler.

Oraya geldiğinde yarı ölüydü. Onu bir yatağa yatırdılar, en azından dokuz ay hastanede kalması gerektiğini söylediler. İyileşmesi epey uzun sürecekti, çünkü çok kötü bir durumdaydı. Bir çok kırık vardı vücudunda, artık genç de sayılmazdı, bunun için iyileşmesi epey uzun sürecekti. Annem, büyük bir umutsuzluk içinde babama bakmak ve gerekli ilaçları almak için El Quiché'de kaldı. Ağabeylerim: "Artık

biz çiftliğe gidemeyiz" diyorlardı, "Açlıktan ölsek bile, köyde kalmalı ve toprağımızı temsil etmeliyiz. Toprağı ekip biçmeli, ürünü hepimiz paylaşmalı, böylece sahildeki çiftliklerde çalışmak zorunda kalmamalıyız." Annem iki haftada bir geliyor, bir gün yanımızda kalarak geri dönüyordu. Yanına alması gerekmesin diye küçük kızkardeşimle biz ilgileniyorduk. Komşumuzun bir keçisi vardı, köyde inek ve inek sütü bulunmadığı için kardeşime keçi sütü veriyorduk. O zaman bir buçuk yaşındaydı.

O sırada yeni bir tehlike belirdi. Babamı hastaneden kaçıracaklarını haber aldık: "Kaçırılmaması için onu evde kendimiz tedavi edecektik." Hemen anneme haber verdik. Ağabeylerimden biri El Quiché'ye giderek, aldığımız haberi anneme iletti.

Babam altı aydan beri San Juan de Dios hastanesinde yatıyordu. Bize para yardımında bulunan rahip ve rahibelerin yardımıyla babamı hastaneden alarak büyük arazi sahiplerinin bulamıyacağı bir yere götürdük. Babam orada beş ay kaldı. Sonra eve döndü. Ama hâlâ çok ızdırap çekiyordu ve eskişi gibi güçlü değildi. İyi yürüyemiyor ve birçok şeyi kaldıramıyordu. Yakındaki köye gitmek onun büyük eziyet çekmesine neden oluyordu. Kemiklerinin ağrısından geceleri uyku uyuyamıyordu.

Düşmanlara karşı duyduğu nefret daha da büyümüştü. Köyün düşmanları artık onun kişisel düşmanları olmuştu. Hepimiz bu insanlara karşı büyük bir öfke besliyorduk. Yalnız büyük çiftlik sahiplerine değil, çevredeki bütün Ladinolara karşı. Hastanedeyken babam birçok kişiyle konuşmuş ve başka bölgelerde yaşayan İndiolarla birçok ortak noktalarımız olduğunu saptamıştı. Bu bize, yeni bir bakış açısı kazandırdı. Şimdi artık herşeyi başka bir gözle görüyorduk. Babam işçi sendikalarında etkin olarak çalışmayı sürdürdü. Başkente gidemeyince işçi sendikası onun yerine sorunla ilgilenmeye başlamıştı.

1977'de babam ikinci kez tutuklandı. Bize rahat vermiyorlardı. Babam hastaneden taburcu olduktan sonra ona gözdağı vermeye devam etmişlerdi. Artık, mühendisleriyle evlerimize ve topraklarımıza giremeyeceklerini biliyorlardı. Çünkü, bütün köylülerin ellerinde bıçaklar, taşlarla kendilerini beklediklerinin farkındaydılar. Bu yüzden durmadan babamı tehdit ediyorlar, onu gözetlediklerini ve öldüreceklerini söylüyorlardı. Ama babam: "Hepsi korkak bunların" diyordu, "Çok konuşan, ama hiçbir şey yapamayan korkaklar bunlar." Kendisine değil, köy toplumuna güvenmemizi söylediği halde onun

için endişe ediyorduk. "Şimdi ben sizin babanızım, ama sonra köy toplumu sizin babanız olacak." Böyle söylüyor ve gidiyordu. Fikrinden asla caymıyordu.

Bu süre boyunca rahiplerden biraz İspanyolca öğrenmiştim. Hep köyde değildim, ben de durmadan geziyordum. Rahipler başkenti tanımam ve birkaç gün manastırda rahibelerin yanında kalmam için beni de götürüyorlardı. Böylece, dolaşmadığım yer kalmadı.

Babam iyileştikten sonra, ben de onunla gittim. Hep onun öleceğini düşündüğümüz için, onun nerelere gittiğini ve ne yaptığını bilmek istiyordum. Onu öldürürlerse nerede bulacağımızı bilmeliydik.

Böylece rahiplerin ve babanın arkadaşlarının yardımıyla durmadan geziyordum. Bize yardım eden birkaç Avrupalı da vardı. Tarım işçilerine ziraat öğretmek için bir süre bizim yanımızda kalmışlardı. Bu senorlar bizim problemlerimizi çok iyi anlıyorlar ve bize yardım ediyorlardı. Ama onların ziraati bizimkilerden farklıydı. Tanıtmak istedikleri kimyasal maddeleri İndiolar kabul etmiyorlardı. Avrupalılar yeteri kadar anlaşılmadıklarını hissederek geri döndüler. Ama, daima babamın iyi dostları olarak kaldılar. Guatemala'yı hâlâ sever ve para gönderirler. Bu parayı babamın yaptığı ve daha sonra yapılması gereken geziler için saklıyorduk. O zaman INTA ortaya çıktı, kağıtlar ve birtakım şeyler için her ay kırk ya da elli quetzales istemeye başladı. Makbuzlar bize verilmiyordu, paranın nereye gittiği belli değildi.

Babamı ikinci kez politik tutuklu olarak hapse attılar. Ben evdeydim. Bu defa durum daha ciddiydi, çünkü onu politik suçlu olarak ömür boyu hapse mahkum etmişlerdi. Komünist bir ihtilalci olduğunu söylüyorlardı. İlk seferki gibi onu dipçiklerle sürükleyerek evden aldılar. Asker yetkili bizzat gelmişti. Zincirlere bağlıyarak, silah tehditi ile onu hapse tıktılar. Politik suçlu olarak.

Köyümüz bu sefer daha uyanıktı. Az ya da çok, büyük arazi sahiplerine karşı bir savunma hazırlamıştı. Rahiplerin, rahibelerin ve işçi sendikalarının sayesinde, babam artık yalnız sayılmazdı. Arkasında bütün bir köy vardı. Başka köylerden de babamı tanıyan ve seven bir sürü insan vardı. Tutuklanmasına karşı büyük bir protesto yapıldı. İşçi sendikaları kefalet ve avukat işlerini örgütledi. Babamın serbest bırakılması için birçok girişimlerde bulundu.

İki hafta sonra, babam hapisten çıktı. Ama çıkmadan önce, bu işe son vermezse onu öldüreceklerini söylemişlerdi. Açıkca değil tabii, ama arazi sahiplerinin bunu yaptırabileceklerini ima etmişlerdi.

Babam eve gururlu ve sevinçli döndü. Orada gerçekten politik

suçlu olan bir adamı tanımıştı. Bu, Campesinolar için savaşıyordu. Hapiste babama, toprakları geri almak ve bir Campesino örgütü kurmak için bütün Campesinoların birleşmesini söylemişti. Adama bunun sadece bizim problemimiz olmadığını da eklemişti. Toprak sahipleri değildi bizim düşmanlarımız, aksine bütün sistemdi. Bu senor, konuyu babamdan daha açık seçik olarak görebiliyordu. Babam, gururla geri döndü ve: "Zenginlerle mücadele etmeliyiz. Çünkü onlar, yalnız bizim çalışmamızla zengin oldular." Bundan sonra babam diğer Campesinolarla konuştu ve her yerde CUC -Comité Unidat Campesina- nin kuruluşundan söz edilmeye başlandı. Başka somut bir plan yoktu. Ama babam, şimdi tümüyle ve bilinçli olarak kendini CUC'nin kuruluşuna adamıştı. 1977'den beri gizli çalışıyordu. Yani saklanıyordu ve bize zarar gelmesin diye köyden çıkıyordu. Ailesini terkediyor ve başka bölgelerdeki Campesinolarla çalışıyordu. Bazen eve geliyordu, köyde olduğunu kimse farketmesin diye dağ yolundan geçerek. Gece geliyor ve gece gidiyordu. Evden dışarı çıkmadan birkaç gün kaldığı da oluyordu. Bütün köy onunla birlikti. Çünkü herkes onu kendi babası gibi seviyordu.

Bütün bunlar bir film şeridi gibi geçmişti yaşantımızdan. Bir acı yolu. Diğer Companerolarla birlikte, düşmanlarımızın sadece bizi tarlalarında az parayla çalıştıran çiftlik sahipleri olmadığını düşünüyorduk. Yalnız şimdi öldürmüyorlardı bizi, daha çocukken açlığa ve acıya tutsak ederek öldürmüşlerdi. Kötülüğün köklerinin nerede olduğunu düşünmeye başlamıştık. Ve acılarımızın köklerinin toprağın mülkiyetinde yattığını anlamıştık. İyi bir toprağımız yoktu. Büyük arazi sahiplerinin ise vardı. Çünkü yeni bir toprak parçasını işleyip verimli hale koydukça bizi buradan atmaya veya toprağa başka biçimde sahip olmaya çalışıyorlardı.

16 öğrenme ve bilinçlenme çağı

"Karanlık bir hayal; karanlık, çünkü insan, onu araştırmak için bilinç düzeyini yükseltmeyi göze alamıyor, tersine onu kendi karanlığı (anlaşılmazlığı) içinde görmekle yetiniyor."

Miguel Angel Asturias
"Mısır İnsanları"

Yalnız başıma fazla birşey ifade etmediğimi bir kez daha söylemek isterim. Ben de bütün kardeşlerim gibi ailenin bir parçasıydım. Sadece, köy toplumunun bir parçası. Sorunlarımızı toplu olarak konuşurduk. En çok birisi hastalanınca ve ilaç alacak para bulamadığımız zaman fakirliğimiz ortaya çıkardı. Gittikçe fakir düşmüştük. Birlikte oturup konuştuğumuzda yıllardan beri acı çekmemize neden olan Ladinolara lanetler yağdırıyorduk.

Bu süre boyunca köyümüzde politik bilinçlenme başladı. Şüphelerim hakkında birçok kişiyle konuşuyor ve dünyanın öbür taraftan nasıl göründüğünü kendi kendime soruyordum. Çiftliği tanıyor, yaylayı tanıyor, başkentin bir kısmını tanıyor; ama, Guatemala'daki diğer İndioların ortak sorunları hakkında hiçbir şey bilmiyordum. Diğer köylerde ve bölgelerde onların toprak konusunda aynı sıkıntılarla karşılaştıklarını bilmiyordum. Yalnızca, başka bölgelerde, başka köklerden gelme vatandaşlarımızın bulunduğunu biliyordum. Çünkü fincada başka İndiolarla tanışmıştım. Bizim gibi basit işçiler olmasına karşın ne köylerinin ismini, ne nasıl yaşadıklarını ne de ne yiyip içtiklerini biliyorduk.

Şimdiye kadar sürdüğüm yaşamı düşünmeye başladım ve şu sonuca vardım: Çocukluğum olmamıştı, gençliğim olmamıştı. Okul görmemiştim, yeterli yiyeceğim olmamıştı. Yaşamımı zengin çocuklarının yaşamları ile karşılaştırıyordum. Yedikleri şeyleri.

Köpekler. Köpekleri bile, efendilerine itaat etmesi için eğitiyorlar, hizmetçileri kendilerine yaklaştırmıyorlardı. Bütün bunlar içimden geçiyor ve düşüncelerimi kime aktaracağımı bilemiyordum.

Uspantan'daki arkadaşlarımı aramaya başladım. Hep soruyordum: "Ya siz, siz ne yiyorsunuz? Öğleyin ne yiyorsunuz? Akşamları ne yiyorsunuz? Kahvaltınızı nasıl yapıyorsunuz?" Ve hepsi şu cevabı veriyorlardı: "Hep aynı şey. Sabahları tuzlu tortilla ve biraz pinol. Öğlen için annemiz, tarlalarda sebze arıyor ve tekrar tortilla. Akşamları tortilla ile chili. Tortillalı chili ve sonra yatıyoruz." Tıpkı bizim gibi, bunu düşünüp duruyordum hep.

Politik düşüncelerim okuldan kaynaklanmıyordu. Kendi yaşantım bütün halk için geçerliydi. Çocukken duyduğum huzursuzluk, yetişkin bir insan olmaktan duyduğum korku... Bunlar, yalnız benim değil aksine herkesin problemiydi, bizi bekleyen acı talihin oyunuydu. Zenginler fakirleri sömürüyorlardı. Bürolarda resmi makamlarla konuşmamız gerektiğinde bizi dinlemeleri için önlerinde eğilmek zorundaydık. Bizim kültürümüzü yok etmeye, görenek ve geleneklerimizi yıkmaya çalışıyorlardı, böylece toplumuzu temelinden sarsacaklardı.

Herşey generallerin, katillerin iş başına gelmesiyle son sınırına ulaştı. O zamanki başkanları tanımıyordum; ama 1974'de General Kjell Laugerud'un başa geçmesinden sonra onları tanımaya başladım. Bizim bölgemize gelerek: "Toprak sorununu çözeceğiz" demişti General, "Toprak size aittir. Toprağı ekip biçin, onu aranızda pay edeceğim." Ona inandık. Kjell Laugerud'un konuşması sırasında yanındaydım. Ve sonra başımıza gelenler... Babama yapılan işkenceler ve hapse atılışı.

Yavaş yavaş bu insanların yaptıklarını gördüm ve onlardan nefret etmeye başladım. Her an kardeşlerimizin kanını emerken 'açlık hakkında ne bilirsiniz' diye soruyordum. Kendi kardeşlerim fincada açlıktan ölmüşlerdi. Yiyecek birşeyimiz olsaydı, bugün yanımızda olacaklardı, yaşayacaklardı.

Daha sonra, diğer İndioları tanıdım. Yakınımızda yaşayan Achie İndiolarını. Mam-İndiolarını da. Onlar: "Sadece zenginler kötüdür. Bütün Ladinolar değil." diyorlardı. Bunu çok düşündüm sonra. Bütün Ladinolar kötü değil miydi? Benim için bütün Ladinolar kötü insanlardı. Ladinolar kötü insanlardı. "Bizim aramızda da fakir Ladinolar var. Bizi sömürenler zenginlerdir. Onlar, fakir Ladinoları da sömürüyor." Onlar böyle düşünüyorlardı. Böylece, ben de iki çeşit Ladino arasında ayırım yapmaya başladım.

Finca'da çalışmayı sürdürdüm, daha çok şey öğrenmeye can atıyordum. Finca'da fakir Ladinolar vardı. Bizimle aynı işi yapıyorlardı. Onların çocuklarının da açlıktan karınları şişti, tıpkı benim kardeşlerimin gibi. Kendi kendime: "Evet" dedim, "Doğru, bütün Ladinolar kötü değil."

Fakir Ladinolarla konuşmayı denedim. Bu sıralarda biraz İspanyolca öğrenmiştim. Ladinolardan birine sordum: "Siz fakir bir Ladinosunuz, değil mi?" Neredeyse suratıma bir yumruk atacaktı. Bana: "Kapa çeneni, İndio" dedi, "Sen ne anlarsın ki bundan?"

Kendi kendime sordum: "Bana böyle çıkıştığına göre nasıl bizim gibi olabilir?"

Güvenimi yitirmiş ve Ladinolar tarafından itilmiştim. Bunun nedenini bilmiyordum. Sistemin işleyişinin fakir Ladinolarla, İndioları birbirinden uzak tutmak olduğunu bilmiyordum.

Bir gün rahibelerle beraber Uspantan yakınlarındaki bir köye gittik. Bizimki gibi bir köydü, yalnız orada daha fazla Ladino oturuyordu. Rahibelerden biri küçük bir çocuğa fakir olup olmadıklarını sordu. Çocuk: "Biz fakiriz, ama İndio değiliz" dedi. Çok kırılmış ve üzülmüştüm. Fakat rahibeler, bunu farketmemişlerdi. Köyde diğer insanlarla konuşmaya devam etti. Bir yabancıydı. Guatemalalı değildi. Bir diğer köylü de: "Gerçi fakiriz; ama İndio değiliz." dedi. İndioların Ladinolardan daha değersiz olduğunu düşünmek çok acıydı. Ladinolar ve İndiolar arasında derin bir uçum vardı ve ben bunun nedenini anlayamıyordum.

Köyümüzde eski yaşantımızı sürdürüyorduk. Hâlâ kimin gerçek düşmanımız olduğunu tam olarak bilmiyordum. Güvenlik önlemlerimizi alıyorduk. Büyükbabalarımızın öğütlerine uyarak eskiden atalarımızın yaptığı gibi tuzaklar kuruyorduk. Bu bize atalarımızın vasiyeti gibi birşeydi. "Büyük arazi sahipleri askerleri ile gelirlerse burada onları öldüreceğiz." İşte bu, kuvvet kullanmak için karar verdiğimiz andı.

Bizim acılarımızın önceden belirlenmiş bir kader olmayıp, bizim buna zorlandığımızı çocuklara anlatıyordum. Halkımızın haklarını savunmak zorunda olduğumuzu onlara açıklıyordum. Politika hakkında tam bir bilgim olmamakla birlikte çocuklara bir çeşit politik konuşma yapıyordum. Politik kursa, okula gereksinmem yoktu. Herşeyi kendi deneyimlerim ve sağduyumdan çıkarıyordum. Kitap okumaya gereksinmemiz yoktu, çünkü deneyimlerimiz çektiğimiz acılardan kaynaklanıyordu.

İlk ayakkabımı onbeş yaşındayken aldım. Bu benim için çok önemliydi. Çünkü, ayakkabılar, ayaklarımı sıcaktan ve taşlı yollardan koruyordu. Öyle çok düşünüyordum ki, geceleri bir türlü uyuyamıyordum. Bütün İndiolar ayaklansa ve büyük arazi sahiplerinin topraklarını ve mallarını ellerinden alsa nasıl olurdu? Belki onlar silahlarıyla bizi öldürürlerdi. Büyük hayaller kuruyordum. Ve rüyalarımın boşa çıkmıyacağını biliyordum. Nitekim herşey örgütlediğimiz gibi oldu.

Çocuklar, yetişkinlerin ödevlerini almak zorundaydılar. Kadınlar, kadın olarak büyük bir topluluk halinde, babalarla, kardeşlerle, köyün bütün diğer sakinleriyle sağlam bir birlik içindeydiler. Herkes bizim için aynıydı. Toplantılar düzenliyorduk. Köyümüz için bir okul istiyorduk. İmza topladık, ben de onların arasındaydım. Anahtar kişi olmam çok doğaldı, çünkü biraz İspanyolca konuşuyordum, rahipler ve babamın arkadaşları beni tanıyorlardı. Herkesten yardım rica ediyor, projemiz için destek topluyorduk.

Şehirde Ladino olan bir arkadaşımız vardı. Bu, babam ve aile için biraz para vermişti. Ama biz bu parayı köy için harcadık. İyi örgütlenmiştik. Köyümüzde kadınlardan, gençlerden ve Katachetlerden oluşan çeşitli gruplar vardı. Çocuklara elimden geldiği kadar İspanyolca öğretiyordum. Okuyamıyor, yazamıyor, ama onlarla anlaşabiliyordum.

1977'de Huehuetenango'da iyi örgütlenmiş bir Campesino grubuna geçtim. Bunlar fincaya giden ve orada işçileri gizlice silahlandıran CUC'de birleşmiş Campesinolardı. Bu harika duyguyu henüz tanımamıştım. İndio olarak, kadın olarak, Campesino ve Hristiyan olarak bu direnişe katılma duygusunu. Böyle daha iyi çalışabilirdim. Çok dolaştım ve çok şey öğrendim.

Bir şeyi takdir etmek gerekir. Rahipler de bizim için çok iyilik yapmışlardı. Bunun değeri inkâr edilemez. Halk olarak, bizi sakinleştirmek ve avutmak için her zaman yardımcı olmuşlardı. Örneğin dinimiz, insanı öldürmenin günah olduğunu söyler. Ben daha çocukken Katachet olmuştum ve şimdi kuşkuluydum. Bunun için rahibelere: "Zenginlerle savaşılırsa ne olacak?" diye sordum. Rahibeler konuyu değiştirmeye çalıştılar. Maksatlı ya da maksatsız olarak. Ama yine de kuşkularımdan kurtulamadım.

Köyüm için iyi yetişmiş bir kadındım. Kuşkularımı köyde açıklamaktan utanıyordum. Çünkü birçoğu, konuları daha açık seçik görüyorlardı, köylerini hiç terketmemiş ve ruhlarını tertemiz korumasını

bilmişlerdi. Yalnızca bir kamyonetle başkente gidilebilme gerçeğini yakından tanıdığım için, bir İndio olarak içten küçük bir değişikliğin acısını çekiyordum. Ve böylece bazen küçük kardeşlerim konuları benden daha açık seçik görebiliyorlardı.

17 köyün kendi kendini savunması

ve iliklerine işlemiş olan yazgılarına
boyun eğiyorlardı."

Popol Vuh

Hizmetçi olarak başkentte ve uzun süre çiftlikte kalmış olmam etkilerini göstermeye başlamıştı. Şaşkın bir durumdaydım. Köydekiler için işler çok basitti, burada gerçek, orada yanlış vardı. Benim için sömürmek ne demekti? Neden bizi reddediyorlardı? Neden yerliler sevilmiyordu? Neden toprak daha önce bize aitti? Onlar, burada yaşamış olan atalarımızdı. Ve yabancılar neden biz İndioları sevmiyorlardı? İşte haksızlık buradaydı! Katoliklikle gelen korkunç bir baskı. Halkımız uykuya yatmış ve diğerleri bütün halkın uyuklamasından yararlanmıştı. Bunu sonunda açıkca görüyordum. Bu bizim örgütlenmiş çalışmalarımızın başlamasına neden oldu. İnsanların nasıl örgütlendirildiğini görmeme gerek yoktu. Çünkü Katachet olarak, bunun nasıl yapıldığını biliyordum. Kendi açımdan, düşmanlar gelince nasıl davranılacağını çocuklara öğretmek, savaşın bir parçasıydı. Düşmanları ayırt etmek de çok önemliydi. Büyük toprak sahipleri, benim için, büyük ve kara birer düşmandı. Asker de bir düşman ve katildi. Genellikle de zenginler.

Artık, düşman kelimesini kullanmaya başlamıştık. Bizim kültürümüzde böyle, insanları ezen, sömüren, haksızlık eden düşman yoktu. Aksine, bizim köyümüzde, herkes birbirinin aynıydı. Herkes, birbirine yardım ederdi. Sahip olunan şey az da olsa herkesindi. Büyük veya az bir şey yoktur. Ama biz, artık Guatemala'da büyük ve küçük bir şey olduğunu farkediyorduk. Bu bizdik. Ladinolar kendilerinin daha iyi bir soydan geldiklerini kabul ediyorlardı. Ladinoların bizim insan olduğumuza inanmadıkları bir dönem gelmişti. Bizim, bir çeşit

hayvan olduğumuza inanıyorlardı. Bütün bunları, yavaş yavaş anlıyordum. İçimden: "Düşmanı yok etmek zorundayız." diyordum hep.

Böylece, örgütlenmeye başladık. Örgütümüzün adı yoktu. Atalarımızın kurdukları tuzakları hatırlıyorduk. İspanyollar, buraları zorla almaya geldiklerinde halkımız, evlerde ve yollarda tuzaklar kurmuştu. Atalarımız savaşçıydı, insandı. Beyazların onların savaşamadıkları üzerine anlattıkları şeyler yalandı. Birçok tuzaklar kullanmışlardı. Bunları büyükbabalarımız, özellikle büyük arazi sahiplerine karşı savaşmak istediğimizi duyunca, anlatmıştı. Onlar bizi tehdit ettiklerine göre, biz onları niçin tehdit etmiyecektik? Büyükbabam, bu konuda bize çok yardım etmişti.

Evde, büyük bir gürültü vardı. Çünkü, herkes kendi görüşünü söylüyordu. Büyükbabam: "Evet çocuklar" dedi, "Kendinizi savunmalısınız. Atalarınız da kendilerini savundular. Beyazların bizi uykuda yakaladıkları yalandır. Onlar da savaşmışlardı. Ya biz? Niçin biz de onların kullandıkları silahları kullanmıyoruz?" Yaşlı bir adam böyle konuşursa bu gerçek demektir.

Köyde, ilk adımı atan kişinin, köy sözcüsü olan babam olması çok doğaldı. Babam, yine köy toplumunda yaşamaya başlamıştı. General Kjell, toprağımızı küçük parsellere ayırdıktan sonra, herkes, orada-burada yaşamaya başlamıştı. Evlerimiz birbirinden uzaktaydı. Ve ailem, yaylada sahip olduğu küçük toprak parçasını bölmeye karar verdi. Dağlarda yaşayanlar aşağı inebilsin diye. Böylece, büyük toprak sahipleri geldiğinde, birbirleriyle kolay anlaşabilecekler ve birbirlerine yakın olacaklardı. Bir toplantı düzenlenerek sorun konuşuldu. Diğerleriyle yakın olmak için, topraklarından birer parça, komşularına vermeleri istendi. İki ay içinde, herkesin evini bizim evin etrafında kurmalarını planladık. Bu, "Evlerinizi terketmeye hazırsınız" anlamına geliyordu. "Hepimiz toplu halde oturmak için topraklarımızın bir kısmını vermeye razıyız. Büyük arazi sahipleri gelince, bizi birleşmiş bulsunlar."

Saldırılar köye yaklaştığında, plan yapmakla uğraşıyorduk. Saldırı, San Pablo çevresindeki bir köye kadar gelmişti. Köyün önemli kişilerini, yüksek düzeydeki Katachetleri, sözcüleri, bütün aileyi ve sekiz Katacheti sürükleyerek götürmüşlerdi. Erkekler, kadınlar ve çocuklar sürüklenmişti: Onlar da büyük çiftlik sahiplerine karşı direniyorlardı, ama henüz örgütlenmemişlerdi. Bu, bize güç verdi. Bütün işleri aramızda paylaşıyorduk. Bir kısmı topraklarını hazırlıyor, bir kısmı, damlar için yaprak ve dalları kesiyor, bir kısmı da duvarlar

için destek tahtaları buluyorlardı.

Ve birgün askerler geldi. Doksan askerin oluşturduğu bir taburu, köyde ilk kez görüyorduk. Onlara karşı bir şey yapamazdık. Onları kışkırtmadık da. Ya birini yakalasalardı? Köyümüz, az çok nasıl davranacağını biliyordu. Baştan beri fikir şuydu: "Ya bizi rahat bırakacaklar, ya da hepimizi öldüreceklerdi. Ama, içimizden bir kişi bile köyü terketmeyecekti."

Askerler, iki haftadan beri köydeydiler ve sanki, kendilerine aitmiş gibi topluluk evinde oturuyorlardı. Geceleri, tarlalara giriyorlar, topraktan patatesleri çıkarıp, taze mısır koçanlarını ve taze fasulyeleri alıyorlar ve gizlice yiyorlardı. Askerler köyümüzü zorluyorlardı. Onlara çok kızıyorduk; ama öfkemizi belli etmiyorduk. Çünkü, onlar doksan kişiydiler ve hepimizi öldürme gücüne sahiptiler. Silahlıydılar. İki hafta sonra gittiler.

Geceleyin, saat ona doğru, uyumak için yataklarımıza çekildiğimizde annem patates yetiştirdiği küçük bahçede bir karaltının hareket ettiğini gördü. Önce bunu, komşularımızdan birinin hayvanı sandı. Bir odun parçası fırlatınca, bunun patates çalmak isteyen askerlerden biri olduğunu gördü. Bu, annemin ilk kez bir askere saldırışıydı. Asker, hiç düşünmeden anneme ateş edebilirdi. Köpeklerin hepsi, annemin yanındaydı. Odunla ve köpeklerle askerin üzerine yürüdü. Asker, durmadan bağırıyordu: "Hayır, hayır, ben insanım." Ve annem şöyle cevap verdi: "Yemek yemek istiyorsan niçin çalışmıyorsun? Zenginleri koruyorsun, sonra da sana yemek vermiyorlar. Burada yetişen şeyler büyük emeklere maloldu çocuğum. Mallarımdan elini çek, yoksa odunu kafana yersin." Böylece, senor patatesleri olduğu yerde bırakarak oradan kaçmak zorunda kaldı.

Askerler gittikten sonra, köylüler, tarlaların durumunu görüşmek için toplandı. "Adetlerimizi ve törenlerimizi bir kenara bırakalım ve önce güvenliğimizi sağlayalım. Onları sonra düşünürüz." Toplum böyle karar verdi, herkes aynı düşüncede birleşmişti. "O halde arkadaşlar, hiç kimse bizim köyümüzün sırrını öğrenemeyecek. Ne düşmanımız, ne de komşularımız, burada yaptıklarımızı bilmemeli." Çocuklar da susmaları için kesin olarak uyarıldı.

Kendimizi savunmaya başlamadan önce, küçük bir tören düzenledik. Bu törende bütün köy, doğanın hakimine seslenerek, bizim için tek tanrı olan bu Tanrıdan, doğanın bize verdiği herşeyi, savunmamızda kullanabilmek için izin istedik. Duygulu bir törendi bu. Çünkü, aramızdan kimin öleceği, kaçırılacağı, ya da kime işkence edi-

leceği bizim toplu yaşamımıza ve kendimizi savunma tarzımıza bağlıydı. Bunu gayet iyi biliyorduk.

Ertesi gün köyde, herkes kendini savunmadan ne anladığını açıkladı. Birkaçının taşları vardı, bazısının ağaç bıçağı, bazısının kalın değnekleri, bir diğerinin herhangi bir işte kullanılan aleti vardı. Kadınlar tuz, chili ve kaynar su önerdiler. Elimizdeki aletleri nasıl kullanacağımızı anlattık birbirimize. Böylece ilk kez köyde bir örgütlenme ruhu oluşuyordu. Ben, buna hayran kalıyordum.

Daha önce de dediğim gibi, hükümet toprağı parselleyerek, tek tek tarım işçilerini birbirinden ayırmaya çalışmıştı. Parseller, birbirinden o kadar uzaktı ki, hepimiz bir yerde oturamıyorduk. İki, üç yıl böyle yaşadık, herkes üç çeyrek hektarlık toprağıyla. Ama baskılar yaklaştıkça evlerimizin birbirine yakın olduğunu hissettik. Yalnız yakındaki köylerde değil, diğerlerinde de baskılar başlamıştı, - önce Chajul, Nebaj ve Cotzal'da.

Savunmada, herkesin bir görevi vardı. Çocuklar, kadınlar, gençler, erkekler ve yaşlıların ayrı ayrı görevleri vardı. Hatta hayvanlar, köpekler bile köy savunmasına katılıyorlardı. Tuzaklar hakkında kimse birşey bilmemeliydi. Ama biz, içimizden birinin, ordudan veya muhafızlardan biri yerine, bu tuzaklara düşmemesi için yerlerini çok iyi bilmek zorundaydık. Eski tuzakları yeniledik. Böylece, orduya karşı koyabilecektik. Bunlar, üzerleri ince gergin iplerle kapatılmış olan büyük çukurlardı. Askerleri etkisiz bırakacak, metal cinsinden şeyler de vardı.

Ordu kamyonla, motorla ya da bisikletle gelmiyordu, çünkü köyümüzün yolu yoktu, yalnız küçük bir patika vardı. Dağlardan da gelemezlerdi, çünkü korkuyorlar ve orada gerillaların olduğunu sanıyorlardı. Zavallı askerler, gerillaların da ne olduğunu bilmiyorlar, korkunç bir canavar, bir kuş ya da hayvanımsı bir yaratık olarak düşünüyorlardı. Bunun için, dağlardan geçmeye korkuyorlar ve patikayı yeğliyorlardı.

Tuzaklarımızı, köyün önemli giriş noktalarına kurmuştuk. Hem de bir tane değil, biri çalışmazsa diye birkaç tuzak kurulmuştu aynı yere. En azından üç tuzak. Yollardaki bu tuzaklardan başka, tek tek her evde bir tuzak, öyle ki askerler köye girer girmez her evde büyük bir dehşetle karşılaşacaklardı.

Savunma araç ve gereçlerinin sağlanmasına, tuzakların kurulmasına ve diğer önlemlerin alınmasına ben de yardım ettim. Aynı zamanda Campaneroların örgütlenmesinde de çalışıyordum.

O sırada, savunmamız için gerekli her işin üstesinden gelecek güçteydik. Sürekli işimizi değiş tokuş ediyorduk, öyle ki köyde herkes bir süre sonra her konuda bilgi ve deneyim kazanmıştı. Sonra, güvenlik önlemlerimizi, örneğin, acil durumlardaki çıkışlar için aldığımız önlemleri değiştirdik. Başlangıçta henüz deneyimsizdik, orduyla nasıl karşılaşacağımızı bilmediğimiz için, önce kadınlarla çocukları, sonra erkeklerle gençleri köyden çıkarmayı planlamıştık. Ama deneylerimiz bu yöntemin pek etkili olmadığını gösterdi.

Sonra, kadınların ve çocukların askerler tarafından her zaman daha fazla saygı gördüğünü düşündük, çünkü, hep erkekler, köyün ileri gelenleri tutuklanıyordu. O halde, önce erkekler kaçmalıydı. Çatışmaya başlamak için, kadınlar geri planda durmalıydı. Bu, kesin bir plan değildi, durmadan yeni şeyler deniyor, aklımıza gelen her şeyi uyguluyorduk. Gerçi, köy sözcümüz vardı; ama yapılan her şey bütün köylüler tarafından beğenilmeli ve onaylanmalıydı. Herkesin eşit söz hakkı vardı, topluluğun uygun bulmadığı şey yapılamazdı.

Ordu gelince, toplu olarak dağa kaçmak anlamsızdı. Köyün dışında saklanabileceğimiz ve ordu köyü işgal ederse, iki üç hafta kalabileceğimiz derin çukurlar ve geçitler açtık. Böylece, bütün doğayı, bitkileri, ağaçları ve dağları güvenlik hizmetinde kullanıyorduk.

Köyün dışındaki cephede yaşam, şimdikinden zor olmalıydı; ama hiç kuşkusuz, öldürülmekten daha iyiydi. Bu arada birçok kültürel alışkanlıklarımızdan uzaklaşıyorduk. Ama kendi kendimize bunun güvenliğimize yarayacağını düşünerek avunuyorduk. Düşmanın nereden geldiğini görmek için, köyün dört köşesine bekçi kulübeleri kurduk. İçimizden biri, burada gece-gündüz nöbet tutuyordu. Gece ve gündüz için uyarı sinyalleri yapmıştık.

Köyde, iki hafta kalan askerler gittikten sonra güvenlik önlemlerimizi gerçekleştirmeye başlayabilirdik. Askerler, köyün örgütlendiği konusunda kuşkuluydular. Onların köyde olduğu süre boyunca, düzenlemelerimizi gizli olarak yapmış olmamıza karşın yine de biraz işkillenmişlerdi.

Bir gece, ansızın geri geldiler. Bizim, haber alma ağımız hemen çalışmaya başladı. Nöbetçilerin işaretiyle, hepsi köyün dışındaki depoya gittiler. Evler boştu, yalnız köpekleri geride bırakmıştık. Askerler gelince, köpekler havlıyacaktı. Ve böylece, askerlerin köyde ne kadar kaldığını anlıyacaktık. Askerler gidince, köpekler yine havlıyacaklardı. Askerler, geceleyin köye girdiler ve evleri boş buldular. Başka kimseyi bulamadıkları için, köpekleri vurdular, birkaçını öl-

dürdüler ve gittiler.

"Köye geldiler, bizi arayıp bulacaklar" dedik kendi kendimize, "iyice düşünmeli ve yeni yollar bulmalıyız." Güvenlik önlemlerimiz çalışmaz, askerler birgün ansızın baskın yaparlarsa, en azından savunma silahlarımızı hazır bulundurmalıydık kendimizi korumak için. Ağaç bıçakları, taşlar, sıcak su, chili, tuz gibi...

Taşları, düşmanımızın üzerine fırlatabilir, gözüne tuz atabilirdik. Bunların etkili olacağını biliyorduk. Bunlar büyük arazi sahiplerine karşı kullanabileceğimiz şeylerdi; ama askerlerin makineli tüfeklerine karşı koyacak güçte olmadığımızı biliyorduk. Tabancalı bir polise karşı halk silahlarımız etkili olabilirdi. Örneğin kireç. Kirecin çok ince bir toz olduğunu ve rakibin gözü hedef alınarak atılması gerektiğini tecrübelerimizden biliyorduk. Taş da kafaya atılmalıydı.

Bütün köy, bu çeşit şeyler üzerinde çalışıyorduk. Her evin kendini savunmak için gerekli araçlar sakladığı bir yeri vardı. Her aile kendininkine erişemiyeceği hallerde diğerlerininkinin yerini biliyordu. Diğer bir yöntem de düşmanların üzerine sıcak su atmaktı. Onları evden çıkarmayı başaramazsak bu yola başvuracaktık. Durmadan yeni şeyler bulmaya çalışıyorduk. Yararlı olacağına kesin olarak karar verebileceğimiz birşey arıyorduk. En önemli silahımız, dayanağımız İncil'di. Bu bakış açısıyla İncil'i incelemeye başladık. İncil'de ilginç hikayeler vardı.

Örneğin, Mısırlıların göç edişini okumuş, bunu yorumlamıştık. Bunda halkını baskılardan kurtarmak ve özgürlüğüne kavuşturmak için her çareyi deneyen Musa'nın yaşamı anlatılıyordu. O zamanın Musa'sını şimdiki "Musa" ile karşılaştırıyorduk. Bu bizdik. Bir adamın hayatıydı bu, Musa'nın hayatı. Bizim yerli kültürümüzle karşılaştırabileceğimiz parçalar arıyorduk İncil'de. Kendimizi yeniden bulabileceğimiz tipler. Örneğin Musa, bütün erkekleri temsil ediyordu. Judith, zamanın en tanınmış kadınlarından biriydi. Halkı için savaşmış, hatta o zamanki kralın kafasını bile kestirtmişti. O, zaferi elinde tutan bir kadındı. Bu bize, bir Hristiyan olarak kendimizi nasıl savunacağımız üstüne bir fikir veriyordu. Ve bu bize, bir milletin haklı gücünü kullanmadan özgürlüğüne kavuşamayacağını gösterdi. İncil'de küçük bir çoban çocuğu olan ve kral Goliath'ı yenen David'in hikayesi de çok ilgimizi çekmişti, sanki bizim köyümüzün çocukları için anlatılmış bir hikayeydi bu.

İncil'den düşmanlarımıza nasıl karşı koyacağınızı bize öğreten parçalar ve dini şarkılar buluyorduk. Bunlar, durumumuzu daha iyi

anlamamıza yardım ediyordu. Sonunda şu kanıya vardık: Hristiyan olmak demek, bir insanın çevresindeki insanları da düşünmesi ve tek tek her yerlinin yeteri kadar yiyeceği olması demekti. Tanrı bile, yeryüzünde herkesin ihtiyacı kadar almasını söyler.

Eskiden, kafamıza sokulan bir başka fikir de herşeyin günah olduğuydu. Kendi kendimize şöyle soruyorduk: "Herşey günahsa, öyleyse neden büyük patronlar hiç kimseye zararları dokunmamış olan tarım işçilerini öldürüyorlar?" Ben, evvelce Katachet olmuştum ve herşeyin Tanrının elinde olduğuna inanmıştım. Tanrı yukardadır, orada fakirler için, onun bir imparatorluğu vardır, diye düşünüyordum. Ama biz, Tanrının bizim acılarımızı anlamadığını, bunun Tanrı tarafından bize layık görülen bir kader olmadığını anlamıştık. Aksine, bize ıstırap, fakirlik, elem ve haksızlık bu dünyanın insanları tarafından uygun görülmüştü.

Ben Hristiyanım ve Hristiyan olarak savaşımıza katılıyorum. Hristiyan olarak, benim için bir şey daha vardı: İsa'nın yaşamı. İsa, basit bir adamdı. Küçük bir kulübede doğmuştu. Toplumdan atılmış ve kendine bağlı kişilerden oluşan küçük bir grupla yola çıkmıştı. Bunlar, onun Apostelleriydi. O, hayatını kaybetti; ama adı yaşıyor. Çünkü nesiller, bugüne kadar geldi. Bunları biz, İncil'den öğrendik. En iyi Katachetlerimiz öldü. Ama halkımız mücadelemizi canlı ve ayakta tutuyor. Hükümete, bizi ezmek isteyen düşmana karşı başlattığımız mücadeleyi.

Öğüde ihtiyacımız yoktu, teoriye, kitaplara ihtiyacımız yoktu, çünkü hayatın kendisi bizim öğretmenimizdi. Ben kendi kalbimin derinliklerinde aşağılanmanın ne demek olduğunu hissediyordum. Hayatım, sömürülmenin hikayesiydi. Çok çalıştım ve açlık çektim. Aç geçirdiğim günleri sayarsam uzun bir zaman tutar. İnsan geri dönüp yaşamına bakınca, onun gerçeklerini öğrenince, o zaman bütün bu millete acı çektirenlere karşı içinde derin bir nefret duyuyor. Bir kez daha söylüyorum: "Fakir olmak, bizim kaderimiz değil. Biz, fakir değiliz, zengin Ladinoların düşündüğü gibi çalışmayan ve tembellik eden insanlardan değiliz. Hergün üçten itibaren ayakta olduğumuzu ve durmadan tarlada çalıştığımızı, kendi gerçeklerimizden biliyorum." Bu deneyim, benim için çok önemliydi. Mücadeleye karar verebilmek için bu çok önemliydi. Bu, beni yönlendiriyordu, diğerlerini de. Özellikle çocuklarını kaybetmiş olan aileleri. Hepsi de hep yanlarında görmek istedikleri, ama çiftlikte açlıktan, ya da herhangi bir nedenle ölen veya bir başkasına verilen kızlarından ya da oğullarından söz ediyorlardı.

Büyütme olanağı bulamadıkları evlatlarından.

Bu, uzun bir hikayedir. Ve ilk Hristiyanların hikayesi ile karşılaştırıldığında bize, bir Hristiyan olarak bu hayatta nasıl bir role sahip olduğumuz gerçeğini gösterir. Hatta, dinlerin bile, hükümetler tarafından yönlendirildiğini söylemek zorunda hissediyorum kendimi. Bir çiftlikte, pamuk veya kahve hasadında çalışan bir rahip görmedim hiç. Birçok rahip, pamuğun nasıl olduğunu bile bilmez. Gerçekte, fakirlere ait bir kilisemizin olması gerekir. Açlığın ne olduğunu bilmeyen bir kilise ile işimiz yoktur.

Söylediğim gibi İncil, bizim en önemli silahımızdı. Ve bize hangi yöne doğru gitmemiz gerektiğini gösteriyordu. Kendilerini Hristiyan olarak gösterenler, yani teorik olarak Hristiyan olanlar, İsa'nın öğretisini bizim neden başka türlü yorumladığımızı anlamıyorlar. Çünkü onlar, bizim yaşantımızı sürmemişlerdi, belki de İncili yorumlayamamışlardı. Ama, şuna eminim ki, benim köylülerim okuma-yazma bilmeseler bile, kendilerine okunan ve kendi diline çevrilmiş olan İncil'den bir bölümü dinleyince bundan bir sonuç çıkarmasını bilir. Çünkü o, yukardaki cennetle, kendi günlük yaşamının gerçeği arasındaki farkı anlayabilir.

Hristiyan olarak görevimiz, Tanrının gücünü yeryüzünde nasıl gerçekleştirebildiğini düşünmektir. Bu, rahiplerin inandıklarının tam tersidir. Ama, bu da genelleştirilemez. Çünkü, köye gelen rahipler arasında antikomünist olanlar da, halkın komünist değil, sadece aç olduğunu anlayanlar da vardı. Onlar da biz İndioların yaşadıkları hayatı seçmişler ve halkın direnişine katılmışlardı. Elbette kendilerini Hristiyan olarak adlandıran; ama sadece kendi küçük kişisel ilgilerini savunan rahipler de vardı. Bu küçük kişisel fikirleri zarar görmesin diye kendilerini halktan ayırıyorlardı. Bizim için iyi olan, sarayda oturan bir kral değildi, aksine hayatımızı paylaşacak bir kardeşe ihtiyacımız vardı.

Bugün artık, savaşımızın durduğunu söyleyemeyiz. Bu, öyle bir savaştır ki, bunu ne hükümet, ne de emperyalistler durdurabilir. Bu, yoksulluğun ve acının savaşıdır.

Daha önce de söylediğim gibi, bir gece askerler geldiler ve köyü boş buldular. İki hafta kadar sonra, yine geldiler. İki çocuğu nöbetçi bırakmıştık. Biri köyde uyurken, diğeri askerleri yanıltmak veya durdurmakla görevliydi. Bunlar köy için canlarına kıymaya hazırdılar. Önce giyimini değiştirmiş iki asker geldi ve köydeki bazı kişilerin nerede olduklarını sordu. Çocuklar, ordunun özelliklerini bildikleri için

onların davranışlarından, kıyafet değiştirmiş iki asker olduklarını anlamışlardı. Çocuklardan biri koşarak bize geldi. Söylediklerinin doğru olup olmadığını sorduk: "Evet, iki asker. Köye gelirken diğerlerini de gördüm, yeşil üniformaları vardı." dedi.

Bunun üzerine herkes, köyün dışındaki sığınağa gitti. Öteki çocuğu tutuklamış olmalarından korkuyorduk. Ama, biraz sonra, o da göründü ve birçok silahlı askerin köye girdiğini söyledi.

Gündüzdü. Tuzaklarımızı henüz hazırlamamıştık. Köye girdiler, köpekleri ve diğer hayvanları öldürmeye başladılar. Sonra evlere girerek, kullanabilecekleri bütün eşyaları dışarı çıkardılar. Deli gibiydiler. İçimizden kimin bu durumda hayatını tehlikeye atacağını sorduk. Orduyu korkutacak ve onlara örgütlenmiş bir köy olduğumuzu, oturup onları beklemiyeceğimizi gösterecektik. Tabii köye gelmiş olan doksan asker için bir şey yapamazdık, ama belki artçılara karşı koyabilirdik.

Köyümüz, dağda tek başınaydı. En yakındaki köye gitmek için, dağı aşmak gerekiyordu. Atla bile zor geçilebilecek bir patika vardı. Yol, pek eğri büğrü ve dönemeçliydi. "O halde" dedik, "bu dönemecin gerisinden askerleri gözetliyelim, önümüzden geçerken sonuncusunun üzerine atlıyalım." Hepimiz yaşamımızı tehlikeye attığımızı biliyorduk, ama bunun köyümüzün yararına olacağını da. Böylece, ordu bizi rahat bırakacaktı.

Genç bir kız seçtik, köyün en güzel kızını. O da aynı şekilde yaşamını tehlikeye atıyordu, belki de ırzına geçeceklerdi. Ama o: "Bunun mücadelemizde bana düşen bir görev olduğunu biliyorum" dedi, "Bu, köyün yararına olacaksa herşeye razıyım." Kız, askerlerin geçeceği yoldan yürüyecek, sondaki askerle cilveleşerek onun geride kalmasını sağlayacaktı.

Hepimiz pusuya yattık. Ateşli silahlarımız yoktu, sadece halk silahları vardı elimizde. Bir de molotof kokteyli bulmuştuk. Bir madensuyu şişesine benzin doldurmuş, birkaç parça demir atmış, hepsini yağla karıştırmış ve içine bir de fitil koymuştuk. Böylece askerler içimizden birini yakalayınca onu yakabilecektik. Bundan başka, atalarımızın, kuşları mısır tarlalarından kovmak için kullandıkları sapanlarımız da vardı. İyi hedef alınırsa istenilen yeri bulurdu sapan taşı. Herkesin bir ödevi vardı. Biri askeri korkutmak, diğeri tutmak, biri de silahını almakla görevliydi. Önce, kıyafet değiştirmiş olan iki asker geldi. Sonra diğerleri. İki metre arayla gidiyorlardı. Kızın yol boyunca gittiğini görüyorduk. Askerlerin geldiğini duymamış gibi davranıyor

ve onları görmemezlikten geliyordu. Ona saldırmamaları bir mucizeydi. Çünkü askerler, köye her gelişlerinde kim olursa olsun kızlara tecavüz etmekten geri kalmazlardı.

Kız herşeye hazırlamıştı kendini. Sondaki askere nereye gittiklerini sordu. Asker durarak: "Biz oradaki köyden geliyoruz" dedi, "İnsanlara ne oldu?" Kız: "Ben hiçbir şey bilmiyorum" diye cevap verdi.

"İki defa buraya geldik, köyde kimse yok. Ama daha önce buradaydılar." İçimizden birisi, askerin üzerine atılınca bir başkası önüne çıktı, böylece onu şaşırttık. Biri: "Kıpırdama, eller yukarı!" dedi. Asker, bir silahın üzerine yöneltildiğini sanarak olduğu yerde kaldı. Bir diğeri: "Silahını indir" diye bağırdı. Asker silahını indirdi. Hemen onun üzerini aradık. Bir el bombası bulduk ve silahını da aldık.

Bu pek eğlenceliydi, asla unutmayacağım. Çünkü, şimdiye kadar, silahla bir alış verişimiz olmamıştı. Bir el bombası, bir tüfek ve bir tabanca ele geçirmiştik. Askerden tabancayı aldığımı ve onu kullanacakmışım gibi tuttuğumu hatırlıyorum, ama gerçekte onu kullanmasını bilmiyordum. Elimden alabilirlerdi, çünkü, nasıl tutacağımı da bilmiyordum.

Elimizde tuttuğumuz tabancayla onu çalılıklara doğru sürükledik. Diğerleri geri dönerse bizi yolun ortasında görmesinler diye. Çünkü o zaman, hiç kuşkusuz, bir katliam olurdu.

Benden başka, kırk beş yaşında bir kadın ve elli yaşında bir erkek katılmıştı bu eyleme. Askeri baştan çıkaran kız ise on dört yaşındaydı. Askeri güvenlik önlemleri altında köye getirdik. Gözleri kapalı vaziyette ve yerini bilmesin diye dolambaçlı yollardan geçirerek getirmiştik. Yakaladığımız askerle köye girdiğimizde sevincimiz büyüktü. Üniformasını çıkardık, eski bir pantalon, eski bir gömlek giydirdik ve bağladık. Üniformasının işimize yarayacağını düşünmüştük. Daha sonra bununla diğer askerleri şaşırtacaktık.

Bu güzel bir eylemdi, köyün bütün anneleri askere, orduya selam söylemesini, onun ve arkadaşlarının müşterek atalarımızı biraz daha iyi hatırlamalarını söylediler. Asker başka bir bölgeden gelme bir yerliydi. Anneler ona, nasıl olup da asker olduğunu, kendi soyuna, kendi öz halkına düşmanlık ettiğini sordular. Atalarımızın böyle çirkin bir hareketine rastlanmamıştı şimdiye kadar. Bir çocuk dünyaya getirmenin ve onu büyütmenin ne kadar zor bir iş olduğunu ona anlattılar. Ve işte sonra, onun gibi bir cani olup çıkıyorlardı. Buna hiçbir anne yüreği dayanamazdı.

Köyün bütün kadınları askerin önünden geçtiler, sonra da erkekler. Köyde başından geçenleri arkadaşlarına anlatacağına ilişkin ona yemin ettirdiler. Gerçek bir asker olmalı, arkadaşlarını cinayet işlememeye inandırmalıydı. Sonra askere bizim teşkilatlanmış bir köy olduğumuzu, kanımızın son damlasına kadar orduya karşı koyacağımızı söyledik. Ona askerlerin suçlu olmadığını, aksine onlar köyden köye dolaşarak kendi halklarını öldürürlerken, kendi hayatlarını hiç tehlikeye atmadan güzel evlerde oturan ve sadece kağıt imzalayan birtakım zenginlerin suçlu olduklarını anlattı.

Asker bu sözlerden etkilenmiş ve bir mesaj almıştı. Sonra, onu silah olarak kullanamıyacağımızı düşündük. Gördüklerini ve bizim yanımızda yaşadıklarını bildirmesi için, onu serbest bırakırsak, bu bizim sonumuz olurdu. Erkekler, kadınlar ve çocukları öldürürlerdi. O halde, bu adamı biz, daha önce öldürmeliydik. Köyde değil, köyün dışında. Ama sonra, köyümüz için zararlı olmasına rağmen asker için daha önceden kararlaştırdığımız rolü sonuna kadar sürdürmeye karar verdik. Üç saat sonra onu saldık. Üniformasız ve önceki gibi kıyafet değiştirmiş olarak.

Doksan asker onu aramak için geri dönmemişlerdi. Çünkü, gerillaların onu yakalamış olduğunu sanıyorlardı. Geride kalan arkadaşlarını aramaktan vazgeçerek olabildiği kadar çabuk şehre dönmeyi yeğlemişlerdi. Askeri öldürmedik. Dinlenme yerine gelince arkadaşlarını teslim aldılar, onun casus olduğunu sanıyorlardı. Çünkü birinin yakalanıp sonra serbest bırakılması olanaksızdı. Ona: "Silahını bırakan bir adam ölüdür" dediler. Ve sonra onu öldürdüler.

Böylece köyümüzün ilk eylemi sona ermişti. Mutluyduk. Şimdi iki silahımız, bir bombamız ve üniformamız vardı, ama bunların nasıl kullanıldığını bilmiyorduk. Hiçbirimiz. Birinin bunu bize öğretmesi için can atıyorduk. Ama kim ve nerede, bunu bilmiyorduk. Çünkü, herhangi bir insana güvenirsek gerilla olarak suçlanabilirdik, o zaman silahlı sayılacaktık. Silahları açıp içine bakmaya da korkuyorduk. Çünkü patlamasından, kurşunların etrafa dağılıp birine isabet etmesinden korkuyorduk. Biz, bu silahları kullanamazdık, ama atalarımız birgün işimize yarayacak bazı şeyler saklamışlardı. Örneğin, şimdi kullanılmayan bir bıçak yağmurdan ve nemden paslanmasın diye yağlanarak bir plastik torba içinde saklanmıştı. Aynı şeyi bu silahlara da uygulamalıydık. Çünkü, onların nasıl kullanılacağını bilmiyorduk.

Bu andan itibaren ordu, bizim köyümüzden korkmaya başladı.

Dağdan geçmek zorunda kalacakları için artık bizim köyümüze gelmeye çekiniyorlardı. Dağlardan ve bizden müthiş korkuyorlardı. Çok mutluyduk. Bu bizim için sevinçli bir olaydı.

Artık, hiç kimse çiftlikte çalışmaya gitmiyor, kimse pazara gitmiyor, köyü terketmiyordu, çünkü yakalanmak ve kaçırılmaktan korkuyorlardı. Dağlara ve çevrede tuz satan köylere gittik. Bunlar aslında birtakım kara taşlardı, ama tuzdu. Sadece Guatemala'da olup olmadığını bilmiyorum. Ama bu kara bir taştır aslında. Bunun çok güzel ve değişik bir tadı vardır.

Biz, birkaç büyük parça taş bulduk ve pazardan tuz satın almamak için bu tuzdan yemeyi denedik. Bu taş Quiché'de bir köy olan Sacapulas'da çıkıyordu. Burası garip bir köydü. Altiplano'larda bulunan ve pek soğuk olan bir geçitteydi. Bu geçitten biraz aşağı gidilince sıcak bir bölgeye geliniyordu. Burada, güney kıyılarında görülen bütün meyve çeşitleri yetişmekteydi. Hint kirazı, karpuz ve muz gibi... Ve tuz taşı burada çıkmaktaydı. Bunlar, taşı çok ucuza satıyorlardı, çünkü hiç kimse bunu satın almıyordu. Buna Guatemala'da İndio tuzu derler.

Şeker yemediğimiz ve kahveye ihtiyacımız olmadığı için mısırdan yaptığımız tatlı mayayı kullanırdık. Bunun için, artık pazara gitmeye mecbur değildik. Toprağımızın bize verdiği ile yaşıyorduk.

Büyük toprak sahipleri, bizim gibi teşkilatlanmış köylerden korkuyorlardı. Kendilerini pek göstermiyorlardı, bizi rahat bırakmış gibiydiler. Kendi toprağımızın efendisi olmuştuk. Bu andan itibaren köyümüz teşkilatlanmış sayılırdı.

Benim için yapılacak önemli birşey kalmadığı için artık köyde kalamazdım. Köyde herkes mücadeleyi yürütecek, çözümler bulacak ve hemen yapılması gerekli işleri anlayabilecek güçteydi. Yapılacak işleri söyleyecek bir başkana ihtiyaç yoktu. Diğer köylülere tuzakların nasıl kurulduğunu göstermek için, köyümü terkedip bir başka köye gitmeye karar verdim.

18 diğer köylerdeki politik işler, Rigoberta ordu tarafından tecavüze uğramış arkadaşlarına yardım ediyor, dil farklılığı yüzünden anlaşma güçlükleri, ordunun köyü zaptedişi, bir askerin yakalanışı

"Yabancıların size karşı işledikleri suçları anımsayacaklarına inanmayın; bunu aklınızdan çıkarmayın ve ruhunuzu bileyin. Yapacağınız tüm iyi şeyler, sizin kendi çabalarınızın ürünü olmalıdır."

Popol Vuh

Ben serbesttim. Babam: "Sen hürsün" diyordu, "İstediğini yapabilirsin, ama bu halkımızın yararına olmalıdır." Babamın fikri böyleydi. Karar vermekte hürdüm ve "Ben gidiyorum" dedim.

Artık köyümüze asker gelmiyor ve hiç kimse zarar görmüyordu. Ama başka köylerde, benim için dayanılmaz bir durum vardı: Buralarda askerlerin seksüel arzularına boyun eğerek hamile kalmış olan yüzlerce kadın, kız ve dul vardı. Emniyette olmak için, köyümde kalmak ve öteki insanları düşünmemek, benim için utanç verici bir davranış olurdu. Babam, bunu biliyor ve "Nereye gidersen git, kendi hayatının efendisi olamıyacaksın" diyordu, "Sen her an öldürülebilirsin, yarın veya öbür gün, ya da herhangi bir zaman." Ama, düşmana nasıl karşı koyulacağını onlara göstermenin benim görevim olduğunu biliyordum. Dünyada herkes için bir sevinç olduğuna inanan bir Hristiyan olarak görevim, bu sevinci herkese dağıtmaktı. Bu benim davranışlarımın gerekçesiydi.

Bunun için, bir arkadaşımın oturduğu ve halkı durmadan askerler tarafından tehdit edilen bir köye gittim. Bu arkadaşımı, çiftlikte, Jutes -pazarda sattığımız, salyangoza benzeyen küçük hayvancıklar- topladığımız nehir kenarında tanımıştım. Birçok kız, benim gibi jutes toplamaya geliyordu. Bu genellikle, kadınların cumartesi ve pazar günleri yaptıkları bir işti. Erkekler ise cumartesi günleri hayvanların ahırlarını tamir ederler veya evde hafta içinde yapmaya vakit bulamadıkları birtakım işleri yaparlardı. Ayrıca biz kadınlar, nehri çok severdik. Jutesleri taşların aralarından bulup çıkarmak için, bütün gün suda yürümek zorunda kalsak bile, nehir kenarına inmek çok zevkli oluyordu. Bundan ben de çok hoşlanıyordum. Arkadaşlarım da. Birbirimizi böyle tanımıştık. Sonra çiftlikte, pamuk hasadı sırasında arkadaşlığımız ilerledi. Yaşca benden daha küçüktü.

Guatemala'da pamuk hasadı üç elde yapılır. İlk eli büyükler toplar. Pamuk sünger gibi birşeydir. İkinci eli de büyükler toplar. Ama üçüncü eli çalıların arasında sürünerek çocuklar toplar. Çalılar, pek yüksek değildir, bir metre, en yüksekleri bir buçuk metre kadardır. Küçük çocuklar çalılar arasına girerek ziyan olmasın diye yere düşmüş olan pamukları toplarlar. Yoksa, yaptığımız işe para ödenmez.

Ben onlara nazaran daha büyük olduğum için ikinci eli benim, üçüncü eli onların yapması için arkadaşlarımla anlaşmıştık. Böylece hem sohbet ediyor, hem de pamuk topluyorduk. Zamanla arkadaşlığımız ilerledi. İşte bu arkadaşlarımdan bazılarının askerler tarafından tecavüze uğradıklarını duyunca öfkeden deliye döndüm. Bunlar, sevdiğim, sade ve basit kızlardı. Benim için büyük bir darbe olmuştu.

Köyüm kurtarılmış bölgede değildi, her an düşman işgaline uğrayabilirdi. Çünkü hükümet, orduyu modern araçlarla, modern silahlarla donatmıştı. Ve her an köyde bir katliam olabilirdi. Başka bir köyde arkadaşlarımın bana daha çok ihtiyacı vardı. Onların yanında kalırsam dertlerini dinleyebilir, sorunlarına çözüm arayabilirdim. Arkadaşlarımın dört tanesi tecavüze uğramıştı. İkisi askerlerden hamile kalmıştı. İkisi hamile değildi, ama beş askerin birden saldırısına uğradıkları için hastaydılar.

Hamile olanlardan birinin yanında kaldım. Bana: "İçimde taşıdığım bu çocuktan nefret ediyorum" diyordu, "Ve ne yapacağımı bilmiyorum. Bu çocuk, benim çocuğum değil." Çok çaresizdi, durmadan ağlıyordu. Ona: "Çocuğunu sevmeye mecbursun" dedim, "Senin suçun yoktu." "Askerlerden nefret ediyorum, bir askerin çocuğunu nasıl yetiştiririm?"

Erken doğum yaptı, köylülerin yardımıyla. Ona, bunun alışılmamış birşey olmadığını söylüyorlardı. Atalarımızdan da tecavüze uğrayıp istemeden çocuk doğuranlar vardı. Ama arkadaşlarım, çok acı çekiyorlardı. Onlara nasıl yardım edeceğimi bilmiyor ve kendimi korkak hissediyordum.

O köyde bizimle aynı dili konuşuyorlardı. Quiché Guatemala'da hakim olan bir dildi. Ana diller Quiché, Cakchiquel ve Mamdır. Bu üç anadilden, diğer diller çıkıyordu, buna rağmen bir kökte, daima aynı dil konuşulmazdı. Ixilax'lar da Quiché'ydi, ama Quiché konuşmazlardı ve adetleri değişikti. Yani ülkede, çeşitli kökler, adetler ve kültürlerin toplamı vardı. Üç ana dil konuşuyor ve birbirimizle anlaşamıyorduk. Arkadaşlarımızla da durum aynıydı. Başka bir kökten, başka bir toplumdan geliyorlardı. Anlaşıyorduk, ama büyük zorluklarla...

Hamile kalmamış olan iki arkadaşım on dört yaşındaydı. Durumları çok kötüydü, ne olacaklarını bilmiyordum. Biri yürüyemiyor, öbürünün müthiş karnı ağrıyordu. Diğer ikisi ise, çocuklarını bir kenara itmişlerdi ve bu çocukların anneleri olmak istemiyorlardı. Bu durumda kendimi çok çaresiz hissediyor ve üzülüyordum. Benim yanlarında bulunmam onları teşelli ediyordu. Çünkü, hep onlarla beraberdim ve dertlerini paylaşıyordum, tıpkı eskiden olduğu gibi.

Tuzakların kurulmasına başladık. Halbuki köylülerin burada başka tasavvurları vardı. Onların da kendilerine göre birçok sırları vardı. Bunlara duydukları saygı yüzünden henüz kullanmıyorlardı. Ama biz, hayatımız daha önemli olduğu için bunları kullanmak zorunda olduğumuzu düşünüyorduk. Sırlarımızın açıklanması pahasına olsa bile. Şimdi, bulunduğum yerin yakınında Cotzal adında küçük bir köy vardı. Burası işgal altındaydı. İşgal, 1960'da başlamıştı. O zamandan beri birçok insan öldürülmüş, kadınların ırzına geçilmiş, birçok erkeğe işkence edilmişti. Bir gün bu köyden yaşlı bir kadın bize geldi. Büyükbabamın her zaman söylediği gibi, artık bugün, Guatemala'da fazla yaşlı insan kalmadı. En fazla, altmış yaşına kadar yaşıyorlar. Kötü hayat şartları yüzünden insanlar, çok erken ölüyorlar. Ama bu kadın şaşılacak kadar yaşlıydı. 90 yaşlarında olmalıydı. Son oğlunu da öldürmüşlerdi. Kocası şehre gitmiş ve bir daha geri dönmemişti. Oğullarından biri, babasını aramaya gitmiş ve o da geri dönmemişti. Diğer çocukları, tutuklanmış ve hapse atılmıştı. Yaşlı kadın yalnız kalmıştı. O da benim bulunduğum bu köye sığınmıştı.

Bu arada biz, köyün güvenliği için örgütlenmeye başlamış, tıpkı benim köyümdeki gibi tuzaklar kurmuştuk. Companerolar: "Yaşlı bir

kadın geldi ve bizim yanımızda kalmak istiyor" dediler. Ben: "Tabii, karşılıklı birbirimize yardım etmeli ve sonuna kadar kendimizi müdafaa etmeliyiz" dedim.

Geceleri etrafa nöbetçiler koyuyordum. Bir oğlan, bir kız, veya bir senor ve bir kız. Böylece nöbet değiştiriyor ve bütün gece köyü denetimde tutuyorduk. Bu nöbet değişimini başka bir sebepten yapıyorduk: Gece nöbetçileri, bir ağaç kütüğü gibi hareketsiz duruyorlardı. Yoksa, ordu tarafından top ateşine tutulabilirlerdi. Böylece Companera, sessizce bir kenarda durmak ve diğeri biraz uzaktan köye sinyal vermek zorundaydı, bu arada hiç kıpırdamamalıydı. Bu, köyün insanlarının düşündüğü değişik bir yöntemdi. Tuzaklar da başka türlüydü. Aletleri köyün adetlerine göre değiştirmişlerdi.

Biz yerlilerin etnik engellerle -dil engeli- ayrılmak zorunda kalışımız çok kötüydü. Bu ayırıma rağmen beni kabul ettiler. Bu, Guatemala için çok karakteristiktir. Biz, dar bir bölgede birlikte yaşıyoruz. Ama, birbirimizle anlaşmamız birçok şeylerle engelleniyor. Bundan başka biz yerliler: "Benim köküm buradadır, öyleyse yerim de burasıdır" deriz, "Başka bir milletin burada yeri yoktur." Bütün bu ayırıcı engeller... Hükümetin koyduğu kurallar... Köye faydalı olacağıma inandıkları için, beni aralarına kabul etmişlerdi.

Bir gece aniden ordu köye girdi. Köpekler havlamaya başlayınca, deli gibi havaya ateş ettiler. Gelişigüzel herşeye ateş ediyorlardı. Köylüler, evlerini boşaltmışlardı, ortalıkta kimse yoktu. Bütün köy, dağlara çekilmişti. Orada iki, üç, dört gece kaldık. Yaşlı kadın, sabırsızlanıyordu. Soğuğa dayanamıyordu. Çok yağmur yağıyordu. Geceleyin, yağmur hızlanınca sular, sel halinde sığınağın içine doluyor, ertesi sabah, herşey sırılsıklam bir hale geliyordu. Kadın, çok yaşlıydı, soğuğa dayanacak gücü kalmamıştı. "Beni öldürsünler" dedi. "Artık, sizinle beraber dağlara gidemem." Bu iyi kalpli yaşlı kadını, bize birçok şey göstermiş ve deneyimleriyle yardım etmiş olan yaşlı kadını bırakmak, bize pek zor gelecekti. Ama o: "Hayır, ben köyde kalıyorum" dedi. "İsterlerse beni öldürsünler. Çocuğum, torunum yok, çünkü bütün torunlarımı kaçırdılar. O halde kimin için? Size biraz yardım edebilmişsem, bu benim için kazançtır."

Büyük bir üzüntü ve acı içinde kadını köyde bıraktık. Gece olunca, tek tek köyü terkettik ve dağdaki sığınakta buluştuk. Her evin, kendine ait tuzağı vardı. Bu, kapının önünde derin bir çukurdu. Damdan yere kadar olan bir derinlikte çukur kazmışlardı. Gündüz çukurun üzerine tahtalar konuyor, gece bu alınarak çukurun üzeri örtülüyordu.

Öyle ki eve giren biri, mutlaka bu çukura düşüyordu. Yaşlı kadın tuzağını kurdu, baltasını bıçağını, taşlarını bütün savunma gereçlerini hazırladı ve yatmaya gitti.

Uzaktan birtakım işaretler alıyorduk. Nöbetçilerden biri bize, her an bir ışıldakla işaret veriyordu. Askerler köye yaklaştıkça meşaleyi oynatıyorlardı. Ordu çekilince bütün askerlerin köyü terkedip terketmediklerini bilmemiz için ışıldağı hareket ettiriyordu.

Hepimiz en çok yaşlı kadın için üzülüyorduk. Onu öldüreceklerine ya da ırzına geçeceklerine emindim. Çünkü bunlar öyle vahşi katillerdi ki, ne yaşlı, ne çocuk diyorlar, yaşlı genç herkese tecavüz ediyorlardı.

Sabah ikiye doğru, köpekler havlamaya başladılar. Silah sesleri duyuldu, yaşlı kadının çığlığı duyulmamıştı. Köyden uzak olmamıza rağmen köyden gelen bütün sesleri duyabiliyorduk. Oysa şimdi, hiçbir şey duyulmuyordu. Saat üçe doğru nöbetçi, ordunun köyü terkettiğine dair işaret verdi. Saydık, askerlerin hepsi gitmemişti. Ne yapmamız gerektiğini bilmiyorduk. Gün ağarıncaya kadar beklemeli, sonra ya eve gitmeye, ya da dağda kalmaya karar vermeliydik.

Saat beşe doğru, gün ağarmadan az önce yaşlı kadının bize doğru geldiğini gördük. Ölümden kurtulmuş olması mümkün müydü? Kadın, olduğu yerde durarak: "Size bir sürprizim var." dedi. Gülüyor, aynı zamanda da ağlıyordu. Sevinçten ağladığı yüzünden belli oluyordu.

O anda onun bir orejá -casus- olabileceğini düşündük. Her köyde, kendini hükümete satmış olan casuslar vardı. Bu, onun suçu değildi. Fakirlik onları buna zorluyordu. Baskı altında kalıyorlar ve başka çıkar yol bulamıyorlardı. Köy hakkındaki bilgileri, köylülerin hayatına mal olsa bile, hükümete satmaktan çekinmiyorlardı.

İşte o anda, senoranın bir casus olabileceğini düşünmüştük. Çok sade bir insan olduğu için, aslında pek de ihtimal vermiyorduk buna. Ama bütün köy halkı durumu çok ciddiye aldı. Çünkü o sırada, zor kullanmaktan hoşlanmamakla birlikte, hayatımızı korumak için buna mecburduk. Senora kendini satmamış olsa bile onu büyük bir anlayışla dinlemeye mecburduk. Ama o: "Size bir sürprizim var" diye bağırıyordu. "Bir askeri öldürdüm." Hiç kimse ona inanmadı tabii.

Nasıl inanabilirdik ona. Önce yaşlıydı, sonra kördü, hem de orduyla karşılaştırılacak olursa, silahı yoktu. Ama o, durmadan: "Öyle mutluyum ki" diye bağırıyordu, "Artık ölmek istemiyorum. Yaşamak istiyorum. Bir askeri öldürdüm." Ama hiç kimse ona inanmıyordu.

"Gerçeği söylüyorum" diye tekrarladı, "İsterseniz size silahlarını göstereyim." Askerin silahı yanındaydı ve bu bir tabancaydı. Yaşlı kadın son derece mutluydu. "Gösterin bana" dedi, "Gösterin, bunun nasıl kullanıldığını gösterin."

Bu benim için bir rüyaydı, neredeyse inanılmayacak bir fotoromandı. Ve kadın durmadan anlatıyordu. "Evime geldiler, çukurun üzerinden atladılar. Saklanmıştım, arka taraftan kaçabilirdim. Yanımda yalnız bir balta vardı. Dışarıda duran ve evden içeri bakan bir askerin kafasına baltayı indirdim. Yere yıkıldı. Ötekiler, gerillaların geldiğini sandılar ve kaçtılar. Askerlerden biri, çukura düştü, diğeri yere yuvarlandı. Askerler, kaçmaya çalışan yaralı arkadaşlarını öldürdüler."

Kadın çok yaşlıydı, ama herşeyi açıkça anlatıyordu. Askerin yarası çok kötü değilmiş, ama konuşmasın diye onu öldürmek zorunda kalmışlar. Kaçarken de öteki arkadaşlarını çukurda bırakmışlar. Sonra, nöbetçilerin sinyali görülmüştü, bütün askerlerin köyü terketmediğini bildiriyorlardı. Ama, yaşlı kadının bizim sığınağımıza gelmesiyle şüphelerimiz çoğalmıştı. Durmadan: "Yaşamak istiyorum, sizin yanınızda kalmak istiyorum" diyordu. Neredeyse, olduğu yerde dansedecekti. "Şimdi kendimizi savunabiliriz. Onlarınki gibi iyi silahlara sahip olmalıyız. Bunlarla benim çocuğumu öldürdüler." dedi.

Sorun, askerleri ne yapacağımızdı. Silahlıydılar ve çukura düşmüşlerdi. Hatta, el bombaları vardı, her çeşit silahlarla donatılmışlardı. Ölüyü köyden sürükleyerek çıkardık. Bulabilecekleri bir yolun üzerine yatırdık. Arkadaşları nasıl olsa onların bizim köyde kaldıklarını biliyorlardı.

Diğeri ölmemişti. Yaşıyordu, ama tuzağın içindeydi. Onu ne yapacağımızı bilmiyorduk. Çünkü, çukura yaklaşırsak bize ateş edebilirdi. Ona silahını vermesini söyledik. Çukura bir ip sarkıttık, onunla uzaktan konuşuyorduk. Silahlarını verirse ona dokunmayacaktık, ama karşı koyarsa onu öldürecektik. Korkuyla çukurun içinde oturan asker, sonunda evet dedi. Silahlarını bir ipe bağladık ve yukarı çektik. Ama, onun bir silah daha saklamamış olduğunu nasıl bilebilirdik? Bu, en büyük endişemizdi. Ama köylülerin çoğu: "Bir silahı daha olsa, içimizden birini öldürebilir belki, ama hepimizi değil." dedi. Böylece, hepimiz birlikte askeri dışarı çıkardık. Asker doğru söylüyordu, bütün silahlarını bırakmıştı.

Bu askere de benim köyümdeki gibi yaptık. Hamile olan arkadaşlarım ona, karınlarında askerlerin çocuklarını taşıdıklarını söy-

lediler, ama onlar bir askerin kanına hayat veremezlerdi. Bir İndio için, böyle bir çocuk, dayanılması olanaksız birşeydi.

Asker ağlıyordu: "Benim suçum yok" dedi, "Bana emir verildi. Buraya gelmeye bizi zorladılar. İtaat etmezsek bizi öldürürler. Biz bir yüzbaşının emri altındayız. Şimdi orduda kalırsam halkın düşmanıyım, silahlarımı verirsem ordunun düşmanı olurum. Beni siz burada öldürmezseniz, onlar orada öldürürler. Ne yapacağımı bilmiyorum."

Ona, güç olsa bile, saklanması ya da başka birşey yapması gerektiğini, ama asla diğer askerler gibi katil olmamasını söyledik.

Bize birçok şey anlattı, kışlada nasıl kötü davranıldığından söz etti: "Kışlaya geldiğim ilk günden itibaren anneme ve babama aptal demeye başladılar." Elbette bir İndio olduğu için, o da aynen bir aptaldı." Annem-babam İspanyolca konuşamadıkları için, aptaldılar onların gözünde. Bana, insan gibi konuşmayı öğrettiler. Yani İspanyolcayı. Bana bir çift ayakkabı verdiler. Ayakkabı giymek önceleri zor geliyordu; ama giyinceye kadar dövdüler beni. Sonra Küba ve Rusya'dan gelen komünistleri öldürmek zorunda olduğumu söylediler. Hepsini öldürmeliymişim, sonra da silah verdiler."

Ona: "Bu silahlarla kimi öldürüyorsun? Niye bizim peşimizdesin? Sana, annenin ve babanın da düşman olduğunu söyleseler bu silahları kullanır mıydın?" diye sorduk.

"Bana emrettikleri gibi silahımı kullanırdım. Bunda benim suçum yok. Beni, gelip köyümden aldılar." dedi. Ağlıyordu. İnsan olarak hepimiz ona üzülmüştük.

Durumu anlıyor ve askerlerin suçlu olmadıklarını biliyordum. Suçlu, halkımızı asker olmaya zorlayan hükümetti. Ve asker bize, kendilerine yapılanları anlattı. Bu defa, ilk seferinden akıllıydık. Askerden birçok bilgiler aldık.

"Biz, bir yüzbaşının emirlerine uymalıyız. Yüzbaşı hep arkamızdadır. İtaat etmeyen öldürülür."

"O yalnız olduğuna göre, niçin siz birleşmiyorsunuz?"

Asker: "Herkes aynı şeyi düşünüyor." dedi, "Birçok kişi, yaptığımızın doğru olduğuna inanıyor."

"Kimin için savaşıyorsunuz? Komünistler nerede?"

Asker, komünistlerin nasıl veya ne olduklarını bilmiyordu. "Komünistler nasıl görünüyorlar?"

Bu defa asker: "Bize onların dağlarda olduklarını, insana ben-

zemediklerini söylediler." dedi.

Kısacası, askerin ne yaptığından haberi yoktu. Ona: "Sen, zenginler için savaşıyorsun" dedik, "İktidarda olanlar için savaşıyorsun, halk için değil."

"Evet; doğru" diye cevap verdi, "Artık geri dönmeyeceğim. Söz veriyorum, yemin ediyorum ki kışlaya dönmeyeceğim."

Askere: "Sen gerçekten bu halkın bir evladıysan, gerçekten atalarının öğütlerini hatırlıyorsan, o zaman istediğin yere gidersin. Katil olmaktan vazgeçersin. İnsanları öldürmeye son verirsin." dedik.

Asker, iyice ikna olmuştu. Sonradan, onun orduya dönmediğini, saklandığını duyduk.

Bu, halkımın direnişi ve örgütlenmesi konusunda ikinci büyük deneyimimdi. Bütün amacım, direnişi sürdürmek ve halkımı daha iyi tanımaktı. Ben herşeyi, atalarımızdan bize miras kalan şeyleri, daha iyi düşünüyor, tehlikesine rağmen bunları gerçekleştirmek istiyordum. Umudumu yitirmemeliydim.

19 Dona Petrona Chona'nın ölümü

"Onların askerleri insanlık dışı, zalimce ve vahşice bir kana susanışlık içindeler."

Chilam Balam

Çevremizdeki büyük toprak sahipleri, Garcia ve Martinez ailesi hakkında daha anlatmadığım şeyler var: 1975'de yaylada oturan Garcialar, yerlileri mısır ve fasulyeleri kendi çiftliklerine getirmeye zorladılar. Bu malları pazara götürüp, yüksek fiyatla satacaklardı. Bizim köye yakın olduğu için, çocukken bu çiftlikte çalışmıştım. Orada kahve yetiştiriyorlardı. Muz ağaçları, kahve ağaççıklarına gölge yapıyorlardı. Ve bunun için patron, muz toplamamızı yasaklamıştı. Muzlar, ağaçların ortasında hevenk halinde büyüyorlardı, hepimiz açtık, ama muzlardan yiyemiyorduk.

Petrona Chona adında bir kız arkadaşım vardı. Bu arkadaşım, iki çocuk annesiydi. İki yaşında bir oğlu ve üç yaşında bir kızı vardı. Kocası da kendisi gibi çok gençti. İkisi de Garcia çiftliğinde çalışıyorlardı.

Patronun Carlos Garcia adındaki oğlu, bu kıza göz koymuştu. Ondan müthiş nefret ediyordum. Durmadan kıza, sevgilisi olup olmayacağını soruyor, onu rahatsız ediyordu. Arkadaşım da bir İndioydu. "Bu nasıl olur? Ben evli bir kadınım." diyordu. Adam, genç kadını durmadan zorluyor, onu sevdiğini, aşık olduğunu söyleyip duruyordu. Her gün onun çalıştığı yere geliyor, yapacak bir işi olmadığı için onun peşinden ayrılmıyordu.

Bir gün, bir cuma günü, küçük oğlu hasta olduğu için genç kadın evde kalmıştı. Çiftlikte oturuyorlar, çiftliğe kira ödüyorlar, uşak olarak çalışıyorlar, ama hiçbir şey kazanmıyorlardı. Bütün kazandıkları, kulübeye ve ekip biçtikleri bir parça toprağa gidiyordu. Genç kadın, sık

sık ümitsizliğe düşer, yiyecek hiçbir şeyleri olmadığından ve durmadan çalışmak zorunda olduklarından yakınırdı.

O cuma günü evde kalmış ve patronun oğlu onu tarlada bulamayınca onun evine gitmişti. Kendisiyle sevişmesini, onun sadece kendisine ait olduğunu söylemişti. Genç kadın, çocuğu için korkuyordu, ona durmadan, hayır, hayır dedi. Uzun süre onunla mücadele etti. Biz, ne yazık ki uzakta çalışıyorduk. Birkaç işçi evin yakınındaydı, ama işleri vardı. Genç kadın, sonuna kadar direndi, sonra patronun oğlu onu bırakıp oradan uzaklaştı.

Katil ruhlu bir adam olan Carlos Garcia, babasının fedailerine senorayı öldürttü. Onu, ateşli bir silahla değil, ağaç bıçağı ile öldürdüler. Adam, patronun oğluna boyun eğmeye zorunluydu ve senoranın evine giderek, arkasından onu bıçakladı. İlk vuruşta, sırtında taşıdığı küçük çocuğun parmağı koptu, öteki çocuk, korkuyla evden kaçtı. Adam çocuğu kadının sırtından alarak bir kenara attı ve senorayı, yanılmıyorsam yirmibeş bıçak darbesiyle öldürdü. Kızcağız paramparça olmuştu. Daha sabahleyin benimle konuşmuş olmasını bir türlü unutamıyordum. Çiftliği terketmek istediğini söylemişti bana. Ama ne yazık ki buna vakit bulamamıştı.

Etraftaki işçiler, senoranın çığlıklarını duymuşlardı, ama önce patronun oğlunun, sonra fedaisinin oraya girdiğini gördükleri için, hiçbiri gitmemişti. Kim karışmak isterdi ki bu olaya? Yoksa, o da öldürülür veya işini kaybederdi. Böylece genç kadın hunharca bir cinayete kurban gitmiş oldu.

Cuma günü öğleden sonra, genç kadının cesedi yerde paramparça duruyordu hâlâ. Babam gelmiş ve onu görünce ağlamıştı. "Ne kadar iyi bir insandı Dona Petrona!" Hiç kimse onun böyle feci bir şekilde öldürülüşüne inanamıyordu.

Çocuk, atıldığı yerden çıkarılmış ve kanaması dursun diye parmağı bağlanmıştı. Ne yapmamız gerektiğini bilemiyorduk.

Ceset, bütün gece, ertesi gün ve ertesi gece öylece durdu. Kimse, onu oradan kaldırmayı göze alamıyordu. Babam: "Bueno"dedi, "Senorayı almalıyız." Çünkü kokmaya başlamıştı. Koku, evin dışına bile yayılıyordu. Ama, Guatemala kanunlarına göre, resmi makamlar gelmeden bir ceset gömülemezdi. Bunun için, olayı hemen polise bildirmiştik. Ama, en yakın memur, şehirden ancak pazartesi günü gelebildi.

Pazar günü, cesedin üzeri sineklerle dolmuştu. Hava çok sıcaktı, hele koku... Dayanılmaz bir hal almıştı. Babam: "Bizi cinayetle suç-

lasalar bile, onu buradan çıkarmalıyız" dedi. Biz, Dona Petrona'nın parçalarını toplayarak bir sepete koyduk, küçük kulübenin içi, bir kan gölü halini almıştı. Kızın elleri, başı, her tarafı parça parçaydı. Onları bir sepete doldurduk, sepeti de bir sandığa koyarak, pazar günü gömdük.

İnsanlar... Birçoğu sonradan geldi, bir çoğu da hiç gelmedi. Çünkü bu bir cinayetti, hiç kimse bu işe karışmak istemiyordu. Yoksa o zaman, resmi makamlar tarafından suçlu sayılacaktı. Büyük patronun, büyük kudreti olduğunu biliyorduk.

Pazartesi günü, belediye başkanı geldi. İlk kez, -nasıl söyliyeyim- güçsüz ve çaresiz hissediyordum kendimi. Belediye başkanı, bize gelmeden önce, patron onunla konuşmuştu. İkisi de gülümsüyorlardı. Ne konuştuklarını anlamıyorduk, ama belediye başkanının olayın nasıl ve ne zaman olduğuna ilişkin bir açıklama istememesi dikkatimizi çekmişti. Hiçbir şey, sanki hiçbir şey olmamış gibi davranıyordu belediye başkanı. Geldiği gibi suskunlukla geri gitti. Durumu kurtarmak için iki fedaiyi iki haftalığına hapse soktular. Adam, iki hafta sonra işine döndü.

Bu olayı hatırladıkça her seferinde aynı duyguya kapılırım. İlk kez bir ölü görmüştüm. Paramparça olmuş bir ölü. Altı yıl boyunca Dona Petrona Chona'yı hatırladım. Onu rüyamda görmediğim gece yoktu. Yatağa girince onu düşünmeden edemiyordum.

20 köyden ayrılış, Rigoberta okuma yazma öğreniyor

"Halkımız kesinlikle dağılmayacak. Bilinmeyen bir zamanda gelecek olan felaket günlerinde ülkemizin kaderi belli olacaktır. Daima yaşayabileceğimiz güvenli bir yer her zaman vardır dünyada."

Popol Vuh

Babam 1977'de hapisten çıktıktan sonra, yeni kurulan CUC'nin üyesi oldu. Aslında CUC bir alt kuruluştu. Mayıs 1978'de bir örgüt olarak güçlenince resmi hale dönüştü. Orada, birçok Companera ile birlikte, Emetrio Toj Medrano ile, öldürülen ve hayatta kalanlarla birlikte çalıştı. CUC'nin nasıl çalışacağına, bir örgüt olarak ne gibi hedefleri bulunması gerektiğine ilişkin düşünceler öne sürüyorlardı. O halde, bu spontan -kendiliğinden oluşan- ve gizli bir birlik olmalıydı. Biz, önce diğerleri ile birlikte çalışmak için girdik, sonra üye olduk.

1978 başında babam, çıktığı bir dizi yolculuktan yeni dönmüştü. Ben de yeniden evdeydim. Köy, bize bir veda töreni düzenledi. Ailemizin bir araya geldiği en son gündü bu. Babamın son olarak aramızda olduğu gündü. Çünkü, izleniyordu. Köye gelmesi çok tehlikeliydi. Erkek kardeşlerimden biri de tehdit ediliyordu. Sonradan yaktıkları erkek kardeşim, küçükken Katachet olmuştu, şimdi de köy sekreteriydi. Ama bununla, onun okuma-yazma bilen önemli bir kişi olduğu sanılmamalıdır.

Köye gelişimize hepsi çok sevinmişlerdi. Uzun zamandır köyde olmadığımız için büyük bir şenlik düzenlemek ve köydeki bütün eski Maya çalgılarını çıkarmak istiyorlardı. Bu bir fiesta olacaktı, halbuki

fiesta veya tören zamanı değildi. Bizi bir daha göremiyeceklerine inandıkları için bir veda töreni olacaktı. Çünkü, içimizden çoğu dağda savaşa başlamışlardı. Birkaçı aşağı inmiş ve törene katılmıştı. Bu, köy için büyük bir şerefti. Davet edildik. Fiesta, her zaman toplandığımız köy evinde oldu.

Guatemala'da bizim İndio göreneklerimize göre, önemli bir tören düzenlenince tole, tamales ve et yenir. Bütün köy birleşmiş ve bir domuz kesmişti. Bütün köye yetecek kadar yiyecek vardı. Akşam saat yedi-sekizde müzik çalınmaya başladı. Böyle törenlerde köylüler kendi yaptıkları küçük bombaları patlatırlar.

Bu bombalardan söz etmeyi unuttum. Bunlar bizde, senelerden beri yapılır. Bir havanla ateşlenir. Bir boru içine konur ve fitil yakılır. Bomba, havada yükselir ve gürültüyle patlar. Kendimizi savunma tedbirlerini düşünmeye başlayınca bu bombaları da kullanmayı planlamıştık.

O gece birçok bomba patlatıldı. Eğlenildi, dansedildi. Gece yarısı -bu köyümüzün törelerine göre çok önemliydi- konuşmalar yapıldı. Gece yarısı -atalarımızın söylediğine göre- eski günün bittiği, yeni bir günün başladığı andır.

Saat on bir buçuğa doğru konuşma saati gelmişti. Önce, babam söz aldı. Köyü yalnız bırakıp başka bir yere gidebildiği için mutluydu, çünkü, bizim köyümüzdeki çocuklar yetişmişti ve kendilerini idare edebilirlerdi. Artık, başka bir yere gidip, başka çocuklara yol göstermeliydi. "Belki bir daha geri dönmem" dedi, "Kendinize dikkat edin." Annem de: "Ben şimdi buradayım, ama başka bir yerde bana ihtiyaçları olduğunu hissediyorum" dedi, "Köyümüzü terkedip başka bir köye gidebiliriz artık." Böylece, köyde herkes birbiriyle vedalaştı. Herkes, hem ağlıyor, hem de gülüyordu. Çünkü, mutluydular. Sevinçlerini nasıl dile getireceklerini bilmiyorlardı.

Babam da çok mutluydu, ve bir insanın kafasının sadece sombrero taşımaya yaramadığını söylüyordu. Kafa, sombrero takmak için değil, bir değişiklik için, toplumca önemli olan şeyleri düşünmek için yaratılmıştı. Böyle bir değişiklik, toplumun bütün kesimlerine yansımalıydı.

Hepimiz, başka bir yöne gitmek istiyorduk. Anne ve babamın nerede olduğunu bilmek istemiyordum. Onlardan ayrılmak, bize çok zor geliyordu. Ama gerçek buydu, biz de kabul etmek zorundaydık.

Babam köylülerden özür diledi. Onun şöyle dediğini hatırlıyorum: "Çocuklarım, babanız köyden ayrılıyor. Düşman sahip ol-

duğumuz canı almak istiyecektir; ama herşeye karşın sonuna dek kendimizi savunmalıyız. Sonuna kadar ümidinizi kaybetmeyin. Bu köyün, babalarınızın köyü olduğunu unutmayacağınıza ve onu benim koruduğum gibi koruyacağınıza inanıyorum. Daima sizinle ilgilenemem. INTA'ya gitmek zorundayım. INTA benim gücümü tüketmekte ve patronlar da durmadan bizi tehdit etmekteler. Bu benim değil, onların suçu. Bütün bunları halkımıza anlatmalıyız."

Sonra babam, biz evlenmemiş kızları için konuştu. Biz, ne istersek yapabilirdik, tam bir serbestlik içindeydik. Tümüyle özgürdük. Ama, bu özgürlüğümüzü halkımızın yararına kullanmamız gerekiyordu. "Belki beni öldürürler" diye ekledi, "Ama, bütün çocuklarımla birlikte öldüremezler. Ve içimizden birini öldürürlerse, ben son nefesime kadar direnmeyi sürdüreceğim."

Bu acıklı bir veda sahnesi olmuştu. Başka kişiler de köyü terkettiği için, çok gözyaşı döküldü. Hayatları tehlikede olan, köyde yaşayamıyarak dağlara gitmek zorunda kalan birçok yaşlı, birçok erkek... Bunlar, köyde önemli kişilerdi. Köyde yapılan değişikliklerde payları vardı. Kendileri başaramamış bile olsalar, onların gösterdikleri örneklere göre, birçokları başaracaktı.

O gece, birçok kişi, birbiriyle vedalaştı. Babam, ertesi gün El-Quiché'ye gitti, ben bir hafta daha köyde kaldım. Kardeşlerimle geçirdiğim son günlerdi bunlar. Sonra CUC'nin örgütlenme etkinliği için bir başka köyde görev aldım. Okuma ve yazmayı öğrenmek istiyordum. Birçok planlarım vardı. Köydekilerle kesin olarak vedalaştıktan sonra çalışmaya başladım.

21 CUC resmileşiyor, El Quiche'de baskı, Rigoberta İspanyolca öğreniyor

"Her zaman şöyle söylediler: Konuşamayan zavallı yerliler. Yani, onlar için hep başkaları konuşuyordu, ben bu yüzden İspanyolca öğrenmeye karar verdim."

Rigoberta Menchu

General Kjell göreve gelince, tarım reformu yaptı. Ama, ilk önce kendi seçim mücadelesini başlattı. Sahildeki çiftliklerde çalışan tarım işçileri patron tarafından Kjell'i seçmeye zorlandı. Çeşitli bölgelerde seçim toplantıları yapıldı. Uspantan'a da geldiğini hatırlıyorum. Bir pazar günüydü.

Bize verdiği ekmekten ve bölmek istediği topraktan söz ediyordu. Tortillası tanımadığı için ekmek diyordu. İndioların ne yediğini bile bilmiyordu. Biz, mısır ve tarlada yetişen otları yeriz. Besinimiz tortillastır. Ülkeyi gezince, bize tortillastan daha fazla birşey, ekmek vaad etmişlerdi. Bize ekmek vereceklerdi, sağlık, okul, yol ve bir sürü şey vereceklerdi. "Toprak size ait." Bu seçimden sonra, toprağın efendisi biz olacağız anlamına geliyordu. 1974 yılıydı. Birçok kişi onu seçmek zorundaydı. Babam, kardeşlerim, annem bile onu seçti. Çünkü artık problemlerin son bulacağına inanıyorlardı. Ve arkasından, Kjell başa geçince, toprağımızı küçük parseller halinde bölmeye başladılar.

Daha evvel, patronlarla köylüler arasında kavgalar olurdu. Kjell bu problemleri çözdü. Kendinden önce gelenlerden daha zekiydi. Her Campesinoya üç çeyrek hektarlık bir parsel verdi. Ve INAFOR adlı enstitüyü kurdu. Bu Guatemala'da odun ve ağaçları koruyan bir kuruluştu. Kimse, parselini terketmeyeceği için, bir ağaç bile ke-

semiyordu. Bir belge biçiminde INAFOR'a hangi ağaçları satacaklarını bildirdiler. Ağaç başına, beş quetzales istiyorlardı. Bu, bizim için hayati önem taşıyordu. Çünkü, daima oduna ihtiyacımız vardı. Sobamız, gazımız hiçbir şeyimiz yoktu. Birçok Campesino ağaç kesiyordu; ama artık, INAFOR bir ağacı öldürdüğü için bir kişiyi hapse atabilirdi.

Parselleme konusunda yaylada büyük zorluklar vardı. Ama sorun çiftliği de kapsıyordu. CUC'nin oluştuğu Quiché bölgesi Campesinoları, özellikle yayladan olanlar, yalnız onları ikiye bölmeye yaradığı için tarım reformunu protesto ediyorlardı. Kağıtlar imzaladık, belgeler doldurduk. Bunları INAFOR'a gönderdik. Aç kalmamak için, ağaçlarımızı kesmemize izin verileneri için rica ettik, yalvardık. INAFOR hayır, dedi. Herkes para ödemek zorundaydı. Ama patronlar gelince, buna izinleri olmadığı halde, beş, altı yüz ağacı satmak için kestiler. Bu herkesi çok sinirlendirdi ve aynı zamanda bilinçlendirdi. Olayı protesto ettik ve hükümet başkanına yakacak odunlarımıza el koyulduğunu bildiren mektuplar yazdık. Ama cevap alamadık.

Campesinoların yaylayı terkedip çalışmak için çiftliğe gitme zamanı geldi. Burada biraz para kazanılıyordu ve oduna ihtiyaç yoktu. Birçok kişi sahile gitti. Şimdi orada daha fazla işsiz, ya da işten çıkarılmış insan vardı. Patronlar kendilerine uyan şartları öne sürüyorlardı. Ve birçok kişi iş aradığı için, iki yüz, üç yüz kişiyi işten çıkarmak zor değildi. İnsanlara gittikçe daha kötü davranılıyordu. Onlara kötü yemekler veriliyor, eğer patronun canı istemezse yiyecek birşey verilmediği de oluyordu.

CUC, bu koşullarda ortaya çıktı. Bunu, kıyıdaki ve yayladaki Campesinolar kurmuşlardı. Henüz isme ve bir takım şeylere sahip değildi, tek tek gruplardan meydana geliyordu. Bir gün CUC Campesinoların işçi sendikası olarak sayılması için hükümete başvurdu, ama cevap alamadı. CUC, çalışmalarına devam etti. Hemen başkanlar ele alındı, özellikle El Quiché'dekiler. CUC'de örgütlenmiş kişiler izleniyordu. O zaman: "İyi, bizim yasal kuruluşumuzu kabul etmedikleri için bizi yasadışı çalışmaya iten kendileridir" dedik. Ve böylece CUC, çalışmalarını gizli olarak sürdürdü.

1978'de Kjell, Lucas Garcia'dan ayrıldı. Ve Lucas, tıpkı onun gibi, köylere ve topluluklara giderek konuşmalar yaptı, birçok vaadlerde bulundu. Tıpkı bize Kjell'in sokaklar, okullar, öğretmenler ve doktorlar vaadetmesi gibi. İnsanlar, artık onun hiçbir sözüne inanmıyorlardı. Çünkü ortada hiçbir şey yoktu. Kendi kendime: "Bir ya-

lancı ötekini izliyor" diyordum. Hiç kimse onu seçmek istemiyordu. Ama durmadan bizi tehdit ediyorlardı. Seçime katılmazsak, hiçbir köyün, hiçbir topluluğun baskıdan kurtulamayacağı söylendi. Zorla oy kullandılar. Bazılarının oyları geçersizdi, yanlış yere işaretlemişler ya da her yeri işaretlemişlerdi. Böylece Lucas iktidara geldi.

Ama Kjell gitmeden önce, Cóban bölgesinde Panzos'da 106 Campesino kılıçtan geçirildi. Bu, 29 Mayıs 1978'de oldu. Bu sırada, Panzos'da petrol bulunmuş ve burada yaşayan Campesinolar yerlerinden sürülmüşlerdi. Ama bunlar da örgütlenerek şehre gitmişlerdi. Bu Keckchi yerlilerinin bir çoğunu, ordu öldürmüştü. Erkekler, kadınlar, çocuklar... Panzos meydanı kan revan içindeydi. Bu bizim için kendimiz yakalanmış, ya da öldürülmüşüz gibi birşeydi. Olayı gazeteler de yazdı, o zaman yeni hükümetin girişimleri daha dikkatle izlendiği için konu kapandı. Hiç kimse Campesinoların ölümüyle ilgilenmedi.

Bu CUC'nin, Comité de Unidad Campesina olarak resmiyet kazanmasına sebep oldu ve "Biz, bütün karşı koymalara rağmen, Campesinoların haklarının savunucusuyuz." dedi. Guatemala'da yalnız İndioların değil, aynı şekilde fakir Ladinoların da sömürüldüğüne inanıyorduk. Böylece örgüt içinde, İndiolarla Ladinolar arasında doğrudan bir yakınlaşma oldu. CUC, hakedilen ücretleri istiyordu. Sıra grevlere ve gösterilere geldi. Asgari ücret 3,20 quetzale yükselmeliydi. Ama 3,20 quetzal dokuz-on çocuklu bir aile için yine de azdı. Patronlar razı olmuş gibi göründüler, ama gerçekte 1,25 quetzal ödüyorlardı. Çalışma saatlerini yükselttiler. Campesinonun yaptığı her küçük hata ücretten kesiliyordu. Bir yaprak üzerinde bir sineğin bile uçması yasaktı. Campesinolar için zor günler başlıyordu.

1978'de Lucas Garcia büyük bir öldürme arzusu ile geldi. Islak bir bez parçası gibi Quiché bölgesinin suyunu çıkarıyordu. Her yerde askeri merkezler kurdurdu. Köylerde kötü işler, direnişler, izlenmeler, tutuklamalar başladı. Katliamlar oluyordu. Önce Chajul, Cotzal ve Nebaj'da. Ülkenin her yerinde, hergün gizli mezarlıklar keşfediliyordu. İnsanları köyden alıp götürüyorlar, işkence ediyorlardı, sonra herhangi bir sebeple otuz ceset bulunuyordu. Örneğin bir geçitte. Sonra köylülere oraya gidip onları aramalarını söylüyorlardı. Ama oraya giderlerse öldürüleceklerinden korktukları için kimse gitmeyi göze alamıyordu. Cesetler ortada kalıyordu. Büyük bir çukur kazarak cesetleri buraya dolduruyorlar, bu gizli bir mezar oluyordu. Sonra Campesinolar işçilerle birleştiler. Ve 1977'de ilk büyük ortak gösteri yapıldı. Ixtuhuacan maden işçilerinin gösterisi. Tarım ve en-

düstri işçileri birlikte yürüyüşe geçmişlerdi. Düzenlediğimiz son grev, çok, çok büyüktü. Güney sahilinde çalışan 70.000 Campesinonun grevi CUC tarafından düzenlenmişti.

1979'da CUC'nin üyesi oldum. Ve halkı örgütlemek için çeşitli yerlere gönderildim. Böylece yaylada yaşayan çeşitli toplumlarla ilişki kurmuş oldum. Oradan oraya gidiyor ve Campesinoların yanında kalıyordum. Benim için en kötüsü anlaşma güçlüğümüzdü. İspanyolca konuşamıyorlardı, ben de onların dilini anlamıyordum. Bu beni, neredeyse hasta ediyordu. Kendi kendime: "Bu, biz İndiolar anlaşamayalım ve ortak sorunlarımızı çözemeyelim diye kasıtlı olarak koyulmuş bir engel" diyordum.

Mamlar'ın, Cackchiquel ve Tzutuhil dillerini öğrenmeye başladım. Üç dili ve İspanyolcayı iyi öğrenmeyi istiyordum. Ama, bir türlü beceremiyor, hepsini birbirine karıştırıyordum.

Hâlâ okuma yazma da öğrenememiştim. Herşeyi kulaktan öğrenmek ve bir kaset gibi aklımda tutmak zorundaydım. Bir süre kafam, allak bullak oldu. Çünkü, okumayı, yazmayı, İspanyolcayı ve kendi dilimden başka üç dili öğrenmek başlı başına bir karmaşaydı. Önce bir dili, sonra da ötekini öğrenmeye karar verdim. Ve İspanyolca hepimizi birleştiren bir dil olduğu için ve Guatemala'da konuşulan yirmi iki dilin hepsini birden öğrenmeme olanak olmadığı için İspanyolca'da karar kıldım.

Sahile, oradaki insanları örgütlemeye gittim. Aynı zamanda onlara yaşamımı anlatacak ve böylece, içinde yaşadığımız yoksulluğun nedenlerini açıklayacaktım. Birçok ilişkiler kurdum, çeşitli işler yaptım. İnsanlara bunları anlatmak için bir takım kağıtlar, bazı araç gereçler, dökümanlar getirmiştim. Okuma yazmayı öğrenmeme yarayan çizgiler, resimler veya şekiller dolu kağıtlar vardı elimde. Çünkü harfler, bana fazla bir şey anlatmıyordu. Bir süre, bir manastırda kaldım ve rahibeler orada bana okuma-yazmayı öğrettiler.

Daha önce de söylediğim gibi, her rahip halkın acıları ve gerçek karşısında gözlerini kapamamıştı. Birçok rahip ve rahibeyi, bana yardım etmiş oldukları için iyi duygularla anarım. Daha pek çok şey öğrenmek zorunda olduğum için beni bir çocuk gibi yönlendirmişlerdi. Çok şey öğrenmek istiyordum. Birçok şeyi de kendi hayatım öğretmişti bana. Ama insan, hep öğrenmek ve bazı şeylerin üstesinden gelmek için doğar.

22 köylerdeki diğer örgütleme çalışmaları, Ladinolarla karşılaşmalar

"Gizlerimizi layık olanlara açıkladık. Yazmanın sırlarını, anlaması gerekenler anlıyor, başkaları değil."

Popol Vuh

Köyden ayrıldığımdan beri anne ve babamdan hiç haber alamamıştım. Onların da benim nerede olduğumdan haberleri yoktu. Uzun süredir birbirimizi görmemiştik. Çiftlikten çiftliğe, köyden köye gidiyor, ama babam gibi beni de izledikleri için kendi köyüme dönemiyordum.

Başka kökten gelen İndiolarla birlikte yaşıyordum. Örgütleme işinde benim gibi birçok kız vardı. Sanki kardeşlerimle ve anne babamla yaşıyor gibiydim. Herkesten sevgi ve güven görüyordum. Böylece güney kıyısındaki işçilerin büyük bir kısmını örgüte aldık. Onlar da yayladaki köylerine gittikçe oradaki halkı örgütlüyorlardı. Böylece bir gün hepimiz birden aynı örgütte birleşecektik. Bunların çoğu, İndiolar ve yoksul Ladinolar oldukları için büyük bir kursa ihtiyaçları yoktu, çünkü hepsinin başından aynı şeyler geçmişti. Bu, iyi bir çalışma olmuştu.

Her zaman yolda olduğumuz için vakit yetmiyordu. Boş yere tehlikeye düşmesinler diye bir yerden diğerine belgeleri ve gereçleri taşımak zorunda kalıyorduk. Çünkü, düşman bizi tanıyor ve izliyordu. Bölgeden bölgeye dolaşıyor, çeşitli insanların yanında kalıyordum. Ve hep dil engeli ile karşılaşıyordum. İyi anlaşamıyorduk. Ben de insanlarla, özellikle kadınlarla konuşmayı o kadar çok seviyordum ki.. Tıpkı annemle konuştuğum gibi. Ama bu, böyle süremezdi. Benim öğrendiklerimi onlar da öğrensinler diye birkaç Companera ile daha ya-

kından ilgileniyordum. Bir gün köydeki örgütleme çalışmalarını onlar ele alacaklardı. Onlarla birçok konularda konuşuyorduk. Kadın olarak kendi durumumuzdan, ortak noktalarımızdan.. Çünkü, asla bir çocukluk ve gençlik çağı yaşamamıştık ve daima kardeşlerimize bakmak zorunda kalmıştık, sanki birçok çocuk sahibi olmuş gibiydik. Bir süre İndio kadınlarının dağlardaki köylerinde de kaldığım oluyordu.

Heuhuetenango'da kaldığım küçük bir köyden değişik bir anım var. Orada bir companeronun evinde bir gece kaldım. Bu adamın on çocuğu vardı. Oradaki anımı kendi köyümle karşılaştırdığım için büyük bir yanlışlığa düştüm. Oraya giderken örtü almamıştım yanıma. Gece üzerime örtmek için sadece ince bir çarşafım vardı. Bu köye gelirken dağlardan geçmek zorunda kalmıştım. Ve hava çok soğuktu, müthiş bir soğuk vardı. Bana bir örtü, ya da örtünecek birşey vermelerini düşünüyordum. Gece olunca onların da örtünecek birşeyleri olmadığını gördüm. Ve bu düşüncemden çok utandım. Geceyi nasıl geçirecektik bu soğukta? Kulübenin her tarafından köpek sesleri geliyordu, çünkü her tarafı açıktı. "Senor, geceyi burada mı geçireceğiz?" diye sordum. Isınmak için, belki ormandan yaprak toplayabiliriz diye düşünüyordum. Ama hava çoktan kararmıştı. Böylece, bütün aile yere, ateşin çevresine uzandı, nereye yatacağımı bilmediğim için ben de onların arasına uzandım.

Gece yarısına doğru, hava o kadar soğudu ki, neredeyse donacaktık. Senorlar da soğuğu hissettiler ve uyandılar. "Çok soğuk!" dediler.

"Evet" dedim. Ama çenelerimin birbirine çarpmasından konuşacak halde değildim. Hayatımda böyle soğuk görmemiştim. Benim köyüm de yayladaydı, ama burası kadar soğuk değildi.

Adam ve karısı kalktılar, biraz dolaştılar ve tekrar yattılar. Ben: "Bir insan bütün bunlara nasıl katlanabilir, buna nasıl dayanabilir" diye düşünüyordum.

Çocuklar sakindi, yerde uyuyorlardı. Senorlar beni seviyorlar ve iyi davranıyorlardı. "Burada kenevirden bir yastık var, bunun üstüne oturabilirsin." Ama birçok çocuk bir yastığı paylaşırken benim yalnız başıma bir tanesine oturmam ayıp olurdu. Ben de basit ve yoksul bir aileden geliyordum. Ama bizim ayrı ayrı yataklarımız vardı, şimdi diğer insanların daha yoksul olduklarını görüyordum. Ben bu insanlar kadar fakirlik çekmemiştim. Bir yatakla yetinmeyen, iki veya üç örtü örten zenginleri düşündüm. Buradaki insanların yatabilecekleri, kenevirden bir yatakları olmaması beni çok üzmüştü.

Görüştüğüm insanlarla bu çeşit konuşmalar geçiyordu aramda. Durmadan düşünüyor, düşünüyordum.

Bir erkek arkadaşımdan söz etmek istiyorum. Bu, İspanyolca öğrenmeme yardım eden iyi bir insandı. Öğretmendi. CUC için çalışan bir Ladinoydu. Bana birçok şey, hatta bu arada Ladinoları sevmeyi bile öğretti. Benim, Ladinoların kötü olduğu hakkındaki düşüncelerimin yanlış olduğunu gösterdi. Bunu, sözlerle değil, bana ve çevreye karşı olan tutumu ile açıkladı. Geceler boyu birbirimizle konuşuyorduk. İkimiz de o sırada koordinasyon işinde çalışmaktaydık.

Örneğin, bir grev yapılacaksa, bu ülke çapında oluyordu. Toplantılarda bütün Campesinoların düşüncelerine saygı duyuluyordu. Güvendiğim Companeroların düşüncelerini bölge koordinasyonuna bildiriyordum. Oradan milli koordinasyona gidiyor, burada birçok Companero aralarında fikir alışverişi yapıyorlardı. Böylece Ladino Companeroları daha iyi tanıma olanağını buldum. Uzun uzun konuşuyorduk aramızda. Özellikle eleştiri ve özeleştiri yapmaya başlayınca. Sanıyorum bunlar, amaçlanan değişikliğin şuurlarda yerleşmesi için her devrimci mücadelede uygulanır.

İlk kez bir Campaneroya karşı çıkınca kendimi yerin dibine geçmiş gibi hissettim. Çünkü, hayatımda hiçbir zaman, bir Ladinoyu eleştirmemiştim. Gerçi eleştirim yapıcı olmuştu. Companeroyu düzeltmek ve sonradan beni eleştirmesine fırsat vermek için. Bunlar, başlangıçta bana zor gelen şeylerdi. Bu ancak, insanların birbirleriyle konuşmasıyla olur. Yavaş yavaş Ladinoları daha iyi anlamaya başlıyordum. Aynı zamanda onlar da benim görüşlerimi, yani İndioların görüşlerini öğreniyorlardı. Gittikçe ortak zorluklarımızın kökeninin toprağın mülkiyetinde yattığını anladık. Toprağın bütün zenginliği birkaç kişinin eline geçmişti.

Öğretmen olan arkadaşım yoksullar için çalışan bir Companeroydu. Oysa, orta tabakadan gelmeydi. Yüksek tahsil yapmış ve bir meslek, bunun yanında da birçok şey öğrenmişti. Ama, bildiklerini yoksullarla paylaşmak arzusunda olduğu belli oluyordu. Basit bir işçi olmak ona yetiyordu. CUC'a üye olmak istemiyordu, çünkü kendi ifadesine göre Campesino olarak adlandırılmak ona birşey kazandırmazdı, çünkü o, zeki bir insandı. Konuları, bir Campesino gibi görmediğini biliyordu. "Bir Campesinonun açlıktan söz edişi gibi açlıktan söz edemem."

Konuşmalarımız ilerledikçe, biz İndioların yalnız sömürülmediğini aynı zamanda aramızda fark da gözetildiğini an-

lıyorduk. Ne kadar da çok aldatılmıştık! Pazarda mısırımız ve fasulyemiz için ne kadar az para ödenmişti bize! Çünkü, hesap yapmasını bilmiyorduk. Companero Ladinoların yanında çok şey öğrenmiştim. Herşeyden önce kendi sıkıntılarımızı kendimiz göğüslemek zorundaydık. Bunu artık iyice anlamıştım.

İndiolar ve Ladinolar arasındaki ayırım, Guatemala'da bugünkü durumu yaratmıştır. Ladinolar, İspanyolların ve İspanyolca konuşan İndioların melezleridir. Bunlar azınlıktadır. Yüzdeye vurulursa İndiolar nüfusun çoğunluğunu oluşturur. Bazıları yüzde 80, bazıları yüzde 60 diyorlar. Artık kendi giysilerini giymeyen, dillerini konuşmayan, adetlerini bırakmış ve bu yüzden İndio gözüyle bakılmayan İndiolar pek çok olduğu için, bunun sayısı kesin olarak bilinmiyor. İndiolar, hayvan soyundan sayılırken Ladinoların azınlıkta olması onların daha iyi, daha değerli bir kandan gelmiş sayılmalarına neden olmuştu.

Ama, Ladinolar arasında da çok farklar vardı: Yoksul Ladinolar ve zengin Ladinolar. Ama en yoksul Ladino bile bir İndiodan daha fazla olanaklara sahipti. Bir Ladino bir kamyonete binerse bu normaldir. Ama bir İndio bunu yaparsa, herkes ondan iğrenir. Onlar için biz, bir pislik yığınından başka birşey değiliz.

Bir yoksul Ladinonun yaşadığı koşullar, bizimkiyle karşılaştırılırsa hiçbir fark bulunmaz. Küçükken, kendi kendime sık sık şöyle sorardım: "Aramızdaki fark ne? Bizde olmayan ne var bir Ladinoda?" Ve sistem bu farkı büyütüyordu. İndiolar ve Ladinolar arasındaki farkı da olabildiğince fazla tutmaya çalışıyordu. Örneğin, bütün radyolarda İspanyolca yayın yapılıyordu. Böylece İndioların radyo dinleme olanakları da ortadan kalkıyordu.

Kafamda, belirli ön yargılar oluşmuştu. Açıkça söyliyemiyor, ama buna rağmen bunu kalbimde bir diken gibi hissediyordum. Ve "Ladinoların bundan haberi yok" diye düşünüyordum. Ama çeşitli konuşmalar sonucunda biraz yaklaşmıştık birbirimize. Bir keresinde bir işi bir Ladino ile beraber yapmak zorunda kaldım. Bir Ladino ile birlikte olmam anlaşılmaz birşeydi. Benim için bir rüya, bir hayal gibi birşeydi. Başlangıçta Companeroya karşı son derece çekingendim. Ama, gittikçe birbirimizi daha iyi tanıdık ve anladık.

Örgütleme işinde büyük yardımım oluyordu, çünkü tuzak ve kaçış yollarını iyi biliyordum. Companerolar, benden çok şey öğreniyorlardı ve gittikçe bana daha önemli görevler veriliyordu.

Babam da aynı durumdaydı. Görüştüğümüz kısa süre içinde, bana

başından geçenleri anlatıyor: "Bu süre içinde bütün halkın lideri oldum" diyordu, "Ben Ladinolar ve İndiolara güveniyorum. Ne okuma ne de yazma biliyorum, İspanyolca da konuşamıyorum. Bazen kendimi bu yüzden çok değersiz hissediyorum. Ama, deneyimlerimin değerini ve bunları bütün insanlarla bölüşmek zorunda olduğumu biliyorum." Bu düşünceler, benim kültürel ve etnik engelleri kaldırmak için uğraş vermek zorunda olduğumuza ilişkin kanımı, daha da kuvvetlendiriyordu. Gelenek ve göreneklerimizin farklı olmasına karşın bir ortak noktada birleşiyorduk: Kültürümüz. Bizim kültürümüz, mısıra dayalıydı.

Ve ben şimdi, eğitim görmüş bir kadındım. Herhangi bir diploma almış, ya da birçok kitap okumuş bir kişi anlamında değil tabii. Ama ben, halkımın hikayesini okumuştum. Çeşitli köklerden gelen Companera İndioların hikayelerini. Değişik birçok toplumda yaşamış ve birçok şey öğrenmiştim. Hatta, şimdi çoktan unuttuğum bir takım şeyler.

1979'da örgütümüz küçük bir tohum olmaktan çıkmış, aksine Guatemalalıların kalplerini fethetmeye başlamıştı. Guatemalalıların çoğu, İndio Campesina ve yoksul Ladinolardı. Altiplano ve kıyıda çalışıyordum, kısa bir süre sonra Doğu bölgesini de kazanmaya başladık.

Doğunun özel bir durumu vardı. Orada İndio yoktu. Giyimlerini değiştirmişler, dillerini değiştirmişlerdi. Sadece yaşlılar, biraz Chorti konuşuyorlardı. Bu Companeroların gelenek, görenek ve kültürlerini kaybetmiş olmalarına ve esir gibi çiftlikte çalışmalarına kızıyordum. Gözcü, asker ve askeri görevli olmuşlardı. Bu, beni çok üzüyordu. Çünkü, böyle olmak istemediklerinden emindim. Onlara vahşice davranıldığını biliyordum.

Babamın bize her zaman şöyle dediğini hatırlıyorum: "Çocuklar, okula gitmeyi o kadar çok istemeyin. Çünkü okulda sadece bizim kültürümüzü elimizden alırlar." Burada, doğuda, çocukların küçük okullara gitme olanakları vardı, ama bir meslek öğrenemiyorlardı. Ders yapıldığı sırada bir okulda bulunma fırsatını elde ettim. Öğretmen çocuklara, İspanyolların gelişinin bir zafer olduğunu öğretiyordu. Halbuki ülkede, günlük yaşamda bunun tam tersini gözlüyorduk. İndioların savaşmadıklarını söylüyorlardı. İnsanları değil, atları öldürdükleri için birçok İndio öldürülmüştü.

Bütün bunlar öfkemi arttırıyordu, ama diğer köylerdeki insanların eğitimi için kendimi tutuyordum. Öğretmenin öğrettiği yanlış şeylere kanmamamız gerektiğini biliyordum. Bunlar okuyup-yazma

bilen kişilerden de olsa, bir halkın iktidarda olanlar gibi düşünmeye mecbur olmamasını, düşünmeyi başkalarına bırakan bir ulus olmamasını istiyordum. Halkımıza faydalı olanı yapmasaydık şimdi hayatta olmazdık. Nesiller boyunca bilgilerimizi saklamayı ve hükümetin bize karşı olan görüşlerine karşı koymayı bildik.

Bir rahip köyümüze gelince, biz İndiolar, ağzımızı açmıyorduk. Biz kadınlar örtülerimize bürünüyor, erkekler de başlarını öne eğiyorlardı. Sanki hiçbir şey düşünmüyormuş gibi yapıyorduk. Ama kendi aramızda, çok iyi düşünebiliyor ve fikirlerimizi söyliyebiliyorduk. Hiçbir zaman bize konuşma fırsatı verilmemişti, fikrimiz sorulmamıştı. Yani hep susuyorduk. Ve bu yüzden bütün İndioların aptal olduğuna inanıyorlardı. Düşünemezler, hiçbir şey yapamazlar, deniliyordu. Ama biz, asıl kimliğimizi sakladık, hükümetin bizden almak istediğini gizledik. İster din yoluyla, ister toprak bölünmesiyle, ister okulla, ister kitap, radyo, televizyon yoluyla olsun, bizim olan şeyleri bizden almak için zorladılar bizi. Neden biz Katolik dinini insanı sadece mutluluğa eriştiren bir araç olarak kabul etmiştik? Bunu istememiştik, çünkü bunun, bizden bazı şeyler almak için kullanılan bir silah olduğunu biliyorduk.

23 bütün köyün gözleri önünde canlı canlı yakılan küçük kardeşime yapılan işkenceler ve ölümü

"Annem, oğluna işkence edildiğini ve canlı canlı yakıldığını gören bir annenin bunu asla affetmeyeceğini ve bu nefreti içinden atamayacağını söyledi."

Rigoberta Menchu

"Bunun bedeli kışın ödenecek... Ve alevler çalılıklara yaklaşıyordu. Çünkü savaşçıların ateşleri içinde, savaş ateşinde, dikenler bile ağladığı için alevleri dikenli çalılarla besliyorlardı."

Miguel Angel Asturias
"Mısır İnsanları"

1979'da küçük kardeşim ailede işkence edilen ilk ve tek kişi olarak yakalandı. On altı yaşındaydı. Ailem köyden ayrılınca, herkes kendi yoluna gitmişti. Topluluk sekreteri olduğu için o, köyde kalmıştı. En küçük erkek kardeşimdi. Çünkü benden küçük iki kız kardeşim daha vardı. Ailem, hükümet tarafından, sanki yabancıymışız, hepimiz canavarmışız gibi gösteriliyordu. Ama benim babam, bir Quichéydi, bir Kübalı değildi. Hükümet, bizi komünist olmakla, köyün bahçesinde bir ot olmakla suçluyordu. Köyün "otu" olmak ve toplumu tehlikeye atmamak için oradan gittik. Küçük kardeşim köyde kalmıştı.

9 Eylül 1979'da kardeşimi götürdüler. Pazar günüydü, bir başka köye gitmek için yola çıkmıştı. Adı Petrocinio Menchu Tum'du.

Annem bir Tum'du. Kardeşim başka köylerde de örgüt işinde çalışıyordu. Ordu onu bularak alıp götürdü.

Bu sırada annem, resmi makamlara giderek: "Oğlum yüzünden beni öldürmek isterseniz öldürün" dedi. Ve onu yakaladıkları köye gitti; ama hiç kimse, ona oğlunu nerede bulacağını söylemedi.

Ben Huehuetenango civarındaydım ve bana kardeşimi yakaladıkları zaman annemin evde olduğunu söylediler. Diğer kardeşlerim de iyi ki uzakta değillerdi.

Köyden birisi kardeşimi ele vermişti. Her zaman dediğim gibi, hiç umulmayan yerde, her kötülüğü yapacak birisi bulunur. Bazen para için, kendi kardeşlerini bile satan birisi çıkıyordu. Bu adam, köyden bir Companero'ydu, bize daima yardım eden ve bizimle aynı fikirde olan biriydi. Ama ona on beş Quetzales -bu on beş dolar eder- önermişlerdi kardeşimi kaçırması için, o da kaçırmıştı.

Askerler, aslında onun kim olduğunu bilmiyorlardı. Onu yakaladıkları zaman, bir kızla başka bir köye gitmekteydi. Hemen ellerini sırtına bağlayıp, onu silahlarının kabzası ile ite kaka götürdüler. Kardeşim yere düşmüş, yüzü gözü kan içinde kalmıştı. Onu iki kilometre, dağ bayır yürütmüşler, bu arada durmadan dövmüşlerdi. Onun nereye götürüldüğünü öğrenmek için, iki kadın, kendi hayatlarını tehlikeye atarak izlemişlerdi. Kadınlara da gözdağı vermişler "Size de aynı şeyi yapmamızı istiyor musunuz?" demişlerdi, "Yoksa burada hemen ırzınıza geçmemizi ister misiniz?" diye eklemişlerdi. Katiller.... Ve senora hemen ortadan yok olmazsa onun gibi işkence edeceklerdi onlara da. Çünkü o, bir komünist, bir ihtilalciydi. İhtilalciler öldürülmeli ve hakettikleri cezayı çekmeliydiler.

Böylece, kardeşimi her yerinden kanlar aka aka götürdüler. Yüzü yediği darbelerden paramparça olmuştu, insana benzer hali kalmamıştı. Elbiseleri yırtılmıştı. Onu askeri merkeze götürdükleri zaman yürüyemiyordu. Yüzü berbattı, gözleri görmüyordu. Gözlerine küçük taş parçaları dolmuştu. Ona daha çok işkence ettiler, gerillaların ve ailesinin nerede olduğunu söylemesi için birçok kez dövdüler. İncilden ne istediğini, rahiplerin ve köyün gerillalarla ne gibi bir ilişkileri olduğunu öğrenmek istiyorlardı. Ona, her türlü işkenceyi yapıyorlar, gece gündüz acı içinde kıvrandırıyorlardı. Husyelerinden ip bağlayıp koşmasını emrettiler. Ama o koşamıyordu tabii, acıya dayanamıyarak imdat diye bağırıyordu durmadan.

Sonra, onu bir deliğe tıktılar -adı nedir bilmiyorum- suyla ve balçık çamurla dolu bir çukurda onu bütün gece çırılçıplak bıraktılar. Çu-

kurda birçok ceset vardı ve leş kokusu dayanılmayacak bir haldeydi. Başka köylerden Katachetler de getirilmişti onun gibi. Onlara da kardeşime yapılan işkenceler uygulanıyordu.

İki hafta boyunca ona işkence ettiler. Tırnaklarını söktüler, parmaklarını kestiler, derisini yoldular, vücudunun bazı yerlerini yaktılar. İlk yaraları mikrop kapmıştı, yaralardan iltihap akıyordu. Ama, bütün bunlara rağmen hâlâ yaşıyordu. Kafasını traş etmişler ve kafa derisini yolmuşlardı. Vücudu yaralarla doluydu. Ama atar ve toplar damarları zedelenmediği için bu işkenceye rağmen ölmüyordu. Yalnız dayaktan ölmesin diye yemek de vermiyorlardı. Onunla birlikte işkence gören yirmi erkek ve bir kadın daha vardı. Önce kadının ırzına geçmişler, sonra işkenceye başlamışlardı.

Çeşitli yollardan annem bana haber yollamayı başarabilmişti. Hemen eve gittim. Eve geldiğimde, kardeşim üç gündür kayıptı. Herşeyden önce annemin acısını paylaşmalıydım. Çünkü, elimden başka birşey gelmiyordu. Düşmanlarımız caniydi, kardeşimi soracak olursak aynı şekilde bizi de tutuklarlardı. Annem ilk günler oğlunu aramış, ama ona gözdağı vererek bir daha gelirse oğlunun başına gelenlerin onun başına da geleceğini söylemişlerdi. Oğlu işkencedeydi, kaygılanacak birşey yoktu yani.

23 Eylül'de askerler köylerde bir pusula dağıttılar. Bizim köyümüze gelmediler. Çünkü, bizim hazır olduğumuzu ve her an onlara karşı koyabileceğimizi biliyorlardı. Diğer köylerde, gerillaların cezalandırılacağını bildiren bir takım kağıtlar dağıttılar. Cezalandırma, açıkça yapılacaktı ve bu sırada herkesin orada hazır bulunmasını istiyorlardı. Aynı zamanda, kim bundan uzak kalırsa gerillaların suç ortağı sayılacaktı. Halkın gözünü böyle korkutuyorlardı.

Haber bize ayın 23'ünde, sabahleyin saat 11'de ulaştı. Annem: "Oğlum da oradadır." dedi. Babam da eve gelmişti: "Bu fırsatı kaçırmamalıyız, oraya gitmeliyiz" dedi.

Cezalandırma eylemi, Chajull'da yapılacaktı. Dağlardan geçen uzun bir yolumuz vardı. Kardeşlerim de eve gelmişlerdi ve böylece saat on birde hep birlikte yola koyulduk. Bütün gün, dağları aştık ve gecenin bir kısmında da meşalelerin ışığında yürüdük. Ertesi sabah, saat sekize doğru Chajull köyüne vardık. Askerler küçük köyü çevirmişlerdi. Beş yüz kadar asker vardı. İnsanları tehditle evlerinden almışlar ve gelmezlerse onlara da işkence edilip cezalandırılacaklarını söylemişlerdi. Bizi, köyün önünde durdurdular. Ama, bizim işkence gören birinin ailesi olduğumuzu bilmiyorlardı. "Nereye gi-

diyorsunuz?" diye sordular.

Babam: "Biz Chajull azizini ziyarete geldik" dedi.

Asker: "Burada öyle şey yok. Haydi gidin, ilerleyin, şu meydana gidin. Bu köyden artık çıkamayacağınızı göreceksiniz."

"Estebueno" "İyi" dedik.

Kırk asker tarafından dört taraftan çevrilmiştik. Hepsi bizi, aynı şekilde tehdit ediyordu. Bunlar, tarlalarda çalışırken alınıp getirilen ve cezalandırma eylemlerini seyretmeye zorlanan halkı bekliyorlardı. Halk, askerler tarafından kuşatılmıştı. Askerlerin panzerleri, jipleri ve silahları vardı. Hatta bir helikopter gerillaları korkutmak için köyün üstünde uçuyordu. Bu, bizim için en büyük korkuydu.

Bir subay, toplantıyı açtı. Gerillalardan bir grubu ellerine geçirmişler, şimdi küçük bir ceza onları bekliyormuş. Subay: "Bu sadece küçük bir cezadır" diye devam etti, "Çünkü, daha büyük cezalar da vardır. Şimdi, hangi cezayı aldığını göreceksiniz. Komünist oldukları için, Kübalı oldukları için, ihtilalci oldukları için. Ve siz de komünistlerle, ihtilalcilerle işbirliği yaparsanız tıpkı buradaki ihtilalciler gibi cezalandırılacaksınız." Biraz sonra, üç askeri kamyon geldi. Ortadakinde işkence görenler vardı. Arka arkaya kamyondan indirildiler. Hepsinin üstünde askeri üniformalar vardı. Tanınmayacak hale gelmiş, şekli bozulmuş yüzler görüyorduk. Oğlunu görüp tanımak için annem kamyona yaklaştı. Hepsi, değişik görünüyorlardı, birinin gördüğü işkence diğerine benzemiyordu. Buna rağmen annem, oğlunu diğerlerinin arasından tanıdı. Birkaçı canlıdan çok ölüye benziyordu, bazısı zor ayakta duruyordu, çok büyük acı çektikleri yüzlerinden belliydi. Kardeşim, en kötülerinden biriydi. Ayakta duracak halde değildi. İşkence görenlerin hepsinde ortak olan nokta tırnaklarının sökülmüş ve topuklarının kesilmiş olduğuydu. Hepsinin ayakları çıplak olduğu için bu, açıkca belli oluyordu.

Subay, yeniden konuşmaya başladı. Sahip olduklarımızdan memnun olmalı, tortillası chili ile yemeye devam etmeli ve komünistçe düşüncelerden uzak durmalıymışız. Belki yüz defa komünist sözünü tekrarlıyordu. Komünistlerin Rusya'dan Küba'ya geldiğini, sonra Nikaragua'ya, şimdi de Guatemala'ya geldiklerini vurguluyordu. Ve Küba'daki gibi işkence çekenler de burada ölmek zorundaydılar.

Sözüne her ara verişinde tutuklular silah kabzalarıyla tekrar ayağa dikiliyorlardı. Hiç kimse toplantıyı terkedemezdi. Herkes ağlıyordu.

Ben, bu olayı hatırladıkça hâlâ gözyaşlarımı tutamıyorum. Çünkü olanları asla unutmayacağım. Bunlardan söz etmek bana çok zor geliyor.

Annem ağlıyordu, oğluna baktıkça gözlerinden yaşlar boşanıyordu. Kardeşim bizi tanımıyordu. Ama belki... Annem onun kendisine bakıp gülümsediğini söylüyordu, ama ben görmüyordum.

Pek korkunç bir manzaraydı. Hepsi çok şişman görünüyordu. Vücutları şiş ve yara bere içindeydi. Elbiselerinin sert, kaskatı olduğu farkediliyordu. Yaralarından sızan sular yüzünden.

Subay, bir buçuk, iki saat süren konuşmasının ortasında askerlere bütün yaralarının görünmesi için elbiselerin çıkarılmasını emretti. Komünizm, terörizmle uğraşırsak aynı şey bizim de başımıza gelecekti. Elbiselerini çıkaramıyorlardı. Askerler gelerek ayaklarından omuzlarına kadar elbiselerini makasla keserek ve yırtarak çıkardılar. Hepsi değişik işkence izleri taşıyorlardı.

Subay, bunları ayrıntılarıyla açıklıyordu: "Bunlar, şiş izi; bu, elektrikli tel yanığı." Böylece her bir yaranın sebebini açıkladı. Üç kişi ise, şişirilmiş gibi görünüyor, yara göze çarpmıyordu. Balon gibi şişmişlerdi. Yüzbaşı: "Vücutlarına bir cisim sokuyoruz, bu çok ızdırap verici bir şeydir. Herkes bunun nasıl olduğunu bilir ve böyle bir şeyle dolaşmak istemez."

Kardeşimin yer yer derisi kesilmiş ve kafasının derisi soyulmuştu. Tırnakları ve topukları yoktu. Eski yaraları iltihaplanmıştı ve sular akmaktaydı.

Onların arasındaki kadını tanıdığımdan emindim. Komşu köylerden birindendi. Cinsiyet organını traş etmişler, göğsünün birisinin başını kesmişlerdi, diğeri de tamamen kesilmişti. Bütün vücudunda ısırık izleri göze çarpıyordu. Kulakları yoktu. Hepsinin dillerinin ucu kesilmişti ve dilleri parçalanmıştı.

Artık bakamıyordum. Bu insanların böyle tanınmayacak hale gelinceye kadar çektikleri ızdırapları düşündükçe. Herkes ağlıyordu. Hatta, çocuklar bile ağlayarak, annelerine sarılmışlardı.

Yüzbaşı durmadan hükümetimizin demokratik olduğunu, ihtiyacımız olan herşeyi bize verdiğini söylüyordu. Biz daha ne istiyorduk? İhtilalcilerin yabancı düşüncelerle ortaya çıktıklarını, bu yabancı düşüncelerin de onları işkenceye götürdüğünü sözlerine ekledi, bu sırada eliyle yaralıları işaret ediyordu. Yabancı sloganları izlersek, onlar gibi biz de ölmek zorunda kalacaktık. Hepimizi öldürmek için

yeteri kadar silahları vardı. Hemen güçlerinin bir resmini çizdi. Herşeyden önce hedefi, terörü yok etmek ve halkın cesaretini kırmaktı.

Annem hala ağlıyordu ve neredeyse hayatını tehlikeye atarak kardeşime doğru koşacak ve onu kollarına alacaktı. Kardeşlerim ve babam, onu zor zaptediyorlardı. Babamın yüzüne bakıyordum, inanılacak gibi değildi, gözlerinde bir tek damla yaş bile yoktu. Ama bu gözler, korkunç bir öfke ve nefretle doluydu. Hepimiz müthiş bir öfke içindeydik, ama gözyaşlarımız sel gibi akıyordu.

Sonra subay, çıplak ve yaralı insanları herkesin görebileceği bir yere getirtti. Yürüyemedikleri için diğer askerler tarafından sürükleniyorlardı. Sonra, bütün canilerin en kötüsü olan kaibleri çağırdı. Bunlar, adamların üzerlerine benzin dökmeye başladılar. Subay: "Siz İndio'lar daima komünistlerden etkileniyorsunuz. Size birşey söylemeyince hep komünistlere gidiyorsunuz. Ama buna son vermezseniz, aynı şeyler sizin de başınıza gelecek."

Sonra, insanları ateşe verdiler. Herkes, çığlık çığlığa bağırıyordu. Dururlarken, canlıdan çok ölüye benziyorlardı, ama vücutları yanmaya başlayınca "imdat" diye bağırdılar. Bazıları sıçrıyordu, sesleri kalmamıştı, alevler seslerini yok etmişti.

Halk öfkeden köpürüyordu. İnanılmaz birşeydi bu. Birkaçının bıçakları hala yanındaydı, ama birçoğu silahsızdı. Askerlerin zavallı insanları ateşe verdiklerini görünce hepsi önce harekete geçmek istediler. Bütün silahlı askerlere rağmen hayatlarını tehlikeye atmak istiyorlardı.

Ordu hemen halkın galeyana gelmek istediğini farketti ve yüzbaşı geri çekilme emri verdi. Askerler, ellerinde silahlarla geri çekildiler ve bir şenlikteymişcesine bağırıyorlardı: "Viva Patria! Yaşasın Başkan! Yaşasın Ordu! Yaşasın Guatemala!" Halk da silahlarını kaldırdı ve orduyu takip etti. Hemen gözden kayboldular. Bir katliamdan korkuyorlardı. En iyi silahlara sahiptiler. Hatta, köyün üzerinde silahlar uçuyordu. Bir çatışma çıksaydı, mutlaka bu halk arasında bir katliama yol açardı. Ama o anda, hiç kimse ölümü düşünmüyordu. Ben de ölümü düşünmüyordum. Aksine bir tek şey yapmak istiyordum: Bir askeri öldürmek. Öfkemi ortaya koymak için can atıyordum.

Birçoğu su almaya ve ateşi söndürmeye koştu. Ama hiç kimse zamanında gelemedi. Çünkü, çevrede su yoktu, hiç kimse onlara yardım edemezdi. Cesetler titriyordu. Ateş geçmiş olduğu halde cesetler hâlâ titriyordu. Bunları görmek zorunda kalmak korkunçtu. Söz konusu olan sadece kardeşimin hayatı değildi. Birçok kişinin ve birçok ailenin

acısıydı söz konusu olan. Hepsi bizim kardeşlerimizdi.

İçimizden birçoğu, eksik beslenmeden ötürü daha pek küçük yaştayken ölüyorlar, çocuklarını binbir zahmet ve yokluk içinde büyütmeyi başaran aileler ise, şimdi çocuklarının diri diri yakılışını seyrediyorlardı. İnsan öldürmek suçsa, hükümetin yaptığı suç değil miydi?

Herkes, seferber olmuş, iki saat içinde ölüler için tabutlar hazırlanmıştı. Büyük demetler halinde çiçekler toplandığını ve tabutların üzerine kondüğünü hatırlıyorum. Yanmış cesetleri seyretmek korku veriyordu insana; ama aynı zamanda da cesaret ve mücadeleye devam etme gücü veriyordu.

Annem, acı içinde kıvranıyordu. Oğlunu kucaklamış, onunla konuşuyordu sanki. Onu öpüp kokluyordu. Hepsi, herşey onun gibi yanmıştı. Anneme: "Gidelim!" dedim. "Artık onlara bakamıyacağız."

Bu korkaklık değildi, aksine içimizde yanan ve inanılmaz hale gelen bir öfke vardı.

Köydeki insanlar, onlara bir Hristiyan mezarlığı ayıracaklarına söz verdiler. Burada ölmüşlerdi ve burada takdis edilmeliydiler. Onları orada bıraktık, yağmur yağmaya başlamıştı. Şiddetli yağmur altında, sırılsıklam olan insanlar cenaze nöbeti tutuyorlardı.

Köye geri döndük. Sarhoş gibiydik, sus pus olmuştuk. Ağzımızı bıçak açmıyordu. Eve gelince babam: "Ben tekrar işime gidiyorum. Gençler, kanlarının son damlasına kadar savaşacak yürekliliği gösterdiklerine göre, biz de onlar kadar cesur olmalıyız." Annem de: "Benim çektiklerimi diğer anneler de çekmemeli" dedi, "Herşeyi burada bırakacağım ve gideceğim." Aynı şeyleri biz de söyledik.

Halbuki, elime silah alıp savaşmanın daha iyi olup olmıyacağını bilmiyordum. Yoksa, köy köy dolaşıp halkın bilincini uyandırmak mı daha yararlı olacaktı? Babam: "Gerillalara katılacağım" dedi, "Elime silahı alıp, oğlumun öcünü alacağım." Ama, halkı teşkilatlandırmanın daha önemli olduğunu biliyordu. Çünkü bu konuda epey deneyimi vardı. Sonunda, bunun daha doğru olacağına karar verdik. Babam vedalaşarak bizden ayrıldı.

Bir süre daha köyde annemin yanında kaldım. Çok ağlıyordu, ama mutsuz olmamaya çalışıyordu Gözlerinin önünde, oğlunun öldürülüşünü görmek ona çok zor gelmişti. Kardeşimi çok zor şartlarda büyütmüş, sık sık hastalandığı için gerekli ilaçları alabilmek onların epey borçlanmalarına neden olmuştu. Ve bütün olanlar onun için derin

bir acıydı. Annem, dağlardan birkaç Companero tanıyordu. Kardeşimin evde kalan elbiselerini, pantolon ve gömleğini bunlardan birine verdi. "Oğlum, her zaman daha iyi bir hayat sürmemiz için uğraştı." dedi, "Siz de aynı şeyi yapıyorsunuz, o halde onun elbiselerini alın, çünkü en iyi siz faydalanırsınız onlardan."

Köylüler, annemi ziyarete geliyorlardı ve annem onların yanında ağlamamak için kendini zor tutuyordu. "Herkesin önünde ağlamam ne anlama gelir?" diyordu, "Biz ağlamamalı; mücadele etmeliyiz." Sert ve katı bir kadın olmuştu. Çok kötü durumda ve bitkin olmasına rağmen yaşamını sürdürüyordu.

Ben, köyde bir hafta daha kaldım. Annemin de daha fazla köyde kalamıyacağını biliyordum. Erkek kardeşlerim de gitmişlerdi; ama nereye gittiklerini bilmiyorduk. Herkes kendi yolundaydı.

24 campesinoların başşehre yürüyüşü, İspanyol elçiliğini işgal, Rigoberta'nın babası Vicente Menchu'nun ölümü

"Babam diyordu ki: Kimilerinin kanlarını, kimilerinin güçlerini vermesi kaçınılmazdır. O halde biz de elimizden geldiğince gücümüzü verelim."

Rigoberta Menchu

1979 Kasımı'nda rastlantıyla babamla karşılaştım. Bir toplantı için El Quiché'ye gitmiştim. Oradaki komitede sorumlu olarak çalışan ve çeşitli bölgelerden gelen kişiler bulunuyordu. Ben de bu toplantıya davet edilmiştim. Orada, babama rastlayınca çok sevindim. Ve babam diğerlerinin önünde: "Bu iyi yetiştirilmemiş çocuk, bana daima iyi bir evlat olmuştur" dedi. Birgün ölürse kendisinin yerini almam gerekiyordu.

Toplantı iki gün sürdü. Örgütlenmeyle ilgili birçok şey konuşuldu, sonra da sohbet etmek için vaktimiz kaldı. Babam, çok memnundu ve halkımız kendi kendini örgütlemeyi sürdürürse ve diğer Companerolar da önemli görevler alırlarsa, kendisi silahla savaşmaya hazır olacaktı. "Ben, bir Hristiyanım" diyordu ve "Bir Hristiyanın görevi, halkımıza yapılan haksızlıkla mücadele etmektir. Halkımızın güçlü olan birkaç kişi için kan dökmesi haksızlıktır." Eğitim görmüş bir kuramcı gibi düşüncelerini açık seçik anlatıyordu. Bize, annemizi aramamızı ve hayatını tehlikeye atmaması için ona dikkat etmemizi söyledi. "Bazıları kanlarını, bazıları güçlerini ortaya koymak için belirlenmiştir" diyordu, "Biz, elimizden geldiğince gücümüzü ortaya koymalıyız. Bizim durumumuzdaki insanlar hayatlarını korumaya dik-

kat etmelidirler. Çünkü bir hayat, halkımız için yeni bir güçtür. Ölülere gereksinmemiz yok artık. Ülkemiz, din uğruna öldürülmüş insanlarla dolu. Gereksinmemiz olan şey, savaşa adadığımız yaşamımızdır."

Tekrar vedalaştık. Ocak ayında benim başkente gelmemi söyledi. Orada, hükümeti cevap vermeye zorlamak için eyleme geçilecekti ve halkımızın canını feda etmeye hazır olduğu anda, durumumuzun değişeceğini söyledi. Öğrenciler, işçiler, sendikalar, Campesinolar, Hristiyanlar tarafından El Quiché'deki baskılara karşı bir gösteri yapılacaktı.

El Quiché'de birçok asker vardı, birçok insan ortadan kayboluyordu. Bölgede hergün on, on beş kişi ortadan yok oluyordu.

Babam: "Oraya gelmen çok önemli" dedi, "Ben de orada olacağım, kardeşlerin de." Ne olursa olsun başkente gitmek istiyordum.

Sonra, çok ağır bir baskı altında bulundurulan bir bölgeye gittim. Burada bir kendini savunma kursu açmıştık. Orada babam, büyük yürüyüşün kesin tarihini bildirecekti bana. Ama, kurs yaptığım Companeralar: "Hayır, kurs daha önemli" dediler, "Sen başkente dönemezsin." Bunu çok düşündüm, babamı tekrar görmem için son fırsattı bu. Ama kurs da Campesinolar için çok önemliydi. Orada kalmaya karar verdim.

Ordunun bölgeden çekilmesi için başkente yürüyüş yaptılar. Yapılan baskıları ispatlamak için anne-babalarını kaybeden küçük çocukları da yanlarına almışlardı. Sorunlarımızı herkese duyurmak için birçok radyo istasyonunu ele geçirmişlerdi. Seslerini yabancılara da duyurabilmek için bir elçiliği işgal ettiler ve elçiyi sözcü olarak kullandılar. Ülkemizin dışına seyahat düşünemezdik, çünkü hepimiz pek yoksulduk. Böylece, Guatemala şehrindeki İsviçre elçiliğini ele geçirdik. Bir kısmı da radyo istasyonlarını ele geçirdi. Ülkenin yer yanından Campesinolar gelmişlerdi. Güney kıyısından, doğudan, ama çoğu Quiché bölgesindendi, çünkü en yoğun baskı oradaydı. En son olarak, İspanyol elçiliğini işgal etmişlerdi. Amacımız, Guatemala'da olanlardan bütün dünyayı ve ülkedeki bütün insanları bilgilendirmekti.

Daha sonra olacakları asla aklımdan geçiremezdim. Durumun gergin olduğunu biliyorduk. Ama biz, elçiliği işgal edenleri dinleyeceklerini ve politik kaçak olarak bildireceklerini düşünüyorduk. Elçilikte önemli kişiler vardı, hatta hükümetten kişiler. Hepsi öldüler, Campesinolarla birlikte yandılar. Sadece külleri bulundu. Korkunç bir olaydı.

Babamın ölümü beni fazla etkilemedi. Sürdüğü perişan yaşamdan sonra ölmüş olması, benim için korkunç bir olay olmamıştı. Zaten yaşamını bu uğurda feda etmeye son derece kararlıydı. Onun ölümü, bir anlamda benim için acı değil, sevinç olmuştu. Canlı olarak düşmanların eline geçseydi, neler olabileceğini düşünmek bile istemiyorum. Hep, en büyük korkum bu olmuştu. Ama, onunla birlikte ölen companerolar için de büyük üzüntü duyuyordum.

Bir an, annemle kardeşlerimin de onların arasında olmasından korktum. Bu, benim için çok fazla olurdu. Hepsi birden! Bu olmamalıydı. Hayatımızı feda etmek zorundaysak, hepimiz birden değil, birimiz! Aileden tek kişi olarak, benim hayatta kalmam mümkün değildi.

Ben de ölmeyi ne çok isterdim! Ama bu, gelip geçici bir duyguydu, çünkü bir insan çok şeye katlanır, herşeye dayanır. Başkente gelmek, hiç olmazsa babamın mezarını görmek için delice bir istek duyuyordum. Ama, yapılacak o kadar çok işim vardı ki. Sonunda gitmemeye karar verdim. Babamın nerede gömülü olduğunu da bilmiyordum zaten. Gömülecek birçok Companero vardı, sevgim ve üzüntüm yalnız babama değil, onlara da aitti.

Ölüler başkentte toprağa verildiler. Bir halkı hiç bu kadar kararlı görmemiştim. Companeroların cenaze törenine binlerce kişi geldi. Bu hükümetin istemediği bir gösteriydi. Her sınıftan insanlar, cenaze törenine gitmekle hayatlarını tehlikeye atmışlardı.

Arkadan, olayın çeşitli yorumları ortaya çıktı. Campesinolar silahlıymış, kendi kendilerini yakmışlar... Gerçeği ne ben, ne de arkadaşlarım biliyorduk. Çünkü İspanyol elçiliğini işgal edenlerden hiç biri hayatta kalmamıştı. Onlara G-2'ler ve polis tarafından karşı konulmuştu. Gazeteciler de olaya tanık olmuşlardı ve polisin ellerinde bombalarla elçiliğe daldıklarını sonradan anlatmışlardı. Söyleyebildikleri tek şey yanmış cesetlerin içleri doldurulmuş gibi kaskatı olduklarıydı. Herhalde fosfor bombası atılmış olmalıydı, bunun buharı ile kaskatı kesilmişlerdi. Ama bu, inanılmaz bir şeydi. Çünkü, babamın başında beş, kalbinde bir kurşun yarası vardı ve vücudu taş kesilmişti. Elçiliğe atılan kurşunların bu yaralara neden olduğunu sanmıyorum. Bu konuda birçok yorumlar yapılmaktaydı.

Yalnız Companerolardan biri, Gregorio Yuja Xona yaralıydı. Onu ölülerin arasından almışlar ve tedavi etmek için özel bir hastaneye götürmüşlerdi. Gerçeği bilen tek kişi oydu. Kısa zamanda silahlı, üniformalı kişiler tarafından sessizce hastaneden alındı. Ertesi

gün, San Carlos de Guatemala Üniversitesinin önünde cesedi bulundu. Tekme ve işkence izleri taşıyordu. Hükümet, Companeronun hayatta kalmasına izin vermemişti. Komada olduğu için onunla konuşmak da mümkün olmamıştı.

Tek gerçek, campesinoların asla ateşli silahlara sahip olmadığıydı. Belki, bir ağaç bıçağı veya taş vardı sadece yanlarında. Sahip oldukları ve kullandıkları tek silah bunlardı.

25 Rigoberta babasını anlatıyor, Ixcan'da çalıştıkları günleri anımsayış

"Ayrıldığınızda bizi hatırlayın. Bizi unutulmaya terketmeyin. Yüzümüzü ve sözlerimizi hatırlayın.
Anılarımız, bizi çağıran kalplerde bir çiğ tanesi gibi olmalıdır."

Popol Vuh

Babam, köy toplumunun seçilmiş sözcüsüydü. Annem de. Babam derdi ki: "İnsanlar: 'Bunlar ne iyi insanlar desinler' diye yapmıyoruz. Biz atalarımız için yapıyoruz."

Kötü bir hareket yaptığımızda babam, hemen doğrusunu gösterirdi. Ama bizi azarlayarak değil. Çünkü bu, içinde yaşadığınız zamanla ilgiliydi. Suç zamandaydı, ama atalarımızın yardımıyla gerçekte var olan ve içinde yaşadığımız bu zamanın üstesinden gelmeliydik. Buna mecburduk. Babamın evde olmadığı zamanlarda, sorumluluk büyük kardeşime geçiyordu. Kardeşim, hiçbir zaman kendisinden bahsetmez, örneğin; "Babam hep böyle, böyle yapardı" derdi. Babam daima "Her yerde anlatılmaması gereken birçok sırlar vardır." derdi, "Biz, sırlarımızı saklamaya zorunluyuz. Ne patronların, ne rahibelerin, ne de rahiplerin bizim sırlarımızı öğrenmemesi gerektiğini" söylerdi hep. "Biz, atalarımızın sırlarını saklamazsak onların ölümünün suçluları oluruz."

Bu, davranışlarımızı hep kısıtlamıştı. Çünkü biz, birşey yaparken her zaman: "Bu doğru mu, yoksa yanlış mı? " diye düşünüyorduk. Özellikle babamın aldığı görev ve köyün en önemli kişisi olması yüzünden. Biz çocukların da her zaman onun gibi ve büyükbabam gibi

iyi birer insan olmamız gerekiyordu.

Büyükbabam hala hayatta, sanırım yüz on altı yaşında. Annemin babasıdır. Büyükbabam, daha önceleri yaşadığı esaret hayatından söz ederdi hep. Kardeşlerinin en büyüğüydü ve ailenin en büyük oğlu olarak beyazlara köle olmuştu. Ne zaman efendisi onu çağırsa gitmek zorundaydı. Çünkü, onun kölesiydi. Babam sık sık: "Çocuklar, vaktiniz oldukça büyükbabanızla konuşun, çünkü o, atalarımızın anlattığı şeyleri gerçekten yaşadı." derdi.

Büyükbabamla sohbet, hep politik bir konuşma gibi oluyordu. Çünkü o bize, kendi yaşamından ve büyükbabalarının yaşamından söz ediyordu. Şimdi insanların niçin eskisi gibi uzun yaşamadıklarını bize açıklıyordu. Kendisi çocukken yüz on beş, yüz on yedi yıl yaşayan insanlar tanımıştı. Yüz on yaşında kadınlar. "Çocuklarım, sizin bunda suçunuz yok" diyordu. "Suçlu olan, ülkemize gelen o modern aletler." Büyükbabamın hiç okula gitmediğini de düşünmek lazımdı. "Siz bugün kimyasal şeyler yiyorsunuz ve bu yüzden yaşamanız gerektiği gibi yaşayamıyorsunuz. Sizin suçunuz yok, ama bu böyle."

İspanyolca küfrederdi. Bugünkü durumumuza sebep olan İspanyollardır, diyordu. Ülkemizden birçok şey çalıp götürmüşlerdi. "Atalarımız arasında İspanyollar tarafından tecavüz edilenler vardır. Hatta, toplumumuz tarafından seçilen kraliçelere bile tecavüz edilmiştir. Ve böylece Ladinolar çıkmıştır ortaya. Caxlanolar." Bunlar, İndio ve İspanyol kanındandır. Caxlon biraz karışık demektir.

Büyükbabam: "Caxlonlar hırsızdır" derdi. "Onları dinlemeyin. Atalarımızın mirasını koruyun."

Birkaç sırrımız vardı, ama annemin bize gösterdiği birçok sırrımız vardı aslında. Küçük şeyler. Örneğin, köpekler havlayınca veya birini ısırmak isteyince. Annem, köpekleri yatıştırmak için küçük bir sır biliyordu ve bu yüzden hiçbir zaman köpek tarafından ısırılmamıştı. Sanıyorum ki bu ona doğadan gelen bir yetenekti.

Babam da annem gibi basit bir insandır. Annemin yuvarlak bir yüzü vardı. Ben, bir parça anneme benzerim. Babam çok sabırlı bir insandı, hiç öfkelenmezdi. Bir hata yaparsak daima bizimle konuşurdu. Ne yazık ki babamız, sürekli yanımızda değildi. Genellikle çiftlikte veya başkentteydi, birkaç centavo kazanmak veya bir takım kağıtlarla ilgilenmek için. Onu ayda bir kere, ya da iki-üç ayda bir kez görebiliyorduk. Pek az birlikte olabiliyorduk. Ama yine de, ondan pek çok şey öğrenmiştik. Köyde de.

Babamla gurur duyuyordum. Erkek adamdı. Kendisini eğiten bir

babası ve herşeyden önce bir annesi olmamıştı. Yabancı insanlar, ona hep kötü şeyler öğretmişlerdi, nefret ve reddediliş. Buna rağmen, kendi hayatını kendi yürütmüş, insancıl açıdan çok gelişmiş açık fikirli bir insandı. Çok sabretmiş, hayatın bütün güçlüklerine karşı koymuş, ama asla umudunu yitirmemişti. Bu, benim için önemli birşeydi. Ben bazı şeylerin önemli olduğunu bildiğim halde yapmam, ama o herşeyi işinin gerektirdiği ciddiyetle yapardı.

Diğer kardeşlerime göre babamla daha çok birlikte olma olanağını ben elde etmiştim. Çünkü, daha küçükken onunla başkente ya da başka bir yere gitmiştim. Bazen onunla başkente gitmek için fincadaki işimi bıraktığım oluyordu. Benimle sohbet eder ve bazı şeyleri açıklardı. Yiyecek birşeyimiz yokken ve ikimiz de açlık çekerken, bunun niçin böyle olduğunu açıklardı bana. Henüz para kazanmamamdı bunun sebebi. O zaman insan bir centavo kazanmak isteyince biraz gayret göstermeli, demişti babam. Daha sonra yaşım biraz büyüyünce -ne yazık ki- bana: "Seni bir okula yollasam, sınıfında yabancılık çekersin" demişti, "Seni kendilerinden ayıracaklar. Bunun için seni okula göndermiyeceğim." Ondört yaşıma geldiğimde babamın beni okula gönderme olanağı vardı, ama okulda bana aşılanacak olan düşünceler ve bunların sonuçları yüzünden bundan vazgeçmişti.

Bir keresinde çalışmak için Quiché'nin kuzeyindeki Ixcán'a gittiğimizi hatırlıyorum. Bu bölge, kraliçeler bölgesi olarak adlandırılırdı. Guatemala'da çok tanınmıştı. Burası çok, çok yüksek dağların bulunduğu bir bölgeydi. Ne otomobille, ne de bisikletle gidilebilirdi. Buraya ulaşmak için çok yüksek dağların aşılması gerekir. Hiç mısırımız kalmadığı için oraya gittik. Kraliçe bölgesinde iş olduğu anlamına geliyordu bu. Yıllardan beri, dağlarda yaşayan bir rahip vardı ve bu rahip küçük parsellerini muhafaza edebilmeleri için köylülere para yardımında bulunuyordu. Orada hemen hemen herşey yetiştiriliyordu: Birçok meyve çeşidi, sebze, fasulye ve birçok şey. Burası oldukça sıcak bir bölgeydi.

Mısırınız bitince babam: "Bu sefer Ixcán'da çalışalım" demişti, "Belki sahile inmekten daha iyidir." Çalışmamızın karşılığında bize mısır vereceklerdi. Yola çıktık. Bir hafta, hatta bir ay orada kalmak için gerekli olan şeyleri yanımıza aldık. Yemek yapmakla vakit kaybetmeyelim diye hazır tamalesler de almıştık. Taşıyacak çok eşyamız vardı. Üç gün sonra, ağabeylerim, ben ve babam kraliçeler bölgesine gelmiştik. Orada bizim gibi insanları tanıma olanağı bulamamış olan

insanlar bulunduğunu gördüm. Bunlar, dağlarda, diğer insanlardan ayırılmış şekilde yaşıyorlar ve dünya yüzünde başka insanların da yaşadığını bilmiyorlardı.

İlk İspanyolca ismini bilmediğimiz, Amai diye adlandırdığımız bir köye geldik. İnsanlar saklanıyorlar ve bizi evlerine sokmuyorlardı. Susamıştık ve biraz dinlenmek istiyorduk. İnsanlar bize hiçbir şey vermediler. Biz yukarda, terkedilmiş bir evin avlusunda kaldık ve ertesi gün yola devam ettik. Bir başka köye geldik. Babamın orada bir arkadaşı vardı, bu daha sonra hükümet için çalışmıştı. Burada biraz dinlenebilmek için rica ettik. Sonra yine yolumuza devam ettik.

Yolda babam bana, ülkemizdeki doğa mucizelerini tanıttı. Bu arada daima atalarımızı hatırlatıyordu. Bir Campesinonun doğa ile olan ilişkilerini. Dinliyor ve dağların sessizliğine kulak veriyorduk. Bu sessizliğin içinde sadece kuş sesleri duyuluyordu. Harika bir yerdi.

Üçüncü gün köye geldik. Bu köy çok güzeldi. Her evin önünde muz ağaçları vardı. Buranın köylüleri muz, yuca, mısır, fasulye, kabak gibi şeyler yetiştiriyorlardı. Herşey o kadar boldu ki... Ama bu bölgede at olmadığı için yetiştirilen ürünleri şehre taşımaları olanaksızdı. Atlar vardı, ama bunlar çevredeki büyük çiftlik sahiplerine aitti. Bütün bölge henüz ona ait değildi.

Bu insanlar, bizi kabul ettiler, ama hepsi korku içindeydiler. Onların servetlerini kötüye kullanan insanlarla hep olumsuz ilişkileri olmuştu. "Aç değiliz, ama başka hiçbir şeyimiz yok." diyorlardı. "Üç dört yılda bir elbise alıyoruz." Çocukların çoğu, çıplak dolaşıyorlardı ve karınları şişti. Mısırlarını çevredeki senorlara götürmek zorunda oldukları için kendileri, hemen hemen hiç mısır yiyemiyorlardı. Biraz para için mısırlarını senorlara satmak zorunda kalıyorlardı. Köyde bir eczane ve bir kantin vardı. Herşey çok pratikti. Kazandıklarını hemen tekrar geri veriyorlardı. İnsanlar, hergün pişirilmiş ya da kızartılmış muz yiyorlardı. Kireç satın alamadıkları için tortillas yapamıyorlardı. Sabun satılan birkaç küçük dükkan bile vardı. Ormanda kaybolmuş bu insanlar hiçbir zaman tuz kullanmamışlardı.

Orada bir ay kaldık. İyi vakit geçirdik. Güzel dereleri, kristal gibi suları, suyun içinde beyaz veya gri renkte parlak taşlar vardı. Bu yüzden su da gri-beyaz görünüyordu. Oradaki dereler çok hoşuma gitmişti. Ama yılan çoktu. İnsanlar, hep yılanlar tarafından sokuluyordu. Yılanlar öğleye doğru güneşe çıkıyorlardı. Hava çok sıcaktı. Babam: "Zamanı bilmeye mecburuz" dedi, "Yoksa hayvanlar bizi yiyecekler.

Yılanların ne zaman ortaya çıktıklarını bilmemiz gerekli." Çünkü yılanlar, güneşte yatıyor, sonra serinlemek için dereye giriyorlardı. Bizi ısırınca, bir deri hastalığı veya yılanların neden olduğu başka bir hastalık ortaya çıkabilir. Ama, büyük deredeki küçük balıkları tutmak bizi çok eğlendiriyordu. Dört tane dere vardı. Oradakilerin söylediğine göre, dört tane nehir. Bu dört dere, büyük bir nehirde birleşiyordu. Onun çıkardığı gürültü, havalanan bir uçağın sesine benziyordu.

Bir ay orada çalıştık. Kendimizi muzla, yuca kökleriyle ve tatlı patatesle besliyorduk. Çünkü, yiyecek kadar mısır kalmıyordu ve mısırla birlikte yiyecek kireç yoktu burada. Bütün çocukların karnında kurt vardı. Bütün çocukların karnı şişti. Ben de kurtlarla tanışmıştım. Fincadayken bende de kurt vardı. Babam: "Sürekli muz yemekten oluyor" diyordu, "Bu çocuklar çok yaşamazlar, yakında ölecekler."

Sonra geri döndük. Mısırın kalitesini, kirecin kalitesini burada öğrenmiştik. Atalarımızın dediği gibi, ikisi de kutsaldı. Ve gerçekten de mısırsız ve kireçsiz beslenen insanlar, güçsüz oluyordu. Biz İndiolardan birçoğu, mısır ve kireç yediğimiz için hayattayız.

Dönüşte -bu iki gün sürmüştü- babam bayginlık geçirdi. Zayıf düşmüştü. Ben o zaman, on üç yaşındaydım. Yirmi beş kilo mısır taşıyordum. Babam ve kardeşlerim ellişer kilo taşıyorlardı. Bir mecapal ile taşıyorduk yükümüzü. Bu Guatemala'da iple sırtta yapılan taşımaya verilen addı. Babam, yolda bayıldı. Ne yapacağımızı bilemiyorduk. Koskoca ormanın ortasındaydık. O an, müthiş korkmuştum. Bu, hayatta duyduğum en büyük korkuydu diyebilirim. Dağda kaybolduğumda da çok korkmuştum. Vahşi hayvanların beni yemesinden. Ama o zaman, kendi kendime onlarla konuşurum, beni anlarlar diye düşünüyordum. Bu seferki daha değişik bir korkuydu. Belki de yaşımın büyük olmasındandı. Anlatamayacağım bir korkuydu bu. Durmadan: "Diosmio, ne kadar yalnızız bu ormanda" diye söyleniyordum kendi kendime.

Bir süre sonra babam ayağa kalktı. Bütün yükü üçe böldük ve taşıyamıyacağı için babama pek az bıraktık. İlk kez o zaman babam ölürse onun yokluğuna dayanamıyacağımı hissetmiştim. Ama babam: "Korkmayın" diye bizi teselli etti, "Hayat böyledir, acılar olmasaydı hayat, hayat sayılmazdı."

Babam da benim için, benim onu düşündüğüm kadar hassas davranıyordu. Örneğin, karnım ağrısa anneme gideceğim yerde babama giderdim. Benimle herşeyi açık açık konuşurdu. Çalışmaya giderken bir yetişkin gibi beni karşısına alıp konuşmuştu. Daima babamın arkasındaydım.

Onun yorulmak nedir bilmemesi en hoşuma giden tarafıydı. Örneğin, işten eve gelince tavuklar dallarda uyusunlar diye biraz ağaç kesmemiz gerektiğinde o ağaca tırmanır, "Buraya çıkmak istersen..." diyerek bana elini uzatır, beni yukarı çekerdi. Ormanda yol açarken daima onun arkasında olurdum, bana işini nasıl yaptığını gösterirdi.

Ona birçok konuda yürekten bağlıydım. Her zaman kuşkularımı yok eder ve bana güvenirdi. Beni, diğer kardeşlerime ve hatta anneme karşı savunurdu. Çocukken de, yeni yetişirken de çekingen bir insandım. Birçok şeye karşı güvensizdim. Babam, bana güç gelen her konuda yardımcı olmuştu ve: "Öğrenmek her zaman kolay değildir, ama bazı şeyler tatbik edilerek öğrenilir" derdi. Böylece bir parça erkek gibi davranmaya başlamıştım. Çünkü, her yerde erkek kardeşlerimle birlikteydim. Örneğin karanlıkta. Diğer kız kardeşlerim karanlıktan çok korkarlardı. Bazen sabahın üçünde bir başka köyde çalışmak zorunda kalırdık ve elimizde meşalelerle ormandan geçmemiz gerekirdi. Kardeşlerim, vahşi hayvanların üzerimize atlıyacağını sanırlar; ama ben, korku nedir bilmezdim. Bir ses duyunca olduğum yerde durur, sonra devam ederdim.

26 tutuklama ve annemin ölümü

"Onlar, ülkemi yakmak, çocuklarımı ve bebeklerimi öldürmek, genç kızları kirletmek istiyorlardı. Her şeye kadir olan Tanrı onlara, bir kadının eliyle 'dur' dedi."
İncil, Judith

Annem, 19 Nisan 1980'de köy topluluğu için gizlice bazı girişimlerde bulunduğu sırada tutuklandı.

Annem, köyümüzden altıdan fazla Companeranın İspanyol elçiliğinde ölmesinden sonra yaylaya dönmüştü. "Köyüme geri dönüyorum, çünkü orada bana ihtiyaçları var." demişti. O sırada, köyümüzde bulunan rahipler ve rahibeler ona yardım teklif ettiler, başka bir ülkeye giderek, çalışmalarına orada devam etmesini söylediler; ama annem politik suçlu olarak yabancı bir ülkeye gitmeyi asla düşünmemişti. "Olmaz" dedi, "Halkımın bana ihtiyacı var. Burada kalmalıyım." Bunun üzerine köye geri döndü, insanlar neredeyse açlıktan ölmek üzereydiler. Çünkü kimse, köyünü terketmeye ve yiyecek birşeyler almak için hayatını tehlikeye atmaya yanaşmıyordu.

Bazen bana, bir raslantıyla çok bilgili bir kadından söz edildiğini duyunca, annemin diğer bölgelerde de çalıştığını anlıyordum. O zaman: "Bu benim annem, yaylada olmaması ne kadar iyi" diyordum. Ama, onun için hep endişeliydim. Çünkü, nerede olduğunu kesin olarak bilmiyordum ve ona bir kötülük yapmalarından korkuyordum. Hep, onu görebilmeyi düşlüyordum.

Çeşitli köylerde çalışıyor ve kadınlarla konuşuyordu. Onlara kadınların da halkımızın savaşına katılmaları gerektiğini söylüyordu. Çünkü, kadınlar olmadan köklü bir değişiklik ve zafer olamazdı. Annem hemen hemen hiç İspanyolca bilmiyordu, ama iki dil konuşuyordu: Quiche ve Kekchi. Doğruca kadınlara gidiyor ve onlara oğluna işkence edildiğini ve yakıldığını gören bir annenin artık düş-

manlarını affedemeyeceğini söylüyordu. Önemli bir görev yapıyor ve insanlar tarafından saygı görüyordu. Herkesin sevip saydığı bir kadın olmuştu. Her zaman insanlarla içli dışlıydı. Toplantı yapmasına gerek yoktu, evlere gidiyor, onlarla konuşuyor, yapılacak işleri yapıyor ve onlara başından geçenleri anlatıyordu.

Küçük kardeşim götürülürken, bütün köyün toplandığını ve annem polisten haber alamayınca herkesin olayı protesto ettiğini hatırlıyorum. İlk kez köy bütünleşmişti, özellikle kadınlar. Çünkü erkekler şehre giderlerse, tutuklanıp işkence edileceklerini biliyorduk. Annem, kadınlarla çocukların gösteriye katılmalarının, ordunun onların ne derece soğukkanlı olduklarını görmeleri açısından daha iyi olacağını söylüyordu. Kadınlar şehre giderek, belediye sarayını işgal ettiler ve belediye başkanını rehin aldılar. Doğruyu söylerse önünde eğilecekler, ama gerçeği saptırırsa, o zaman doğruyu ortaya çıkaracaklardı. Kadınların böyle bir eyleme kalkışmaları ilk kez görülüyordu.

Bundan sonra, başkentte kongre binasını işgal ettik. Babam, annem ve bir çok campesino. Bu milli bayram günündeydi. Bütün milletvekilleri toplanmışlardı. İşçi sendikaları ve CUC'nin yardımıyla Quiche ve Uspantan'daki diğer İndiolar da örgütlenmişlerdi. Milletvekilleri durumu anlamışlardı, artık bizi dışarı atamazlardı. Meclis binasına girerlerken, askerler, hemen silahlarını doğrultmuşlardı. Göstericilerin başında en büyük ağabeyim vardı. O konuşmaya başlayınca, silahlarını ona yönelttiler. O sırada küçük kız kardeşim, elinde beyaz çiçeklerle ağabeyimin önünde durdu. O zaman ona ateş etmeyi göze alamadılar. Daha önce de söylediğimiz gibi, biz İndiolar, sadece çok gerekli gördüğümüz zaman çiçek koparırız. Bütün göstericiler, ellerinde aynı çiçekleri taşıyorlardı. Bu, bizim hayatımıza saygı duymaları gerektiği anlamınaydı ve aynı zamanda sorunlarımızın çözümünü istediğimizi belirtiyordu.

Ağabeyimin ve diğer köylerden alınıp götürülen yüzlerce Katachet'in geri verilmesini ve askerlerin köylerden geri çekilmesini istemek için kongre binasını işgal etmiştik. Bu, başkandan, baskılara son verilmesini rica etmek için yapılan barışçı bir protesto idi. Ama boşuna. İşte cevap, kardeşimin yakılması olmuştu.

Bize kongrenin İndioların evi olmadığını ve bizim orada işimizin olmadığını söylediler. Burası saygıdeğer bir ev ve sadece hükümet görevlilerine ait bir yerdi. Ama Campesinolar:"Biz şimdi buradayız ve bizi buradan çıkarmak için öldürmek zorundasınız" dediler. Ya-

şamlarını ortaya koyuyorlardı; ama bir katliam olursa bu boşuna olmaz, aksine bizim acımıza karşı bir protesto olurdu.

Bundan sonra, örgütümüzü durmadan yeniledik, hem de büyük bir coşkuyla. Çünkü, haklı bir dava için savaştığımızı biliyorduk. Bağlılığımız gerçek bir şeyden geliyordu.

Annemi götürdüler ve ilk günden itibaren ırzına geçtiler.

Bunun ve işkencelerin ispatının annemin elinde bulunduğunu açıklamak isterdim. Ama, bunları açıklayamam, çünkü hala tarlada çalışan Companero'nun hayatı tehlikeye girer.

Anneme tecavüz ettiler ve sonra onu Chajup adlı bir kampa bıraktılar. Orada bir çok derin çukurlar vardı ve insanlara işkence yapılıyordu, küçük kardeşim de burada işkence çekmişti.

Hemen ilk gün onu traş ettiler ve bir üniforma giydirdiler. "Gerilla isen bizimle savaş." Annem, sesini çıkarmadı. Onu dövdüler, bizim nerede olduğumuzu öğrenmek istiyorlardı. Açıklarsa onu serbest bırakacaklardı. Ama annem hiçbir şey bilmiyormuş gibi yaptı. Çünkü çocuklarına işkence edileceğini ve buna rağmen serbest bırakılmıyacağını biliyordu.

Üçüncü gün, kulaklarını kestiler. Sonra azar azar vücudundan parçalar kesmeye başladılar. Oğlunun katlandığı bütün acılara o da katlanmalıydı. Günlerce ona yiyecek birşey vermediler. Bütün vücudu işkenceden paramparça olmuştu. Açlıktan şuurunu kaybetmişti. Ölümle pençeleşiyordu. O zaman ordunun doktorları ona iğne yapıyorlar ve tekrar kendine gelebilmesi için bir damla veriyorlardı. Sonra onu kısa bir süre rahat bırakıyorlar, biraz yemek verdikten sonra yine işkenceye, tecavüze başlıyorlardı. Annem birçok şeylere katlanıyor, ama ölmüyordu. Tekrar şuurunu kaybedince bizimle irtibata geçebilmek için her yola başvuruyorlardı. Onun elbiselerini Uspantan belediye binasına getirmişlerdi. Annemi, ellerinde bulundurduklarına herkesi inandırmak için bunları herkese gösterdiler. Ne yapmak istediklerini bilmeli ve kendimizi artık hizaya sokmalıydık. İşte annemi ele geçirmişler ve işkence etmişlerdi. Güya çocuklarından birini görmek istiyormuş. Ve bu böylece sürüp gidiyordu.

Annemin işkence altında olduğunu bilmek ve ona yardım edememek korkunç birşeydi. Ağabeylerimden biriyle bağlantı kurdum. Bana şöyle dedi: "Hayatımızı tehlikeye atmamalıyız." Bizi olduğu gibi annemi de öldürecekleri kesindi. Biz ızdırabın, aynı zamanda büyük acılar çekmiş olan ve hayatlarını tehlikeye atmış olan anne babalarımızın kudretlerini ispatladığını düşünüyorduk. Böylece, ne olur-

sa olsun onların öleceği fikrine kendimizi alıştırmalıydık.

İçimizden hiç kimsenin annemizin elbisesini almadığını görünce onu yakındaki ormanın ortasına bıraktılar. Annemin çok sevdiği doğanın ortasında ölmesini umut ediyordum. Onu, yarı ölü bir vaziyette bir ağacın altına bırakmışlardı. Tümüyle kendinden geçmişti. Bütün vücudu iltihaplanmış yaralarla doluydu, yerinden kıpırdayacak halde değildi. Orada dört, beş gün kaldı, kızgın güneşin, yağmurun altında, gecenin soğuğunda.

Ormanda açık yaraların üzerine konan sinekler vardı, yaralar hemen bakılmazsa iki gün sonra bunlar kurtlanırdı. Ve annemin bütün vücudu, yaralarla dolu olduğu için, her tarafı kurtlanmıştı, ama bütün bunlara rağmen hâlâ yaşıyordu. Uzun bir ölüm kalım mücadelesi sonunda annem öldü.

Annemin öldüğünü görünce onu ayaklarıyla çiğnediler ve ağzına işediler. Ölüyü ve kalıntılarını kimsenin almaması için başına nöbetçi bıraktılar. Askerler ölünün yanında oturuyorlardı, ama yayılan kötü koku onları rahatsız etmeye başlamıştı. Çünkü, annemin cesedi kokmaya başlamıştı. Onun yanında otururak yediler, içtiler ve sanıyorum ki -hayvanlardan özür dilerim- bu ordunun canavarlarının yaptıklarını hayvanlar bile yapmaz.

Annemin cesedi, hayvanlar tarafından yendi. Köpekler, akbabalar ve diğer hayvanlar tarafından. Ancak, dört ay sonra annemden hiçbir şey, kemikleri bile kalmadığını görünce nöbetçiler ortadan yok oldular.

Annemin adım adım ölüme yaklaştığını duyduğumuzda müthiş bir acı duymuştuk, ama sonra öldüğünü öğrenince daha büyük bir acı duyduk. Çünkü, bütün bunları görüp de acı çekmeyen bir canlı olamaz. Ama annemin vücudunun artık acı çekmediğini bilmek bizi bir parça rahatlatıyordu. Artık herşeyi atlatmıştı. Her zaman istediğimiz tek şey, onu çabucak öldürmeleriydi.

27 ölüme dair

"Dağın batı yamacından aşağı inerken onu bir yağmur bulutu gölgeledi."

Popol Vuh

Ölüm düşüncesi, biz İndiolar için yavaş yavaş hazırlanılan bir şeydir. Bilinmeyen bir şey değil, aksine hazırlanılan bir şeydir. Ölmek üzere olan bir kişinin kendi tabutunu görmesi için bu daha evvelden yapturılır. Bir İndio öldüğü anda, ya da öleceğini hissettiği anda, en çok sevdiği, kendisine en yakın olan kişiyi yanına çağırır. Bir büyükanne ise, bu kızı veya torunu, bir büyükbaba ise, oğlu veya torunu olabilir. Ya da ölen kişiye yakın olan ve onun son öğütlerini ve aynı zamanda atalarımızın sırlarını ve kendi düşüncelerini aktarabileceği bir kimsedir. İndio kültürünün korunması için kuşaktan kuşağa tekrarlanan şeyler.

Sonra bütün aile toplanır, ölecek olan kişi onlarla konuşur, öğütler verir ve başından geçmiş olan olaylardan söz eder. Bu, bir kişiye söylenen bir sır değildir, öğüt de herkes içindir, hasta bundan sonra, rahatça ruhunu teslim eder. Hayattaki tüm görevlerini yerine getirmenin rahatlığı içinde ölür.

Ölüm töreni, ölünün evinde yapılır. Bütün köy halkı ölüye son görevini yapmak ve ailesini ziyaret etmek için gelir. Ne pahasına olursa olsun bütün köy, ölenin ailesine hiç masraf yapturmaz. Ölünün başında nöbet tutulur. Orada bulunan herkes için yemek hazırlanır. İçkinin bu törende ayrı bir yeri vardır. Her zamankinden daha iyi yenilir ve içilir. Et ve başka şeyler de vardır. Bir çeşit tören yapılır. Dört köşede mumlar yakılır. Bu, hasattan önce yapılan mısır törenlerinin tekrarı gibidir. Ölen kişi için çiçekler toplanır ve tabutun çevresine dizilir. Sonra, onun hakkında konuşmalar yapılır. Herkes onunla ilgili

bir anısını anlatır. Akrabaları, eğer akrabaları yoksa onun yerine köy sözcüsü konuşur. Sadece onu öven konuşmalar yapılmaz, eleştiriler de yapılır. Bütün gece onun hayatta yaptıklarından söz edilir. Bir çeşit anma törenidir bu.

Ölü, evde uzun süre bekletilmez, tabutun yanında fazla nöbet tutulmaz, yirmi dört saat sonra toprağa verilir. Yani ölü için bir gece tören yapılır.

Defin töreninin büyük bir anlamı vardır. Tabutun içine, ölünün hayatta en sevdiği şeyler konur. Bunlar, miras yoluyla ölenin çocuklarına kalacak şeyler değildir. Onunla birlikte gömülür. Örneğin, ağaç bıçağı. Hayatta daima ona eşlik etmiş olan, yanından hiç ayırmadığı ağaç bıçağı. Fincanı ya da sürekli kullandığı bir takım aletler. Artık kullanılmayacak olan elbiseleri de yanına konur. Halbuki iyi bir arkadaşı veya sevdiği bir insan bunları giyebilir.

Birisi ölürken, herkes onun söylediklerini iyice duyabilmek için bütün dikkatiyle onun çevresine toplanır. Ölen bir kişinin, hayatının son anında, tüm yaşamını yeniden sürdüğüne ve ruhunun yaşamını sürdüğü yerlere gideceğine inanılır. Birisi öldürülünce buna herkes çok üzülür. Çünkü bu, kendi vücudumuzda duyduğumuz birşeydir. Örneğin, küçük kardeşim öldürüldüğünde. Biz, bir hayvanı bile öldürmek istemeyiz. Çünkü, öldürmeyi sevmeyiz. Bir İndio köyünde zor kullanmaya yer yoktur.

Örneğin, bir çocuğun ölümü. Bir çocuk eksik beslenmeden ölürse suç ana babada değil, Ladinolarda, sistemin adaletsizliğindedir. Daha önce bize göre herşeyden Ladinolar suçluydu. Bugün, herşeyi daha iyi gözden geçirmiş durumdayız. Büyükanne ve büyükbabalarımızın bize söylediği gibi bizi ilaçlarla ve bir takım şeylerle mahvetmek istemelerini pek çok düşündük. Bugün bizi yaşamak istediğimizden başka bir biçimde yaşamaya zorluyorlar.

Öldürmek, bizim için korkunç birşeydir. Buna karşı büyük bir öfke duyarız. Dahası, savaşmaya karar vermek, çekmek zorunda kaldığımız bütün acılara karşı gösterdiğimiz bir tepkidir.

Biz, dağlarda yaşayan Companerolara tam anlamıyla güvenmiş durumdayız. Bize uygulanan koşullar onlara da uygulanmıştır. Onlar, bizim nasıl yaşadığımızı gördüler ve bizim gibi yaşamaya başladılar. Sadece bizim gibi giyinen insanlar sevilir. Bir İndio, onlara bir kez kalbini açarsa, onlarla birlikte dağlara gider. Biz, kendimizi onlar tarafından aldatılmış olarak hissetmiyoruz. Halbuki evlatlarımızı köyden alıp götüren orduya hiç güvenimiz yok. Yani bu, onların bütün kül-

türlerini, bütün geçmişlerini yıktıkları anlamına gelir. İşte, öfkemiz buradan geliyor. Erkekleri ve gençleri askere almaya geldiklerinde onları tekrar görebileceğimizi, ama onların asla aynı kişiler olmayacaklarını biliyorduk. Askerlikte durum özellikle kötüydü, sadece kendi kültürlerini kaybetmekle kalmıyorlar, ayrıca başka insanları da öldürmeyi öğreniyorlardı.

İndiolar, dağlara gitmeye karar verdikleri zaman savaşta öldürülebileceklerini bilirler. Dağda ölüm töreni yapmanın zorluğu yüzünden bu tören daha önce köyde düzenlenir. Dağa gitmek isteyenler geceleyin köyde toplanırlar, cenaze töreni tamamlanınca gerillaya katılmak üzere dağa çıkarlar. Bu, bizim görenek ve geleneklerimize göre yapılan bir törendir.

28 törenler üstüne

"Biz İndioları en çok üzen şey, bizim giysilerimizi güzel bulmaları; ama giysiyi giyen kişiyi hiç görmemeleridir."

Rigoberta Menchu

Bizim köy şenliklerimiz herşeyden önce bir karışımdır. Atalarımızın kutladıkları fiesta artık yok. Onun yerine bugün, herhangi bir azizin veya bir büyük kişinin adına şenlikler düzenleniyor. Okullarda Tecún Umán günü kutlanır. Tecún Umán, Quiché'lerin İspanyollara karşı savaşmış ve sonunda öldürülmüş olan en büyük kahramanıdır. Okullarda her yıl, Quiché'lerin milli kahramanı olan Tecún Umán töreni düzenlenir.

Anne ve babamız, bu kahramanın ölmediğini söylediği için, biz bu törene katılmayız. Ladinolar okulda bunu kutlarlar. Biz bunu reddediyoruz. Çünkü o, bir kahramandı, savaştı ve öldü. Ondan geçmiş zamanda söz ediliyor. Onun ölüm gününde geçmiş savaşların anısı olarak tören yapıyorlar.

Ama hâlâ pek çok acı var. Savaş bizim için hâlâ sürüyor. Biz, 'bir zamanlar şöyle olmuştu' denmesini istemiyoruz. Çünkü, aynı olaylar bugün de sürüyor. Bu yüzden biz, bu günü bir bayram günü olarak saymıyoruz. Çünkü, Tecún Umán ile ilgili gerçekleri tanımıyoruz. Ama Ladinolar bunu tarihsel bir gerçek olarak kabul ediyorlar.

Tecún Umán'ın bizim büyükbabalarımız gibi bir anlamı vardır. "Man" baba veya büyükbaba demektir. -Saygı duyulan bir kişi- Yani İndioların lideri, kralı gibi birşey. İspanyollar ülkemize gelince büyük savaşlar oldu. Ve onun gibi birçok kral öldü, o da İspanyollara karşı yapılan savaşta ölen bir kişiydi. Bizim için ise Tecún Umán, Ladinolar için taşıdığı anlamdan farklı bir anlam taşır.

Guatemala'nın bağımsızlık gününü de kutlamayız biz. Çünkü bu, bizim için bir kutlama günü değildir. Kendi deyişlerine göre, Ladinoların bağımsızlığı bizim için bir anlam taşımaz. Yalnızca kültürümüzü yok etmek için büyük bir acı ve savaş anlamına gelir. Bu tören, yalnız okullarda yapılır. Bu törene giriş parayladır. İndioların büyük bir kısmı okula giremez. Bu, burjuvazinin ve orta tabakanın bayramıdır. Onun altında olanlar bundan payını alamazlar. Öğretmenler okula gelince kapitalizmden ve yaşam düzeyinin yükseltilmesi gerektiğinden söz etmeye başladılar. Kafamıza bu çeşit fikirler yerleştirmeye çalışıyorlardı. Köyde, bir süre çocuklara ders vermek için iki öğretmenin kaldığını hatırlıyorum. Çocuklar anne babalarına okulda öğrendiklerini anlatıyorlardı. O zaman anne-babalar: "Hayır" dediler, "Çocuklarımızın melezleştirilmesini istemiyoruz." Sonra öğretmenleri köyden kovdular. Çünkü, çocukları 15 Eylül'de törene katılmaya ve okul formalarını giymeye zorlamışlardı. Ayakkabı da satın almak zorunda bırakmışlardı onları. Bir çocuğa asla ayakkabı alınmaz bizde. Üniforma giymeleri, geleneksel giysilerini bir tarafa bırakmaları isteniyordu. Ama, anne ve babalar için çocuklarının bir Ladino gibi eğitilmektense hiç okula gitmemeleri daha iyiydi.

Daha önce de söylediğim gibi köy törenleri daima bir "Accion Catolica", Katolik inancının ve İncilin yayılması ve atalarımızın hikayelerini anlatma şeklinde başlar. Halk, Katolik dini ile ve İncille bütünleşmiştir. Bugün köylerde Patronat şenlikleri yapılır. Çünkü halk, azizleri kabul etmiştir ve artık onları kendi azizleri olarak görmektedirler.

Bu şenlikler, İndiolar için iş arasında bir dinlenme gibidir. Bir dinlenmedir, ama aynı zamanda bir takım zararlar da getirir. İki veya üç gün dinlenme yerine, uzun bir süre köyde şenlik yapılır. Sadece, çok hasta olanlar, çok işi olanlar ya da yiyecek birşeyi olmayanlar bu törene katılmazlar.

Müzik olarak Marimba vardır. Eski günlerde veya yıllarda Mirambamız vardı. Köylüler tarafından çalınan enstrümanlar olmaksızın, İndioların İspanyollara karşı yarattığı danslar. Örneğin 'Zafer Dansı'. İndioların, İspanyolları tasvir eden beyaz ve kırmızı maskeleri vardır. İspanyolların atları vardı, İndiolar ise silahlarını, ağaç bıçaklarını ve taşlarını kullanırlardı. Adeta savaşırlar. Ama herşey dansladır. Bu 'Zafer Dansı'dır; *el Baile de la Conquista*. Bu dans, benim çok hoşuma gider. Çünkü bu dans, biz İndioların zaferden ne anladığımızı tam olarak anlatır. Köylerde başka danslar da vardır. Örneğin, geyik ve boğa

dansı. Dansçılar genellikle otuzbeş yaşın üstündeki yetişkin erkeklerdir. Boğa ve geyik maskeleri takarak dansederler.

Benim köyümün adı San Miguel Uspantan'dır. Şenlik, Aziz Michael'in adına yapılır. Ve halk, Meryem Ana'yı çok sevdiği için bu sırada onun için de tören yapar. Fiesta 5 veya 6 Mayıs'ta başlar ve 9 Mayıs'tan evvel bitmez. Bütün tören boyunca insanlar ayaktadır. En uzak yerlerden bile gelirler. Bu, köyün dışından gelen çeşitli toplumların bir araya geldikleri büyük bir buluşmadır. Köylüler bu arada mallarını da satma olanağı bulurlar. Hayvanlarını satmak isteyen bazı köylüler de şenliğe katılırlar. Lotarya da vardır. İnsan orada herşeyini kaybedebilir. Kutsal dualar okunur, kutsal yemek yenir. Kantin de vardır, duadan sonra herkes kantine gider. Kadınlar da içerler. Köyler için bu, inanılmaz birşeydir. Çünkü, bir süre için sorunlarını ve kaygılarını unutmak isteyenler, yalnız erkekler değildir. Kadınlar da bu nedenle içerler. Bir anne, bütün bir süre, nefes almadan şenliğin tadını çıkarmıştır, biraz kendini avutmak için. Dinlenme ve kendini avutma deyince bunu anlıyorum.

Annem de içerdi. Bazen, babamla beraber içtikleri olurdu. Ama genellikle babam değil, annem sarhoş olurdu. Bizim toplantılarımızda bir kadını içerken görmek alışılmamış birşey değildi. Gerçekten de birçok kadın içiyordu. Özellikle şenliklerde, hemen hemen bütün kadınlar içiyorlardı. Kadınların uyurken çocuklarını ezdikleri de olurdu. Ve bu bir skandal oluyordu. Herkes, herkes sarhoştu. Şenlikten sonra, kimsenin cebinde bir centavos kalmıyordu.

Bazen bu şenliklere Ladinolar da katılıyordu. Bütün Ladinoların iyi yaşama olanağı olmadığı için birçok fakir Ladinoyu pislik içinde görmek olasıydı. Ama, birçoğu da zamanlarını ticaret yaparak geçiriyorlardı. Onlar için şenlik demek, para kazanmak demekti.

İlk yemek törenimi hatırlıyorum. -Kommunion- Annemle babam bana bluzluk bir kumaş ve küçük bir önlük almışlardı. Benim için çiçekler ve mumlar da aldılar. Böylece, daha şenlik başlamadan önce borçlanmışlardı. Ama, ben hayatta olduğum için, babam çok mutluydu. Çünkü, bir çocuğun beş yaşına gelebilmesi bir mucizeydi. Bu yaşaması için ümit var demekti. Belki de sevinçten, babam sarhoş oldu ve bütün parasını kantinde harcadı. Sonradan, uzun bir süre fincada çalışmak zorunda kaldık. Çünkü, şenlikten sonra bütün borçlarımızı ödemek zorundaydık. Şenlikte hiçbir şey görmemiştim, çünkü biz, daima ya yolda, ya da barınakta oluyorduk. Ben, şenlik heyecanını hiç hissetmedim.

Senede bir kez, bir fiesta daha yapılır. Bunda, köy kraliçesi seçilir. Daima bir İndio, bir Ladino kraliçe vardır. Belirli günde bir İndio, arkasından bir Ladino kraliçesi takdim edilir. Bu tanıtma biçiminin nereden geldiğini bilmiyorum. Köyde, bütün İndiolar içinde, en alçak gönüllü ya da en çekingen olanı köy kraliçesi olarak seçilir.

Bu tören Guatemala'nın hemen her köyünde yapılır. En küçük toplumunda bile. Bu, benim düşünemiyeceğim birşeydi. Çünkü insanlar, hep bir İndio kraliçeden söz ediyorlardı ve ben bunun ne anlama geldiğini bilmiyordum. Çünkü, dağda oturuyordum ve çocukluğumda hiç köy şenliği görmemiştim.

1977'de ilk kez bir köyde kraliçe seçiminde bulunma olanağını elde ettim. Birçok Ladinonun İndio kraliçesi için oy verdiğini görüyordum. Üç İndio senorita vardı. Bir Ladinonun kendi favorisinin seçimi kazanması için büyük miktarda para koyduğunu hatırlıyorum. Yani, bu bir yarışmaydı. Kraliçenin eşyalarını almak için de para toplanıyordu. Kraliçeyi topluma tanıtmak ve diğer şeyler için, idare, köy makamları da para veriyordu. Bu, daha önce olmayan, sonradan kazanılmış bir görenekti.

Hangi kız için en fazla oy satılmışsa, o kraliçe oluyordu. Ya köyün bütün gençleri tarafından seçilmiş oluyordu, ya kendisine en yakın olan toplum ya da köyün yönetim organları tarafından. Yani, genellikle, köy veya İndio toplumu tarafından değil. Guatemala'daki Ladinoların çoğu köylerde toplandığı için İndiolar köyleri terkediyorlar ve köyün dışına yerleşiyorlardı. Böylece Ladinolar köyde kalmış oluyorlardı. Benim köyüm Uspantan'da da böyle olmuştu. Pek az İndio köyde kalmıştı.

Oylamanın nasıl yapıldığını gördüm, adaylardan biri kazandı ve herkes onu kutladı. Bir arkadaşım bana, yönetimin, belediye başkanının herşeyi düzenlediğini ve parasal yönden desteklediğini söyledi. Bu, beni çok üzüyordu. Çünkü, önce en güzel kızı bulup çıkarıyorlar, sonra onunla ticaret yapıyorlardı.

Kraliçeler, şenlik günü otomobiller ve faytonlarla köyde dolaşırlar. Sonra büyük bir folklor gösterisi yapılır ve ağustos ayında, Cobán şenliği sırasında İndio kraliçesi bütün bölgeyi gezer. Bu şenlik, o zamanki Guatemala başkanının güvencesi altında yapılır. Buna, hep önemli kişiler çağrılır, senatörler, diğer ülkelerden bazı kişiler, elçiler. Bütün bölgelerin kraliçeleri oraya giderler. Bu, yasal bir zorunluluktur.

Hepsi, çeşitli giysilerle gelirler. Cobán'a gidiş masrafları ken-

dilerine aittir. Cobán'da General başkan, milletvekilleri, davetliler ve birçok turist vardır. Guatemala'nın birçok turistik bölgesindeki kadar. İstedikleri kadar fotoğraf çekerler. Bir İndionun sokakta fotoğrafının çekilmek istenmesi ona karşı yapılmış bir hakaret sayılır. Onların resimlerini çekerler, sonra, zenginlerin film artistleri gibi kullanırlar. İndioları yere eğilmeye, elleriyle öpücük yollamaya ve herkes görsün diye göz kırpmaya mecbur ederler. Böylece giysiler de önem kazanır.

Şenlikten aylar önce, kraliçelere, nasıl davranacaklarına ilişkin prova yaptırıldığını biliyorum. Çünkü bir İndionun böyle şeyleri beceremiyeceğine inanırlar. Böylece büyük Cobán şenliğine hazırlanılır.

Kraliçe olan ve pek az İspanyolca konuşan bir arkadaşım bütün rolünü ezberlemek zorunda kaldığını anlatmıştı bana. Başkanı İspanyolca selamlamayı öğrenmişti, milletvekillerini ve orduyu da. Herşeyi İspanyolca olarak ezberlemeye zorlanmıştı. Sonra bütün hareketleri de çalışmış, ama onu konukların kaldığı bir otele değil, bir pansiyona götürmüşlerdi.

Şenlikten sonra, "Borcunuzu ödediniz, gidebilirsiniz" denirdi. Ama, kalabilecekleri bir yer bulmaları için onlara rica ederlerdi. Sonunda bir pansiyona gidebilmeleri için biraz da para verilirdi. Guatemala'da pansiyonlara her çeşit insan gelir. Sarhoşlar, serseriler... Companeralar, takdim töreninden sonra bir pansiyonda kalmak zorundadırlar. Ve biz İndioları en çok üzen de budur. Bu demektir ki, bu yüzden para kazanıyorlar. Bu nedenle de giysilerimizi güzel buluyorlar; ama, bu giysiyi taşıyan kişiyi görmezlikten geliyorlar. Kraliçelerin takdimi sırasında büyük paralar kazanılır. Bu şenliği izlemek isteyen para öder. Yalnızca parası olanlar izleyebilir.

29 annenin eğitimi, indiolar ve ladinolar arasındaki farklar, mısır ve kadın

"Annem bana derdi ki: 'Kendini bir kadın gibi hissetmeye son vermen için seni zorlayamam, ama kavgamıza katılma açısından erkek kardeşlerinden aşağı kalmamalısın.'"

Rigoberta Menchu

Bir İndio süslenmez. Zaten saçlarına biçim vermeye ve süslenmeye vakti yoktur. Ama bir Ladino, yiyecek birşeyi olmasa bile saçına tokalar takar, örer ve ayakkabı giyer. Onlarla aramızda çok fark vardır.

Annem bana hep derdi ki: "Çocuğum, makyaj yapmana hiç gerek yok. Çünkü, makyaj yapan bir kişi Tanrının verdiği güzelliği beğenmiyor demektir. Sen böyle birşey öğrenmemelisin." Sonra annemden uzaklaştığım günler geldi. Annemi sevmiyor değildim; ama kendimi babama daha yakın hissediyordum. Belki de yaptığı işlerden ve içinde bulunduğu tehlikeli yaşamdan ötürü. Annemin, babamdan daha acıklı bir şekilde öleceğini aklımdan bile geçiremezdim. Babamın, annemden daha çok acı çektiğini düşünüyordum.

Ama, on yaşıma geldiğimde, annemle daha çok birlikte olmaya başlamıştık. Annem bana, hayatla ilgili konulardan söz etmeye bu yaşta başlamıştı. Kendi büyükannesinin yaşamını, onun nasıl hamile olduğunu anlatıyordu. Kendi başından geçenlerden değil, daha çok başkalarının deneyimlerinden söz ediyordu bana. Bu örneklerden daha iyi yararlanacağıma inanıyordu.

Annem bana, bir İndio kadının ancak, düzgün giysisi olduğu zaman saygı göreceğini anlatmıştı. Omzuna şalını almayı unutan bir

kadına karşı duyulacak saygı azalmaya başlar. Bir kadının da herşeyden önce saygıya ihtiyacı vardır..Annem: "Sakın önlüğünü takmayı unutma kızım" derdi. Ve böylece, on yaşından sonra gençlik çağım başladı. Bu yaştan sonra ana-baba, çocuğuna gerekli şeyleri almaya başlarlar: iki önlük, iki elbise, iki örtü. Biri yıkanınca diğeri giyilsin diye. Bir yere giderken tertipli giyinmek gerekir. "Ve saçlar kesilmemeli" derdi annem, "Saçlarını kesersen bu göze çarpar. Bu da, kadının gelenekleri yıktığı anlamına gelir ki böyle bir kadına gereken saygı gösterilmez."

Annem bana, bizim için mısırın ne anlama geldiğini de anlatmıştı. Mısır taneleri. Hamile bir kadın, mısır tanelerini önlüğünün cebinde taşımamalıydı, çünkü bu mısır taneleri mısıra hayat veriyordu. Bunlar, mısırı besleyen tohumlardı. Bunu çocukla kıyaslayamayız. Çocuk, mısırı ancak büyüyünce yiyebilir. Çocuk da bir mısır tanesi kadar değerlidir. O halde, ikisi birbiriyle kıyaslanamaz. Bu ikisinin birbiriyle karıştırılmaması gerektiği, annemin bana yaptığı bir açıklamaydı.

Önlük, kadın için önemli birşeydir. Çünkü kadın, onu her zaman, her yerde taşır, pazarda, sokakta ve çalışırken. Kadın için kutsal birşeydir ve hep taşımak zorundadır.

Daha sonra annem bana, birçok ayrıntıdan söz etti. Örneğin, kuşlar ve ilaç. "Bu bitkiyi toplamayı veya ilaç olarak kullanmayı aklına getirme." Sonra bana bu bitkiyi niçin yememiz gerektiğini açıkladı. Hamile bir kadın, her ilacı içemez, her ağacın suyunu da.... Sonra, kendi kurallarımı kendimin koyması gerektiğini açıkladı. Ormanda, birlikte ot toplarken, anneme birçok soru soruyordum. Ama o bana, kendinden daha çok, kendi büyükanne ve büyükbabasından söz ediyordu. Fakat, karnım ağrısa anneme değil, babama giderdim, çünkü ona, daha çok güveniyordum.

Annem, çocukken kendisinin oldukça ihmal edildiğini söylerdi. Fazla korunmamış ve herşeyi kendi kendine öğrenmişti. "İlk kez aybaşı olduğumda, bunun ne olduğunu bilmiyordum."

Annem çok çabuk sinirlenirdi. Bize çok iyi davranır; ama işimizi iyi yapmayınca bizi cezalandırırdı. "Şimdi öğrenmezseniz, size sonra kim gösterir?" derdi. "Sadece sizin iyiliğiniz için, benim değil."

Daha üç yaşındayken, mısır lapası yapmayı biliyordum. Annem, üç yaşındaki bir çocuğun birçok şeyler yapabileceğini söylüyordu. Mısırı da yıkayabiliyordum. Bunun nasıl yapıldığını bana göstermişti. Yaşım biraz daha büyüyünce, bana, bazı şeylerin üzerine basılmaması

gerektiğini söyledi. Örneğin, bir tabağın ya da bir fincanın. En önemli yiyeceğimiz olduğu için mısırın. Bilinmesi gereken, böyle küçük ayrıntılar.

Annemle tarlaya nasıl gittiğimizi de hatırlıyorum. Tohum ekilen bu günleri verimli günler olarak adlandırıyordu. Annem doğaya tutkundu adeta. Bu, onun doğaya olan inancından ileri geliyordu. İnsan neye inanırsa o gerçekleşir. Ben, bunu ilaçlar konusunda görebiliyordum. "Bu ilaç, beni iyi edecek" dersem, o ilaç bana iyi geliyordu. Sanıyorum, annem de öyleydi.

Küçükken, ağaçlara tırmandığını, hayvanlara baktığını, birçok şeyler yaptığını anlatırdı. Hayvanlarla konuşurdu. Bir hayvana vurursa: "Sana şu yüzden vurdum" derdi, "kızman için sebep yok". Yani hayvanlara bile böyle saygılı davranırdı.

Bir keresinde, daha pek küçükken dağlarda küçük bir domuz yavrusu bulduğunu anlatmıştı bana. Çevrede oturan başka aile olmadığı için, onun sahipsiz olduğunu biliyordu. Onu alıp, eve getirmişti. Büyükbabam çok namuslu bir adam olduğu için çocuklarının çaldığı en ufak birşey için onlara dayak atabilirdi. İndiolarda çalmak yasaktır.

Annem, domuzla birlikte eve geldiğinde, babasına bunu nasıl açıklayacağını bilemiyordu. Çünkü, domuzla birlikte evden atılması mümkündü. Domuzcuğu tamascala sakladı ve orada bıraktı. Büyükbabamın iki ineği vardı, bunların sütünden peynir yapıyor, pazarda ya da zenginlere satıyordu. Annem, sütten bir miktar alarak büyümesi için domuza verdi, bundan büyükbabamın haberi yoktu elbette. İnanılmaz birşey, ama aradan iki hafta geçmesine karşın, domuz hâlâ yaşıyordu ve annesi olmadığı halde gittikçe büyüyordu.

Sonra büyükbabam, annemin bir domuzu olduğunu farketti. Neredeyse onu öldürecekti: "Domuzla birlikte defol!" diye bağırdı, "Ben evimde, çalınmış bir domuz istemiyorum." Büyük bir tartışma çıktı. Sonra domuzu bıraktılar; ama büyükbabam, annemin yemi yalnız başına bulmasını istemişti.

Domuz, beş-altı aylık olunca annem ümitsizlik içinde onunla konuşuyordu: "Babam beni sevmiyor; ama ben seni çok seviyorum."

Bir gece, onu kurtlar kaptı. Üç veya dört kojoteydi. Domuz bağırmaya başlayınca annem dışarı koşmuş, ormana doğru onu kurtarmak için bağırmıştı. Ormanın içlerine girince aniden durarak şöyle düşünmüştü: "Ah, domuz, bana değil, dünyaya ait." Tekrar geri dönmüş ama uzun süre domuzunun hayalini gözlerinin önünden silememişti. Kojotelerin onu sürükleyip götürüşlerini bir türlü gözünün

önünden silemiyordu.

Bu sırada annem, bir Chimánın yanına girmişti. Guatemala'da İndioların sorunlarıyla ilgilenen senorlara bu adı veririz. Bir İndio için, o bir doktor veya bir rahip gibidir. Annem diyordu ki: "Ben Chimán olacağım, birinden diğerine gidiyorum." Gitti ve hayvanlarla, suyla, güneşle, doğayla sıkı sıkıya bağlı olan Chimánlarla ilişki kurdu. Bir çok şey öğrenmişti, ama belki de bu asıl görevi değildi. Buna rağmen bu diğer konularda yoğunlaşmasına yarayacak birçok şeyler öğrenmesine yaramıştı.

Annem, doğayı çok severdi. Guatemala'da gökyüzü genellikle mavidir. Dağların kenarlarından bulutlar yükselirse, bu yağmur yağacağı anlamına gelir. Annem, yağmur yağacağını önceden söyleyebilir, hatta şiddetli veya hafif yağacağını da.

Ayak tabanlarım kesildiği için, yürüyemediğimi hatırlarım. Yağmur yağınca çamurlar yaralara ve parmaklarımın arasına girerdi. Annem, birçok bitki tanırdı, hastalığımız ne olursa olsun belirli bitki yapraklarını bulur ve bizi iyi ederdi.

Bize, evdeki eşyalara iyi bakmamız gerektiğini de öğretirdi. Örneğin, toprak kaplarımız yıllardır sağlam ve temiz duruyordu. Çünkü, annem bunları itinalı kullanmıştı. Bize: "Fakir olunca, durmadan yeni şeyler satın alınmaz."

Geleneklerimizle ilgili olarak bize anlattığı başka birşey de erkeklerin çamaşırlarının kadınlarınkiyle birlikte yıkanamıyacağıydı. Bizim kültürümüzde erkeklere çok değer verilir -hiç kuşkusuz kadınlar da değerlidir- ama yaptığımız şeyi iyi yapmalıyız, herşeyden önce erkekler için. Bu, atalarımızın erkeklere gösterdiği özel saygıdan ileri gelir. Annem, biz kadınların başka şeyleri de bilmemiz gerektiğini söylerdi, örneğin aybaşı, halbuki erkeklerin böyle bir şeyi yok. Öyleyse biz, çamaşırlarımızı erkeklerinkinden ayırmalıyız. Herşey böyledir, birbirine karıştırılmamalıdır. Herşeyden önce, elbiseler.

Annemde dikkatimi çeken birşey daha vardı: Babam, işten genellikle çok yorgun bir durumda gelince annem, yemeğin büyük bir kısmını ona verir, kendisi pek az alırdı. Ben her zaman: "Babam neden bu kadar çok yiyor?" diye sorunca o, babamın çalışırken çok kuvvet sarfettiğini, ona iyi bakmazsak hastalanıp zayıflıyacağını söylerdi.

Bundan başka annem, kadının parayı iyi idare etmesinin çok önemli birşey olduğunu da söylerdi. Köyde, ev için gerekli olan şeyler, haftada bir kez alınır. Parayı kadın korur. Pazara giderek gerekli

şeyleri alır; erkek giderse, alınması gereken şeyleri ona söyler. Annem hiç pazara gitmediği için, onun söylediği şeyleri babam satın alırdı.

Annem, uzun süre, ebelik de yapmıştı. Bunun için hastalıklara iyi gelen birçok bitki tanırdı. Bazen haftanın dört beş günü hastaya çağırıldığı olurdu. Hemen hemen hiç evde bulunmazdı. Bu arada bize, evi nasıl yöneteceğimizi öğretirdi. Kızkardeşim, annemin bir kopyası gibiydi, herşeyi onun gibi eksiksiz yapardı. Şimdi evlendi, onun nerede oturduğunu bilmiyorum.

Can sıkıcı ve monoton olduğu için bir çeşit bitkiden yemek hoşumuza gitmiyordu, daima yeni şeyler bulmalıydık. Hasat zamanı, herkes tarladayken, kadınlar evde yemek yapardı.

Annemin birçok yan uğraşları da vardı. Paspas örer, kumaş dokur, sombrero yapmak için gerekli kenevir elyafını hazırlardı. Toprak kap yapmasını da bilirdi. Son zamanlarda, çok sevdiği bir ineği vardı. Gelinler de bizimle birlikte oturdukları için, artık anneme fazla iş kalmıyordu, bunun için sabahleyin erkenden hayvanlarına gider, onları bütün gün çayırda otlatırdı.

Herkes annemi çok severdi; çünkü, her yerde ve her zaman onlarla birlikteydi. Onu evde daha çok görebilmeyi istiyorduk. Ama o, bazen üç veya dört gün eve gelmiyor, hastalara bakıyordu. Ağabeylerim, onun eve gelmeyişine kızıyorlardı. Daha sonra, örgütlenme amacıyla köylerde çalışmaya başlayınca eve daha seyrek geldi. Hasta ziyaretleri de yapıyor ve kadınları örgütlüyordu.

Bana machismodan da söz etmişti. Annemin okuma-yazma bilmediğini ve teorilerden birşey anlamadığını da hesaba katmalıyız. Ne erkeğin, ne de kadının machismoda suçu olmadığını söylerdi, aksine machismo toplumun bir kesimiydi. Ne kadınlar, ne de erkekler machismo için savaşmamalıydılar. Annem: "Ne erkek machodur, ne de kadın. İkisinin de aşırı uçları vardır." derdi. Bazen bir kadın der ki: "Ben hür bir insanım." Halbuki bu, problemin çözümüne yaramaz, aksine onu büyütür. Annem: "Biz kadınlar" derdi, "bu durumda önemli bir rol oynarız. Çünkü inceliğimizi daha iyi ifade edebiliriz."

Ve örnek olarak bize şunu anlattı: Daha ikisi de çok gençken babam kendine hizmet ettirmeyi çok severmiş. Aynı zamanda da çok kıskançmış. Ama annem, sonradan bu konuda uzun uzun konuştuklarını anlatmıştı. Yetişkin insanlar gibi bir yaşam sürmeyi öğrenmeliydiler. Evlendiklerinde yeni bir yaşama başladıklarını anlamak ve evliliğin değişik bir şey olduğunu görmek, onlara zor gelmişti. Bekar olduğum için bu konuda karar veremiyorum. Ama annem, ortak

bir yaşamın hep sorun getirdiğini söylüyordu. İki kişiye düşen, bunları çözmekti. Bu da yalnız konuşarak olurdu. "Hiç kimse sana yardım edemez" diyordu, "Hiçbir kadın. Sen kendin, konuşmaya ve düşünmeye başlamazsan." Örneğin, babam öfkeliyse annem hiç sesini çıkarmaz, ona cevap vermezdi. Ama ikisi de, rahat ve mutlu oldukları ve beş duyularının iyi çalıştığı bir anda birbirleriyle konuşurlardı. Bir takım güçlüklerle karşılaştıkları ve birbirleriyle tartıştıkları olurdu, ama bu kötü bir evlilik sürdükleri ve anlaşamadıkları anlamına gelmezdi.

Ama yine de annem, istediğini yapmak ve istediği yere gidebilmek konusunda hürdü. İndiolar arasında bir kadının evden yalnız başına çıkması pek alışılmış birşey değildi... Daha küçük bir çocukken bile annemizin veya erkek kardeşlerimizin eşliğinde dışarı çıkardık. Ve bu böyle sürerdi. Evli bir kadın yalnız başına dışarı çıkamazdı. Belki de erkeğin kıskançlığı yüzünden. Ama komşuların ve köy toplumunun görüşlerine de değer vermeliyiz. Daima, başkalarının üzerinde ne gibi bir etki bıraktığımıza dikkat etmeliyiz. Hayat böyle sürerdi: Daima başkalarına saygı. Ama annem istediği yere gitmekte hürdü, çünkü toplum içinde belirli bir yeri vardı.

Annem, çocuklarına ve torunlarına karşı çok sabırlıydı. Geniş bir ailemiz olduğu için bu, her zaman kolay değildi. Büyükannem ve büyükbabam, çocuklar ve üç çocuğu ile büyük yengem de bizimle beraber oturuyordu. Bu yüzden evde iş çoktu: Temizlik, yemek, bulaşık. İçimizden çoğu, çalışmaya gidiyordu. Yengem evde kalıyor, ama bazen o da bizimle birlikte çalışıyordu. Hep birlikte işe gitmemiz çok güzel oluyordu.

Zamanla diğerleri de evlendiler, annemin işleri daha zorlaşmıştı, çünkü gelinler işleri onun yaptığı gibi yapamıyorlardı. Yalnız da oturmak istemiyorlardı. Çünkü, onlar da kalabalık ailelerden geliyordu ve bir evde kocasıyla tek başına yaşayan bir kadın kendini rahat hissetmezdi. Yani, bizim evde hep birlikte yaşıyorduk, çünkü bütün köy toplumlarında kadının erkeğin ailesiyle birlikte oturması bir gelenek haline gelmişti. Ama, yengelerim için bize uyum sağlamak zor olmuştu, çünkü benim ablam, her şeyi çok iyi ve çok çabuk yapıyordu. Sonuçta daha fazla bizim evde kalamadılar.

Torunlarını kendi çocukları kadar sevdiği için, onlardan ayrılmak anneme zor gelmişti. Ağabeylerimin evine gittikçe ve onlara çocuk gibi davrandıkça ona kızıyorduk. Ama annem, insan birini sevince, her zaman sever diyordu.

Annem, çalışırken adeta politika yapar, bize daima yetişkin bir kadın olmayı, ama topluma yararlı olacak bir kadın olmayı öğrenmemiz gerektiğini söylerdi. Bu yüzden bizi daima yanına alırdı, birşeyler öğrenelim diye. Mücadele için karar veren ilk kişi annemdi. Sağlam bir politik görüşe sahipti ve benim daha hiçbir şeyden haberim yokken o, örgütlenmek için çalışıyordu. Belirli bir örgütten değildi. CUC'nin ne yaptığını biliyordu, dağlardaki Companeroları -gerillaları- tanıyınca, onları kendi evlatları gibi sevdi. Halk için birşeyler yapmış olmanın çok önemli olduğunu söylüyordu. Ölmek ve ne için öldüğünü bilmemek çok acıydı.

Bana bakarak dedi ki: "Kızım, örgüte girmelisin. Bu annen olarak sana verdiğim bir emir değildir, bilgilerini denemek için sana düşen bir görevdir. Himaye artık bitti -ah, zavallı çocuk, henüz hiçbir şey bilmiyor." Erkeğin ve kadının savaşı arasında hiçbir fark gözetmiyordu. "Kendini bir kadın gibi hissetmeye devam etmelisin" diyordu, "Ama mücadelemiz sırasında erkek kardeşlerinden geri kalmamalısın. Onlardan bir adım daha ileri gitmelisin. Bu demektir ki, büyük görevler almalı, kadın olarak yerini iyi belirlemeli ve payını almalısın. Ağlayan çocuğa meme verirler. Ağlamayan çocuğa meme vermezler."

Annem, çok cesur bir kadındı, ama buna rağmen babamdan daha çok şey öğrendim. Şimdi, benim bilmediğim pekçok şeyi annem bildiği için üzülüyorum. Örneğin, otlar ve doğanın güçleri hakkındaki bilgileri. Ben de birşeyler biliyordum, ama benim bilgilerim yüzeyde kalıyordu. Annem atalarımızın devrinden kalma, örnek bir kadındı, hayatın bütün yüceliklerinden anlayan bir kadın. Her zaman haklıydı, babam ise çok yumuşaktı ve hep beni savunurdu; ama evdeki ve ailedeki güçlükleri yenen hep annem olmuştu. Çocuklarından biri hastalansa, her zaman onu kurtarmak için gerekli dayanma gücünü bulurdu. Ama babam, hastalıklı bir çocuk olarak büyümüş olan küçük erkek kardeşimi gördükçe, herşeyi unutmak için içmeyi yeğlerdi.

Babamın çözemediği birçok sorunlar vardı, annemin de. Annemi ve babamı çok seviyordum, ama babamı biraz daha fazla sevdiğimi söyleyebilirim. Annem, birçok kişiye öğretmenlik yapmıştı; ama ben, ondan fazla birşey öğrenememiştim, halbuki ondan daha iyi yararlanabilirdim.

30 kadın üstüne

"Kimliğimizi gizli tuttuk, çünkü direndik."
Rigoberta Menchu

Bu konuya şimdiye kadar hiç değinmedim, belki de uzun bir konu olduğu için: Guatemala'da kadın. Bir takım ayırımlar yapmak gerekir: Çalışan kadın, Campesino kadını, fakir Ladino kadın, burjüva kadını, orta tabaka kadını. Ama Guatemala'daki kadınlar içinde en önemli yeri olan, İndio kadınıdır. Onun önemi, toprakla olan ilgisinden ileri gelir: Toprak ve anne. Toprak besler ve kadın hayat verir. Böylece kadın, bir sır gibi, toprağa olan saygıyı simgeler. Erkeğin değil, kadının sahip olduğu bu sorumluluk duygusu, kadının içinde oluşmalıdır. Böylece ben, örgütlenmede ne kadar önemli bir göreve sahip olduğumu anlamıştım.

Birçok Companeranın ihtilalci olduğunu ve iyi Companeralar olduklarını biliyorum; ama kendi söylediklerinin daima daha iyi olduğu hissine kapılırlar. Tabii kadınların yapmaklarını aşağı görmezler, ama istediklerini de yapamazlar. Ben, bir sorumluluk taşıyorum, onları örgütledim, beni olduğum gibi kabul etmeliler.

Birçok zorluklarla karşılaştım, çünkü Companerolara işlerinde yardım ediyordum. Bazen, yerimi kaybedeceğimden korkuyordum. Ama, kendi kendime, bunun görevim olduğunu ve beni saymaları gerektiğini düşünüyordum. Ama onlara: "Companero, sen şu işi yapacaksın" ya da "Companero, senin hataların şunlar" demek bana çok zor geliyordu.

Söz konusu olan, bir erkeğe hükmetmek veya kendini beğenmişlik değildi. Prensipti söz konusu olan. Herhangi bir Companero

gibi rolümü oynuyordum ben de. Bu, bana zor geliyordu. Değişik düşünceleri olan Companerolar tanımıştım, ihtilalin nasıl yapıldığını biliyorlar; ama, buna kadınların katılması görüşü onlara biraz garip geliyordu. Birçok Companeroya, eşlerinin bu savaşa katılmasına engel olan birçok Companeroya doğru yolu göstermek zorunda kaldım. Bazen onlara izin veriyorlardı; ama belirli sınırlar dahilinde. "Hayır, bu çok fazla olur" diyorlardı. Bu Companerolarla konuştum ve sorunlarını çözdüm.

Bu çeşit kadın sorunlarıyla annem de karşılaşmıştı. Ama, onun pratik bilgileri vardı. Annemden çok şey öğrendim, ancak diğer kadınlardan da. Benim köyümden olmayan kadınlarla konuşma olanağını bulmuştum. Kadınların örgütlenmesi konusunda konuşuyorduk ve kadınların kendi sorunlarını bir yana bırakarak, diğer kadınların sorunlarıyla ilgilenmesi sonucuna vardık. Bu, acı birşeydi, ve biz kendi sorunlarımızı kendimiz çözmeli, bunun için kimseye yalvarmamalıydık. Bizim sorunlarımızı kimse çözemezdi, buna örnek, politik açıklığı olan ve örgüt içinde yönetim kademesinde bulunan İndio Companeralardı.

Biz, değişikliği, ihtilali ve yönetim değişimini gördük. Ama bu, köklü bir sosyal değişiklik değildi. Bir süre önce bir kadın örgütü kurmayı denedik, ama bunun biraz korunma gerektireceği ortaya çıktı: "Kadınlar için bir organizasyonumuz var burada" dedik sonunda. Pratikte, kadınlar çalışıyor, aynı zamanda soyuluyorlardı. Kadınlar da kahve ve pamuk topluyorlardı, birçok Companera ellerinde silahla savaşıyor, hatta birçok yaşlı kadın gece gündüz çalışıyordu. Durum böyle olunca: "Kadınları yüceltmek ve sorunlarıyla ilgilenmek için bir örgüte gereksinmemiz var" diyemeyiz.

Bu, uzun süreli bir taslak değildi elbette. Bu, o andaki durumdu. Belki bir parça daha ileri gidersek, gereksinmelerimize göre Guatemala kadınları için bir örgüt kurabiliriz. Sonuçta, yalnız kadınlar için kurulan bir örgütün machismoyu kuvvetlendireceğine inandık. Çünkü bu, kadının işini, erkeğin işinden ayırmak anlamına gelecekti. Kadınların sorunları konuşulurken erkeklerin de orada bulunması ve problemin çözümüne yardım etmek için onların da düşüncelerini söylemeleri gerektiğine inandık. Böylece, onlar da bunları öğreneceklerdi. Çünkü, öğrenmezlerse ilerleyemezdik. Erkek buna katılmadıktan sonra, yalnız kadını bilinçlendirmek neye yarar?

Bir kadın organizasyonu kurmak demek, bizi ezen sisteme bir silah daha vermek demekti. Bunu istemiyorduk. Bir Companeroya

machismo hakkında birşey sorulursa, erkek hemen bir kadın taslağı, kadın da erkek taslağı çizer. Çünkü, ikisi de bunun üzerinde düşünüşlerdir. Sadece bununla machismonun silineceği söylenemez tabii. Bu bir yalan olurdu. Bütün ülkelerde, devrimci veya sosyalist ülkelerde machismo vardır, bu bütün dünyaya yayılmış bir hastalıktır. Bu, toplumun bir parçasıdır, yani belki bir kısım silinip, öteki kısım geliştirilebilir. Tamamen değiştirilemez.

Guatemala'da, okumuş olanlar ve okuma yazma bilmeyenler hakkında keşfettiğimiz birşey daha var. Okumuş insanlar gibi, yeteneklerimizin olmadığını gördük. Belki okumuş bir insan daha hareketlidir, en ince sonuçları görebilir, ama bizim de birçok yeteneğimiz var.

Daha önce herkes, örgütçünün okuma-yazma bilmesi ve bir takım belgeler üzerinde çalışması gerektiğini düşünürdü. Örgütçüler bu yanılgıya düştüler ve: "Ben örgütçüyüm ve benim ödevim yönetimdir, siz kavga vermelisiniz." Her dava belli bir değişime yeniliyordu. Oportünistin kendisine gösterilen güveni her zaman kötüye kullandığını gördüm.

Başkentten birçok örgütçü bize, fincaya geldi ve: "Sizin Campesinolarınız aptal, okuma-yazma bilmiyorlar" dediler. Ve Campesinolar da ona: "Sen kitaplarınla kıçını sil. Biz, devrimin kitapla yapılamayacağını anladık. Bunun için savaşmak gerek." diye cevap verdiler.

Birçok şey öğrenmek zorundaydık, çünkü artık herşeyin kendi elimizde olduğunu biliyorduk. Bunun için özveri şarttı. Böylece biz, Campesinolar mücadelemizi kendimizin örgütlemesi gerektiğini öğrenmiştik. Tabii bunun için biraz deneyim gerekliydi. Gerçek bilinçlenme, insanın kendi başından geçen olaylar yardımıyla olur.

Örgütümüzün yönetiminin büyük bir kısmını İndiolar oluşturuyordu; ama Ladinolar ve kadınların da bunda payı vardı. Aramızdaki duvarları yıkmak zorundaydık. Kökler arasındaki duvarlar, İndiolarla Ladinolar arasındaki duvarlar, kadınla erkek, okumuşla okuma-yazma bilmeyenler arasındaki duvarlar.

Bu durumda evlenen kadınların mutluluk, mutlu bir aile, durumlarında bir değişiklik bekledikleri söylenemez, aksine hepsi karamsardır. Evliliğin bizim için mutlu bir olay olmasına karşılık -çünkü bu, atalarımızın arzularına uymak, neslimizi, geleneklerimizi, kültürümüzü sürdürmek anlamına gelir- ama aynı zamanda çocukların sorumluluğunu taşıma, onlara bakma ve hayata hazırlama yönünden ağır

bir görevdir. Guatemala'da çocuklarının hepsi hayatta olan bir aile bulmak pek güçtür. Benim durumumdaki Companerolarla evlenmeme konusunda konuştum. Yalnız benim değil, evlenme hakkında kendisine soru sorulan kadınların cevabı aynı oluyordu: "Niçin evlenelim? Çocuklara kim bakacak? Onları kim besleyecek?"

Daha önce de söylediğim gibi biz, toplu olarak yaşamaya alışkınız, on-on bir kardeş bir arada. Diğer kardeşleri evlenmiş olan ve yalnız yaşayan kadınlar da vardır. O zaman kadın, kendisini evlenmeye zorunlu hissedebilir. İleride yalnız yaşamak, kendisi için daha zor olacaktır çünkü.

Diğer kadınlarla bu konuda konuştukça onların da benim gibi düşündüğünü görüyordum. Guatemala'da başka türlü düşünülmez. Evlenirken ve evlenme sözü verilirken hemen sahip olunacak çok sayıdaki çocuk düşünülür. Zor bir hayatın kendisini beklediğini ve çocuk yetiştirme sorumluluğunu bilmek korkunç bir şeydir.

Benimle evlenmek isteyen kişiler vardı; ama bu korkum yüzünden evlenmedim. Kendimden emin olduğum bir an geldi, bir devrimci olarak yaşamaya başladığım an. Bütün bir halk için, yiyeceği olmayan çocuklar için savaştığımı biliyordum, ama aynı zamanda ardımda kimseyi bırakmayacağıma da üzülüyordum. Çünkü, ardımdan gelenler olsa bu işin meyvesini onlar yiyeceklerdi. Herhangi bir yerde öldüğüm zaman arkamdan yas tutacak bir kimsenin olmaması da beni üzüyordu. Köyden bir çocuğu evlatlık olarak alsam, annesinden göreceği sevgi ve ilgiyi benden göremiyeceği kesindi. Durumdan biraz ümitsizdim. Çünkü, kararlı olan ve galip geleceklerini söyleyen birçok Companero tanımıştım. Ama, aynı zamanda bir gün herşeyin düzeleceğini de biliyordum. Yine de bütün bunlar beni korkutuyor ve düşündürüyordu.

Bir süre bir arkadaşım oldu, bilemiyordum... Çünkü, atalarımızın anlayışına göre insan, yalnız kendisi için değil, bütün ailesi için doyum aramalıdır. Aklım karmakarışıktı. Beni kısıtlayan toplum ve bir sürü şey. Sonra annem babam öldü. O zaman, bir kız evladın bir baba ve anne için neler hissettiğini anladım. Öldükleri zaman. O anda kararımı verdim. Bunun kesin bir karar olup olmadığını söyleyemem. Çünkü, hayata karşı açıktım artık. Ama bence, zaferden sonra yeteri kadar zaman vardı ve şu sırada kendime bir Companero bularak, kendimi yalnız ona adamak beni mutlu etmeyecekti. Çünkü halkım, özel zevkler aramak şöyle dursun bir an bile huzur içinde değildi.

Ben, bir insanım, bir kadınım ve evliliği reddettiğimi söy-

leyemem, ama ilk planda halkım, sonra kendi zevkim gelir. Bana bir kadın olarak saygı gösteren birçok arkadaşım oldu savaşta. En kötü anları atlatan, korku içinde olan ve savaşmayı sürdüren arkadaşlarım. Ve birçok arkadaşımın savaşta öldüğünü gördüm. Bu bende, yalnız korku değil, aynı zamanda panik yarattı. Bir dul ve işkence çekecek bir anne olmak istemiyordum. Birçok şey benim evlenmemi engelliyordu.

Birçok erkek Companero da aynı korkuları taşıyordu. Bunlardan birçoğu savaşa devam etmek için çocuklarından vazgeçmek zorunda kalmışlardı, veya başka bir bölgede yaşayan eşlerinden ayrılmışlardı. Evlenmek istemedikleri için değil, halkı için savaşma zorunluluğunu içlerinde hissettiklerinden.

Bence, durumumuzu daha kötüleştirmemeliyiz. Çünkü, ortadan kaldırılması gereken yeteri kadar güçlüğümüz var. Evli olan ve benim gibi düşünen Companerolar var. Beş veya altı çocuklu Companerolar. Bu benim için, büyük bir ruhsal yaraydı ve herşeyden korkuyordum. Özellikle bir Companeroyu sevdiğimi, bir iki hafta sonra onun birdenbire yokolduğunu düşündüğümde. Herşeyi reddettiğimi söylemek istemiyorum, çünkü bunların biraz zamana ihtiyacı vardır, herşeyi sükunet içinde gözden geçirecek olursam mutlaka bir çıkış noktası bulacağımdan emindim.

Demin de söylediğim gibi, bir erkek arkadaşım vardı ve o hayattan çok şey bekleyen bir insandı. Çocuklarıyla birlikte güzel bir ev ve bu evde huzur içinde yaşamak istiyordu. Bunlar, benimkilere ters düşen düşüncelerdi. Çocukluktan beri birbirimizi tanırdık; ama o, köyümüzü terkederek şehre gitmişti. İşçi olmuştu, sonradan köyümüz ve benim hakkında başka türlü düşünmeye başlamıştı. Sonra, benim ihtilale katılmam konusu ortaya çıkınca karar vermem gerekti. Savaş ya da arkadaş. Uzun uzun düşündüm, çünkü Companeroyu seviyordum. Arkadaşlığımız, köyümdeki insanlardan daha açıktı. Halkım ve arasında doğup büyüdüğüm insanlar böyle kötü şartlar altında yaşarken, benim iyi ve güzel bir eve ihtiyacım yoktu. Böylece ayrıldık ve ona kendisiyle beraber olamıyacağımızı söyledim. Çünkü, onun hayat hakkında benden farklı düşünceleri vardı ve bu yüzden de asla anlaşamıyacaktık. Savaşa katılmaya ve yalnız yaşamaya karar verdim. Ama, hayatın değişeceği zamanlar da gelecekti. Belki güzel bir evde mutlu olamıyacaktım, ama en azından ülkemi kandan ve gözyaşından arınmış olarak görebilecektim.

31 tarım işçilerinin grevi, başkentte 1 mayıs, kilise üstüne

"Gökten gelen bu Tanrı yalnızca günahtan sözeder, onun öğretisi yalnızca günahtır."

Chilam Balam

Elçilik işgalinden sonra, orada ölen liderlerin bölgesel örgütleri birleştiler. Çeşitli sektörler arasında sıkı ilişkiler olmasına karşın hepimizi birleştiren bir örgüt henüz yoktu. Yeni bir direniş biçimi bulmalıydık, ve böylece 1980 Şubatı'nda Guatemala'daki son tarım işçileri grevi yapıldı.

Seksen bin kahve ve pamuk işçisi Güney kıyısında ve kıyı havzasında greve gitti. 80000 Campesino ile başlamıştık, gittikçe bu sayı arttı. Yetmiş-seksen bin işçinin çalıştığı kıyı tarlalarında iki hafta süreyle iş durdu.

Şeker kamışı tarlalarında modern bir makine alınmıştı, bu şekerkamışlarını topluyor ve kabuklarını soyuyordu; ama işçiler, onları kesmeye zorunluydular. Bir makine, bir ton alıyordu; ama onun daha fazla aldığını ortaya çıkardılar. Demek ki makine, işçilerin işini çalıyordu, çünkü onlara sadece bir ton için para ödeniyordu. Grev sırasında bu makineler sabote edildi, yakıldı. Bütün bunlar, işçilerin hakları olan parayı almaları içindi.

Bu grev sırasında işçilere ordu karşı koydu. Havadan ve karadan onları kuşatmışlardı. Ama, çok kalabalık olduğumuz için, bir katliamı göze alamıyorlardı. Ordu grev karşısında harekete geçince yayladan gelen bir sürü insan sokaklarda barikatlar kurdular. Buradan kıyıya indiler, sahile indiler. Kıyıdaki Campesinolar da ordu gelince saklanmak için büyük barikatlar kurdular. İki hafta süreyle grev yapıldı ve bu süre

boyunca iş hayatı tamamen durdu. Büyük toprak sahipleri, için yetmiş-seksen bin işçinin işi bırakması sert bir darbeydi. Bu, sadece ağaç bıçakları, taşlar ve sopalarla silahlanmış olan bir grup insandı. Grev esnasında bir çok Companero vurularak öldürüldü. Ama, ilk Companerolar öldüğünde insanlar yakalandılar ve orduya karşı koydular.

Ben CUC'de ve aynı zamanda gündelikle fincada çalışıyordum. Sadece, işçi sendikası yöneticisinin esas görevinin koordinasyon olması gerektiğini biliyorduk. Çünkü, bizim Companerolarımız direnişlerini kendi kendilerine sürdürüyorlardı. Yeni Companerolara ders veriyordum bir anlamda. Benim öğrendiğim gibi onlar da İspanyolca öğrenmeliydiler, benim öğrendiğim gibi okuma-yazma öğrenmeliydiler, sorumluluk yüklenmeyi öğrenmeliydiler, benim de çalışırken öğrendiğim gibi. Biz, direnişimiz kapsamında herkesin tek tek sorumluluk almasını istiyoruz. Sadece kağıt imzalayan bir lidere gereksinmemiz yok; tersine bizim liderimiz halkıyla birlikte kendini tehlikeye ve riske atmalıdır. Birçok Companero aynı eğitimi görürse, herkes, savaşta iyi bir yere sahip olabilir.

Biz grevi beş quetzaleslik bir artık için yapmıştık; ama ancak üç yirmi quatzaleslik bir artış elde edebildik. Grevden önce günde yetmişbeş centavo kazanıyorduk, hem de çok yorucu bir çalışma sonucunda. Yalnız kırkbeş ya da elli centavo ödendiği durumlar da oluyordu. Ve biz şimdi, beş quetzales istiyorduk. Tabii bu büyük toprak sahipleri için sert bir darbe olmuştu. Üç yirmi quetzaleslik bir anlaşmayı imzaladılar. Bu, iyi bir ücretti.

Aynı zamanda, işçilere daha iyi davranılmasını istedik. Yani bize, artık sert tortillas ve bayat fasulye vermemeliydiler, tersine insana yaraşır bir yemek verilmeliydi. Grev başladığında ben sahildeydim, ama sonra yaylaya çıktım, insanları örgütlemek ve kıyıdaki grevcilerle dayanışma kurmak için. Evlerin duvarlarına yazılar yazdık ve büyük toprak sahipleri aleyhine pankartlar astık. Aynı zamanda CUC'ye girmeye davet eden bildiriler dağıttık.

Grevden sonra bir sürü yapılacak iş vardı. Çünkü, birçok Companero ve Campesinolar kendilerinin de örgüte alınmalarını istediler. Bunların örgüte gereksinmeleri vardı, çünkü baskılar Chimaltenango, Sololá ve Huehuetenango'ya - İndio merkezlerine kadar yayılmıştı. Küçük köyler, tümüyle yıkılmıştı. Ordu, zırhlı araçlarla geliyor, köy meydanında ya da küçük parklarda durarak elindeki bütün silahlarla evlerin üzerinden ateş ediyordu. Sonra, havadan bombardıman edildi. Halkı, bir darbeyle yoketmek istiyorlardı. İnsanlar, evlerinden çı-

kamıyorlardı. Ürün, hemen köyün girişinde bulunuyordu, hepsini yaktılar.

Kaçabilen, dağlara kaçıyordu. Anne-babalar çocuklarını arıyorlar ve bulamıyorlardı. İnsanlar, bir araya toplanmışlardı ve bir gerilla yaşamı sürüyorlardı. Rahiplerin yararlı hizmetleri oluyordu, insanları yüreklendirmeye çalışıyorlardı. Ordu, napalm bombaları atmıştı, bunlardan birçoğu patlamamış, ve yakındaki çocuklar bunları almıştı. Chimaltenango'da kışlanın çevresinde esirleri sıralamışlardı, kadınlar, erkekler ve çocuklar. Gerillalar kışlayı basarsa, önce onları öldüreceklerdi. Bu, halk için korkunç birşeydi.

Ordu, birçok uzak köye gitmedi, çünkü gerillalar tarafından basılma korkusu yüzünden dağlardan geçmek istemiyorlardı. Bu yüzden, bu köyleri bombalamayı yeğliyorlardı.

Doğuda heryeri aradılar ve bu bölgede çalışmak çok zor olduğu için, hiçbir örgüte girmemiş olan gençleri götürdüler. Bunlar, milis olarak yetiştirildi ve Chimaltenango'ya yollandı. Bu gençler, ölüme mahkum edilmiş gibiydiler, bunlardan birçoğu kaçtı.

Durum çok kötüydü. Büyük caddeler, ordunun kamyonları ile doluydu. Bombardımandan sonra halk, dağlardaki barınaklarda yaşamaya başlamıştı. Ama şimdi, dört çeşit silahlı, politik-askeri örgüt vardı: EGP: Fakirlerin Gerilla Ordusu (Ejército Guerrillero de los Pobres), ORPA: Silahlı Halkın Organizasyonu (Organizacion del Pueblo en Armas), FAR: Silahlı İsyancı Kuvvetler (Fuerzas Armadas Rebeldes) ve PGT: Guatemala İşçi Partisi (Partido Guatemalteco del Trabaj Núcleo de Dirección Nacional).

Elçilik olayından sonra halk örgütleri ile üniversite öğrencileri arasında yakınlaşmalar oldu. Elçiliğin işgali ilk ortak eylemdi. Elçilikte, öğrencilerin işçilerle birlikte ölmesi, sürekli bir birlik oluşturmuştu.

Yayladaki ve sahildeki baskılar arttıkça ve başlangıçta sakin olan yerlere kadar uzanmaya başlayınca ortak bir bölge kurulmasına karar verildi ve elçilikte ölen Companerolar adına buraya 31 Ocak Halk Bölgesi adı verildi. Bu, Tarım İşçileri Komitesi, Devrimci İşçiler Merkezi, Koordinasyon Bölgesi, Devrimci Hristiyanlar "Vincente Menchu", Devrimci Öğrenci Bölgesi Robin Garcia /Orta kısım ve devrimci öğrenci bölgesi Robin Garcia/ Üniversiteden oluşuyordu. Robin Garcia öğrenci lideriydi, kendisine işkence edilmiş ve öldürülmüştü. Bu yüzden öğrenciler, onu kahraman olarak görüyorlardı.

Böylece, politik baskılara karşı koymak için 31 Ocak Bölgesi ku-

ruldu. Kurtarma eylemlerine başladılar. CUC sayesinde ülkenin bütün Campesinoları halk bölgesinde bulunuyorlardı ve şehir bölgesi koordinasyonları büyük şehirlerin dış mahallelerinde yayılmıştı. Guatemala'da, şehrin merkezinden çıkınca, insan kendini çok acıklı bir manzara içinde bulur. İnsanlar kartondan evlerde otururlar. Bunlar, asla gerçek ev değildir.

İşçiler, açıkca bir işçi sendikasına üye olmamışlardı, yoksa bu onların sonu demek olurdu. Özel bölgelerde çalışıyorlardı. Bizim düşüncemiz, kitlelerin harekete geçme yeteneklerini elde bulunan araçlarla gerçekleştirebilmekti. Orduya karşı koyabilmek için molotof kokteyli yapmayı öğrenmeliydiler örneğin. Herkes öğrendiklerini, kendi yeteneklerini ortaya koymalıydı. Bizim Guatemala'da en çok kullandığımız, propaganda bombalarıydı.

Amacımız, hükümeti ekonomik, politik ve askeri yönden yıkmaktı. İşçiler, eskisi gibi çalışıyorlardı, ama makineleri tahrip edecekler, makine parçalarını kıracaklardı, diğer küçük şeyleri de. Herşey sabote edilebilirdi, kahve ve pamuk tarlaları da. Toprak sahibinin tutumuna göre. Grev, bize yasak olduğundan bunu yapmak zorundaydık.

Eylemlerimizle, herkese direnme gücü dağıtmaya çalışıyorduk. Onlar, yalnız politik-askeri örgütlere karşı değil, bize karşı da direnmek zorunda olduklarından parçalanmalıydılar.

1 Mayıs eylemi, Guatemala'da yapılan eylemlerin en büyüğü oldu. 1 Mayıs, Guatemala'da işçi günüdür. Bütün Campesinolar, ülkenin her köşesinden yürüyerek başkente geldiler.

1980 yılında hükümet, yapabileceğinin en fazlasını yaptı. Gösteriler başkentte yapıldı ve insanların üzerine vahşice ateş açıldı. Gösterilerden sonra bir çok kişi tutuklandı. Bu sebeple 1 Mayıs 1981'de savaş eylemine geçtik.

1 Mayıs bayramından bir hafta önce bunu polise ve orduya bildirdik. 28 Nisan'da başkentte ve ülkenin diğer kısımlarında eyleme geçtik. Barikatlar kurduk, propaganda bombaları hazırladık, yıldırım ekipler kurduk. Her eylem, bir kaç saniyede bitmeliydi, yoksa bir katliam olurdu.

Ben, Avenida Bolivar'da bulunuyordum. Bu kentin merkezine ulaşan büyük bir caddeydi. Diğer caddelere de barikatlar kurulmuştu, eylem sırasında herkesin ayrı bir görevi vardı, Ordunun baskın yapacağından da korkuluyordu. Bir çok Campesino bildiri dağıtmıştı ve bu bildirilerde eylemlerimiz açıklanıyordu. Diğerleri de polise ve or-

duya sesleniyordu. Bizim stratejimiz buydu. Geldikleri zaman, bizi bulamıyacaklardı.

1 Mayıs'ta hükümet ve fabrika patronları, işçileri serbest bırakmak zorundaydılar. 2 Mayıs'ta yeni eylemlere başladık. Fabrikalara telefon ederek, fabrikalara yüksek patlama gücü olan bombalar yerleştirdiğimizi ve işçileri eve göndermezlerse bu kadar kişinin ölümünden sorumlu olacaklarını bildirdik. Bütün işçileri evlerine yolladılar. Tehditlerimizi bütün hafta boyunca sürdürdük ve böylece işçilere bir haftalık tatil yaptırdık. Ama, her şeyden önce hükümet, halkın yavaş yavaş daha iyi bir şekilde örgütlenmeye başladığını sezmişti.

Companerolardan birinin elinde antenli bir kutu vardı. Bu, uzaktan güçlü bir patlayıcı gibi görünüyordu. İyice görülmesi için bu kutu, bir binanın yanına yerleştirildi. Polis geldi ve ordu uyarıldı. Hatta, panzerlerle geldiler. Bomba uzmanları kutuyu özel yöntemleriyle açmaya çalıştılar. Boş olduğunu görünce, müthiş öfkelendiler. Havaya ateş etmeye başladılar.

Bu 1 Mayıs günü, istediğimizi yaptık. 31 Ocak Bölgesi, eylemlerini başka bir kutlama gününde yapmayı planlamıştı. Honduras bölgesindeki Ex-Somozistler Nikaragua'dan saldırınca bunu protesto etmek için Honduras Hava Yolları bürosunu ateşe verdik. Önemli olan hepimizin elimizde hazır olan maddeleri kullanmamızdı.

Devrimci savaşta kadın, inanılmaz bir rol oynuyordu. Belki zaferden sonra, savaşımızın hikayesini anlatmak için vaktimiz olacaktı. İnanılmaz bir şey. Çocuklarıyla birlikte barikatların arkasında duran, bildiri dağıtan ya da belgeleri bir yerden bir yere götüren kadınlar. Gerçekten kadın, büyük rol oynamıştı. İşçi kadın, campesino kadın, öğretmen... hepsi kötü olaylar yaşamışlardı ve başlarından geçen bu olaylar onları bütün işleri yapmaya itiyordu. Yönetim isteklisi olduğumuz için yapmıyorduk bunları, aksine yalnız insanlar için yapıyorduk. Bu bize, direnme gücü veriyordu, tehlikeye rağmen....

Hükümetin çeşitli yerlerde bir çok, casusu vardı. Otobüste, lokantada, çarşıda veya herhangi bir sokağın köşesinde, her yerde. Zırhlı özel araçlarla gezen ya da kapı kapı dolaşıp süpürge satan fakir insanlar da olabiliyordu bunlar. Tüm denetimlere karşın, halkın bilincini söndüremiyorlardı. İspanol elçiliğindeki olaydan sonra, Devrimci Hristiyanlar, bir örgüt kurmaya ve buna babamın adını vermeye karar verdiler. "Vincente Mencho" Devrimci Hristiyanları. Zor bir yaşam sürmesine karşın inancını kaybetmemiş olduğu için onu hristiyanların ulusal kahramanı olarak seçmişlerdi. Öteki dünya ile bu dünyayı asla

birbirine karıştırmazdı. Guatemala'daki kiliselerin farklılığı yüzünden. Savaşta bulunan fakirler kilisesi vardı. Orada biz, ilahi adaletin varlığına inanmıştık. El Quiche'de bir çok rahip, kilisesini terketmişti. Bunun komünistlik olmadığını, tersine halkın haklı bir savaşı olduğunu görmüşlerdi. Hristiyan halk, artık örgütlenmeleri gerektiğini anlamıştı. Yalnız örgüt için ya da savaşta temsil edilmek için değil, tersine Hristiyan inancı tarafından yönlendirilmiş Hristiyanlara örnek olarak.

Kilise hiyerarşisinde halkın yanında savaşmaya yer yoktu. Bu da Guatemala'dan kaçma anlamına geliyordu. Bir çok kişi, katliamlara rağmen bizim durumumuzu anlamıyordu. Anlamak istemiyordu. "Bağışlamalı" diyorlar, ama kardeşlerimizi öldürdükleri için bizden özür bile dilemiyorlardı. Kilise ikiye ayrılmıştı. Rahiplerin hiç bir sorumluluk yüklenmedikleri zenginler kilisesi ve bizimle birlik olan fakirler kilisesi.

Kilise, hep sevgi ve özgürlükten söz ederdi, ama Guatemala'da özgürlük yoktu. En azından bizim için. Tanrının gökten bize bakmasını da beklemiyecektik. Bir çok rahip, kiliseyi ayrıcalıklı bir yer olarak görüyordu. Fakat, görevlerinin bir yapıyı savunmakla bitmediğini bilenler de vardı. Görevlerinin halkın bünyesi içinde bulunduğunu anlayanlar. Bunlar, kiliselerden sürülmüşlerdi. Kilise hiyerarşisinin tek anlamlı bir tutumu yoktu. Beş-altı yıldan beri koruyucularıyla geziyorlardı. Bu senorların tutumu hakkında, düşünülecek çok şey vardı.

1981 seçimlerinde Başpiskopos Casariegos, seçimlerin takdis edilmesini emretti. Rahiplerin tutumlarını açıklığa kavuşturmak için hükümet bütün rahipleri ve rahibeleri 1981 Temmuz'unda başkentte toplantıya çağırdı. Seçenekleri yoktu, katılmaya mecburdular. Ve sonra katil Lucas, onları alfabetik sıralamaya tabi tuttu. Rahipler ve rahibeler, kongreye girerlerken isimleri ve tam adresleri alındı, fotoğrafları çekildi. Birçok rahip, kurban olmaktan korktukları için birşey söylemediler. Rahibeler ise, daha cesurdular ve bu toplantıya isimleri alınsın diye gelmediklerini ve hükümetle hiçbir alış verişleri olmadığını söylediler.

Bundan sonra rahipler, gizli çalışmalara başladılar. Hükümetin tekliflerini yerine getirmedikleri için, radyo ve televizyon aracılığı ile yakalandılar. Yani artık, Guatemala'da din işlerinde daha sıkı kontroller yapılmaya başlanmıştı. Kilise ve manastırlarda arama tarama yapılabileceği bildirilmişti.

Bir gün, cizvit Luis Pellecer'i kaçırdılar. İşkence ederek onu konuşturdular. Kilisedeki yüzlerce Katachet ve on iki rahip gerektiği gibi tepki göstermediği için oluyordu bunlar.

Bir Monsignore, San Antonio'daki çiftlikte çalışan ve kilisesine sığınan kırk tarım işçisini teslim etti. Ve hatta kendi yeğenini bile. Çünkü, bu kızın annesi sendika yöneticisiydi ve monsignore tarafından teslim edilen kırk işçinin serbest bırakılmaları için çalışmıştı. Kız, 16 yaşındaydı ve G-2'li kişiler tarafından birçok kez tecavüze uğramıştı.

Annesi sendika yöneticisi olduğu için, yeteri kadar baskı vardı ve kız kurtarılabilirdi. Ama kız, aklını kaybetmişti. Konuşamıyor ve başına gelenler yüzünden vücudunun bazı kısımlarını hareket ettiremiyordu. Ülkeyi terketmesi için ona, üç saat süre tanıdılar. Şimdi ülke dışında, ama konuşamıyor ve hareket edemiyor.

32 ordu tarafından izlenme, başkentte bir manastırda saklanış

"Savaş için verdiğim karar sınır tanımıyordu... Yalnızca sorunlarını yüreğinde duyan bizler her tehlikeye karşı koyabiliriz."

Rigoberta Menchu

Aranıyordum ve bu yüzden artık çalışamazdım. Artık, herhangi bir Companeronun yanında da kalamazdım. Çünkü böylelikle, onun ailesini de tehlikeye atmış olurdum. Ordu her yerde beni arıyordu, kardeşlerim de benimle birlikte aranıyordu. Bir süre, beni seven ve o sıralarda çok ihtiyacım olan desteği bana veren insanların yanında kaldım.

Bu günleri hatırladıkça içim acıyla dolar, çünkü bunlar çok zor günlerdi. Kendimi güçlü ve yetişkin bir kadın olarak görüyordum. Sorunların üstesinden gelebileceğime inanıyordum. Kendi kendime: "Rigoberta" diyordum, "daha akıllı olmalısın." Tabii durumum kötüydü, ama diğerlerini, benim gibi başından geçenleri asla anlatamıyacak olan çocukları düşünüyordum. "Ben Guatemala'daki tek öksüz değilim" diyordum kendi kendime. Birçokları var ve benim acım, halkımın acısıdır. Ve bu, bütün ülkemin acısıysa, o zaman geride kalan bizler, öksüzler, bu acıyı birlikte yüklenmeliyiz."

Daha sonra, küçük kızkardeşimin yanında kaldım. Kendisinin benden daha kuvvetli olduğunu söylüyordu. Çünkü ben, arasıra umutsuzluğa kapılıyordum. Hatta, ahlak dışı bir yaşamı özlediğim bile oluyordu. "Namussuz bir kadın olsaydım, düşünmemek için ve bütün bunlara katlanabilmek için, kötü yola düşmekten çekinmezdim." diyordum.

Küçük kardeşimle karşılaşmam çok güzel olmuştu. On iki yaşındaydı. Bana: "Şimdiye kadar olanlar bizim zaferimizi gösterir, bu da savaşımı sürdürmek için yeterli nedendir. Devrimci kadınlar gibi davranmalıyız. Bir devrimci, iyi birşeyden çıkmaz." diyordu. "Kötü bir şeyden, acı veren bir olaydan doğar. Bu nedenlerden biridir. Biz, yaşadıklarımızı, çektiklerimizi düşünmeden sonsuza dek direnmeliyiz." Böylece, bir kadın olarak benim görmediklerimi bütün açıklığı ile gözler önüne sermişti. Benim için, eğitici ve öğretici olmuştu bu konuşma.

Durmadan, kaldığım yeri değiştirmek zorundaydım. Bir keresinde hastalandım. Bu, annemin ölümünden sonraydı. Çıbanım patlamıştı, on dört gün yatakta yatmak zorunda kalmıştım. Durumum çok kötüydü. Sonra, bir köye gittim. İşte tam bu sırada ordu beni buldu. Huehuetenango'da küçük bir köyde. Sokakta.

Durmadan bir yerlerde saklanmak beni hasta ediyordu. Saklanmaktan bıktığım an gelmişti işte. Sokakta yürüyordum, orduya ait bir cip yanıma yaklaştı. Neredeyse bana çarpacaklardı, cipin içindekiler adımı söylediler. Bu, benim için tutuklanma ve ölüm demekti.

Nasıl davranacağımı bilmiyordum. Henüz ölmek istemiyordum. Daha yapmak istediğim pek çok şey vardı.

Benimle konuşmak istediklerini söylediler. Sokak bomboştu. Yanımda bir başkası vardı. Bir dükkana saklanmak istedik, ama bu, çok anlamsız olurdu. Bizi hemen öldürürlerdi. Koşabildiğimiz kadar hızlı koşmaya başladık, köyün kilisesine doğru. Buraya girmeyi başardık, ama askerler oraya girdiğimizi görmüşlerdi. Deli gibi bizi arıyorlardı, kilisenin içine girmişlerdi. Rahibin odasında saklanmam anlamsızdı. Ne olursa olsun beni bulurlardı.

Kendi kendime: "İşte bu kadar" dedim, "kazandığım ödül". Ama ölmekten korkuyordum, daha yapılacak bir sürü işim olduğundan emindim.

O zamanlar saçlarım çok uzundu ve arkadan bağlıydı. Hemen saçlarımı açtım ve arkaya doğru taradım. Sonra, yere çömeldim. Saçlarım omuzlarımı örtüyordu. Kilisenin içinde sadece iki kişi vardı. Arkadaşım bunlardan birinin yanına, ben de diğer tarafına oturdum. Beni yakalamalarını bekliyordum. Koşarak kiliseden içeri girdiler, bizi görmüyorlardı. Deli gibiydiler. Kilisenin öbür tarafında pazar kuruluyordu, bizim kiliseden geçerek pazara doğru koşmuş olabileceğimizi düşünmüşlerdi. Bizi tanımamışlardı. Bundan sonra, birbuçuk saat daha orada kaldık. Bizi pazarda aramışlar ve köyü kuşatmışlardı.

Hiçbir şey düşünmediğim için korkmuyordum. İnsan tehlikedeyken ve yaşayacak birkaç dakikası kalmışken dün ne yaptığını, yarın ne yapacağını düşünemiyor. Düşündüğüm tek şey, ölmek istemediğim, yaşamak istediğimdi. Hayatımı feda etmem gerekirse, bu belirli bir görev için olmalıydı, bu şekilde değil.

Yanlış düşünüyordum. Çünkü şimdi olanlar, halkın için giriştiğim mücadelenin sonucuydu. Benim ödülüm herkesin içinde bulunduğu acı dolu yaşantıydı.

Köyden çıkmayı başardık. Uzun bir yolumuz olduğunu biliyordum. Hiçbir yerde kalamazdım, Companerolar da beni ne yapacaklarını, nerede saklayacaklarını bilmiyorlardı. Çünkü, beni birçok kişi tanıyordu. Kendileriyle fincada beraber çalıştığım için birçok kişi tarafından tanınıyordum. Fincada çalışmış olan birçok genç erkek, zorla askere alınmıştı. Bunlar beni heryerde tanıyabilirlerdi. Bu yüzden Companerolar beni başkente getirdiler. Başkentte nerede kalacaktım? O zaman, bugünkü gibi saklanma olanağı yoktu.

Tanınmadan, rahibelerin bulunduğu bir evde hizmetçilik yaparak kalmak zorundaydım. Bütün korkulardan sonra, Companeroların beni anlayan kişilerin yanında olmak beni rahatlatmıştı. Halbuki burada, rahibelerin yanında, beni tanımamaları için hiç kimseyle konuşamazdım. Bana yıkamam için bir yığın çamaşır verdiler. Çamaşır yıkarken, bütün geçenleri yeniden ruhumun derinliklerinde yaşıyordum. Kendisiyle konuşabileceğim, beni rahatlatacak hiç kimse yoktu. Başka olanağım kalmadığı için orada saklanmak zorundaydım.

Rahibelerin yanında iki hafta kadar kaldun. Hiç konuşmadığım için benden kuşkulanmaya başlamışlardı. Rahibeler, kutsal kişilerdi ve basit bir işçinin kendilerine yaklaşmasına izin vermiyorlardı. Bir toplulukları ve iyi yiyip içtikleri bir evleri vardı. Özel yatak odaları vardı. Kendileri rahibe oldukları için, çamaşırları bile özel bir itina ile yıkanmalıydı. Benimle konuşmuyorlar, adam yerine koymuyorlar; ama beni çalıştırıyorlardı. Çamaşır yıkama işinden başka, evi temizlemek ve diğer işleri de yapmakla görevliydim.

Doğrusunu söylemek gerekirse, son günlerde geçirdiğim korkular yüzünden gücümü yitirmiştim. Birkaç gün yatakta yattım, hiçbir şey yiyemiyordum, bir de çıban - herşey üstüste gelmişti. Hepsi bir yük gibi sırtıma binmişti.

Bir süre sonra, burada, benim gibi rahibelerin yanında çalışan bir hizmetçi ile arkadaş oldum. En azından beni dinleyecek birini bulmuştum. Tabii ona içinde bulunduğum zor durumdan söz etmedim,

hep başka şeylerden konuşuyordum. Fincada başımdan geçenleri anlatıyordum. Bu beni rahatlatıyor ve içimi boşaltmama neden oluyordu.

Sabahları beşte kalkıyor, yıkandıktan sonra işime başlıyordum. Saat bir buçukta beni yemeğe çağırıyorlar ve tabaklarda kalanları veriyorlardı.

Evde bir grup kız öğrenci vardı, ama onlarla konuşmam yasaklanmıştı. Rahibelerin bana güvenmedikleri belli oluyordu. Bir de, her zaman gelen bir adam vardı. Bu genç adama, daima pasta veriliyordu. Bu, rahibelerin en çok sevdikleri kişiydi. Onun rahip ya da rahip adayı olduğunu sanıyordum. Ama konuşmasına bakılırsa o, başka biriydi. Zaten Guatemalalı olmadığı da açıkça farkediliyordu. Kendi kendime soruyordum: "Kimlerle beraberim burada? Ne yapıyorum ben? Bu adam kim?"

Her sabah, o geldiğinde: "Kahveniz burada... Fincanınız.. pastanız... yemeğiniz... Yeterli mi?" diye, ona kibar ikramlarda bulunuyorlardı. Bir gün ahçı kadına sordum: "Kim bu adam?" "Bunu söyleyemem" diye cevap verdi bana. "Yoksa rahibeler bana kızarlar."

Kuşkulanmıştım. Onun kim olduğunu mutlaka öğrenmeliydim. Kadını sıkıştırdım: "Kim o?" "Nikaragua'dan geliyor. Babası yok, çok yoksul."

Bu cevap, kuşkularımı daha çok arttırmıştı, bana güvenen bir rahibeye daha sordum. Bana, genç adamın Somoza için çalıştığını, çok fakir ve kimsesiz olduğunu, ona acıdıkları için yardım ettiklerini söyledi. Hükümetten yardım görüyordu; ama yine de pek yoksuldu. Hükümet ona bir ev vermek istemişti, ama orada yalnız başına oturması korkunçtu. Bu yüzden onu yanlarına almışlardı.

Bu anlatılanlar bana yetmişti. Daha sonra, onun gizli polis teşkilatında çalıştığını öğrendim. Bu Guatemala'da en kötü şeydi. Bunlar, insanları kaçırıyorlar ve onlara işkence ediyorlardı. Ve ben onlarla aynı çatı altında yaşıyordum. Artık burada bir gece daha kalmak istemiyordum. Çünkü benim hakkımdaki gerçekleri öğreneceklerini biliyordum.

Beni ülkeden çıkaracak ya da başka bir yere gitmemi sağlayacak bazı kişiler vardı. Bunlardan birini ziyaret ederek "Bir dakika daha burada kalmak istemiyorum" dedim. Ümitsizliğe düştüğümü zannettiler. Öğrendiklerimden onlara hiç söz etmedim. Onları da kuşkulandırmak istemiyordum. Benim burada olduğumu öğrenirlerse, kendimi ölmüş bilmeliydim.

33 sürgün

"Biz ölümün intikamını alacağız. Sabah güneşi parladığı sürece soyumuz tükenmeyecektir."

Popol Vuh

Kaçabileceğim an gelmişti, mutlu, aynı zamanda rüyamda bile göremiyeceğim birşey geldi başıma. Companeroslar beni aldılar ve uçakla Meksiko'ya götürdüler. Kendimi çok yorgun ve darmadağın hissediyordum. Bu katiller yüzünden ülkemi terkedeceğim hiçbir zaman aklıma gelmezdi. Ama, hemen yeniden dönebileceğimi de umuyordum. Geri dönmek ve işime devam edebilmek istiyordum. Çünkü, başladığım işi yarım bırakmamalı, anne ve babamın başladığı mücadeleyi sonuna kadar sürdürmeliydim.

Meksiko'da çeşitli bölgelere gittim, ama orada ne yapacağımı bilmiyordum. Biz fakirler, gezmek için yapılacak bir dış seyahat düşünemeyiz. Bizim için, böyle birşey yoktur.

Meksika'da çeşitli yerler gezdim, çeşitli insanlar tanıdım. Bana, ailem kadar ilgi ve sevgi gösteren insanlarla birlikte oldum. Guatemala'daki durum hakkında görgü tanıklığı yapmam için bana rica ediyorlardı. Latin Amerika, Orta Amerika ve Avrupa'dan delegelerin katıldığı bir toplantıda Guatemalalı kadınların yaşamları hakkında konferans vermem istendi. Bu toplantıda büyük bir hayranlık ve coşkuyla yalnız annemden söz ettim. Ondan söz ederken içim acıyla doluyordu; ama bunu büyük bir duygusallıkla yapıyordum, çünkü acı dolu bir yaşam süren yalnız benim annem değildi, diğer bütün anneler de en az benim annem kadar yürekliydi.

Sonra, Guatemala'dan gelen bazı Companeroların beni görmeye gelecekleri bildirildi. Çok mutluydum. Onların kim oldukları önemli

değildi. Halkımı seviyordum ve hepsini kendi kız kardeşlerim yerine koyuyordum. Bundan kısa bir süre sonra, iki küçük kızkardeşimi bana getirdiklerinde mutluluğum sonsuzdu. Erkek kardeşlerimden ise, annemle babamın ölümünden beri bir haber alamamıştım. Onların hayatta olmalarını diliyordum.

Birbirimizden ayrıldığımızda, küçük kardeşim annemle birlikte gitmişti. Onunla birlikte çalışıyordu. Diğeri ise, dağlara çıkarak gerillalara katılmıştı. Herhangibir şey yapmasınlar diye onlara yardım etmek ve eşlik etmek gerektiği inancındaydı. Kızkardeşim silahı seçmişti.

Küçük kızkardeşim gerillalara katıldığında, sekiz yaşındaydı. Bunun sebebi, benden evvel gerillaları tanımış olmasıydı herhalde. Çünkü ben, köyü terkettiğimde başka köylere, daha büyük köylere gittim, buralarda bizimki gibi güzel dağlar yoktu. Gerillalar, bizim köyümüze gelmemişlerdi, kardeşim Brol çiftliğinde kahve hasadında çalışmıştı, oradaki işçiler zamanla gerilla olmuşlar, kardeşim de onlarla ilişki kurmuştu. Sırları saklamayı bilmişti. Bu konuda, annem ve babamla tek kelime konuşmamıştı, çünkü böylece onların hayatlarını tehlikeye atmış olacaktı.

Kardeşimin kaybolduğunu duyunca aramaya başladık. Birçokları: "Gerillalarla ilişkisi vardı" dedi, "Dağlara gitmiş olmalı." Bundan emin değildik, kaçmış veya kaçırılmış olabileceğini düşünüyorduk. Çünkü durmadan, babam olmazsa içimizden birini yakalayacaklarına ilişkin tehditler savuruyorlardı.

İlk kez 1979 yılında, kızkardeşim dağdan gelip bizimle buluşunca, bunları öğrendim. "Korkmuyorum" diyordu, "Aç susuz olsam, ormanlarda yürümek zorunda kalsam bile memnunum, büyük bir zevkle yapıyorum bu işi, kendimiz için yapıyorum." Bir köydeki kilisede ayinde bulunmasına izin verilmişti. Bir rastlantı sonucu, ben de bu köyde bulunuyordum.

Meksiko'da anne-babamın sağlığında Avrupa'dan bize yardım etmiş olan kişilerle görüştüm. Bizim, Avrupa'ya gitmemize yardım etmek istiyorlardı. Bir insanın bu kadar çok şeye dayanmasının olanaksız olduğunu söylüyorlardı. Bu senorlar, Avrupa'da yaşamamızı gönülden destekleyeceklerdi. Orada, bize ev verecekler, istediğimiz herşeyi bize sağlayacaklardı. Hatta, kız kardeşlerimin öğrenim yapma olanakları bile olacaktı.

Küçük kız kardeşim için karar veremezdim. Çünkü ben, onu kendi hayatı hakkında karar verebilecek bir kadın olarak görüyordum.

Kardeşlerimle konuştuğumda bu teklifi hemen geri çevirdiler. Bize yardım etmek istiyorlarsa, yardım göndermeliydiler. Ama, bizim için değil, ülkenin anasız babasız çocukları için. Bizim bu kötü şartlarda nasıl olup da Guatemala'da yaşamak isteyişimizi anlamıyorlardı. Bütün tehlikelere rağmen. Bunu anlamamış olmaları çok doğaldı, çünkü yalnız biz, bütün acılarımızı gönlümüzde taşıyan biz, her tehlikeye göğüs germeye hazırdık, onlar değil.

Ordunun öfkesi biraz geçip de bizi deliler gibi aramayı bırakınca, diğer Companeroların yardımı ile Guatemala'ya geri döndük. Orada, bizim için en uygun olan bir teşkilatta çalışmamız istendi. CUC'yi seviyordum. Çünkü, bir değişiklik yapmak istiyorsak, bir halk savaşı başlatmamız gerektiğini orada öğrenmiştim. Ve örgütte başka insanlarla çalışmaktan çok hoşlanıyordum.

Kızkardeşim yaylada yetişmişti, genellikle bizim köyümüzde bulunmuştu. Dağları ve yeşil doğayı çok seviyordu. Onun zor bir işe girişmiş olmasından korkuyordum. Öyle de oldu. Bana: "Annemin anısına silahımı şerefle elimde taşıyacağım" dedi. "Şimdi, yapabileceğim tek şey bu. Artık yetişkin bir kadınım." Bu kararını büyük bir açıklıkla iletmişti bana, büyük bir sorumluluk duygusu taşıyordu. Bağlantımız koptuğu için, onun ulaştığı noktayı göremedim.

Kızkardeşlerim dağlara gittiler, ben örgütte kaldım. Uzun uzun CUC'ye girip girmemeyi düşündüm, ama orada yeteri kadar yetişmiş işçi, Campesinolar ve örgütlenmeyi yürüten kadın vardı. Dinle uzun zaman ilgilendiğim için, "Vicente Menchu" Devrimci Hristiyanlar grubuna katılmaya karar verdim. Babamın adını taşıdığı için değil, bir Hristiyan olarak bana hitap ettiği için.

Görevim, Companeroların dini yönden eğitimiydi. Deneyimlerimden, yaşadığım olaylardan, bütün acı ve sıkıntılarımdan bir Hristiyanın savaştaki rolünü belirlemeyi öğrenmiştim. Companerolarla birlikte İncili okuyordum ve onun fakir halka ışık tutmak yerine, halkı sakinleştirmeye yaradığını anladık.

Devrimci Hristiyanların işi, halka yapılan haksızlıkları açığa çıkarmaktı. Örgütümüz gizli değildi. Yaptığımız işler gizliydi, ama geniş bir kadromuz olduğu için gizli kalamıyorduk. Köylerde yaşayamıyan ve dağlara çıkan Companeroları belirliyorduk. Bu iş, gizli yapılıyordu.

Genellikle hükümetin el uzattığı kilise hiyerarşisine de karşı çıkıyorduk. Kendilerini Hristiyan sayıyorlar, ama halkın acıları karşısında sağır ve dilsiz gibi davranıyorlardı. Kendilerini Hristiyan sa-

yıyorlar, ama bu isme hizmet etmiyorlardı. Kendi güzel evlerinde silahsız yaşıyorlardı, hepsi buydu. Bu yüzden Guatemala'da kilisenin ikiye ayrılmış olduğunu söylüyorduk. Fakirlerin kilisesi -birçok kişi fakirlerin kilisesini seçmişti- ve hiyerarşi kilisesi, hâlâ bir kamarilla teşkil eden bir enstitü olarak. Halkımızın büyük çoğunluğu Hristiyandır. Ama -kendi deyimleriyle- çobanlar kötü örnekler teşkil etseler ve hükümete el uzatsalar onlara katlanamayız. Bunlar beni düşündürüyordu. Örneğin, tatlı hayat süren rahibeler beni utandırıyorlardı. Bunlar, diğer insanlar için hiçbir şey yapmayan gereksiz kişilerdi.

Benim işim, örgütleyici düzeyindeydi. Herşeyden önce, karşıtlarının beni tanıması yüzünden. Benim işim, ülkede ve başkentte önemli kağıtları yerlerine ulaştırmak, insanları örgütlemek ve onlara Hristiyanlığın ışığını tutmaktı.

Artık, yaşantım kendi elimde değildi. Onu, olayların akışına bırakmıştım. Şu anda öldürülebilirim, ama ölümümün yararlı olacağını biliyorum, Companerolar için bir örnek olacağını. İçinde yaşadığım dünya katillerle, kana susamış insanlarla dolu, bunlar benim de yaşamıma son verebilirler. Bu yüzden tek seçeneğim savaş ve haklı kavgamızı sürdürmektir. Ben, bunu İncil'den öğrendim.

Bir marksist arkadaşım, bir Hristiyan olarak, nasıl bir devrim yapabileceğimi bana sorduğunda, İncil'de bütün gerçeklerin bulunmadığını ona söyledim; ama marksizmde de bütün gerçekler mevcut değildi. Rakipleri kendimizden uzak tutmaya mecburduk ve Hristiyan olarak da inancımızı devrimci bir tarzda savunmalıydık. Aynı zamanda, bir Hristiyan olarak, zaferden sonra toplumdaki değişikliklerde büyük bir rol oynayacağımızı biliyorduk.

İnancımı hiç kimse benden alamazdı. Ne hükümet, ne korku, ne de silahlar. Bunu, halkıma açıklamalıydım. Hep birlikte halk kilisesini kurabileceğimizi, bunun hiyerarşik değil, gerçek bir kilise olacağını ve biz insanlar için köklü bir değişikliği etkileyeceğini. Biliyordum ve güveniyordum ki, topluma yeni bir şekil verecek olan tek unsur halktır. Ve bu salt kuramdan ibaret değildir.

Bir silah taşıma olanağım olduğu halde, şehirde ya da köylerde çalışmaya karar verdim. Ama herkes kendi biçiminde direnişini sürdürüyordu, herşey ortak hedefimize bizi biraz daha yaklaştırıyordu.

Davamıza hizmet ediyordum. Daha önce de söylediğim gibi, bu iyi bir şeyden oluşmamıştı; aksine, kötü ve acı birşeyden. Davam, halkımın elemiyle özdeşleşmişti. Gördüğüm ve bir İndio olarak ya-

şadığım açıklıkla. Kendi bünyemde hissettiğim aşağılanma, hor görülmeyle, bizi olduğumuz gibi saymalarıyla. En sevdiğim insanları öldürmüşlerdi, en sevdiğim insanlar arasında köyümün halkını da sayabilirim. Bu yüzden, savaş için verdiğim karar sınır tanımaz. Bu nedenle birçok yerde bulundum ve halkımla ilgili bilgiler verme olanağını elde ettim. Ama, anlaşılması kolay olmadığından, halkımı tanıtmak için daha çok zamana gereksinmem var.

Bu hikayeyle, sanırım birşeyler anlatabildim. Ama, yine de bir İndio olarak, gerçek tablo gizli kalmalıdır. Hiç kimsenin, hiçbir antropoloğun, hiçbir bilim adamının bizi gerçek çehremizle tanımadığına inanıyorum. Hakkımızda yazılmış kitaplar bile, sırlarımızı çözemeyecekler.

1992 Nobel Barış Ödülü

YAŞAM ve ANILAR-12

Bu kitapta, Güney Amerika yerlilerinin Quiche boyundan gelme, 26 yaşında bir kız olan Rigoberta Menchu, yaşamını anlatmaktadır. Halkının gelenek ve göreneklerinden, ''toprak ana'' ve dört unsurla olan ilişkisinden törenlerinden söz etmektedir. Bunlar, haftada bir kez atalarının, haftada bir kez de Katolik kilisesinin geleneklerini sürdürmektedirler. Rigoberta, küçüklüğünden beri atalarına, onların kültür ve geleneklerine bağlı kalmayı öğrenmiştir. Ailesi, birkaç ay çiftçilikle uğraştıkları dağlarda, sonra kıyıda, ihraç için kahve ve pamuk yetiştirilen büyük çiftliklerde çalışarak yaşamlarını sürdürmektedir. Rigoberta da sekiz yaşında çalışmaya başlamıştır. Babası ilk kez 1973'de tutuklanmıştır. ''Zengin beyler'' mühendis olarak belirerek çiftçilere toprak üzerinde hiçbir hakka sahip olmadıklarını, ya burayı terketmelerini ya da işçi olarak çalışmaları gerektiğini söylerler. Babası, bunun üzerine yeraltı çalışmasına başlar, daha sonra, tıpkı annesi ve erkek kardeşlerinden biri gibi öldürülür. Rigoberta, CUC (Tarım İşçileri Birliği Merkezi)'da çalışmaya başlar ve diğer bölgelerdeki tarım işçilerini örgütler. Sürgüne gitmek zorunda kalır ve yerli direnişin simgesi olarak 1992 Nobel Barış Ödülü'nü alır ..

''Bu kitapta tüm bir halkın, insanda hayranlık uyandıran ve yüreğini kıpır kıpır eden kültürü yeralıyor..''

The Times

ISBN 975-344-050-2

belge yayınları

3990000005637